

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

**МАТЕРІАЛИ ІХ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ім. Г. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. М. ДРАГОМАНОВА
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ» ім. І. СІКОРСЬКОГО

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

**МАТЕРІАЛИ ІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ»**

**REPORTS OF THE IX INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE "A PERSON, A SOCIETY, COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES"**

м. Харків, 21–22 жовтня 2021 р.

Харків
2021

УДК 740+656+338

ББК 87

Л 93

Головні редактори:

Панченко С. В. – доктор технічних наук, професор, академік Транспортної академії України, ректор Українського державного університету залізничного транспорту

Андрущенко В. П. – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

Редакційна колегія:

Абашинік В. О. – д-р філос. наук, професор

Бакланов О. М. – д-р хім. наук, професор

Близнюк Л. М. – канд. філол. наук, доцент

Ватуля Г. Л. – д-р техн. наук, професор

Вельш В. – габілітований д-р філос. наук, професор

Даніл'ян В. О. – канд. філос. наук, доцент

Дудін О. А. – канд. техн. наук, доцент

Змій С. О. – канд. техн. наук, доцент

Колеснік К. Е. – канд. іст. наук, доцент, академік ТАУ

Куценко М. Ю. – канд. техн. наук, доцент

Новіков Б. В. – д-р філос. наук, професор

Павлов В. І. – канд. філос. наук, доцент

Панченко В. В. – канд. техн. наук, доцент

Петрушов В. М. – д-р філос. наук, професор

Соломніков І. В. – канд. екон. наук, ст. викладач

Толстов І. В. – канд. філос. наук, доцент

Устенко О. В. – д-р техн. наук, професор, академік ТАУ

Затверджено до друку Вченою радою Українського державного університету залізничного транспорту (протокол № 9 від 22.09.2021 р.)

Л 93 Людина, суспільство, комунікативні технології : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. 21–22 жовтня 2021р. / відп. за випуск Н. В. Алексеєнко. Харків : ДІСА ПЛЮС, 2021. 340 с.
ISBN 978-617-7927-79-1

УДК 740+656+338

Друкуються в авторській редакції

ISBN 978-617-7927-79-1

© Авторський колектив, 2021

Вельмишановні учасники конференції!

Щиро вітаю Вас з початком роботи IX Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, суспільство, комунікативні технології», яка проводиться у ювілейний для нашої країни рік – 30-річчя від Дня Незалежності України. За цей короткий, але досить відчутний проміжок часу в нашій країні були досягнення і поразки, успіхи і помилки. Проте спільними зусиллями, наснагою та працею, прагненням кожного побудувати сучасну країну, ми обов'язково здолаємо всі перешкоди на нелегкому шляху до становлення незалежної європейської України.

Не останню роль у цьому відграють зусилля керівництва та викладачів Українського державного університету залізничного транспорту. Вони не зупиняються на досягнутому, дивляться вперед, бачать стратегічні складні цілі й завдання, які успішно виконують, попри військові дії на сході, пандемію й інші проблеми та негаразди, щоби підняти нашу країну на новий щабель її поступу.

Цьому також сприяє організація та проведення університетом конференцій різного рівня, важливе місце серед яких посідає традиційна Міжнародна науково-практична конференція «Людина, суспільство, комунікативні технології». Цей захід вже вдев'яте збирає вітчизняних та закордонних фахівців з різних галузей гуманітарних, соціальних, економічних та технічних наук.

Вважаю, що це чудова нагода як для молодих так й для досвідчених науковців з різних країн обмінятися новими ідеями, напрацюваннями, досягненнями, відкриттями, досвідом. Від результатів роботи конференції залежить, без перебільшення, майбутня економічна міцність та інвестиційна привабливість нашої країни. Тому завжди пам'ятайте, що саме Ви – науковці – найдорожчий капітал України та основний її потенціал!

Маю надію, що ця конференція стане вагомим внеском у підготовку майбутніх фахівців, які докладуть всі свої зусилля для перетворення України на конкурентоспроможну, впливову європейську державу.

Хочу висловити особливу подяку міжнародним учасникам з США, Німеччини, Норвегії, Швейцарії, Білорусії, які щороку активно підтримують своїми доповідями конференцію, надаючи їй високого статусу Міжнародної. Також висловлюю подяку організаторам та учасникам конференції за надану можливість подискувати з колегами, збагатитися новими знаннями та враженнями.

Від усієї душі бажаю всім миру, міцного здоров'я, добра, благополуччя, нових творчих здобутків, цікавих доповідей, високого злету думок, світла на шляху. А вдома нехай завжди панує родинне щастя, радість, затишок і добробут!

Ректор

Українського державного університету залізничного транспорту, доктор технічних наук, професор, академік транспортної Академії України

Сергій ПАНЧЕНКО

Шановні учасники конференції, дорогі друзі, колеги!

Насамперед я хочу висловити подяку всім тим, хто знайшов можливість взяти участь у XI Міжнародній науково-практичній конференції «Людина, суспільство, комунікативні технології». Її проведення, поряд із іншими конференціями, що мають суто технічне спрямування, вже стало для Українського державного університету залізничного транспорту гарною науковою традицією. Широке коло наукової проблематики дозволяє знайомитися з науковими дослідженнями фахівців різних галузей, дискутувати щодо актуальних питань розвитку української науки та напрацьовувати спільні рекомендації з метою їх розв'язання. Я надзвичайно пишаюся тим фактом, що до конференції виявили значний інтерес вітчизняні та закордонні науковці і, незважаючи на складну ситуацію в Україні та світі, географія учасників нашого заходу є досить широкою.

Важливим та цінним для мене є той факт, що, готуючись до конференції, нам вдалося об'єднати зусилля органів влади, вітчизняних наукових організацій й закладів вищої освіти, використовуючи найкращі світові традиції та досвід європейських країн задля інтеграції теорії і практики різних галузей знання: інженерії, інформаційних технологій, економіки, управління, лінгвістики, права, психології, філософії тощо. Так, співorganizаторами нашої конференції виступили: Міністерство освіти та науки України, Український державний університет залізничного транспорту, Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, Національний педагогічний університет імені М.Драгоманова та Київський національний університет «Київський політехнічний інститут» імені І.Сікорського.

Прагнучи якомога глибоко та багатоаспектно обговорити феномени взаємодії людини, суспільства і комунікативних технологій в епоху глобальної діджиталізації всіх сфер суспільного життя та виробництва, ми визначили основні напрями роботи наукових секцій, які віддзеркалюють різноманітні процеси соціальної трансформації й технологічного розвитку в постіндустріальному суспільстві.

Безпосереднім свідченням потужності інтелектуального ресурсу, який залучено нами до участі у конференції є власне сам збірник, в якому висвітлені результати наукових пошуків багатьох науковців, серед яких є праці студентів, магістрантів, аспірантів, які ще тільки починають свою наукову кар'єру, й одночасно досвідчених фахівців, багато з яких відомі в широких наукових колах. Кожен з учасників конференції має можливість висловити свою наукову позицію, яка є цікавою та одночасно важливою для нас.

Сподіваюсь на подальшу співпрацю. Бажаю кожному з Вас натхнення, невтомного творчого пошуку, нових ідей та їх реалізації.

***Проректор з наукової роботи,
доктор технічних наук, професор***

Гліб ВАТУЛЯ

СЕКЦІЯ І. ФІЛОСОФСЬКІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

АБАШНІК В.О., *д. філос. н., професор*
Харківський національний медичний університет,

Харків, Україна

ВОЛОДИМИР ЧУЧМАРІВ (1898–1978) ЯК ДОСЛІДНИК ФІЛОСОФІЇ СПІНОЗИ

Головний герой даної теми, як то часто буває в історії української філософії, забутий дослідниками. На сьогодні немає жодної статті, не кажучи вже про окремі видання, які були б присвячені цьому харківському філософу та науковцю. Залишається також багато білих плям у його біографії та творчості, хоча на даний момент вдалося реконструювати деякі важливі моменти його діяльності у Харкові та віднайти його філософські твори цього періоду.

Володимир Іванович Чучмарів (також Чучмарьов), як він підписував себе у харківський період, або Чучмарев, як він писав своє прізвище уже пізніше, народився у 1898 році. Точне місце народження до сих пір встановити не вдалося, але відомо, що він навчався у гімназії міста Луганська. На час приходу більшовиків до Харкова у 1919 р. Володимир Чучмарів вже був тут, однак у списках студентів Харківського університету його прізвище не фігурує. Як відомо, більшовики закрили Харківський університет 20 липня 1920 року, на базі якого виникли декілька навчальних та науково-дослідних закладів. Зокрема влітку 1920 р. була відкрита Академія теоретичних знань, котру пізніше перетворили на Харківський інститут народної освіти (ХІНО) [1, 990].

Саме в ХІНО навчався Володимир Чучмарів, після закінчення якого він викладав філософські дисципліни в різних навчальних закладах Харкова. Так, починаючи з 1925 р., він читав курси з історичного матеріалізму у Харківському музично-драматичному інституті (зараз це будівля по вулиці Полтавський шлях, 30). На цей період припадає активна публіцистична діяльність Володимира Чучмаріва. Зокрема він оприлюднив такі праці: «Матеріалізм Дидро» (1925) [6], «Спіноза, як матеріаліст. До переоцінки сучасної ідеалістичної традиції» (1926), «Матеріалізм Спинози: К переоценке идеалистической традиции» (1927), «Атеїзм Спинози» (1927; 1930), «Проблема походження релігії в освітленні Спинози та сучасної науки» (1929).

Білими плямами у біографії Володимира Чучмаріва поки залишаються 1930-ті роки та період Другої світової війни. Відомо, що на початку 1930-х років він переїхав з Харкова до Москви, де після війни викладав у різних навчальних закладах. Також він публікував свої статті у часопису «Вопросы философии», наприклад, в 1948 р. вийшла стаття «О заметках М.В. Ломоносова к его диссертации». Досить відома його пізня робота «Г.- В. Лейбниц и русская культура: Из истории международных научных и культурных связей» (1968). Особливістю останньої публікації було те, що тут автор оприлюднив факсиміле листа Г.В. Ляйбніця до царя Петра I від 16 січня 1712 р., в якому він пропонував заснувати наукову академію у Санкт-Петербурзі [5]. На даний момент вдалося установити, що в останнє Володимир Чучмарів згадується у радянській літературі у 1978 році, але чи є цей рік також останнім у його житті, на жаль, нам поки невідомо.

Щодо наукових публікацій Володимира Чучмаріва у Харкові слід сказати, що деякі з них вийшли у часопису «Червоний шлях». Як відомо, цей часопис був громадсько-політичним і літературно-науковим місячником, котрий заснували у 1923 р. у Харкові, та котрий виходив до лютого 1936 р. Першими редакторами журналу були відомі державно-партійні діячі того часу: Г. Гринько, якого у зв'язку з його переходом на роботу до Москви з середини 1923 р. змінив О. Шумський. Останній був усунений від обов'язків редактора у 1926 р. та звільнений від обов'язків народного комісара освіти УРСР. Потім редакторами «Червоного шляху» стали М. Яловий та М. Хвильовий, котрих також звільнили із-за ідеологічних причин, а у 1927 р. редакцію очолив Володимир Затонський.

До редакції «Червоного шляху» в різні часи входили письменники, філософи, політичні діячі, наприклад, Микола Скрипник, Павло Тичина, Володимир Юринець. Однією із заслуг «Червоного шляху» було те, що він став важливим українським літературним та філософським осередком. На його шпальтах виходили твори таких авторів, як А. Головка, П. Тичина, М. Йогансен, В. Сосюра, В. Підмогильний, М. Рильський, М. Зеров. Окрім цього, часопис «Червоний шлях» відіграв важливу роль у становленні міжнародних контактів, зокрема й із західноукраїнськими культурними діячами.

У часопису «Червоний шлях» публікувалися також філософські, історичні, соціологічні, політичні та інші праці. Серед них були статті Володимира Чучмаріва (інколи він також підписувався як Чучмарьов). У цьому сенсі важливою була його робота «Спіноза, як матеріаліст. До переоцінки

сучасної ідеалістичної традиції», яка вийшла двома частинами у № 1 та № 2 даного часопису за 1926 рік. Пізніше ця робота була перекладена автором та надрукована російською мовою під назвою «Матеріалізм Спинози: К переоценке идеалистической традиции» (1927) [7].

На початку статті «Спіноза, як матеріяліст. До переоцінки сучасної ідеалістичної традиції» Володимир Чучмарьов вказує свою мету: «В роботі, що ми пропонуємо увазі читачів, ми ставимо завдання: систематично викласти матеріалістичні моменти спінозового світогляду. Це завдання визначає й межі нашого дослідження: в ньому ми обмірковуємо не загальні філософські питання, зв'язані з творчістю Спинози, але розбираємо тільки ті матеріалістичні елементи його системи, що залишилися зовсім не зачеплені й не освітлені в ідеалістичних дослідженнях» [3, 131]. Далі автор намагається довести свою тезу, посилаючись та аналізуючи відповідні праці про Спинозу таких авторів, як Людвіг Фойербах, Фрідріх Енгельс, Георгій Плеханов та інші [3, 133].

Як відомо, нідерландський філософ Бенедикт Спиноза оприлюднив спочатку свій твір «Основи філософії Декарта» (1663), який так і залишився єдиною роботою, опублікованою за життя мислителя з зазначенням справжнього імені автора. Потім вийшли його «Богословсько-політичний трактат» (1670) та «Етика, доказана геометричним методом» (1677). Саме у «Богословсько-політичному трактаті» Бенедикт Спиноза виступає з критикою релігії і доводить тезу про свободу дослідження та викладення Біблії, внаслідок чого тогочасні та пізніші богослови й філософи вважали його атеїстом.

Названій тематиці також присвячена робота «Атеїзм Спинози» Володимира Чучмаріва, котра вийшла у двох статтях окремими частинами у часопису «Червоний шлях» за 1927 р. Тут харківський автор надав досить широкий аналіз поглядів Бенедикта Спинози, які він виклав у «Богословсько-політичному трактаті» (1670). Вказана робота Володимира Чучмаріва пізніше була оприлюднена як окреме видання під назвою «Атеїзм Спинози: Розділ з історії атеїзма» (Харків, 1930).

Щодо філософського аналізу позиції Бенедикта Спинози у цій роботі слід вказати на таке. По-перше, Володимир Чучмарів добре володіє темою, тобто детально проштудював роботи самого Спинози та відповідну дослідницьку літературу. Зокрема, він досить слушно цитує та вказує на важливі тези нідерландського мислителя, наприклад, його положення у «Богословсько-політичному трактаті»: «Філософія повинна бути відокремлена від теології». При цьому Володимир Чучмарів вивчив та посилається не лише на твори

Спінози, але і на його листування, зокрема на листування Спінози з його товаришем Ольденбургом [2, 92].

По-друге, харківський автор знайомий із рецепцією та критикою позиції Бенедикта Спінози у працях відомих філософів та богословів, причому як його сучасників, так і представників наступних поколінь. Зокрема Володимир Чучмарів згадує сучасних Спінозі богословів – фон Мансфельда, Музеуса, Спіцеліуса та інших [2, 92]. Також він називає більш пізніх філософських критиків Бенедикта Спінози, наприклад, німецьких філософів Християна Вольфа та Г.В. Ляйбніца, ірландського мислителя Джорджа Берклі та інших [2, 94].

Позиції відомих філософів 19-го та початку 20-го століть, які досліджували творчість Бенедикта Спінози, також отримують критичну оцінку у праці «Атеїзм Спінози» Володимира Чучмаріва. Так, погляди відомого німецького неокантіанця Вільгельма Віндельбанда у його праці «Прелюдії» (1904) харківський філософ характеризує наступним чином: «У традиційному освітленні неокантіанського коментатора історії філософії Віндельбанда, Спіноза був показаний як «упоена богом людина», а вся його система дістала у Віндельбанда таке освітлення, що основа її була у буцімто «величному спогляданні божества». Думка Віндельбанда не є якийсь виняток; зате вона є типовий зразок плоского і некритичного ставлення читацьких кіл до найскладніших проблем спінозівської філософії» [2, 93].

По-третє, дуже важливим індикатором позиції Володимира Чучмаріва у праці «Атеїзм Спінози» є його дискусії, або просто цитування російських та ранніх радянських марксистів. Зокрема, він посилається як на певний авторитет на працю про Спінозу відомого вже на той час радянського марксиста Абрама Деборіна, який випустив свою статтю у часопису «Под знаменем марксизма» (1927). Натомість Володимир Чучмарів досить критично ставиться до роботи «Спиноза и материализм» у часопису «Красная новь» (1925) відомої російської політичної діячки та мислительки Любові Аксельрод [2, 95].

Далі, по-четверте, Володимир Чучмарів в своєму аналізі поглядів Спінози акцентує увагу на його критиці релігії, зокрема в «Богословсько-політичному трактаті». При цьому харківський філософ пише: «Думки, що висловив Спіноза про походження релігійних поглядів, не осталися забуті і не загинули. В сучасній генетичній соціології їх воскресили дві теорії: 1) теорія, що виводить релігію з почуття страху перед дикими тваринами і 2) теорія, що релігія виникла на основі страху людини перед смертю» [2, 96]. Таким чином, Чучмарів вказує не лише на історичну значимість позиції Спінози, але й на його

актуальність у вказаному контексті на початку 20-го століття. При цьому він апелює до таких праць тогочасних авторів, як «Історія релігії» Мензиса, «Доісторичний побут людини» Тейлора, «Початок цивілізації» Леббока та ін.

У цьому сенсі цікавими є посилання Володимира Чучмаріва також на інших тогочасних авторів, наприклад, таких, як відомий радянський письменник та політичний діяч Анатолій Луначарський. Згадує він і працю «Атеїзм та його історія в Європі» (1922) відомого німецького філософа Фріца Маутнера, який тут представив ґрунтовний аналіз виникнення та еволюції атеїстичних напрямків.

Але, на жаль, в дусі радянської ідеології 1920-х років Володимир Чучмарів при досить об'єктивному та детальному аналізі поглядів Спінози й критичному огляді тогочасної дослідницької літератури все ж таки приходиться до досить сумнівних висновків та пише: «Кінчаючи характеристику спінозівської теорії про походження релігії, ми повинні згадати ще про одну важливу обставину: ця теорія носить не тільки діалектичний і матеріалістичний характер, але ще свідчить про атеїстичні погляди її творця» [2, 104].

Щодо цього висновку Володимир Чучмаріва можна ще за певних умов погодитися стосовно атеїстичних мотивів у роздумах Бенедикта Спінози (власне кажучи, саме на це вказували Ляйбніц, Вольф, Шопенгауер та інші мислителі). Однак, важно побачити діалектичний і матеріалістичний характер у «Богословсько-політичному трактаті» Спінози, як то пише Володимир Чучмарів. Це той випадок, коли автор зробив досить ґрунтовний аналіз позиції мислителя, але наприкінці виказав зовсім не ті висновки, які можуть слідувати з такого аналізу. Інша справа, що такі висновки були викликані тогочасною радянською та марксистською ідеологією.

У Харкові Володимир Чучмарів друкував свої праці не лише у часопису «Червоний шлях». Іншим важливим часописом цього часу був «Прапор марксизму», який виходив як орган Українського інституту марксизму-ленінізму та мав наступні розділи: філософія, соціологія, економіка, історія, національне питання. Саме в цьому часопису, у №1 за 1929 р. вийшла стаття «Проблема походження релігії в освітленні Спінози та сучасної науки» Володимира Чучмаріва. Тут він вже дещо розширює свою інтерпретацію філософії Спінози, критично аналізує різні дослідження, але його головна теза залишається попередньою. Це чудово видно із наступної цитати харківського автора: «В питанні про генезис релігії Спіноза йшов нога в ногу з матеріалістами та атеїстами всіх часів і народів» [4, 21].

В якості основних висновків можна сказати наступне. По-перше, Володимир Чучмарів під час свого Харківського періоду, тобто в 1920-х роках, був важливим представником української філософії. По-друге, у своїх історико-філософських працях він демонстрував широку ерудицію, знання історичних та актуальних досліджень, зокрема щодо творчості Бенедикта Спінози. Хоча, по-третє, висновки харківського автора щодо матеріалізму та атеїзму нідерландського філософа не завжди співпадали як з його власними роздумами, так і з тезами самого Бенедикта Спінози.

Список використаної літератури

1. Абашнік В.О. Філософія права у Харківському університеті в 1804–1920 рр. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах. Том 2: Філософія права* / Ред. С.І. Максимов. Харків: Право, 2017. С. 981–990.
2. Чучмарів В. Атеїзм Спінози. *Червоний шлях. Громадсько-політичний і літературно-науковий місячник*. 1927. №9–10 (53). С. 91–115; №12 (57). С. 95–116.
3. Чучмарьов В.І. Спіноза, як матеріяліст. До переоцінки ідеалістичної традиції. *Червоний шлях. Громадсько-політичний і літературно-науковий місячник*. 1926. №1 (34). С. 131–153; №2 (35). С. 94–120.
4. Чучмарьов В. Проблема походження релігії в освітленні Спінози та сучасної науки. *Прапор марксизму. Орган Українського інституту марксизму-ленінізму*. 1929. №1. С. 5–21.
5. Чучмарев В.И. Г.-В. Лейбниц и русская культура. Из истории международных научных и культурных связей. Москва: Высшая школа, 1968. 48 с.
6. Чучмарев В.И. Материализм Дидро / В.И. Чучмарев. Харьков: Гос. изд-во Украины, 1925. 71 с.
7. Чучмарев В.И. Материализм Спинозы. К переоценке идеалистической традиции / В.И. Чучмарев. Москва; Ленинград: Московский рабочий, 1927. 132 с.

АБАШНИК У.В., магістрант

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Харків, Україна

ГЕЕРТ КАЙЛЬ ТА АНАЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ В НІМЕЧЧИНІ

Одним із важливих представників аналітичної філософії у сучасній Німеччині є відомий професор філософії Геерт Кайль (Geert Keil, нар. в 1963 р.). Він навчався в університетах Бохуму та Гамбургу, де в 1991 р. захистив докторську дисертацію з філософії. Ця праця вийшла пізніше під назвою «Критика натуралізму» (1993). Потім Геерт Кайль пройшов стажування в університетах США та Норвегії. Серед його важливих монографій є наступні: «Віллард Ван Орман Квайн. Вступ» (2002), «Свобода волі» (2007), «Свобода волі та детермінізм» (2009), «Якщо я не помиляюся. Спроба про людську здібність помилятися» (2019), «Роздуми про корона-вірус: філософські есе про пандемію та її наслідки» (2021) та інші.

З 2010 р. Геерт Кайль очолює кафедру філософської антропології у Берлінському університеті імені братів Гумбольдтів (Німеччина). У вересні 2018 р. його було обрано президентом німецького «Товариства аналітичної філософії» (Gesellschaft für Analytische Philosophie), яке зараз об'єднує більше одної тисячі членів – як професійних філософів, так й інших прихильників цього філософського напрямку. Як зазначає офіційна веб-сторінка цього товариства: «Метою «Товариства аналітичної філософії» є підтримка та розповсюдження аналітичної філософії. Це відбувається завдяки обміну інформацією, координації та консультаціям щодо дослідницьких проєктів, підтримці молодих науковців, зокрема через організацію конференцій та конгресів» [1]. Крім цього, дане товариство підтримує міжнародні контакти та обміни, зокрема й з фахівцями з країн Східної Європи.

Згадана вище робота «Критика натуралізму» (1993) Геерта Кайля – це перероблений та розширений варіант його докторської дисертації, захищеної у Гамбурзькому університеті в 1991 р. [2]. Дана монографія має наступну структуру: «I. Вступ», «II. Натуралістичний виклик», «III. Відповідь мовного дуалізму», «IV. Антропоморфні та фізіоморфні метафори», «V. Натуралізм та людське відношення до природи», «Список літератури». Основна теза даної праці Геерта Кайля – це критика різних аспектів натуралізму з аналітичної точки зору, зокрема з точки зору сучасної філософії мови.

Як відомо, під терміном натуралізм (від. лат. natura – природа) розуміються різні філософські позиції, які стверджують, що все суще є проявом

природи та існує лише за законами природи. Не дивлячись на певні розходження, представники натуралізму виходять з тези, що природа є єдиним універсальним принципом всього суцього [3]. Саме проти цього принципу натуралізму націлена праця «Критика натуралізму» (1993) сучасного німецького філософа Геерта Кайля.

У своєму «Вступі» німецький професор вказує на те, що він не буде дискутувати щодо «етичного натуралізму», тобто мета-етики, або фундаментальної етики в традиції роботи «Принципи етики» (1903) англійського фундатора аналітичної філософії Джорджа Едварда Мура (1873–1958), а буде займатися лише критикою «теоретичного натуралізму» [2, 6]. Далі Геерт Кайль уточнює, що саме він розуміє під цим терміном, й надає коротку характеристику окремих позицій представників цього напрямку у главі «ІІ. Натуралістичний виклик».

Зокрема тут мова йде про такі чотири напрямки. По-перше, це американський натуралізм 1940-х рр., наприклад, робота «Натуралізм та людський дух» (*Naturalism and the human spirit*, 1944) Єрванта Крікоряна (*Yervant Krikorian*). По-друге, це фізикалізм 1930-х рр., зокрема представники «Віденського гуртка» у Австрії: Рудольф Карнап та Отто Нойрат. Зокрема, Геерт Кайль пише: «Центральна теза фізикалістів – це теза про можливість перекладу всіх смислових речень на фізичну універсальну мову науки» [2, 33]. Далі він вказує на 3-й напрямок: «натуралізовану теорію пізнання», посилаючись на працю Віларда Квайна «Натуралізована епістемологія» (1968), й при цьому наголошує: «Квайн ніде точно не пояснює, що саме він розуміє під «натуралізмом», хоча він часто використовує це поняття» [2, 43]. Нарешті, 4-й напрямок – це «Елімінативний матеріалізм», в контексті якого Геерт Кайль апелює до роботи «Матеріалізм та проблема Духа-тіла» (1963) австро-американського філософа Пола Феєрабенда та американського представника аналітичної філософії Ричарда Рорті і його праці «Ідентичність Духа-тіла та категорії» (1965).

В наступному параграфі цієї глави під назвою «Натуралізм та мова». Геерт Кайль вказує, що представники натуралізму в дусі свого девізу «Все є природа», в залежності від індивідуальних позицій обрали «п'ять стратегій», щоб «нейтралізувати людську мову як феномен сам в собі» [2, 83] та виправдати свій девіз. Далі автор подає перелік названих стратегій: 1) «Людська мова – це лише природа», 2) «Людська мова – це природно-історичний ефемерний феномен, й він знову зникне», 3) «Природа говорить сама», 4) «Людська мова слідує природі», 5) «Через людину говорить її

природа, чи сама мова» [2, 83–84]. Саме спростуванню цих п'яти стратегій присвячені подальші роздуми Геерта Кайля у даній главі його праці.

При цьому у главі «III. Відповідь мовного дуалізму» Геерт Кайль вказує, що він в своїй критиці натуралізму з точки зору філософії мови використовує погляди представників «мовного дуалізму», й пише: «Як відомо, мовний дуалізм – це позиція, яка вийшла із Оксфордської школи філософії буденної мови з метою вирішення проблеми дух-тіло...» [2, 172]. Тут слід згадати, що серед представників вказаної школи були Оксфордські професори: Джон Остін, Гілберт Райл, Пітер Стросон, Джон Серль та інші. Ці мислителі вважали, що труднощі традиційного філософського підходу до мови виникають через непорозуміння, в результаті чого філософи-прихильники «ідеальної мови» забувають ті значення, які слова мають у повсякденному вжитку, тобто у буденній мові.

Отже можна констатувати, що сучасний німецький філософ Геерт Кайль у своїй критиці різних напрямів натуралізму плідно використовує аргументи обох аналітичних традицій: 1) прихильників буденної, або звичайної мови (Оксфордська школа), та 2) прихильників ідеальної мови, до яких спочатку належали відомі австрійські філософи Рудольф Карнап та ранній Людвіг Вітгенштайн, який в 1930-р. змінив свою позицію на користь буденної, або звичайної мови.

Цікавими є роздуми Геерта Кайля в главі «IV. Антропоморфні та фізіоморфні метафори», зокрема в параграфі «1. Натуралізм та проблема метафор». Тут німецький автор спочатку наголошує: «Метафори в сучасній філософії приділяється багатоманітна увага, оскільки багато авторів побачили, що у темі метафор збігаються центральні питання філософії мови, теорії пізнання та теорії науки» [2, 229]. У контексті своєї аналітичної позиції Геерт Кайль далі акцентує увагу на трьох різновидах метафор: 1) «лексичні метафори» (Lexikalische Metapher), 2) «конвенціональні метафори» (konventionelle Metapher), 3) «інновативні метафори» (innovative Metapher).

До перших, тобто «лексичних метафор», які Геерт Кайль також ще називає як «мертві метафори», або «необхідні метафори» [2, 230], він відносить метафори таких типів, як «холоднокровний», «шийка пляшки», «гордовитий», тобто, які колись ввійшли до словарного запасу та заповнили певні прогалини. Але носії мови використовують ці метафори, й при цьому не усвідомлюють, що вони є метафорами, а використовують їх як звичайні слова. Другі, «умовні метафори», або «конвенціональні метафори» – це метафори типу «проковтнути книгу», «випустити пару», «недоречне порівняння». Нарешті, третій різновид

метафор – це «інновативні метафори», або «поетичні метафори», які використовуються не лише в поезії, але й у звичайному спілкуванні.

При цьому Геерт Кайль вказує, що ці три різновиди метафор мають історичний аспект, тобто, коли нові, або «інновативні метафори» досить швидко можуть розповсюджуватися серед носіїв мови й переходити до другої групи – «конвенціональних метафор». В свою чергу, «конвенціональні метафори» (наприклад, «хмарочос») можуть переходити до групи «лексичних метафор». Також цей німецький філософ вказує, що не всі дослідники вирізняють три названі різновиди метафор, деякі з них говорять лише про «два типа метафор» [2, 231], а саме: 1) інновативні та 2) конвенціональні, оскільки такі автори не визнають існування «лексичних метафор», зараховуючи їх до групи конвенціональних метафор.

У наступному параграфі «2.1. Екскурс до теорії метафор» з цієї глави «IV. Антропоморфні та фізіоморфні метафори» Геерт Кайль вирізняє п'ять «мовно-теоретичних теорій щодо функціонування метафор»: 1) порівняльна теорія, 2) субститативна теорія (коли метафора стоїть замість «чогось» у даному тексті), 3) фільтраційна теорія, або теорія фільтрів, 4) інтерактивна теорія, 5) прагматична теорія непрямого повідомлення [2, 272–273]. При цьому він торкається в контексті вказаного питання позицій відомих класиків аналітичної філософії, зокрема робіт з філософії мови американського філософа Дональда Герберта Девідсона (1917–2003). Посилаючись на його статтю «Що мають на увазі метафори» (1978), Геерт Кайль виказує свою згоду з тезою Девідсона, згідно з якою «...немає ніякої відмінності між порівнянням та метафорою, до тих пір доки ми не зараховуємо до структури порівняння даного релевантного відношення порівняння» [2, 273].

На завершення слід ще вказати, що названа робота Геерта Кайля вийшла як 34-й том в авторитетній серії під назвою «Джерела та студії з філософії». Крім цього, ще потрібно також згадати, що монографія «Критика натуралізму» була надрукована репринтним виданням у Берліні у 2012 р. В якості основного висновку можна констатувати, що дана праця німецького філософа Геерта Кайля була важливим та оригінальним внеском у критику натуралістичних позицій с точки зору сучасної аналітичної філософії.

Список використаних джерел

1. Gesellschaft für Analytische Philosophie. URL: <https://www.gap-im-netz.de/de/>
2. Keil G. Kritik des Naturalismus. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1993. 430 S.
3. Keil G. Willensfreiheit und Determinismus. Ditzingen: Reclam Verlag, 2018. 192 S.

АНДРУЩЕНКО В.П., *д. філос. н., професор, член-кореспондент НАН України, дійсний член НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України*
Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова
Київ, Україна

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сьогодні академічна мобільність розуміється адекватною відповіддю на запити глобальної економіки та, відповідно, глобального ринку праці. Європейські та вітчизняні дослідники визнають, що академічна мобільність потребує особливої уваги, адже масштаби реального її втілення, на жаль, досі є незначними в усіх країнах. Зокрема, у документах, що регламентують стратегію розбудови єдиного європейського простору вищої освіти (ЕНЕА –European Higher Education Area) на 2020 рік, як побажання, стверджується спроба досягнути того, щоб хоча б 20% випускників європейських університетів мали досвід тривалого перебування в академічному середовищі іншої країни.

Академічна спільнота Європи справедливо вбачає перспективу подальшої імплементації ідей академічної мобільності в безпосередню освітню практику. Справді, майбутній фахівець на глобальному ринку праці матиме додаткову «вартість» у термінах соціального капіталу, якщо матиме освітній досвід в інших країнах: набуде знань поза межами однієї освітньої та наукової традиції та буде здатним оцінювати майбутню фахову діяльність з плюральних позицій; уміти враховувати культурні особливості при здійсненні професійних обов'язків на засадах толерантності, вибудовувати продуктивні комунікативні стратегії, співмірні із викликами мультикультурного глобалізованого суспільства; буде здатним ефективно діяти в умовах складної нелінійної соціальної динаміки, уміти змінювати місце проживання, успішно інтегруватись до нового колективу тощо. І саме академічна мобільність є закономірною та продуктивною відповіддю на високі вимоги сучасного глобального ринку праці, формуючи не тільки високий фаховий рівень її учасників, але й, що не менш важливо для суспільства XXI ст., розвинені полікультурні компетенції: зараз, як ніколи досі в історії людства, є потенційна можливість для фахівця творити себе як подальшого суб'єкта планетарного ринку праці.

На нашу думку, важливим стримуючим фактором імплементації ідей академічної мобільності в українських університетах є притаманна їм закритість. Маємо підстави стверджувати, що через невисокий рівень

відкритості вітчизняних освітніх та наукових систем, нерозвиненість міжнародного вектора їхньої діяльності можливе навіть відчуження особистості, коли вона може стати «чужинцем удома», що, у найгіршому випадку, може призвести до необхідності вписування у покинутий раніше контекст ціною елімінації зі своєї практичної діяльності підходів та знань, що не вписуються в наявну академічну чи корпоративну традицію університету. На жаль, у сучасній освітній практиці повернення людини до вітчизняного контексту носить ускладнений характер: у більшості випадків інновації, носієм яких постає студент, викладач чи адміністратор, не впроваджуються в освітню практику через об'єктивну інертність освіти за своєю природою, а також завдяки суб'єктивним факторам – вітчизняні наукові школи не завжди готові визнавати успіхи інших шкіл і напрямів, коли традиціоналізм і консерватизм вступають у боротьбу з інноваціями; актуалізуються загрози маргіналізації носіїв закордонного досвіду в освітньому чи науковому середовищі.

Зазначені процеси за своїм змістом суперечать логіці наукової співпраці, духу партнерства та обміну думками, у чому не останню роль відіграє багаторічний досвід закритості освітньої системи, її орієнтованість на забезпечення ідеологічної функції освіти: саме в цей час у закордонних академічних установах, орієнтованих на прогрес науки, утвердилась ідея щодо евристичності створення багатонаціональних творчих колективів, об'єднаних прагненням до розвитку людської цивілізації, пошуку істини як ціннісних пріоритетів. Університети, визначаючи своє майбутнє як осередків глибокої науки, мають усвідомити важливість академічних обмінів та, що не менш важливо, створити умови для інтеграції прогресивного досвіду з існуючими напрацюваннями власних наукових шкіл. Показовим є досвід Великої Британії, для якої Т. Кім відзначає таку особливість: профілі академічних професій у Сполученому Королівстві стають усе більше диверсифікованими та інтернаціоналізованими, а майже 45% найбільш цитованих дослідників час від часу працюють за кордоном.

Україні варто засвоїти, що сучасні університети з розвиненою науковою складовою є зразками академічної взаємодії та відкритості, реалізація якої, насамперед, можлива завдяки інтенсифікації процесів академічних обмінів на всіх рівнях – від студентів до вищого університетського менеджменту. Розвиток університетів, на нашу думку, можливий за умови утвердження відкритості до інновацій та міжнародної співпраці на усіх щаблях університетського життя – коли студент прагне та має можливість відвідати не менш ніж на один семестр закордонний навчальний заклад, розвиваючи свої

фахові та, не менш важливо, комунікативні та мультикультурні компетенції; коли викладач долучається до досягнень інших національних освітніх систем та трансформує потім освітні практики свого університету; коли дослідник має можливість тривалої апробації своїх досягнень в умовах іншої наукової традиції; коли адміністрація навчальних закладів має безпосередній досвід роботи в закордонних навчальних закладах із притаманними їм специфічними моделями управління тощо.

На нашу думку, саме вітчизняна філософія освіти має звернути увагу на етичний бік проблеми відкритості університетів до інновацій та запропонувати підходи, які б легітимізували в українських університетах упровадження в практику ідей, пропонованих учасниками програм академічних обмінів, роблячи значний крок у розвиток відкритості як фундаментальної ознаки університетського середовища на початку третього тисячоліття. Подальше стримування інновацій, носіями яких постають учасники програм академічного обміну, на користь механічного збереження традицій вітчизняної освіти гальмує модернізаційні процеси та не дозволяє говорити про майбутнє освіти у термінах випереджаючого розвитку.

Водночас надмірна захопленість інноваціями, що привносить учасник академічного обміну, може призвести до втрати як духовних надбань української освітньої традиції, так і взагалі до втрати на усіх щаблях розуміння того, що будь-яке «нове» онтологічно укорінене у вже відомому, відкритому людством, та дозволяє стверджувати, що суперечності інноваційного розвитку освіти мають знаходити своє розв'язання з використанням потенціалу філософії як теорії та методології її розвитку. Саме філософія освіти здатна вийти на особливий рівень осягнення проблеми, оцінивши усі «за» та «проти» вітчизняних освітянських традицій та пропонованих інновацій, здійснити футурологічні прогнози перспектив їхнього впровадження тощо.

Отже, академічна мобільність, з одного боку, є специфічним освітнім феноменом, асоційованим із процесами забезпечення взаємодії національних освітніх просторів, з іншого – є актуалізацію мобільності як метафори сучасного соціального розвитку. Цей факт ще раз підтверджує актуальність подальших досліджень феномену академічної мобільності не тільки в межах окремих дисциплін, але й у межах мультидисциплінарних досліджень, які, на нашу думку, здатні надати теоретичної обґрунтованості та, відповідно, упорядкованості і системності подальшим процесам імплементації ідей академічної мобільності у вітчизняному просторі вищої освіти.

Аналіз нормативної бази в галузі вищої освіти України демонструє, що Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність було затверджене постановою Кабінету Міністрів України 12 серпня 2015 р. № 579, а попередні роки система вищої освіти не мала нормативного забезпечення в галузі академічних обмінів. До того ж, положення за своїм змістом декларує права на мобільність, проте, що логічно, в умовах складної фінансової ситуації в країні не пропонує засобів інституційного та фінансового забезпечення ініціатив студентів, викладачів та адміністраторів вищих навчальних закладів щодо здійснення академічної мобільності. Ми погоджуємось, що найближчою перспективою для реалізації програм академічної мобільності залишається індивідуальна мобільність, що реалізуються в межах програм, які фінансуються закордонними фондами, європейським Союзом тощо (FulbrightUkraine, Erasmus + тощо). Отже, академічна мобільність на сучасному етапі розвитку української вищої освіти залишається результатом актуалізації особистісного лідерського потенціалу представників академічного середовища, тоді як роль інституцій набуває вторинного характеру.

Стверджуючи потребу підвищення інноваційного потенціалу українських університетів, ми відзначали потенціал упровадження інновацій, носіями яких є учасники академічних обмінів, що повертаються до вітчизняних вишів. Зазначивши необхідність подолання інертних та надмірно консервативних принципів розвитку вітчизняної освіти, слід наголосити, що іншим полюсом виступає інноваційний потенціал осіб, які приїждять до українських навчальних закладів. На жаль, питання відкритості університетів для іноземних мобільних студентів зустрічає додаткові перепони щодо недосконалих механізмів фінансування їхнього навчання в межах українського простору вищої освіти.

Слід зазначити, що стан розвитку системи вищої освіти носить ознаки гібридності: освітня практика демонструє, що університетське життя досі остаточно не позбулось пострадянського спадку, на тлі чого існують непродуктивні спроби на формальному рівні впровадити європейські підходи, проте, паралельно із збереженням освітянських традицій без їхньої соціальної експертизи щодо ефективності в умовах постіндустріального глобалізованого суспільства. На нашу думку, варто прагнути фундаментальних, а не зовнішніх змін в освіті. Кожен представник академічного середовища має усвідомлювати свою роль у модернізаційних освітніх процесах та поставати агентами цих змін, усвідомлюючи соціальну значущість своєї діяльності. Це означає – розуміти необхідність повернення в анемичне середовище; інтерпретувати глибинну сутність академічної мобільності не як втечу від негарздів власної

національної освітньої системи, а як можливість розвинути власний соціальний капітал та повернувшись постати носієм інновацій в українському академічному середовищі. Академічна мобільність, у контексті подолання пострадянського спадку у вищій освіті, має потенціал для ефективного осучаснення університетів на усіх рівнях: інновації, носіями яких будуть лише певні групи (студенти, викладачі чи адміністратори), можуть блокуватись іншими групами, якщо вони не будуть носіями інноваційного духу та будуть позбавлені безпосередньої можливості долучитись до досягнень інших академічних традицій.

ГРИНЬОВА Д.А., студентка

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

АНТИКІТЕРСЬКИЙ КОРАБЕЛЬ: ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історія досліджень антикітерського корабля почалася навесні 1900 року, коли два човни ловців губок з острова Сімі встали на якір біля острова Антикітери, щоб перечекати погану погоду. Кілька нирців вирішили подивитися на морське дно біля острова. І ось Іліас Стадіатіс, піднявшись на поверхню, розповів, що побачив на дні залишки затонулого корабля, і показав товаришам підняту їм руку бронзової статуї. У листопаді того ж року капітан судна ловців губок Дімітріос Контос повідомив про знахідку грецькій владі. До острова було відправлено судно грецького королівського військового флоту «Мікалі» для проведення водолазних робіт. Вантаж із затонулого корабля перебував на глибині від 42 до 50 метрів. Достатнього спорядження для підводних робіт знайдено не було. На кількох водолазів був всього один водолазний шолом, в якому вони по черзі спускалися на дно на десять хвилин двічі в день. Умови роботи були важкими, двоє водолазів важко постраждали через кесонну хворобу, а один загинув [1, с. 10-12].

У 1902 році роботи були продовжені. У підсумку в руках вчених виявилися цінні знахідки, серед яких були бронзові статуї, що одержали назви «Антикітерський Ефеб» і «Голова філософа», а також 36 мармурових скульптур («Гефест», «Одісей», «Диомед», «Аполлон», три статуї коней), залишки бронзової ліри, фрагменти виробів зі скла. З корабельного устаткування, крім фрагментів корпусу, археологи виявили кілька свинцевих труб, що служили для

зливу води за борт, і частини свинцевої обшивки. Всі знахідки були доставлені в Національний археологічний музей в Афінах.

Наступний етап вивчення затонулого корабля почався в 1953 році, коли там провів нетривалі занурення Жак-Ів Кусто [2, с. 116]. У 1976 році на запрошення грецького уряду Кусто знову відвідав Антикітеру вже з повномасштабною експедицією, що тривала кілька місяців. Його команді під керівництвом грецького археолога Лазароса Колоноса вдалося підняти з морського дна близько 300 предметів, в тому числі чотири дошки корабельного корпусу, глечики, бронзові та срібні монети, окремі шматки бронзи, скульптури з бронзи і мармуру, частини золотих прикрас. Тоді ж вперше були виявлені останки деяких людей, які пили на кораблі.

Самим знаменитим предметом, піднятим з дна моря, став так званий «Антикітерський механізм». У 1902 році археолог Валеріос Стаїс, директор Національного музею, розглядав знайдені бронзові фрагменти, і виявив, що деякі з них не є частиною скульптури. Оскільки серед покритої морськими покладами бронзи було видно шестерні, він вперше припустив, що ці шматки являють собою частини якогось механізму.

Серйозне дослідження механізму почав в 1950-х роках англієць Дерек Прайс. Фізик за освітою, він став відомим істориком науки. Прайс вивчив збережені фрагменти механізму за допомогою рентгенівських променів і запропонував варіант його початкової конструкції. Пристрій, в яке входило понад тридцять шестерень і циферблати зі стрілками, призначався для визначення положення небесних тіл [1, с. 82]. Уточнену реконструкцію механізму представив в 1997 році фахівець по механічних приладів з Лондонського музею науки Майкл Райт. Він встановив, що механізм дозволяє для обраної дати визначати фазу Місяця і положення щодо «нерухомих зірок» Сонця, Місяця, Меркурія, Венери, Марса, Юпітера і Сатурна, а також передбачати сонячні і місячні затемнення.

Згадки про подібний прилад знайшлися і у античних авторів. Цицерон у творі «Про природу богів» писав про пристрій, створений вченим Посидонієм: «... кулю (sphaera), що недавно виготовив наш друг Посидоній, куля, окремі обороти якої відтворюють те, що відбувається на небі з Сонцем, Місяцем і п'ятьма планетами в різні дні і ночі ... » [3, XXXIV, 88]. В іншій роботі Цицерона («Про державу») розповідається про винахід аналогічного приладу Архімедом.

Наступні результати роботи дослідників Антикітерського механізму були представлені в публікаціях журналу Nature 2006 і 2008 років. Зараз знайдений

на морському дні механізм і створена вченими функціонуюча версія його реконструкції експонуються в Національному археологічному музеї в Афінах.

За допомогою радіовуглецевого датування дерев'яних частин корабля і аналізу форми грецьких букв, нанесених на Антикітерський механізм, вчені відносили час його створення до 150 – 100 років до н. е. Нещодавно Крістіан Карман і Джеймс Еванс підійшли до визначення віку апарату з іншого боку. Вони досліджували частину Антикітерського механізму, яка служила для передбачення затемнень. Теоретичною основою такого передбачення був сарос – період, в ході якого порядок сонячних і місячних затемнень повторюється. Він був виявлений ще астрономами стародавнього Вавилону. Сарос дорівнює 223 синодичним місяцям (періодів між двома однаковими фазами Місяця), що становить 6585,3213 дня. На практиці давньогрецькі астрономи використовували також екселігмос – період дорівнює трьом саросом. Екселігмос зручний, так як становить ціле число днів. Як визначили Карман і Еванс, пристрій передбачення затемнень в антикітерському механізмі буде давати найбільш точні результати, якщо в якості «нульової точки» відліку саросу буде обраний день 12 травня 205 року до н.е. Це дозволило їм припустити, що прилад був створений в кінці III – початку II століття до н.е [4]. Слід, однак, враховувати, що виявлений факт визначає скоріше не дату створення конкретного пристрою, знайденого згодом на дні Егейського моря, а дату розробки його конструкції античним астрономом. Корабель же біля острова Антикітери затонув близько 65 року до н. е.

З 2012 року робота підводних археологів на місці аварії корабля знову відновилася. Проект «Повернення в Антикітери» був організований спільно міністерством культури Греції та Океанографічним інститутом в Вудс-Холі, в ньому беруть участь вчені з різних країн.

Влітку 2014 року вчені за допомогою стереокамер, встановлених на автономному підводному апараті склали тривимірну карту району аварії корабля. Потім почалися занурення аквалангістів, які зуміли знайти кілька нових артефактів. Але через погану погоду дослідження довелося згорнути раніше терміну. Зате в 2015 році вдалося працювати довго, і підводні археологи знайшли понад 50 предметів, в тому числі бронзові підлокітники (можливо, частина трону), залишки кістяної флейти, фішки від давньої настільної гри, а також деякі елементи конструкції самого судна.

Таким чином, дослідження вантажу Антикітерського корабля і самої загадкової частини його вантажу – Антикітерського механізму – триває. Дослідників чекає попереду чимало нових відкриттів.

Список використаних джерел

1. Marchant Jo. Decoding the Heavens. Solving the Mystery of the World's First Computerend. London: Windmill books, 2009 320 p. URL: <https://www.penguin.com.au/books/decoding-the-heavens-9781409060475>
2. Cousteau Jacques, Dumas Frederic. The Silent World. New York: The Pocket Book inc., 1955. 244 p. URL: https://openlibrary.org/books/OL24219695M/The_silent_world
3. Цицерон. Про природу богів. Книга II. URL: <http://ancientrome.ru/antlitrt.htm?a=1422369002>
4. Нове наукове дослідження Антикітерського механізму. URL: <https://www.grekomania.ru/news/science/3601-novoe-nauchnoe-issledovanie-antikiterskogo-mechanizma>

ГУЖВА А.А., к. філос. н.

Харківський національний медичний університет

Харків, Україна

«ЕТИКА АВРААМА»: НАЗУСТРІЧ КОМУНІКАТИВНОМУ РОЗУМУ

Стрімке зростання населення планети і не менш вражаючий розвиток інформаційних технологій змушує вступати у діалог і розкриватися для комунікації навіть найбільш традиційні і консервативні суспільства. Визнані на міжнародному рівні базові свободи особистості, які закріплені у «Загальній декларації прав людини» спеціальною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, на жаль, не завжди стають основою правового регулювання і дотримання рівності прав громадян у внутрішніх справах багатьох країн, особливо із сильною релігійною світоглядною складовою їхньої внутрішньої політики і властивої їм культури. А втім, пошук деякої основи для прийняття спільних рішень у світі сучасного людства, яке вже живе як квазі-єдине планетарне утворення, має відбуватися поміж усіма потенційними учасниками діалогу незалежно від їхнього внутрішньодержавного рівня індивідуальних свободі розбіжностей внутрішніх політик у поглядах на громадянські права.

Зростання уваги до теоретичного осмислення підстав прийняття рішень, які керують поведінкою релігійних людей, виглядає повністю доречним, з огляду на те заострення політичних і навіть військових протистоянь, яке спостерігається щоразу, коли звучить релігійна екстремістська риторика або

навмисно загострюються релігійно обумовлені ідеологічні розбіжності. Як правило, найбільше упереджень та стереотипів щодо несприйняття іншого вірянина демонструють ціннісно близькі релігійні традиції – це християнство та іслам, юдаїзм та іслам або християнство та юдаїзм. Усі названі релігії як за походженням, так і за культом поклоніння єдиному богу належать до однієї групи релігій. У спеціальній літературі можна зустріти назву «семітські релігії» або «авраамічні релігії» – щодо всіх трьох: юдаїзму, християнства та ісламу. Усе гучніше лунає думка, що постать біблійного персонажа Авраама як прабатька усіх трьох релігійних традицій може стати символом єднання та порозуміння між іудеями, християнами і мусульманами по всьому глобалізованому світу.

Уперше мова про пошук спільних цінностей, чеснот і постулатів віри зайшла у дослідників релігійної етики – Джилла Робіна, Адама Сільверштейна, Юсуфа Алі, Моше Блайдштейна та інших. Історія віри Авраама описана у П'ятикнижжі Мойсея, яке є частиною релігійних канонічних книг у юдаїзмі та християнстві і у адаптованій формі визнається в ісламі. Посилання на Авраама як прабатька віри у єдиного Бога і, певним чином, провісника продовження життя після смерті зустрічаються у Євангеліях Нового Заповіту, сам Ісус веде свій родовід від нього. Історія акту віри Авраама у ситуації з жертвопринесенням сина Ісаака, який у останній момент unikнув жорстокої долі, є також частиною Корану (історія Ібрагіма та його сина Ізмаїла). П'ять із десяти заповідей Декалогу декілька разів зустрічаються у Новому Заповіті, зокрема: не убий, не перелюбствуй, не кради, не свідчи неправдиво, поважай своїх батька і матір (від Матвія 19: 18-19). Аналогічні юдейським і християнським заповідям є мусульманські, які хоч і розпорошено, проте все ж таки містяться у різних частинах Корану. Окрім цього, всі три релігії містять ідею рівності людей перед Богом, ідею справедливості, милосердя, свободи і гідності людської особистості.

Символом діалогічності постає той факт, що спроби конструювання спільної етики здійснюються як у рамках християнської думки, так і дослідниками ісламу та юдаїзму. Біблійний сюжет про жертвопринесення Авраамом свого сина став об'єктом для філософування, насамперед, у творчому доробку Серена К'еркегора. А це пов'язує постать Авраама з секулярним гуманістичним мисленням і етичними теоріями. Отже, конструювання «етики Авраама» як культурно і світоглядно контексту алізованої теорії моральних пріоритетів і цінностей, які визначають поведінку великої кількості людей,

формує важливу і впливову частину сучасного дискурсу у пошуку спільних значень або комунікативний розум сучасності (за Ю. Габермасом).

Ідея Ю. Габермаса, згідно якою не може існувати раз і назавжди правильних рішень для жодної сфери суспільного життя, у тому числі для релігійної сфери і релігії як системи, набула надзвичайної важливості у сьогоденні. Визначення правильних рішень для релевантної суспільним обставинам поведінки потребує їх практичного контекстуального вирішення, у якому наявні правила поведінки піддаються конструктивній критиці і постійній ревізії. Це виводить етичні підстави прийняття рішень на рівень їх постійного обговорення у компетентному дискурсі: людський розум може бути ефективним лише як комунікативний розум, лише у режимі пошуку спільних значень між усіма учасниками комунікації. Отже, комунікативний розум є втіленням практичної філософії, яка долає усі теоретичні міждисциплінарні кордони заради виявлення прагматичної істини, яку необхідно шукати щоразу знову. При цьому у тривалій перспективі не може залишатися жодної соціальної проблеми, яка рано чи пізно не піддалася би артикуляції, оскільки комунікативний розум здатен дати ім'я кожній проблемі і висловити усі інтереси і потреби учасників комунікації, якими би емоційно-афективно навантаженими вони не були.

Чи не найбільш проблематично такий підхід виглядав саме у сфері релігії, де протягом тисячоліть практикували саме догматичне сприйняття основ віровчення, а релігійна ортодоксія не припускала вільних інтерпретацій, що ускладнювало адаптацію релігії до соціальних змін і провокувало революційні конфесійні розриви або ж перетворювало релігію на джерело консерватизму, некритичності і навіть фанатизму. Утім, процеси модернізації охопили також і релігійну сферу. Релігія також знаходить власний шлях, щоби стати практичною філософією, формує власний комунікативний розум, йде шляхом дискурсу, який поступово стає все більш відкритим. Це отримало, зокрема, своє втілення у діалозі між представниками різних релігій, передусім, близьких за духом і походженням, якими є, безумовно, авраамічні релігії.

ДАНІЛ'ЯН В.О., к.філос.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.

Пандемія коронавірусу суттєво змінила не тільки Україну, але й світ. Її вплив відчувається у всіх сферах суспільного життя: політиці, економіці, освіті, культурі. Які саме соціально-економічні наслідки матимуть карантинні обмеження, запроваджені в тому числі й в Україні; яким чином зазначені зміни вплинуть на майбутній розвиток нашої держави; чи можна мінімізувати негативний вплив так званої «коронакризи» для українського суспільства.

Спочатку пандемія спровокувала різкі зміни на фондових біржах та призвела до глобального обвалу фондового ринку на початку 2020 р. Водночас за півтора роки, що пройшли з моменту початку економічного спаду, держави світу все ще намагаються відновити ділову активність на докризовому рівні та подолати наслідки фінансової нестабільності.

Не тільки світовий фондовий ринок суттєво постраждав від Covid-19. Економіка окремих країн та світу в цілому досі переживає не найкращі часи. Пандемія спричинила часткове обмеження або повне тимчасове закриття як окремих підприємств так цілих індустріальних галузей (туризм, готельна справа, заклади харчування, освіти, культури, індустрія розваг й т. ін.) в країнах з високим рівнем захворюваності, внаслідок чого відбулося зниження економічної активності; різке зростання попиту на продукти харчування та щоденного використання, зниження попиту на товари інших груп / категорій, спекуляціям із товарами медичної групи (противовірусні препарати захисні маски і респіратори, засоби для вимірювання температури, рівня кисню, дезінфекції тощо). Закриття кордонів та підкреслення першочерговості національних інтересів загострили ситуацію.

Соціологічне дослідження проведене Інститутом соціології НАН України з 28 липня по 7 серпня 2021 р. методом інтерв'ю «обличчям-до-обличчя» [2] свідчить, що українці стикнулися із наступними економічними наслідками коронавірусної кризи (зазначені у порядку убунання): були звільнені із робіт та частково / повністю залишилися без заробітку особисто або члени родини (20,4 % та 22,2 % відповідно); отримали заборгованість перед банками, іншими фінансовими установами чи приватними особами особисто або члени родин (17,1 % та 16,8 % відповідно). І хоча більшість респондентів зазначила, що з

початком пандемії їхній спосіб життя не змінився (30,4 %) або змінився незначним чином (43,6 %), чверть опитаних (26,1 %) стверджує про існування значних корективів у власному житті.

Освіта, культура, спорт також постраждали від пандемії. Остання вплинула на системи освіти в усьому світі, спричинивши на початкових етапах масове закриття середніх шкіл, закладів фахової передвищої та вищої освіти, а в подальшому – перехід на змішане та/ або дистанційне навчання. Культурні та спортивні заходи другий рік поспіль проводяться із серйозними обмеженнями (дистанційно, без глядачів або із обмеженнями для них).

Запровадження дистанційного формату навчання та роботи стало однією з найбільших соціально-економічних проблем (після тимчасового закриття підприємств і, як наслідок, відсутності оплати праці). Якщо представники ІТ-галузі та фрілансери звикли до такої організації, то в більшості працівників дистанційний формат роботи викликав значні ускладнення.

По-перше, подібний формат роботи передбачає наявність стабільного та якісного інтернет-зв'язку; сучасної техніки із відповідним програмним забезпеченням; різний комп'ютерної грамотності, знання сучасних цифрових інструментів та володіння навичками їхнього застосування. За даними Міністерства цифрової інформації, у 2019 р. рівень інтернет-покриття України доходив лише до 70%. За результати першого в історії України соціологічного дослідження цифрових навичок громадян, проведеного в кінці 2019 року за методологією оцінки цифрових компетентностей, яка застосовується Європейською комісією [4] 53 % українців перебувають нижче позначки «базовий рівень» (низький рівень мають 37,9 % громадян, зовсім не володіють такими навичками 15,1 %).

По-друге, перехід на дистанційну роботу призводить до посилення психологічної напруги, погіршення ментального благополуччя та супроводжуватися зростанням рівня домашнього насилля. По-третє, дистанційне навчання збільшує обсяг «неоплачуваної репродуктивної праці, яку у більшості сімей доводиться виконувати жінкам на додачу до оплачуваної роботи» [1].

Все це, а саме: нерівномірний доступ до швидкісного покриття, брак сучасної техніки, різний рівень готовності та ресурсів батьків (часу, наявного рівня знань, комп'ютерної грамотності й т. ін.) щодо допомоги дітям в організації дистанційного навчання, неоднакові можливості вчителів та шкіл поглиблюють наявні нерівності між мешканцями міст та сіл, а також між учнями з більш заможних та менш заможних родин. У короткотерміновій

перспективі це може призвести до збільшення різниці у навчальних результатах, у тому числі, гірших результатах ЗНО. Більш віддаленими наслідками може бути ймовірно погіршення професійних можливостей менш привілейованих категорій населення та зміна освітніх траєкторій школярів та студентів.

Україна є державою з відкритою економікою, що перебуває на шляху активного становлення. Будь-які суспільні, політичні, економічні потрясіння неминуче позначаються на темпах соціального розвитку та економічного зростання. Пандемія Covid-19 загострила негативні економічні тенденції, оголила проблеми державного управління, соціального та медичного забезпечення, освітньої та культурно-спортивної галузей. Безумовно, напрацювання чіткої стратегії подальшого суспільного розвитку чи принаймні створення практичних рекомендацій, покликаних мінімізувати негативні наслідки світової пандемії Covid-19 для українського суспільства потребує ретельного вимірювання та аналізу кількісних та якісних показників соціально-економічного розвитку. Подібне ґрунтовне дослідження дозволило б чітко визначити «проблемні» зони та визначити основні шляхи подолання соціально-економічних наслідків пандемії Covid-19 для українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Соціальна справедливість і корона вірус: аналіз наслідків для добробуту. URL: <https://cedos.org.ua/researches/sotsialna-spravedlyvist-i-koronavirus-analiz-naslidkiv-dlia-dobrobutu/> (дата звернення 10.10.2021)
2. Соціальні наслідки Covid-19 в Україні. URL: <https://i-soc.com.ua/ua/news/socialni-naslidki-covid-19-v-ukraini> (дата звернення 10.10.201)
3. Степаненко В. П. Соціальні наслідки пандемії COVID-19 у контексті суспільної трансформації в Україні: соціологічний підхід: За матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 14 квітня 2021 року. *Вісник Національної академії наук України*. №5. С. 33–46.
4. Цифрова грамотність українців. Які можливості планує створити Мінцифри у 2021 році? URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/shcho-robot-mincifri-osvitni-seriali-oflayn-habi-testi-novini-ukrajini-50141070.html> (дата звернення 11.10.2021)

ДАНІЛ'ЯН В.О., *к.філос.н., доцент*

ВОРОБІЙОВА А.А., *студентка*

НАГОРНА А.Є., *студентка*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФСЬКОЇ НАУКИ В ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Початок ХХІ століття в повній мірі можна вважати епохою глибоких трансформацій всіх сфер суспільного та індивідуального життя. «Глобалізоване суспільство», «постіндустріальне суспільство», «діджиталізоване суспільство», «інформаційне суспільство», «суспільство цифрових технологій», «віртуальне суспільство», «трансформаційне суспільство»... Будь-яке з цих понять акцентує увагу на тому факті, що глобалізація не тільки уніфікує життя сучасної людини, але й руйнує цілу низку традиційних цінностей, поведінкових патернів, сприяє тотальній діджиталізації суспільного та особистісного буття, пришвидшує його, нівелює унікальність індивіда, провокує відчуття власної незначущості та неспроможності

Глобальні політичні, соціальні, економічні, духовні зрушення, які, до речі, є непередбачуваними та малопрогнозованими, суттєво змінюють світ, розмиваючи межі національної ідентичності окремих етносів, нівелюючи їхні особливості (традиції, звичаї, одяг, музику, живопис й т.ін.), повсякчас підштовхуючи до уніфікованої світової культури. Особливо вірною ця теза є для сучасної молоді. Адже молоді люди через брак досвіду, несформовану систему цінностей часто роблять вибір на користь саме глобальної культури відмежовуючись одночасно від національних особливостей (як менш прогресивних). Але не тільки вони потребують відповідей на найгостріші запити та проблеми глобального характеру. Людям більш старшого віку також необхідна допомога у розумінні та осмисленні соціальних та культурних трансформацій, притаманних постіндустріальному суспільству. Як зазначає Г. Киричук: «Нова доба потребує нової філософії, нового алгоритму мислення...» та розуміння «...філософських аспектів нових форм життя і світобачення та світорозуміння, нових технологій, моральних імперативів техногенної культури» [1, с.3].

Які питання є актуальними для сучасної філософської науки, осмислення яких питань та проблем цікавить сучасних українських філософів? По-перше, загальні питання трансформації суспільства в умовах глобалізації: глобальні

виклики сучасності (Н.Лакуша), культура як чинник суспільної трансформації (В.Шедяков), соціальне партнерство та метаантропология (С.Крилова, Н.Хамітов), співвідношення соціального та індивідуального в особистості (А.Макарова), особливості віртуальної реальності (Т.Пугачова, С.Силкіна), кіберсоціалізації (К.Яценко).

По-друге, особистісна та соціальна та / або національна ідентичність в умовах транзитивності сучасного суспільства, її співвідношення глобалізацією; самоідентичність; національна самобутність ментальність (Р.Алікберов, К.Вергелес, О. Гордійчук, І.Загрійчук, А.Киридон, М.Козловець, А.Согорін, А.Пашинська, О.Титар). Зокрема, О.Гордійчук зазначає, що такі процеси як універсалізація, релятивізація, фрагментаризація суттєво позначаються на рівні особистісної та національної ідентичності, а саме « розвивають » унікальне, неповторне « обличчя » кожного народу» [1, с. 11].

По-третє, досить зрозумілим є намагання обґрунтувати місце та роль релігії в житті людини й соціуму на сучасному етапі суспільного розвитку, зрозуміти чинники, що сприяють релігійному протистоянню, проаналізувати духовні, трансцендентальні цінності, визначити духовно-інноваційний потенціал українського суспільства (К.Вергелес, О.Добродум, А.Киридон, А.Кобетяк, М.Козловець, Л.Мельник, М.Мельничук, П.Павленко, І.Панчук, Г.Панков, В.Слюсар, У.Севостьянів). Адже будь-яка ситуація невизначеності (кількість яких зростає в умовах глобалізації суспільства) спонукає особистість до пошуку шляхів досягнення впевненості, постійності власного буття. Таким «острівцем» константності є сповідання релігійних цінностей та дотримання «релігійного» способу життя, який чітко регламентує особисте буття індивіда та його взаємини із іншими.

По-четверте, слід згадати філософію освіти (В.П. Андрущенко, М.Козловець, І.М.Савицька, О.Самойленко, С.Світельська-Дірко). Освіта є цінною складовою в структурі будь-якого суспільства. Саме вона створює можливості для плекання наукового, політичного та громадського потенціалу для прийдешніх поколінь. Наразі останніми роками ми маємо можливість спостерігати істотні зміни в освітній сфері. Криза вітчизняної освітньої системи, спровокована глобальними трансформаціями, інформатизацією та цифровізацією, оголила неготовність вітчизняних закладів вищої освіти швидко реагувати на зміну запитів українського та світового ринків праці. На думку І.М.Савицької, «для успішного подолання кризи важливу роль може мати її філософське осмислення та нова освітня парадигма» [2, с. 125]. Калейдоскоп

образів нової ери, Сьогодні вкрай необхідно продукувати сучасний інтелектуальний продукт на рівні вимог і викликів ХХІ століття.

Таким чином, можна стверджувати, що світ в епоху глобалізації трансформується швидкими темпами. Філософська наука змінюється одночасно із світом. Сучасні філософи намагаються зрозуміти сучасний соціокультурний простір із позицій посилення соціальної транзитивності і глобалізаційних процесів. Серед фундаментальних проблем сучасної української філософії – рефлексія особистості, її ідентичність; проблеми пізнання та освіти; комунікації і релігії, суспільних трансформацій та нових соціальних феноменів.

Список використаних джерел

Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб.наук. праць / редкол. М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. М. Слюсар, О. В. Чаплінська [та ін.]. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2021. 210 с.

Савицька І.М. Сучасні проблеми філософії освіти в контексті традицій та інновацій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 1. С. 125-129.

ДАХНІЙ А. Й., *д.філос.наук, доцент*

Львівський національний університет імені Івана Франка

Львів, Україна

ФЕНОМЕН «ПОЗИТИВНО-ПРЕКРАСНОЇ ЛЮДИНИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ У КОНТЕКСТІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ МОТИВІВ РОМАНІВ ФЬОДОРА ДОСТОЄВСЬКОГО

Як відомо, російський письменник ХІХ століття Фьодор Михайлович Достоевський (1821-1881) належить до найвизначніших представників екзистенційної літератури. Його твори, ставши шоком, приголомшливим відкриттям, своєрідним одкровенням як для російської, так і для європейської публіки другої половини ХІХ ст., водночас виявили і подекуди просто дивовижну пророчість його передчуттів – зокрема, щодо здійснення катастрофічних історичних подій у ХХ ст. – і залишаються вельми впливовими дотепер, про що, зокрема, свідчить ціла низка їхніх екранізацій, кінематографічних і театральних «прочитань» (як приклад можна назвати роман

«Біси», який свого часу «адаптував» для театральної сцени Альбер Камю, а для кінематографу – Анджей Вайда).

Характерно, що всі ці дослідники, як правило, намагаються розглянути теми й ідеї творів Достоевського в контексті сучасних антропологічних і соціокультурних проблем (при цьому інколи з'являються на перший погляд доволі несподівані контексти - наприклад, актуалізується постать «підпільної людини» – через нашумілий фільм «Матриця» чи ведуться пошуки передумов виникнення сучасного тероризму, чи вказується на спорідненість деяких персонажів Достоевського з філософією Ніцше, чи з'ясовується співвідношення між розумом та вірою).

Водночас, попри його загальну відомість і визнаність у межах літературної й відтак літературознавчої сфери, Достоевській є все-таки дещо менш знаним чи, скажемо так, менш згадуваним чи вводжуваним у відповідний контекст у царині філософських дисциплін. Якщо ж подібне таки трапляється, то найчастіше у випадку з філософією існування. Ба більше: російського письменника зараховують, поряд з К'еркегором, до вельми впливових попередників екзистенційної філософії.

Звісно, не секрет, що інтерес до ідей Достоевського свого часу, більшою чи меншою мірою, виявляли і Ясперс, і Бердяєв, і Шестов, і Сартр, і Камю, і Гайдеггер (згідно зі свідченням відомого дослідника Гайдеггера – Отто Пьогтелера, у приватній розмові з ним філософ констатував, що у роки Першої світової війни ту частину молоді, яка шукала нових шляхів, дослівно: «яка прагнула нових берегів», приваблював не стільки навіть Ф. Ніцше, скільки Ф. Достоевській; відомо про наявність у Гайдеггеровому робочому кабінеті портрета Достоевського (поряд з портретом Паскаля) – ще одне яскраве свідчення фактору певної інспірації з боку росіянина.

Проте назване зараховування до традиції екзистенційного мислення багатьом може видатися сумнівним – не останньою чергою внаслідок досить критичної самооцінки Достоевського щодо своїх здібностей стосовно філософії: очевидно, йшлося передовсім про цілковиту відсутність у нього схильності до дискурсивно-раціоналістичної форми викладу ідей, нехить до сухого спекулятивного теоретизування на високому щаблі абстрактності (тим більше, що в його епоху, себто у XIX сторіччі, філософія сприймалася у Росії – де особливого поширення набували ідеї німецького ідеалізму – головне саме в такому абстрактно-спекулятивному ключі). Достоевській відверто визнавав себе слабким у філософії, «але не в любові до неї, – додавав він у листах до друзів, – в любові до неї я сильний».

І, власне, ця любов, ця прихильність дуже яскраво проявилися у багатьох його літературних спробах, зокрема, у «Нотатках із підпілля» та особливо у тих романах, що були написані впродовж «післясибірського» періоду: саме тоді з'явилися його п'ять найвизначніших творів – «Злочин і кара», «Ідіот», «Біси», «Підліток», «Брати Карамазови». Прикметною можна вважати позицію князя Мишкіна з «Ідіота» – він, хоча і з деяким ваганням, погоджується із припущенням сестер Спанчіних, згідно з яким він є філософом і не позбавлений наміру їх повчати [1, с.61].

Філософська складова романів Достоевського є настільки важливою, що самі ці романи без будь-якого перебільшення можна, і, вочевидь, потрібно, називати філософськими. При цьому треба повсякчас пам'ятати, що з-поміж розмаїття філософських проблем центральною і, по суті, єдиною для письменника залишалася проблема антропологічна.

Конститутивним підґрунтям для розробки цієї проблеми постають, знову ж таки, цінності християнства. Тут Достоевській проявляє близькість до свого старшого сучасника Сьорена К'єркегора; до речі, росіянина можна було б загалом охарактеризувати у спосіб, що його для власної самоідентифікації обрав данець – «релігійний письменник», тобто той, хто прагнув повернути, чи радше повернути своїх безрелігійних сучасників до християнства – таке завдання стояло для російського романіста не менш гостро, не менш драматично і невідкладно, ніж для данського мислителя.

Інакше кажучи, вчення про людину, антропологія, метафізика людини або, як влучно висловлювався Бердяєв, «досвідна метафізика людської природи» – ось предмет основних життєвих і творчих устремлінь Достоевського. Людина становить для російського романіста основу, центр, серцевину будь-яких розмірковувань, тим первісним полем сенсів, з якого має виходити і розвиватися будь-яке філософське обговорення. За словами Бердяєва, «Достоевській – передовсім великий антрополог, дослідник людської природи, її глибин і її таємниць. Вся творчість якого – антропологічні дослідження й експерименти». Тут вартим уваги є свідчення Н. Н. Страхова, першого біографа Достоевського. У своїх спогадах він зауважує таку деталь: як з'ясувалося, під час закордонних подорожей письменника останнього «... не цікавила надто ні природа, ні історичні пам'ятники, ні твори мистецтва... вся його увага була спрямована на людей, і він схоплював лише їхню природу й характери...» [2, с.216].

Водночас важливо зауважити, що тут було не просто зацікавлення антропологічною проблематикою, а тлумачення її в екзистенційному руслі,

тобто з превалюванням акцентування на проблемах, обговорення яких органічно «вплітається» в сюжет і «проступає» в контексті подій, зазвичай, не просто напружених, але й драматичних, причому проблеми ці стосуються головно кризових, переломних моментів у конституюванні особи. А такими є проблеми страху, смерті, провини, страждання, сумління і відповідальності, вибору, свободи, сенсу людського існування. Отже, означені питання постають у максимальній заостреності й драматичності, а одним із радикальних висновків, які роблять герої Достоєвського, стає теза про небезпеку утвердження антропофагії («поїдання людей»), утвердження звіра – про це йдеться в «Братах Карамазових») – очевидно, негативістська діалектика людського існування, яку розробив К'єркегор, стверджуючи неминучість виходу до рятівних істин лише через проходження дуже важкого і драматичного досвіду, перебуває в тому ж руслі.

Філософічність творів Достоєвського визначалася ще однією, значно більш загальною, обставиною. Російська література, надто у XIX сторіччі, інтегрувала в себе багато тих функцій, які, скажімо, в західноєвропейських країнах, зазвичай, розроблялися і здійснювалися в інших, чітко відокремлених і добре організованих, сферах людської діяльності. В Росії, де, як відомо, поет був завжди кимось значно більшим, ніж просто поетом, література виступала особливою сферою конституювання самосвідомості особи та суспільства. В Росії у важкому становищі майже завжди перебували церква, суд і школа, відтак російській літературі заледве не з самого моменту її виникнення і утвердження, довелося взяти на себе обов'язки духівника, «совісного судді» і вчителя суспільства, тому російська література, яка ніколи не хотіла (не могла?) бути лише літературою, у своєму, очевидно, найпліднішому – XIX столітті – визначалася значним впливом філософських узагальнень, постановкою смисложиттєвих питань, чого не було, і не могло бути, в інших європейських літературах, до того ж названі питання щоразу ставили і в контексті існування людської особи, і в контексті суспільного розвитку. В умовах, коли, по суті, не творилися філософські системи, саме літературні твори містили, так би мовити, велику питому вагу філософії, надто коли порушувалися питання, які торкалися сенсу існування людини чи суспільства

У таких специфічних, унікальних, характерних лише для Росії, умовах романи Достоєвського постали не просто талановитим витвором художнього слова, організованого за певними канонами письменницької майстерності, а інтегративним, синкретичним творінням цілісного людського духу, причому одним із найпотужніших їхніх елементів стала філософія, конкретніше,

філософія людини: зрештою, художня література у тому вигляді, як її розумів і сповідував Достоевський, поставала передовсім і майже виключно як людинознавство (Нобелівський лауреат, мексиканський письменник Октавіо Пас свого часу слушно підкреслював ту обставину, що твори російського письменника читають не як белетристику, а як дослідження саме природи людини: вплив Достоевського «не є винятково літературним, а духовним і життєвим: багато поколінь бачили в його романах не вимисел, а дослідження душі людської»).

Вже йшлося про антропологічність мислення Достоевського. Одначе треба враховувати ту особливість, що антропологічне питання сприймається письменником і як щось найважливіше для людини, і водночас як щось вельми складне і таємниче. «Людина є таїна. Її потрібно розгадати, і якщо розгадуватимеш усе життя, то не говори, що втратив час; я займаюсь цією таїною, бо хочу бути людиною» [1, с. 20]. Це знамениті слова з листа Фьодора Достоевського братові Михайлові, написані письменником ще у вісімнадцятирічному віці, проте вони стали своєрідним кредо письменника на все його життя.

Та й справді, у романах Достоевського герої зайняті розгадуванням найглибших антропологічних таємниць (у «Підліткові» загадка складного, суперечливого, ірраціонального характеру Версілова з його дивовижною долею, загадка незвичайної людини є водночас загадкою про людину взагалі). Проте це розгадування ніколи не є остаточним: у кожному з нас зберігається щось, що так і залишиться нерозкритим для нащадків, що ми заберемо з собою в могилу, скільки б аркушів паперу ми не списали, якими б щирими і відвертими при цьому не намагалися бути. Саме на таку думку - яка, до речі, зближує Достоевського з Л. Вітгенштайном, котрий в означеному контексті говорив про сферу містичного, яка може бути пережита, але не може бути висловлена - ми натрапляємо в «Ідіоті»: «...в будь-якій геніальній чи новій людській думці, чи просто навіть у будь-якій серйозній людській думці, яка зароджується в чийсь голові, завжди залишається щось таке, чого ніяк не можна передати іншим людям, хай би ви списали цілі томи і розтлумачили вашу думку тридцять п'ять років; завжди залишиться щось, що нізащо не захоче вийти з-під вашого черепа і залишиться при вас навіки; з тим ви і помрете, не передавши нікому, можливо, найголовнішого з вашої ідеї» [1, с. 401].

Втім, це далеко не найголовніша ідея «Ідіота», вона висловлюється, так би мовити, між іншим, принагідно. Натомість ключовою можна було б назвати ідею про безумовно прекрасну, досконалу людину.

І такого роду людину Достоєвській прагне показати в образі князя Льва Мишкіна (як згодом в образі Макара Івановича Долгорукого з «Підлітка» або ж, в останньому своєму романі, – в образах Альоші Карамазова чи старця Зосіми). Саме на прикладі ключового персонажу «Ідіота» людська ідентичність може бути прочитана в її «нормативному» вигляді (у чомусь схожа на нормативну релігійна модель людського існування, як її розумів С. К'єркегор, а ще раніше – Б. Паскаль). В якомусь сенсі образ «прекрасної людини» в особі князя Мишкіна постає як земна подоба Ісуса Христа.

Нормативна модель наповнюється в «Ідіоті» реальним змістом, показана через реальні думки, розмови, вчинки. Тобто представлений головний герой не являє собою якусь ідеальну і бездоганну фігуру, але це такий герой, який, що напрочуд важливо, чинить стосовно інших дійових осіб таким чином, аби допомогти їм позбавитись самозадоволеності, самозаспокоєності, зашкарублості, надмірної «матеріалізованості» і ницості помислів та прагнень. Князь Мишкін прагне розбудити в людині найкращі почуття і думки, реабілітувати одиничне в умовах тотального домінування загального (бо вихід із соціальних криз знаходиться, згідно з Достоєвським, не стільки через економічні програми, скільки через перетворення одиничного індивіда).

Зрештою, князь хоче допомогти кожному з нас (у тому числі тим, які живуть у XXI сторіччі) хоча б спробувати чесно розібратися в собі, «інтеріоризуватися» – щоб перестати бути споживаючою гедоністичною твариною чи самозадоволеним біороботом. В цьому сенсі постать Льва Мишкіна стає напрочуд актуальною в контексті антропологічної кризи сучасності, позаяк через звертання до його образу привідкривається, серед іншого, один із шляхів можливої альтернативи щодо, на жаль, доволі близької перспективи ментальної катастрофи, яка вже в найближчому часі може обернутися і катастрофою фізичного самознищення людини і людства.

По суті, князь Мишкін є христологічним образом. Можна провести чимало паралелей між образом князя Мишкіна та Ісусом Христом. Герой роману теж усе прощає, вважає себе нижчим за інших, думки людей бачить наскрізь. Подібно до Назарянина, який вельми м'яко ставився до зневажених суспільством людей, наприклад, до митарів і повій, персонаж «Ідіота» не боїться виявити співчуття до людини, до будь-якої людини, в тому числі до тієї, якої відщуралося навіть найближче її оточення, і тим самим наразитися на небезпеку бути відкинутим цим середовищем.

Найбільше із Христом князя Мишкіна об'єднує смирення і дивовижна правдивість (якої більшість не схильна ні практикувати, ні навіть чути).

Нарешті – ставлення до дітей і загалом тема дитинства, яка стає однією з ключових у романі. Кожен із нас колись був дитиною і спізнав стан непорочності, чистоти й відкритості. «Будьте, як діти!» – закликає своїх ближніх Ісус. А князь Мишкін у розмові з сімейством Єпанчіних каже: «Через дітей душа лікується» [1, с. 66]. На його думку, дорослі погано знають дітей, – приміром, вони не знають, що їм, дітям, можна говорити буквально все, що з ними треба бути максимально відкритими. Комфортне почування в середовищі дітей приводить князя до відвертого зізнання: «...Не люблю бути з дорослими», «товариші мої завжди були діти» [1, с. 75].

Цікаво, що нерідко тема дитинства тісно переплітається з темою материнства, причому це переплетіння набуває релігійного виміру. Ось один із пронизливих фрагментів «Ідіота»: «...Достоту так, як буває материна радість, коли вона першу від своєї дитини посмішку побачить, достоту такою буває у Бога радість, щоразу, коли він з неба побачить, що грішник перед ним від усього свого серця на молитву стає» [1, с. 223-224]. Саме в цій думці, яка сприймає Бога як нашого рідного батька і розуміє Його радість на людину як радість отця на своє рідне дитя, полягає, як вважає князь Мишкін, вся сутність християнства.

Отже, князь Мишкін, ця подоба Христа на грішній землі, всю свою чисту і справжню любов, все своє співчуття дарує людям, кожному з них, це справжня альтруїстична любов, а такою є любов християнська (на відміну, скажімо, від любові-пристрасті Рогожина чи любові-марнославства Гані Іволгіна), проте інші не завжди до цього готові, вони не йдуть їй назустріч, вони закриваються в собі (до речі, розімкненість – дуже важливе поняття в поняттєвому світі екзистенціалізму).

Світ князя, в якому головне – любов, князя, який прагне врятувати одухотворену красу, такий світ гине, це трагедія люблячої людини. В очах більшості, князь Мишкін – «чудний», «ідіот», «юродивий», «викидень». Однак, знову ж таки, не варто на цій підставі сприймати цей образ як образ невдахи. Князь свідомо обрав цей шлях. Це шлях людини «не від світу цього», тим часом, згідно з новозавітними словами, «мудрість світу цього є немудрістю перед Богом» (до речі, зовсім не випадково Рогожин у благородному пориві каже князеві: «таких, як ти, Господь любить»).

Князь Мишкін справді володіє мудрістю, нехай вона і здається в очах світу наївністю і безглуздям. Водночас, незважаючи на очевидні труднощі утвердження на цьому «несприятливому ґрунті» його власного розуміння світу, князь простодушю зізнається, що він не позбавлений претензії «інших

навчати». Причому ці претензії, які можуть здатися надмірними, все ж мають під собою ґрунт: незважаючи на всю свою наївність, недосвідченість, розсіяність, князь, як ніхто інший, тонко розуміє психологію людей, непомилково їх бачить – своїм проникливим інтуїтивним чуттям (прихильна до князя генеральша Єпанчіна солідарна з ним, кажучи: «...серце головне, а інше – дурниця» [1, с.84]. Причому він не тільки бачить, він відкрито говорить про все, що думає і що відчуває, не замислюючись над наслідками, згубними перш за все для нього самого. Так, наприклад, князь говорить Гані Іволгіну: «...Ви, як на мене, просто найзвичайнісінька людина, яка тільки може бути, хіба тільки що слабка дуже і зовсім не оригінальна» [1, с.126]. Чи могла «світська», «доросла», «досвідчена» людина говорити щось подібне? Говорити настільки прямо і відверто? Настільки не рахуючись із можливими для себе згубними наслідками? Звісно, ні (невипадково саме дитина з усією щирістю й безпосередністю вигукує в казці Андерсена: «Король голий!», дорослі ж відмовчуються). «Він як дитина, яка відкриває світ заново...», - пише Померанц [4, с.205].

Ще раз зазначимо: на перший погляд здається, що вся історія, розказана про князя, свідчить про його беззастережну поразку. В цьому спотвореному, чужому щодо краси світі люблячий, альтруїстичний князь Мишкін зазнає невдачі. Він, за влучними словами Грігорія Померанца, «переповнений любов'ю намагається роздати свою переповненість, від якої задихається, і всі тягнуться до нього – і не вміють прийняти дару, а за звичкою кусають і рвуть на частини» [4, с.205]. Проте на цій підставі в жодному випадку не можна вважати справу князя Мишкіна програною (як не можна було сприймати смерть Ісуса на хресті як життєве фіаско).

Позитивність і «світлість» князя Мишкіна з самого початку дуже яскраво відтіняється на тлі малопривабливих «темних» героїв роману (свого часу Константін Мочульській цілком слушно зауважував, що, коли порівнювати «Ідіота» із попереднім романом – «Злочином і карою», темряви стає більше: якщо в останньому страшною недугою були вражені лише Раскольніков і Свідрігайлов, а решта були більш-менш здоровими, то в «Ідіоті» «всі душі надломлені, основи розхитані, всі джерела отруєні» [5, с.393]. Князь Мишкін і справді перебуває у темному, непривабливому, жорстокому світі. Образно кажучи, це світ задушливий, у ньому князеві важко дихати. Тут надто багато фальшивого, несправжнього, багато лицемірства, заздрощів, хитрувань, підступності, зрештою, тут надто багато потворного.

Як уже відзначалося, у розумінні князя, краса, будучи пов'язаною зі справжньою любов'ю як вищою істиною, вищим добром, найповніше втілюється в постаті Ісуса Христа як уособлення метафізичного синтезу божественного та людського. Відповідно людина є тим прекраснішою, чим більше вона «вбирає» в себе дух Христовий, чим більше вона уподібнюється Христу. Звісно, йдеться передовсім про метафізичну *красу*. За слушним зауваженням американця Джеймса Сканлана (до речі, саме він використовує це словосполучення: метафізична краса.) аура князя Мишкіна – містичне переживання, зв'язане з гармонійним, метафізичним з'єднанням «Я» героя з вищою духовною реальністю, і краса на цьому високому рівні абстракції є чимось цілком уможливленим...» [6, с.146]. Тому «...сутність краси для Достоєвського полягає не в її втіленні в природі, мистецтві чи моральній поведінці людини, а в її ідеальному статусі як метафізичної цінності» [6, с.147].

Звісно, варто також розглянути «автентичне існування» князя Мишкіна в контексті екзистенційної філософії.

Відомо, що в історико-філософській науці міцно утвердилася думка про приналежність Достоєвського до предтеч екзистенціалізму (поряд із такими мислителями, як К'єркегор. І справді, багато філософів, яких зараховують до цієї течії, в той чи інший спосіб визнавали значущість ідей російського письменника для своїх побудов чи принаймні закріплювали за ним роль «інспіратора». Вже зазначалося, що існують свідчення, згідно з якими у свої юні роки Достоєвським зачитувався Гайдеггер, без Достоєвського важко собі уявити філософування Альбера Камю, Лева Шестова і Ніколая Бердяєва та інших. Достоєвській завжди прагнув до такої цілісності, як згодом прагнули до неї екзистенційні філософи на кшталт Ясперса і Гайдеггера: зауважмо в цьому контексті, наскільки суттєвою бачить цю установку В. В. Бібіхін, коли, коментуючи витоки мислення цих двох класиків «філософії існування», він зазначає: «Життя повинно бути... схоплене в цілому» [7, с.117], чи коли він вказує на вагомість «відчуття цільності життя» [7, с.120].

Річ ясна, вельми суттєвою була та «межова ситуація», яку пережив Достоєвській у молодості: «Ешафот був велетенською подією в душевному житті письменника», для якого в такий спосіб «почалось інше існування...» [5, с.287]. Розмірковування про страту не зводяться лише до закликів відмовитися від смертної кари як такої. Тут присутня також суто екзистенційна рефлексія, яка має на увазі усвідомлення того, наскільки загострюється відчуття життя, наскільки воно переосмислюється, якщо людина опиняється на порозі власної смерті: «Що, якби не вмирати! Що, якби повернути життя, – яка безмежність! І

все це було б моє! Я б тоді кожну хвилину у ціле століття перетворив, нічого б не втратив, кожну б хвилину рахунком відраховував, вже нічого б даремно не витратив!» [1, с. 62-63]. Між іншим, завдяки драмі на Сьмьоновском плацу ми не тільки маємо достовірний опис емоцій людини напередодні самої страти (дещо схожий прецедент вже раніше описав Віктор Гюго у повісті «Останній день засудженого до смерті» - цей твір, між іншим, справив неабияке враження на Достоєвського), ця подія, завдавши могутньої травми психіці автора «Ідіота», водночас загартувала його, принаймні, будь-які страждання, які він переживав згодом, здавалися порівняно з тим моторошним очікуванням страти безневинними, дріб'язковими, нікчемними. Це, власне, те, що екзистенціалісти описують поняттям «межової ситуації» (Grenzsituation) і що в контексті танатологічної проблематики, у «Бутті і часі», Гайдеггер позначить концептом «забігання наперед до смерті» (Vorlaufen zum Tode).

Мовою екзистенційної філософії, те, що пропонує Достоєвський на прикладі князя Мишкіна, є показом спроби досягти автентичного існування – уявляючи себе перед обличчям невідворотної смерті (модус майбутнього) і пригадуючи власний досвід дитинства (модус минулого). При цьому принциповим є спирання на релігійні основи, зокрема, у світлі християнської релігії утворюючи цінності любові, добра і краси (порівняймо цей підхід із релігійною стадією людського існування у К'еркегора).

Водночас Достоєвській демонструє і, так би мовити, протилежний полюс: йдеться про нігілістичні тенденції, які виражаються дуже багатьма його персонажами – почасти вже згадуваними «темними» людьми роману «Ідіот» (не лише Рогожиним і подібними йому, але й особливо студентом Іполітом), проте більшою мірою – «підпільною» людиною (герой «Нотаток із підпілля», ціла низка персонажів «Бісів» і т.д.).

Отже, подібно до Паскаля і особливо К'еркегора, Достоєвській прагнуть віднайти якусь нормативну модель людського існування – і хоча ці пошуки відбувалися в площині художньої літератури, а не філософської есеїстики (як у попередніх двох випадках), безумовними є спільні засади – утвердження такої моделі на християнському ґрунті. Водночас у всіх зазначених випадках ця нормативна християнська модель утверджується через контраст, негативне відштовхування – у Паскаля стосовно скептика-атеїста, у К'еркегора – щодо етичного та етичного модусів людського існування, у Достоєвського – відносно «темних» людей чи «підпільної» людини.

Список використаних джерел

1. Достоевський Ф.М. Идиот: Роман в четырёх частях. Минск:Беларусь, 1981
2. Бердяев Н.А. Откровение человека в творчестве Достоевского. О Достоевском. Творчество Достоевского в русской мысли 1881-1931 годов. Сборник статей. Москва: Наука, 1991.
3. Достоевский Ф.М. Письмо к М.М.Достоевскому (16.08.1839). Достоевский Ф.М. Собрание починений в 15 томах. Санкт-Петербург: Наука, 1996. т.15.
4. Померанц Г. Открытость бездне. Встречи с Достоевским. 3-е изд., доп. Москва - Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, 2013.
5. Мочульський К. Гоголь. Соловьев. Достоевский. Москва: Республика, 1995.
6. Скалан Дж. Достоевский как мыслитель/ пер с англ. Д. Васильев, Н. Киреева. Санкт-Петербург.: Академический проект, 2006.
7. Биbihин В.В. Ранний Хайдеггер. Материалы к семинару. Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2009.

ЗАГОРУЛЬКО О.А., к.ю.н.с., викладач

ТОВ «Харківський університет», фаховий коледж

Харків, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА ЩОДО ВИРІШЕННЯ АГРАРНОГО ПИТАННЯ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Постать Євгена Чикаленка як одного з видатних діячів українського національного руху кінця XIX – початку XX ст., досить детально досліджена сучасною українською історичною наукою. Ціллю даної наробки є з'ясувати еволюцію поглядів Євгена Чикаленка на проблему вирішення аграрного питання в українських землях Російської імперії.

Будучи великим землевласником і одночасно активним учасником українського національного руху, членом Загальної української організації, одним з ініціаторів створення (в умовах революційної ситуації 1904 року) Української демократичної партії, Євген Чикаленко постає прихильником досить радикального вирішення аграрного питання. Згідно програми УДП землі державні (казені), удільні, кабінетні, монастирські на території України мають

бути експропрійовані у власність крайового сейму; всі приватні землі мають бути викуплені у власність тої ж інституції на умовах, які виробить майбутній сейм; до викупу всіх земель сейм має прийняти закон, що забороняє мати у власності більше встановленої норми; сейм має врегулювати орендне право, відповідно місцевим природнім умовам [10, с.131-133]. Аналогічні положення бачимо і в програмі нової Української демократично-радикальної партії, створеної наприкінці грудня 1905 року за активної участі Євгена Чикаленка [5, с.17]. Програма УДРП декларувала прагнення до децентралізації Російської імперії шляхом створення національно-територіальних автономій, забезпечення демократичних прав і свобод, а також підкреслювала, що «соціалістичний лад, до якого прямує людність, найкраще забезпечить інтереси людей, через те, земля з усіма її багатствами, всі фабрики, заводи, робітні і всі способи й знаряддя до праці з часом повинні стати спільною народною власністю». Зокрема, в програмі йшлося: «Зазначаючи свій соціалістичний ідеал, в аграрному питанні партія домагається, щоб усі землі державні, удільні, монастирські й церковні стали краєвим земельним фондом під порядкуванням самоврядних громад чи округ, і той фонд використовується задля потреб хліборобів, щоб до того ж фонду, коштом краєвим викуплено примусово всі землі приватних власників і поперед усього ті землі, які не експлуатуються власною працею; щоб води й ліси стали власністю краю» [10, с. 139-143].

Свою позицію щодо вирішення аграрного питання в Російській імперії Євген Чикаленко пояснював так: «Я певний, що в нашій хліборобській країні колись земля мусить перейти в руки народні, то ліпше передати її тепер за викуп, ніж потім її мають відібрати задурно» [7, с.361]. Стаття «Голос землевладельца», надрукована Євгеном Чикаленком в російському виданні «Сын Отечества» [6], видає в авторові ідеаліста-народника, який на питання землі дивиться не з точки зору розвитку економіки, а з позиції соціальної справедливості. Він відкидає ідею великого сільськогосподарського виробництва, де працюють сільськогосподарські робітники, хоча не міг не знати, що саме такі великі господарства в Російській імперії виробляли товарний хліб; щиро керується думкою, що земля має належати тим, хто її обробляє, хоча його власні спостереження за селянами в Перешорах і Кононівці давали ґрунт для висновків, що далеко не всі селяни самостійно можуть провадити успішне прогресивне господарство.

Пишучи статтю на початку літа 1905 р., Євген Чикаленко сподівається, що аграрне питання має стати предметом обговорення першого представницького зібрання в Російській імперії. На його думку, земля має

знаходиться в розпорядженні «місцевого самоврядування, обраного всім населенням» – такий спосіб вирішення аграрного питання він вважає найраціональнішим. А землевласники можуть зберегти за собою мастки і невеликі ділянки землі для ведення дослідних, показових господарств, необхідних для культурного впливу на народну масу.

Позиція Євгена Чикаленка в питаннях власності на засоби виробництва дивувала багатьох поміркованих членів Старої громади. На що він реагував наступним чином: «Взагалі соціалізм я вважаю за путеводну зорю, яка вказує путь по якій людськість повинна йти, але ніколи не досягне його, як не досягла справедливого християнства, а пристосувала його до життя; так само буде й з соціалізмом» [7, с. 362].

Напередодні революції 1905 р. у розмові з Павлом Житецьким, Євген Чикаленко констатував: «Я хоч і не соціаліст, а радю, що у нас вже є українська соціалістична партія, бо тепер молодь наша не буде так денационалізуватися як досі, а буде працювати на українському ґрунті і для нас не пропаде» [7, с.243]. В часи революції 1905-1907 р.р., коли по селах їздили агітатори різних партій, Є.Чикаленко, розмовляючи з селянами Кононівки Полтавської губернії, відкрито висловлював думку про те, що він не має нічого проти соціалістичних партій, «аби тільки вони стояли на українському національному ґрунті» [7, с.289].

В часи Української національно-демократичної революції (1917-1921 рр.) його позиція змінюється. 1918 року Євген Харлампійович на сторінках Щоденника критикує проф. Михайла Грушевського, коли той, повернувшись в Україну з німецькою армією, «замість будування дрібно-буржуазної селянської держави, став на чолі соціалістів-революціонерів і голосно заявив, що Центральна Рада покаже світові «зразок соціалістичної держави» («я побачив, що московська приказка – «на всякого мудреца доволно простоты» - цілком стосується і пана професора») [7, с.385]. Хоча відмінність у поглядах українських діячів – Є.Чикаленка часу першої російської революції (1905-1907 рр.) і М. Грушевського часу національно-визвольних змагань (1917-1921) – полягала у методах побудови соціалістичного майбутнього: М.Грушевський, не встигнувши до революції реалізувати задум стати землевласником, відстоював ідею соціалізації землі (примусового безоплатного вилучення землі у власників і звернення у всенародну власність), а Є.Чикаленко вважав, що земля має стати народною власністю через примусовий викуп і знаходитися в користуванні тих, хто її обробляє на підставі договору оренди.

Не сприймаючи ідею соціалізації землі, курс на яку взяла Центральна Рада, Євген Чикаленко обстоював думку про необхідність проведення аграрної реформи, яка б встановлювала максимальні норми землеволодіння (від 150 до 250 десятин землі в залежності від географічних умов) та передбачала парцеляцію великих господарств. Вирішення аграрного питання він вважав невід'ємною складовою тогочасного державного будівництва: «Україну треба будувати на середньому землевласнику, що має від 15 до 150 десятин землі, бо це єсть найпевніший, найздоровіший елемент на селі» [8, с.49; 1, с. 76]. Саме в курсі Центральної Ради на соціалізацію землі Євген Чикаленко вбачав головну причину її поразки. На його думку, Центральна Рада сперлася на невідповідний селянський елемент і через те втратила суспільний авторитет [4, с.125]. Навесні 1918 р. Євген Харлампійович застерігав: «Ця рівність погубить нашу державу, бо селяни, живучи на дрібних кавалках, не зможуть розвинути сільської промисловості, але їй не дадуть робітника для фабричної, бо їм шкода буде теряти оту, хоч і мізерну, але незалежність на своєму власному господарстві, в результаті наші городяни і селяни муситимуть купувати все за кордоном, не маючи хліба на вивоз навіть в свої городи, бо на такому дрібному господарстві буде те, що селяни кажуть: «що Іван зробив, те Іван і з'їв» [8, с. 49].

Отже, маючи статус великого землевласника, Євген Чикаленко погоджувався з соціалістичним ідеалом, що декларувався програмами УДП і УДРП, але він ніколи не припускав, що в реальності земля може бути «відібрана задурно» [7, с.437]. В період Національно-демократичної революції його позиція щодо вирішення аграрного питання змінюється і моделлю прийнятною для України він вважає «дрібно-буржуазну селянську державу» [8, с.56-57], а щодо можливості побудови соціалізму в Україні, вже в еміграції Є.Чикаленко буде стверджувати, що навіть якщо б представники різних соціалістичних напрямків в Україні і змогли б консолідуватися у побудові української держави, «то все-таки соціалістичної України зорганізувати не можна, бо дев'ять десятих її людності – дрібна селянська буржуазія, яка не пристане на соціалістичний лад» (Щоденник, 14.02.1920) [9, с.249].

Дослідники називають Євгена Чикаленка поступовцем, лібералом, хоча визнають, що часто він мусив апелювати до лівих, демагогічних соціальних гасел, враховуючи непопулярність українського руху серед заможних фінансово-економічних кіл України [1, с.68]. Однак, прихильність Євгена Чикаленка на сторінках його Спогадів до соціалістичних ідей в період першої російської революції виглядає цілком щирою, а не вмотивовано вимушеною.

Тетяна Осташко стверджує, що «Євген Чикаленко належав до старшого покоління українських національних діячів, які внаслідок свого ліберально-демократичного світогляду скептично ставилися до масового захоплення соціалістичними і радикальними ідеями» [3, с.9]. Думається, така характеристика може бути надана лише «пізньому» Чикаленку періоду національно-демократичної революції та еміграції. Молодий Євген Харлампійович – студент харківського університету – на сторінках Спогадів постає як український народник драгоманівського напрямку. Тому влучною виглядає позиція Світлани Іваницької, яка визначила світогляд Є.Чикаленка як ліберально-народницький [2, с. 284]. Бо не можна не визнати, що найбільший вплив на формування його світогляду справила народницька ідеологія Київської Громади (українофільство або «народолюбство»), «де соціальний вектор» посідав «провідне місце в шкалі вартостей» [11, с. 874].

Загалом прочитання «Спогадів» і «Щоденника» Є.Чикаленка приводить до думки про синкретичний характер світогляду Євгена Харлампійовича, де у нерозчленованій єдності перебували народницькі, ліберальні і соціалістичні ідеї, які в еміграції доповнюються прихильністю до консервативного напрямку(стаття «Де вихід?») [8, с.247-255].

Список використаних джерел

1. Гирич І. Історичні причини наших поразок і перемог. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 142 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009989> (дата звернення 16.11.2020).
2. Іваницька С. Українська ліберально-демократична еліта кінця XIX-початку XX ст. в пострадянській гуманітаристиці: історіографічні здобутки та методологічні інновації. *Історіографічні дослідження в Україні. 2013. № 23. С. 284 - 316*
3. Осташко Т. Євген Чикаленко: Зміна участі. *Чикаленко Є.Х. Щоденник. 1918-1919*. Київ: Темпора, 2011. С. 8 - 21.
4. Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи. Київ: Темпора, 2009. 544 с.
5. Стрілець В.В. Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, організація, діяльність (кінець XIX ст. - 1939 р.). Київ: «Київський університет», 2002. 361 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001978>(дата звернення 16.11.2020).
6. Чикаленко Є. Голос землевладельца // Чикаленко Є. Спогади. 1861-1907. Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США. 1955. С. 361 – 362.

7. Чикаленко Є. Спогади. 1861-1907. Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1955. 504 с.
8. Чикаленко Є.Х. Щоденник. 1918-1919. Київ Темпора, 2011. 424 с.
9. Чикаленко Є.Х. Щоденник. 1919-1920. Київ - Нью-Йорк: Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. 639 с.
10. Тисяча років української суспільно політичної думки в 9 томах. Т.6.(90-ті роки ХІХ - 20-ті роки ХХ ст.): Збірник документів і матеріалів. Київ: Дніпро, 2001. 520 с.
11. Ясь О. Незвичайний позитивіст Володимир Антонович. *Україна скрізь віки: Зб.наук. праць на пошану академіка НАН України, проф. В.Смоля.* 2010. С. 863-892.

KOMMEDAL O.

Norwegian petroleum directorate

Stavanger, Norway

JOHAN GALTUNG'S THEORY OF STRUCTURAL VIOLENCE AND PEACEFUL TRANSFORMATION OF CONFLICTS

One of the well-known Norwegian sociologists with interesting life views and scientific concepts is Johan Galtung whose theoretical views are close to supporters of non-Marxist movement (among modern representatives of the latter we can mention I. Wallerstein, R. Cox, etc.). J. Galtung entered world science as an author of concepts of structural violence, positive and negative peace, peacekeeping journalism, conflict theory and its resolution. His research has made a significant contribution to the development of such an area of international political science as sociology of international relations.

For the first time in world science J. Galtung used basic principles and provisions of sociological theory of social groups, as well as its inherent approaches and methods of research of its object, for analysis of international interactions. Based on understanding of social group as a voluntary association where members share common norms and values under certain conditions of equality, seek to demonstrate common patterns of behaviour, the Norwegian sociologist formulated several conclusions on the peculiarities of internal processes in international groups, behaviour rules of their members, relationship between leaders and marginals, as well as components of interaction. One of the most significant achievements for

international political science is the conclusion that there is a dependency between rank and interaction in interstate relations, according to which for example alienation and aggression may be the result of rank mismatch. The latter provokes conflicts.

The scientist believes, J. Galtung believes, that the main cause of social conflicts is violence from social systems: cultural, structural and direct (private). At the same time cultural violence creates conditions for the manifestation of structural one, and structural violence for the direct one.

Direct violence is manifested through actions aimed at frustrating basic needs of the individual, namely: life, well-being, identity and freedom. Such actions include murder, bodily harm, blockade, sanctions, destitution, imposition of standards of another culture, repressions, detentions, expulsions, and so on.

Structural violence (essentially a socially sanctioned system of exploitation) allows those social groups with a higher social status to receive much more benefits and opportunities than the "lower" ones. It is being manifested through death from starvation and disease, manipulation of citizens' consciousness, restriction of information, marginalization, separation, social injustice in the distribution of resources, environmental pollution, unequal opportunities, etc. Structural violence differs from direct one in operating through public institutions; it is static and stable; as a rule, it is not realized by individuals and social groups exposed to it.

Cultural violence creates a cultural system that legitimizes direct and structural violence, teaches to perceive them as normal and rightful actions. That means cultural violence is to create such stereotypes in national religion and ideology, language, art and science that can be used to justify and perpetuate direct and structural violence. Culture teaches to consider exploitation, repressions, individual and group aggressive actions as normal phenomena or not to notice them at all.

According to J. Galtung, the use of direct violence can relatively easily destroy people in power, but not the structures that give rise to violence. A destroyed structure may reappear after a while only because it satisfies a universal need. Therefore, more rational and effective way to resolve structural conflicts is to regularly change the network of interactions in the social structure.

International conflicts are always something more than direct violence. They are due to serious structural changes in the parties of the conflict. In order to resolve the conflict, it is necessary to radically transform internal structures of the parties of the conflict, just making changes in their relationship is not enough. Transformation must take place at all levels: global, regional, national, social, intrapersonal and interpersonal.

J. Galtung divides conflict life cycle into three phases: before violence (attitude / hatred), during violence (behavior / violent actions) and after violence (contradiction). Conflict occurs in the emotional sphere of the human mind and reaches a violent apogee after several stages: discussion, the emergence of conflict, escalation, segregation, outbreaks of violence and destruction. From a violent climax, the conflict turns into the state of short-term or long-term peace.

The scientist notes that the whole history of mankind has developed four traditional ways of resolving conflicts between two parties: 1) A wins, B loses; 2) B wins, A loses; 3) the decision is postponed because neither A nor B feel ready to end the conflict; 4) a compromise is reached, which doesn't satisfy either A nor B. J. Galtung suggested the "fifth way" when A and B feel the opportunity to win but only if they reach common peace. Such a strategy is called the Transcend method of Conflict Transformation by Peaceful Means (The Transcend) and assumes basic human needs (life, well-being, freedom and identity) to be met.

Theoretical research of the Norwegian sociologist J. Galtung is certainly of interest for modeling international relations. His research rejects one-dimensional view of world contradictions and focuses on the multidimensionality of the causes of international conflicts. At the same time, the scientist's theory of peaceful transformation of conflicts is one of the highest and most significant achievements in the field of traditional peacemaking.

References

1. Galtung J. Violence, War, and Their Impact. On Visible and Invisible Effects of Violence. URL: <https://them.polylog.org/5/fgj-en.htm>

ЛЮБИВИЙ Я.В., *д. філос. н., професор*

Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

Київ, Україна

РЕФЛЕКСІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ВІДТВОРЕННЯ ТА КОНСТРУЮВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

Наразі людство перебуває у гострій глобальній кризі, котра спричинена цивілізаційним фазовим переходом до нового типу технологій, пов'язаного із впровадження відновлювальної енергетики [3] та штучного інтелекту [4], а також необхідністю попередження руйнівних екологічних загроз, зокрема, катастрофічних кліматичних змін. Це вимагає від кожного члена світового

співтовариства більш високого рівня моральної рефлексії та кардинального посилення відповідальності за власні дії, вироблення нової глобальної ідентичності.

Ідентичність людини виникає ще із доісторичних часів, коли вона була родоплемінною, пов'язаною із тваринними та рослинними тотемами. З виникненням та розвитком цивілізації вона стає орієнтованою на етнос, на державу, націю, тип цивілізації (наприклад, європейська ідентичність) і т. ін. У постіндустріальному суспільстві відбувається швидка зміна ідентичностей, що може призводити до кризи ідентичності як такої. Подолання кризи ідентичності досягається шляхом набуття нею гнучкості, прийняття можливості її множинності. Розвиток ідентичності впродовж історії цивілізації відбувається від її простого відтворення до її цілеспрямованого конструювання шляхом все більш високого рівня рефлексії.

Рефлексія є важливим механізмом регуляції діяльності людини від часу когнітивної революції як першого цивілізаційного трансформаційного кроку, коли вона почала виробляти загальні поняття, осмислювати власні дії, вступати у комунікацію з членами первісного колективу, створювати разом із ними спільні міфи.

Проте, формалізація й інституалізація рефлексії почала розгортатися лише у зрілому соціумі під час другого цивілізаційного трансформаційного кроку, так званого вісьового часу (К.Ясперс) у VIII-II ст. ст. до н.е. [7, 32-50], де помітною точкою відліку було V ст. до н.е., коли у трьох віддалених одна від одної країнах стародавнього світу, – Індії, Греції та Китаї – виникли мораль як рефлексивна форма колективної свідомості, а також філософія як теоретичне та світоглядне обґрунтування цієї моральної рефлексії.

Мораль є результатом рефлексії над моральнісними вчинками, коли ніби «зі сторони», «з другого поверху» думки осмислюється сам вчинок з позицій відповідності чи невідповідності його нормам добра. У цей же час виникає логіка як рефлексивна наука, коли, наприклад, стосовно висловлювання, що «ця троянда є червоною», вирішується, чи істинне воно, чи хибне. Приблизно у цей же час виникає на противагу уявленню про багатьох богів чи духів рефлексивне поняття Єдиного Бога шляхом рефлексії того, що Єдиний Бог не є ні це, ні щось інше конкретне. Теж саме стосується і осмисленої рефлексії естетичного сприйняття, і взаємного визнання у політичній демократії.

В добу Модерна відбувається ще одна, третя цивілізаційна трансформація людства, і разом із нею створюється новий рівень самовизначення та рефлексії ідентичності. Поворотним імпульсом для цього стає, на думку Ф. Фукуями,

революційна діяльність у сфері духа Мартіна Лютера. На переконання останнього, Бога можна досягнути лише із середини нашої власної душі, позаяк «Царство Небесне всередині нас». Ми самі повинні пізнати істину, читаючи самотужки Євангеліє, і істина зробить нас вільними. Опанування вірою вимагає наполегливої пізнавальної й моральної роботи над собою, оскільки «Царство Небесне силою оволодівається». Кожен має бути не просто мирянином, а й священником, що глибоко розуміє Святе письмо й проповідує його ближнім. Ф. Фукуяма зазначає, що «... завдяки Лютеру сформувалося центральне для проблеми ідентичності уявлення про те, що внутрішнє «я» глибоке й має багато рівнів, які відкриваються через особисту рефлексію» [6, 39]. Активна самосвідомість, що базується на рефлексії, вимагає того, щоб людина як носій Царства Небесного у власній душі й власному дусі була гідною. Відповідно до цього людина має творити гідне життя навколо себе й надихати до цього ближніх.

Починаючи від Ф. Бекона та Р. Декарта головною проблемою філософії стає гносеологічна – проблема раціонального рефлексивного пізнання людиною світу й самої себе. Сутністю людини тут визнавалася її рефлексивна самосвідомість. Проте, внаслідок кризи раціоналізму та гносеологізму філософська думка звернулася до поняття екзистенції, коли стало зрозуміло, що рефлексія може бути не лише пізнавальною, а й моральною, естетичною, діяльнісно-практичною та ін. Згідно із цим ідентичність не обмежується чистою вербалізованою самосвідомістю, а охоплює весь життєвий світ людини й занурена у повсякденну діяльність її суспільних відносин.

Завдячуючи новому духовному імпульсу доби Модерну відбувається наукова та індустріальна революція [5], людина отримує можливість не лише задовольняти базові потреби, а й реалізувати власні задуми щодо покращення суспільного життя.

Однак, у останній третині ХХ століття людина зіштовхується із загрозливою для самого існування людства екологічною та соціальною кризою й розпочинається новий глибинний цивілізаційний фазовий перехід. Нову епоху можна назвати постіндустріальною, постмодерною, але на поверхні суспільного життя поки що можна спостерігати лише деякі риси цієї епохи. Врятуватися людству від кліматичної катастрофи можна виключно шляхом інтенсивного впровадження прискореними темпами індивідуалізовану відновлювальну енергетику, – сонячні панелі або вітрогенератор біля кожного будинку, – та енергозберігаючі технології. Новий тип корпоративного

управління, зокрема само менеджмент [2], має зменшити соціальне напруження.

Однак, для цих нововведень потрібна висока суспільна самоорганізація та відповідальна моральна воля громадян. Кожний громадянин має розвинути в собі рефлексивні здібності, щоб самостійно конструювати власну ідентичність [1]. Щоб подолати кризу ідентичності, яка може загострюватися у напружених суспільних відносинах, людині необхідно відрефлексовувати нові соціальні контексти й неартикульовані фонові очікування, що перед нею часто-густо несподівано виникають і, відповідно до цих контекстів й очікувань, конструювати й розвивати свою ідентичність. Це означає, що ідентичність має бути гнучкою, множинною, і водночас такою, що зберігає базові загальнолюдські цінності як орієнтир своєї діяльності. Якщо базові загальнолюдські цінності у діяльності людини до певної міри деформовані, вона має шанс їх переоцінити й рефлексивною роботою над собою узгодити їх із орієнтирами власної діяльності.

Таким чином, світова цивілізація в процесі еволюції декілька разів зазнавала кардинальних трансформацій. Відповідно до цього, кардинальних змін зазнавали рефлексивні механізми трансформації ідентичності. У вісьовий час формуються рефлексивні механізми культури (моралі, науки, релігії, філософії, політичних взаємовідносин і т. ін.) й традиційна ідентичність. У добу Модерну формується ідея рефлексивної самосвідомості індивіда в раціонально артикульованих та екзистенціальних формах, і відповідна до них складна ідентичність, що починає активно конструюватися власними зусиллями особистості. У часи Постмодерна в умовах прискорених технологічних та соціальних змін з'ясується, що ідентичність може часто-густо підважуватися, зазнавати кризи. Подолання цієї кризи можливе при умові, що людина відрефлексовуючи соціальний контекст та культурні засади власної ідентичності, буде конструювати й реалізовувати нові її виміри, що мають узгоджуватися як із екзистенцією людини, так і з загальнолюдськими цінностями.

Важливо зазначити, що у сучасному суспільстві нікуди не зникли попередні історичні типи ідентичності – і традиційна, і модерна, – вони продовжують існувати поряд із постмодерною ідентичністю. У кожній країні спостерігаються ці три типи ідентичності разом із відповідними рефлексивними способами їх здійснення, хоча і в різних пропорціях.

Ще однією особливістю постмодерного суспільства є високий рівень освіти громадян та наявність вчених-суспільствознавців. Дослідник-

суспільствознавець у ролі пересічного громадянина має повсякденну відрефлексовану ідентичність, зумовлену умовами його життя й водночас у ролі суспільствознавця може досліджувати базові соціальні проблеми, включаючи й проблему ідентичності. Інакше кажучи, йому притаманна подвійна рефлексія ідентичності. Разом із тим, його професійні знання поширюються у суспільстві через систему інституціоналізованої та громадянської освіти. Таким чином, усі прошарки суспільства у тій чи іншій мірі оволодівають знаннями про закономірності функціонування та розвитку соціуму й мають можливість практикувати подвійну рефлексію та конструювати власну множинну ідентичність.

Список використаних джерел

1. Декомб В. Клопоти з ідентичністю. Київ: «Стилос». 2013. 281 с.
2. Лалу Ф. Компанії майбутнього. Путівник до створення організацій спрямованих на наступний рівень свідомості людини. Харків: Клуб сімейного дозвілля. 2017. 384 с.
3. Рифкин Дж. Третья промышленная революция. Как горизонтальные взаимодействия меняют экономику и мир в целом. Москва: «Альпина-нон-фикшн». 2016. 410 с.
4. Тегмарк М. Життя 3.0. Доба штучного інтелекту. Київ: «Наш формат». 2019. 432 с.
5. Фергюсон Н. Цивілізація. Як захід став успішним. Київ: «Наш формат». 2018. 488 с.
6. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ: «Наш формат». 2020. 192 с.
7. Ясперс К. Истоки истории и ее цель. *Смысл и назначение истории*. Москва: Издательство политической литературы. 1991. 527 с.

ПАВЛОВ В.І., к. філос. н., доцент, член-кореспондент Транспортної академії України, директор Лиманської філії УкрДУЗТ

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

АГУЛОВ В.В., заступник директора з навчальної роботи

Слов'янський коледж транспортної інфраструктури

Слов'янськ, Україна

Г.-Г. ГАДАМЕР: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ МЕТОД ЯК «УНІВЕРСАЛЬНИЙ АСПЕКТ ФІЛОСОФІЇ»

Сьогодні цілком зрозумілою є теза про те, що філософія повинна чітко розмежовувати особливості пізнання природної реальності і реальності культурно-історичної. Справа в тому, що реальність культурно-історична не підлягає осмисленню у вигляді конгломерату розрізнених фактів, які логічно поєднуються між собою за допомогою дедукування висновків. Навпаки, вона підвладна людській свідомості тільки через переломлення душевних здібностей дослідника, а саме коли останній нібито як занурюється у об'єкт дослідження, зливається з ним, постає його частиною, переживає його історію. Тим самим чітко визначений референт суб'єкт-об'єктних відносин, вдало закладений філософією доби Модерну в методологію пізнання, перестає відігравати основоположну роль у дослідженні, а культурно-історична реальність для інтерпретатора набуває ознак життєвої цілісності. З цієї причини розуміння культурно-історичної реальності людині слід відшукувати в самій собі як наслідок переживання. Причому те, що людина переживає, вона знаходить в іншому через розуміння. Тобто факт розуміння ототожнюється безпосередньо з тенденцією саморозуміння, оскільки людина в індивідуальності іншого може визнати тільки те, що знаходить у якості основоположного своєї самості.

Звідси випливає, що сучасну герменевтику цілком справедливо можна позиціонувати не тільки як загальну теорію розуміння і інтерпретації, але і як певну методологію, яка здатна висвітлити фундаментальні проблеми гуманітарної науки, розробити універсальний інструментарій, що має високу евристичну цінність. Тематика інтерпретації і розуміння, принципи побудови схем інтерпретації виявилися затребувані в лінгвістиці, дослідженнях культури, в історії, літературознавстві, в різноманітних прикордонних дисциплінах, що пов'язують психоаналіз, соціальну антропологію, логіку і філологію, структуралістські теорії і когнітивізм (Є.Бистрицький, І.Бичко, Б.Головко, В.Загороднюк, С.Кримський, А.Карпенко, В.Куплін, А.Лой, В.Лях, В.Малахов,

В. Огороков, В.Пазенок, М.Попович, Є.Причепій, Л.Ситниченко, В.Табачковський та ін.).

Загальновідомо, що розвиток німецької філософської герменевтики знайшов своє логічне завершення в герменевтичному проєкті Г.-Г. Гадамера як остаточної фази розвитку кола ідей німецької філологічної герменевтики ХІХ-ХХ ст.ст. Але для нашого дослідження цікавим є той факт, що для Гадамера герменевтика має справу в першу чергу не з методами гуманітарних наук, а з універсальними моделями розуміння і інтерпретації. Причому універсальність ним відноситься не виключно до кола об'єктів розуміння, а до культури як цілісності, що організується на підґрунті мови і тільки потім переводиться у площину розуміння як особлива методологія. Іноді взагалі здається, що «герменевтичний метод» розгортається всупереч загальновизнаним науковим принципам. Причому з філософської точки зору ця суперечливість сприймається цілком об'єктивною, оскільки істину неможливо звести єдино до істини пропозицій. Навпаки, існують різні форми істини, такі, наприклад, як істина художнього твору, істини релігії і моралі, які не менш важливі для людини, ніж істина науки. Об'єктивності наукової істини протистоїть значимість норм життєвого світу. Наукова істина і життєві істини однаково необхідні і взаємно доповнюють одна іншу. З цього випливає, що герменевтичний метод подається Гадамером як «універсальний аспект філософії» [1, с. 550]. Але в чому ж полягає його універсальність і практична значущість для філософських досліджень?

Перш за все відзначимо, що Гадамер розпочинає роздуми стосовно пошуків методу традиційно з тлумачення текстів, а саме з питань їхньої інтерпретації. Але при цьому він намагається максимально відійти від пропозиційного текстового змісту, що базується на стандартних (денотатних) значеннях мовних знаків та зв'язках між ними. Для нього текст – це, передусім, складний конгломерат значень, що припускає певну множину варіацій. Його головне призначення – бути засобом для розмови.

Звичайно, будь-яке мовлення залежить від мови, причому можна створити науку лише про мову, але не про мовлення. Як здається, саме цей висновок, вдало обґрунтований визнаними представниками структуралізму – Ф.де Сосюром, К.Леві-Стросом, Р.Якобсоном та ін. – став запорукою гадамерівського відходу від загальновизнаних принципів лінгвістичної структурованості: перехід герменевтичних досліджень до сфери розмови, оповідань, інших естетичних утворень позбавлений науковості і саме тому заслуговує на увагу. Але будь-яке естетичне утворення є актом, процесом

вільного комбінування знаків і тому передбачає наявність суб'єкта-автора. Втім, автор лише застосовує мову (в самому широкому її значенні), як історичну та культурну даність з усіма притаманними їй правилами, що не змінюються за його бажанням. Отже, будь-який текст необхідно розглядати з позиції низки складових, якими є не тільки внутрішній зміст (що є цікавим для науки), але і автор, назва, начало і кінець. Більш того, термін «текст» Гадамер застосовує у набагато ширшому значенні, ніж просте лінгвістичне утворення. «Кожен твір мистецтва, – пише дослідник, – не тільки літературний – повинен розумітись, як будь-який інший текст, що підлягає розумінню, і таким розумінням необхідно опанувати» [1, с. 215].

Але яким чином здійснити це опанування? Адже теоретичне знання тут відходить на другий план, відкриваючи плацдарм для реалізації безпосереднього переживання, або досвіду життя, який складається з різноманітних форм історичної практики і естетичного світовідчуття. Сховищем досвіду є не тільки мова, але і мистецтво, оскільки «...науки про дух зближуються з такими способами осягнення, які лежать за межами науки: з досвідом філософії, з досвідом мистецтва, з досвідом самої історії. Все це такі способи осягнення, в яких сповіщає про себе істина, що не підлягає верифікації методологічними засобами науки» [1, с. 39]. Саме в цьому контексті і треба розуміти «відчуття методу» герменевтичних досліджень.

Гадамер у своїх роздумах стосовно методу виходить з поняття «герменевтичного досвіду», який в його інтерпретації містить не тільки досвід лінгвістичний (так вдало використаний відомими структуралістами), але і досвід історичний, життєвий. Що ж стосується останнього, то він неможливий без врахування багатоманіття неусвідомлюваних інтенціональних актів, елементів «чистої» свідомості, що виробляють своєрідне попереднє розуміння певного процесу, але в межах історичної традиції. Це перед-розуміння (або передчуття) не має нічого спільного з методологічною традицією дослідження, що сформувалась у добу Нового часу і базувалась на підвалинах інтелектуальної інтуїції, вдало розглянутої Р.Декартом. Навпаки, воно часто-густо виходить за межі імплікативних (причинно-наслідкових) зв'язків навіть під час обґрунтування наукових істин. «Феномен розуміння не тільки пронизує всі зв'язки людини зі світом, – пише Г.-Г.Гадамер з цього приводу. – Також і в науці він має самостійне значення і протидіє всім спробам перетворити його в будь-який науковий метод» [1, с. 39]. Навіть історична традиція, в рамках якої здійснюються життя і мислення інтерпретатора, у герменевтичному дослідженні відходить на другий план, оскільки щільний зв'язок

«сьогоднішнього буття» інтерпретатора з його минулим виступає своєрідним тягарем, перешкодою на шляху пізнання справжньої сутності і цінності процесу, що розуміється. Інакше кажучи, в герменевтичному досвіді заслуговує на увагу не виключно переказ тексту (в самому широкому значенні цього терміну), але й суб'єкт, який його розуміє, тобто інтерпретатор. Розуміння тексту з цієї точки зору – це не проста його інтерпретація чи пояснення, а занурення інтерпретатора до суб'єктивності автора тексту. Причому під зануренням тут не слід розуміти просте, дзеркальне перенесення у суб'єктивність іншого. Навпаки, Гадамер заявляє лише про реконструкцію життєвого світу автора, тобто відтворення його досвіду життя, за допомогою якого кожен з нас розуміє зміст буття культури, певних її пам'яток. І в цьому сенсі категорія «розуміння» постає перед нами набагато вищою у порівнянні з герменевтичною інтерпретацією, що вдало застосовувалась у якості методу пояснення, витлумачення античних та середньовічних текстів. Саме тому на з'ясуванні сутності цієї категорії та її ролі у герменевтичному досвіді дослідник зупиняється більш докладно.

Г.-Г.Гадамер виходить з того, що носієм розуміння є мова, причому функцію експлікації мовних знаків виконує мислення. Але щоб здійснити цю експлікацію, людині потрібна освіта (*Bildung, paideia*). Дослідник вважає, що це слово у теперішній час «щонайтісніше пов'язане з поняттям культури й означає специфічно людський спосіб розбудувати природні дані й можливості індивіда» [1, с. 19]. Іншими словами, за допомогою освіти людина робить себе духовною істотою. Причому особливість гуманітарних наук як раз і укорінюється в тому, що вони натякають на вже сформовану наукову свідомість, якої не можна ані навчитись, ані наслідувати. Саме завдяки цієї науковій свідомості, що зараз існує нібито у вигляді наперед заданої, будуються судження у гуманітарних науках, а також засоби їхнього розуміння і застосування.

Втім, гуманітарні науки, за глибокою впевненістю Гадамера, підходять до тлумачення наукової категорії «істини» дещо по-іншому. Вони вважають, що розуміння при розкритті істини використовує трансцендентальну складову людської самості. З цієї причини він закликає відійти від традиційно модернових всеоб'єктивуючих парадигм людського «Я» і «феноменологічно зануритись» до трансцендентної безодні людської самості, якої притаманні відтінки співчуття, справедливості, відповідальності, свободи тощо, що актуалізуються ззовні кута зору будь-яких причинно-наслідкових зв'язків та надії на взаємність з боку інших людей.

З категорією «істини» Гадамер щільно зв'язує категорію «метод», хоча неодноразово наполягає на тому, що не ставить своїм завданням розробку новітнього методу пізнання. Нам здається, що категорія «методу» у вченні дослідника з'являється як допоміжна, а саме така, за допомогою якої людина в змозі досягти «найбільш істинне» тлумачення твору культури, застосовуючи при цьому трансцендентальні моменти власного «Я».

Актуалізація трансцендентальних моментів людського «Я» під час розуміння свідчить про наявність у пізнанні певних форм досвіду, що не підлягають науковій верифікації. Не можна, наприклад, досвід спілкування ототожнити з науками про комунікації. І взагалі, будь-яке відчуття прекрасного, емоції від переживання певного твору культури не можна підмінити естетикою, як наукою про прекрасне. Нарешті, загальновідомими є приклади, коли людина досконало володіє теоретичним апаратом з логіки і математики, але не в змозі його застосовувати у практичному житті. Отже, трансцендентальні форми досвіду посідають найвищу ланку пізнання, перевершуючи істину, яка виробляється за допомогою дослідних наук. Причому розуміння, що одержується у «ненауковому досвіді», є набагато більш дієвим, ніж простий дослідний збіг (відповідність) знання і дійсності. Тобто тут, трансформуючи відомий вислів Р.Рорті, можна заявити, що методологічні засоби філософської герменевтики перетворюють філософію з «дзеркала природи» на своєрідне «переживання природи». Але подібне переживання висуває певні вимоги до пізнання.

З огляду на викладене можна констатувати, що гадамерівське розуміння істини значно відрізняється від її традиційного розуміння. Істина в цьому контексті актуалізується не просто у вигляді наслідку традиційного дослідження та його розумової обробки, а скоріше, як історичний процес розкриття сутності речі, що аж ніяк не пов'язаний з логікою судження відповідності розуму і речі. Вона перетворюється на процес, який визначає людину, її особисте ставлення до речі. Причому попереднє знання про річ, одержане у наслідок традиційного наукового дослідження, виступає як своєрідний матеріал, плацдарм дії трансцендентальних сутностей людини.

Відтак, Гадамер вважає, що дослідник-інтерпретатор, розкриваючи сутність речі за допомогою власних трансцендентальних особливостей, не просто висловлює особисте ставлення до речі, але й вивільняється від дійсності, в яку був включений заздалегідь. Саме в цьому полягає особливість розуміння в контексті гуманітаристики: воно направлено на виявлення однократності і неповторності процесу, що досліджується, його унікальності. Здійснюється

розуміння шляхом відволікання від наочності повсякденного досвіду і запровадження умоглядних конструкцій, які припускають емпіричні верифікації. Тобто етичні і естетичні висловлення, за допомогою яких людина оцінює твори мистецтва і будь-які дії, повинні розглядатися як пропозиції, позбавлені сенсу.

Мислитель вважає, що існує досвід світу, який не можна розкрити виключно за допомогою абстрактної методики природознавства. Отже, в лоні гуманітаристики необхідно говорити про особливий механізм розуміння, в чому, власне, й полягає сутність герменевтичного методу. Він, на думку Гадамера, складається з чотирьох первісних складових, які розглядаються комплексно: освіти (*Bildung, paideia*), здорового глузду (*Sensus communis*), здатності судження і смаку.

Категорія освіти Гадамером розглядається значно ширше, ніж простий розвиток людських здібностей і талантів. Освіта – це не тільки процес, але й його результат, який укорінюється в формуванні своєрідної освітньої свідомості, або специфічного і універсального почуття. Втім, це почуття, на відміну від традиційних почуттів зору, слуху, смаку та нюху, які реалізуються у своїх власних площинах, діє у всіх напрямках одночасно, тобто є загальним почуттям. «Освіту слід розуміти не тільки як такий процес, котрий забезпечує історичний підйом духу в область всезагального; водночас це й стихія, в якій перебуває освічена людина» [1, с. 56].

Отже, кажучи про освічену людину, Гадамер має на увазі не рівень засвоєння певних норм гуманітаристики, а формування особливого гуманітарного почуття, яке дозволяє людині розуміти: «загальна сутність людської освіти полягає в тому, що людина робить себе у всіх відносинах духовною істотою» [1, с. 53].

Характеризуючи категорії «здатності судження» і «здорового глузду» (*Sensus communis*), що так чи інакше пов'язані з сутністю герменевтичного розуміння, Гадамер натякає на точці зору, згідно з якою «...здавна існувало знання про те, що можливості раціонального доказу і навчання не повністю вичерпують сферу пізнання» [1, с. 66]. Отже, треба ці категорії розрізняти і доповнювати, оскільки перша з них утворює істинне знання, а друга – лише ймовірнісне. Зупинимось на цієї тезі більш докладно.

Якщо традиційна логіка ще з часів Аристотеля під здатністю судження розуміла абстрактну властивість мислення, притаманну будь-якої людині, а саме підведення одиничного під загальне, то під концептом категорії «здоровий глузд» Гадамер розуміє позитивний етичний мотив подолання конкретної

ситуації, коли переслідується мета зробити щось правильно. Інакше кажучи, здоровий глузд – це не просто здатність судження, що дає оцінку відповідності знання про дійсність безпосередньо цієї дійсності. Він вимагає здійснення не тільки істинного висновку, але й висновку правильного, тобто такого, що мотивується певними реаліями дійсності, а отже, носить не тільки раціональне, але й чуттєве навантаження. Він є не проста констатація певного факту (його досвідне підтвердження), а керівництво до дії, яке ґрунтується на поєднанні істини і моральних мотивів. «Моральні мотиви в понятті здорового глузду або доброго сенсу (commonsens, bonsens)дієві донині і відрізняють це поняття від нашого поняття здорового людського розуму, – пише Гадамер з цього приводу.

<...>Здоровий розсудок, здоровий глузд насамперед виявляється в судженнях про правильне і неправильне, придатне і непридатне, які він виносить. Володар здорового судження не просто здатний визначати особливе з точки зору загального, але знає, до чого воно дійсно відноситься, тобто бачить речі з правильної, справедливої, здорової точки зору» [1, с. 68-74]. Тобто «здоровий глузд» мислитель ставить на щабель вище у порівнянні зі «здатністю судження». Саме завдяки здоровому глузду людська здатність судження переходить з теоретичної площини в практичну.

Нарешті, останньою складовою герменевтичного розуміння, на думку Гадамера, є смак. Ця категорія об'єктивно доповнює категорії здорового глузду і здатності судження і також відноситься до області чуттєвості людини, надаючи неї морально-естетичне навантаження. Але якщо здоровий глузд і здатність судження базуються відповідно на запереченнях «правильне-неправільне», «істинне-хибне», то підвалини смаку треба відшукувати у полярності «відповідне-невідповідне».

Втім, смак також треба розглядати як певний спосіб пізнання, оскільки «він відноситься до тієї області, де шляхом рефлектуючої здатності судження по одиничному впізнається те спільне, якому воно підпорядковується. Смак, як і здатність судження, – це визначення одиничного з урахуванням цілого: чи підходить це одиничне до всіх інших і, отже, «відповідне» воно чи ні» [1, с. 80].

Підводячи підсумок цього дослідження зауважимо, що процес герменевтичного розуміння є однією з найскладніших проблем сучасної філософії. Складність тут полягає в тому, що первісні складові розуміння, вдало охарактеризовані Гадамером, є історично мінливими, такими, що втрачають власне методологічне призначення під тягарем стандартів наукових методик доби Модерну. Але ж розуміння, за глибокою впевненістю Гадамера,

завершується у застосуванні. Тому, подальші пошуки новітніх герменевтичних методологій приречені на існування.

Список використаних джерел

1. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики. Москва: Прогресс, 1988.
2. Гадамер Г.-Г. К русским читателям. *Актуальность прекрасного*. Москва: Искусство, 1991.
3. Гадамер Х.-Г. О круге понимания. *Актуальность прекрасного*. Москва: Искусство, 1991.
4. Гадамер Х.-Г. Эстетика и герменевтика. *Герменевтика какобщая методика наук о духе*. Москва: Изд-во «Канон + РООИ Реабилитация», 2011.
6. Лях В.В., Йосипенко О.М., Любивий Я.В., Пазенок В.С., Райда К.Ю., Ситниченко Л.А. Соціокультурні та теоретичні засади філософії постмодерну. Київ, 2017. 312 с.
7. Марков Б.В. М. Хайдеггер и Х.Г. Гадамер: герменевтический проект. *История современной зарубежной философии: компаративистский подход*. Санкт-Петербург. 1997. С. 201.
8. «Я – человек диалога» (интервью с Хансом-Георгом Гадамером). *Вестник МГУ*. Сер. 7. Философия. 1998 № 5.

ПЕТРУШОВ В.М., *д.філос.н., професор*
ТОВ «Харківський університет»

Харків, Україна

**ЛЮДВІГ ВІТГЕНШТАЙН І ЙОГО «ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ
ТРАКТАТ» (ДО 100-РІЧЧЯ ВИХОДУ У СВІТ)**

Якщо погортати сторінки наших енциклопедій, енциклопедичних словників і іншої довідникової літератури, то виявиться, що на кожний рік обов'язково випадає якийсь ювілей, чи то народження, чи то смерть значної особистості, або публікація епохального твору. Перелік результатів діяльності неординарних особистостей можна продовжувати і продовжувати. Звісно ж, 2021 рік не є винятком. Філософська спільнота звернула увагу, що це рік виходу у світ відомого «Логіко-філософського трактату» [1] Людвіга Вітгенштайна. А до того ж, це ще й 70-ті роковини смерті самого автора

трактату. Тому нам можна вважати, що і ми, проведенням нашої конференції, долучаємося до вшанування цих двох дат.

Згідно «Британської енциклопедії» Людвіг Вітгенштайн це найвеличніший філософ ХХ століття. Звісно, що це деяке перебільшення і воно, мабуть, значною мірою мотивовано тим, що Вітгенштайн більшу частину свого життя філософував на британському ґрунті і став одним із засновників аналітичної філософії, яка і на сьогодні репрезентує англійську філософську думку на просторі світового філософування.

Вікіпедія російською мовою подає його як австрійського філософа і логіка, представника аналітичної філософії, одного із значних філософів ХХ століття. У Вікіпедії українською мовою він постає як австро-англійський філософ, один із засновників аналітичної філософії і один з найяскравіших мислителів ХХ століття, який здійснив (а це, як стверджується в енциклопедії, загальновідомо) цілих дві революції. Перша – мовна (так званий лінгвістичний поворот) відбулася, коли ідеї його «Логіко-філософського трактату» були використані діячами створеного у 1922 році так званого віденського гуртка, до якого входили М.Шлік, Р.Карнап, О.Нейрат та деякі інші австрійські мислителі. Саме завдяки зусиллям основних діячів гуртка була розроблена програма логічного позитивізму. Друга революція, це коли його ідеї про природу й устрій мови, які він виклав у «Філософських дослідженнях», породили британську аналітичну філософію або філософію буденної мови. Існують ще інші характеристики його як одного з найскладніших і неоднозначних філософів ХХ століття, який наслідував ідеалу некористолюбства і жив практично в злиднях. Дослідник його життя Едвард Катерян у книзі «Людвіг Вітгенштайн»[2] називає його блискучим інтелектуалом, великим філософом і гуманістом, який часто відчував себе слабким, безпорадним і задавленим. А його біограф Рей Монк у книзі «Людвіг Вітгенштайн. Покликання генія» дає унікальний огляд життя і праць Вітгенштайна [3]. Називає його генієм сучасності, якому було властиве дуже гостре мислення, що виділяє його серед філософів ХХ століття. Автор спирається на раніше не опубліковані праці і листи Вітгенштайна виявляє зв'язок між ним, як людиною, яка страждає і яка так і не змірилася зі своїм талантом, і тим генієм, який своїми працями відкрив нову епоху філософської думки і надав її розвитку новий напрямок. Ось такі характеристики дають уявлення про постать Людвіга Вітгенштайна. Мені до вподоби серед цього різноманіття таке фундаментальне дослідження Вадима Петровича Руднева (сучасний російський філософ) «Божественный Людвиг Витгенштайн. Формы жизни» [4]. Перша публікація: 2002 р. Він називає

Вітгенштайна одним із найдивніших і незвичайних людей, найскравішим мислителем ХХ століття. А в паралельних філософсько-семіотичних коментарях до «Логіко-філософського трактату» він задає питання і дає на нього свою відповідь. Вітгенштайн геній чи інша величина? Ані те, ані інше. Він мислитель, який залишив реальний слід у динаміці філософської думки, але значимість його наукового внеску в логіку і підвалини математики перебільшувати не варто. Насьогодні про нього написано величезна кількість книг і вітгенштайніана невпинно зростає. Коротенько про його біографію. Він народився 29 квітня 1898 року у Відні у родині сталелітійного магната єврейського походження Карла Вітгенштайна і був наймолодшим з 8-ми дітей. У 14 років залишив батьківський дім і почався його самостійний життєвий шлях. Навчався у Вищій технічній школі у Берліні, а потім з 1908 року продовжив навчання в Манчестері (Англія). Після знайомства з роботами німецького математика Готлоба Фреге його зацікавили проблеми філософських підвалин математики. За порадою Фреге він відправляється в Кембридж і стає учнем Бертрана Рассела і його другом. У 1913 році повертається до Австрії і, отримавши спадщину після смерті батька, стає одним із найбагатших людей Європи. Коли почалася Перша світова війна він добровільно пішов на фронт у діючу армію і став австро-угорським офіцером. Вів листування з Бертраном Расселом. Розв'язання логічних проблем для нього було важливішим за політику знову. Свій «Логіко-філософський трактат» він практично повністю написав під час бойових дій і під час перебування в полоні. Влітку 1918 року, повернувшись з фронту, здійснює спробу публікації трактату, але видавництво відмовляється друкувати книгу. Потім знову повертається на фронт, але на італійський, потрапляє в полон і повертається до Австрії в 1919 році. Відмовляється від своєї частки спадщини на користь благодичності і на користь братів і сестер, бо вважав, що гроші заважають філософській діяльності. У 1921 році трактат був опублікований німецькою мовою, а у 1922 році англійською. Вважаючи, що у трактаті вже представлене вирішення усіх філософських проблем, відходить від філософської діяльності. З 1920 по 1926 роки працює сільським вчителем, садівником при монастирі, а також архітектором – за замовленням своєї сестри спроектував і побудував будинок у Відні. Докторський ступінь йому присвоїли у Кембриджі за трактат, який був поданий у якості дисертації. Філософ Джордж Мур, що був експертом, писав: «Я вважаю, що це робота генія, навіть, якщо я повністю помиляюся, і це зовсім не так, то це робота набагато вище стандарту, необхідного для отримання ступеня доктора філософії» З 1939 по 1947 роки працює професором, завідувачем

кафедри філософії у Кембриджі. Що стосується ідей трактату, то поступово від багатьох його положень відмовляється. Починаючи з 1936 року працює над текстом книги «Філософські дослідження», але видати не встигає, її видають його учні у 1953 році вже після смерті вчителя. Під час другої світової війни він перериває викладацьку діяльність і працює санітаром у лондонській лікарні. Сім'ю не створив, але був у романтичних стосунках як з жінками, так і з чоловіками. Помер від хвороби простати 29 квітня 1951 року і похований за католицьким обрядом на місцевому цвинтарі при каплиці Святого Егдія. В пам'ять про нього кожного року в Австрії у містечку Кірхберг проводяться вітгенштайнівські симпозиуми, на які збираються філософи і вчені з усього світу.

Європейською знаменитістю Людвіга Вітгенштейна зробила публікація саме «Логіко-філософського трактату». Вперше текст був надрукований в берлінському виданні «Аннали філософії». Це невеличка книжечка обсягом понад 80 сторінок, але вона справила сильне враження на філософський світ Європи. Сучасний російський філософ Сокулер Зінаїда Олександрівна у статті «Мал золотник, да дорог. (Особенности онтологии, теории познания и философии науки в «Логико-философском трактате» Л. Витгенштейна)» [5] дивовижний вплив цієї невеликої книжечки називає загадкою. Трактат важкий для розуміння і його не можна просто читати, з ним потрібно розбиратися теза за тезою. Автор розгортає своє розуміння змісту трактату у контексті толерантної полеміки з іншим російським філософом Олександром Леонідовичем Нікіфоровим, який у статті «Не все то золото, что блестит. (Логико-философский трактат Л. Витгенштейна)» [6] стверджує наступне: «...філософський зміст «Логіко-філософського трактату є вкрай бідним...він буде надзвичайно спрощену модель світу, мови і пізнання. Його розуміння пізнавального образу як дзеркального відображення реальності здається наївним, яке не має ніякого відношення до реального наукового знання... внесок Вітгенштейна у філософію ХХ століття часто перебільшується. Трактат може бути цікавим лише представникам англійської філософії, але за рамки цього напрямку на нього не звертають уваги» [6, с. 160]. Мало того Нікіфоров заявляє: «Коли знайомишся з біографією Вітгенштейна, складається враження, що це була людина психічно невірноважена, надзвичайно самовпевнена і самолюбива, абсолютно нетерпима до чужих думок» [6, с. 161].

Ось так! Залишаємо ці полемічні висловлювання і йдемо далі. Структура трактату складається із семи афоризмів, які супроводжуються розгалуженою системою пояснювальних речень. Змістовно він пропонує теорію, яка вирішує

основні філософські проблеми через призму співвідношення мови і світу. У передмові Вітгенштейн пише: «Істинність викладених тут думок здається мені незаперечною і остаточною. Отже, я дотримуюсь тієї думки, що поставлені проблеми по суті розв'язані остаточно» [1]. Мислитель розпочинає розгортання змісту коротким переліком основних стовбурних положень, їх сім.

1. Світ є все, що має місце.
2. Те, що має місце, що є фактом, – це існування атомарних фактів.
3. Логічний образ фактів є думка.
4. Думка є усвідомлене речення.
5. Речення є функція істинності елементарних речень (Елементарне речення – функція істинності самого себе).
6. Загальна форма функцій істинності є: (p, x, Nx) . Це є загальна форма речення.
7. Про що неможливо говорити, про те слід мовчати.

З приводу кожного положення було багато сказано і сам трактат досліджено дуже скрупульозно і філософами і логіками з різних світоглядних позицій. Тут можна знайти і полеміку і іронію, і сарказм. К. Поппер, наприклад, терпіти не міг Вітгенштейна і сміявся над філософією логічного аналізу. Найбільш суперечливим з погляду цілої низки дослідників «Трактату» є перше висхідне твердження, яке можна кваліфікувати як висхідний онтологічний принцип. Ріже очі різке висловлювання О. А. Нікіфорова на адресу його онтології: «Якщо оцінювати в цілому онтологію Вітгенштейна, то можна сказати, що це дуже примітивна модель, яка задана надзвичайно простою мовою логіки висловлювань і знаходиться в очевидній суперечності з наукою і її дійсними досягненнями» [6, с. 164]. Вітгенштайн стверджує, що своїм трактатом він хоче поставити межу мисленню. Ми повинні мислити те, що не мислиме. Цю межу можна встановити лише в мові, і все, що лежить по той бік межі буде просто нісенітницею. З точки зору теорії символів це так. І Вітгенштайн, на мій погляд, схоплює ту інтенцію, яка пронизує філософську думку з тих пір як викристалізувався принцип тотожності мислення і буття. Тоді і такі поняття як вічність і нескінченність, які виробило людство для стабілізації, обмеження нескінченного руху думки у прірву самозаперечення, виглядають безглуздя. Мета філософії – логічне прояснення думок, а логічна структура світу і мови одна і та ж. Онтологія, яку пропонує Вітгенштейн дуже своєрідна. З.О. Сокулер робить висновок, що автор «Трактату» правий і оригінальний в тому що, його думка рухається від цілого до частин, тобто від світу до фактів, а від них до об'єктів, тоді як звичайно експлікація про значення

мовних висловлювань починається з окремого слова і окремого позначуваного ним предмета. Дякуючи цьому, здійснюється головне відкриття «Логіко-філософського трактату» – логічний простір, в якому існує і світ, і мова, і логічна форма об'єктів. Логічні форми об'єктів і логічний простір як ціле виступають умовами можливості того, що об'єкти можуть поєднуватися, утворюючи факти, а факти у своїй сукупності утворювати світ [5].

Я навів різні думки різних дослідників стосовно і самого Вітгенштейна і його «Трактату». Ця різноманітність свідчить про епохальну значимість доробку Вітгенштейна. Він поставив перед собою щонайменше два завдання: по-перше – побудувати картину світу; по-друге – виявити межі пізнання і мислення, а для цього, перш за все, треба відповісти на запитання, що і як ми можемо мислити, які межі нашого світу, межі мови і логіки. Мета філософа не стільки у розробці філософії мови, скільки у побудові картини світу через дослідження формальних властивостей мови. Що ж до статусу логіки, то вона наповнює світ, межі світу є її межами. Мова і світ мають спільну логічну структуру. Фактам світу відповідають факти – «образи». «Форма відображення» – характеристика спільного образу і стану речей. «Логічна форма» – те, що необхідно будь-якому образу для відображення фактичного. Це єдина структура думки і дійсності. Тотожність мислення і мови відбувається шляхом тотожності думки і речення.

Об'єкт – значення елементарного знака. Кожен об'єкт існує в «логічному просторі» і співвідноситься з іншим об'єктом. Це утворення є «станом речей». Так об'єкти утворюють «субстанцію світу». Філософія ж має бути критикою мови, діяльністю с прояснення думок, виявленням логічної форми речень. Смысл речення показує умови його істинності. Слід визнати, що думка Вітгенштейна рухається в руслі руху думки Канта. Кант поставив свої знамениті питання і відповідь на них розгорнув у трьох величезних критиках. Вітгенштейн обмежився постановкою питань, а відповідь спробував дати таким чином, яким дав. Він все таки гігант, тому, що стояв на плечах гігантів, хоча і заперечував це.

Список використаних джерел

1. Людвиг Витгенштейна. Логико-философский трактат. Москва. 1958.
2. Кантерян Э. Людвиг Витгенштейн. Москва: Ad Marginem. 2016М.
3. Монк Р. Людвиг Витгенштейн. Долг гения. Москва: Издательский дом ДЕЛО. 2016

4. Руднев В.П. Божественный Людвиг Витгенштейн. Формы жизни. Москва. 2002.

5. Сокулер З.А. Мал золотник да дорог (особенности онтологии, теории познания и философии науки в «Логико-философском трактате» Л. Витгенштейна). *Философский журнал*. Москва. 2018. т. 11. № 4.

6. Никифоров А.Л. Не все золото, что блестит («Логико-философский трактат» Л. Витгенштейна). *Философский журнал*. Москва. 2018. т. 11. № 4.

САБАДУХА В.О., к. філос. н., доцент

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Івано-Франківськ, Україна

МЕТАФІЗИЧНА ТЕОРІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ

Небезпечні для людства тенденції розвитку європейські психологи й філософи почали фіксувати ще з кінця ХІХ ст.(Г. Жолі), а у ХХ ст. на цьому наголошували Р. Генон, Р. Бультман, Г. Гадамер, М. Бердяєв, К. Ясперс та ін. Утім, це був аналіз окремих аспектів людського буття. Сьогодні катастрофічна ситуація потребує парадигмального осмислення. Людство опинилося перед екзистенційними проблемами, соціально-політичним хаосом, гібридними війнами – антрополого-глобальною катастрофою, що потребує цілісного філософсько-методологічного осмислення й розв’язання.

Мета дослідження: віднайти філософські причини катастрофічного стану людського буття й сформулювати світоглядні засади для парадигмальних змін буття.

Поділяю позицію К. Ясперса, що філософські ідеї у єдності з особистостями та геніями визначають зміст і напрям буття. Філософ, порівнюючи досягнення осьового часу й епохи модерну, доводив, що для першого була характерна повнота буття, а для другого – пустота. Уже в середині ХХ ст. К. Ясперс відчув майбутню глобальну катастрофу. Епоха модерну – це епоха наукових відкриттів, розвитку засобів виробництва, зброї масового знищення, у той час як епоха Конфуція, Сократа, Платона, Будди і Христа була епохою, яка змінювала людську сутність [7, с. 154]. Епоха модерну втратила досягнення найвидатніших мислителів, у суспільстві стало не

вистачати геніїв, про що вперше сказав французький психолог Г. Жолі у кінці XIX ст. [4, с. 186].

Світоглядна орієнтація на пріоритет матеріального призвела до найстрашнішої залежності: людина опинилася під тиском власних нерозвинутих потреб. У 20-ті роки XX ст. негативні наслідки панування матеріального стали предметом дослідження Р. Генона. Філософ доводив, що пріоритет матеріального веде до індивідуалізму, пошуку вигоди, заперечення будь-якої ієрархії, що закономірно закінчиться хаосом і загрожує самознищенням. Філософським підґрунтям цієї негативної традиції є заперечення метафізики, яка органічно пов'язана з принципом духовної ієрархії [3, с. 146]. Ці передбачення стало частково зрозумілим для окремих філософівлише у 70-80-ті роки XX ст.

Філософські роздуми щодо причин кризи людського буття у 30-х роках XX ст. продовжив Г. Гадамер, поставивши фундаментальне питання, на яке з часів Платона ніхто не намагався дати відповідь: яке буття є благим? Філософ доводив, що життя вимагає «єдиного розуміння людського буття в усіх його можливих формах...» [2, с. 95]. На його думку філософи не змогли дати відповіді на це питання. У контексті філософії Платона мислитель зауважив: «Ідея блага насправді є останньою основою будь-якого взаєморозуміння...» і є онтологічним принципом [2, с. 93]. Г. Гадамер стверджував, що людина не має права розуміти життя як задоволення [2, с. 222]. Ігнорування цього висновку призвело до того, що небуття (хаос) поступово набувало переваги, а філософія й наука стали на шлях «обслуговування» людської чуттєвості. Мислитель поставив перед людством фундаментальну проблему: за яких умов людське буття здатне усвідомити себе як блага? На власне запитання філософ дав таку відповідь: це відбудеться тоді, коли буття подолає посередню орієнтацію [2, с. 234]. Такий рівень осмислення буття виявився для постмодерної філософії недосяжним.

На жаль, постмодерні філософи не дослухалися ані до Платона, ані Генона, ані Гадамера, а тому не дивно, що людина до цього часу зорієнтована лише на власну чуттєвість, здоровий глузд і розвиток економіки. Орієнтація на задоволення призвела до екзистенційного вакууму й антрополого-глобальної катастрофи. Людство не має критичної маси філософів, здатних адекватно омишлювати проблеми буття. Підсумовуючи філософію Г. Гадамера, зауважимо: як минулі, так і сучасні проблеми є результатом того, що філософи не з'ясували в чому полягає зміст ідеї блага.

Погляди Г. Гадамера щодо фундаментальних проблем буття корелюють з роздумами Р. Бульмана: «Чи може людська природа бути реалізована, тобто чи може людина прийти до самої себе після того, як їй буде вказано <...>, що власне, являє собою її природа» [1, с. 103]. Мислитель висловлює переконання, що «достатньо вказати на „природу” людини, щоб це покликало за собою її втілення» [1, с. 103]. Суть питання Р. Бульмана полягає в тому чи здатна людина знайти у себе сили для вдосконалення, якщо буде розкрита її сутність? Утім, сутність людини у часи Р. Бульмана була уже відома. Це зробив не окремих філософ, а спільними зусиллями сформулювали Конфуцій, Платон, Аристотель, стоїки, неоплатоніки, Отці християнської Церкви, німецькі містики і романтики, а узагальнили І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель. Філософи виокремлювали ступені духовного розвитку людини. Але ця сутність висловлювалася різними поняттями відповідно до філософської традиції та онтологічних умов свого часу. У цих підходах є спільний момент – принцип ієрархії, тобто перелічені філософи виокремлювали ступені духовного розвитку. У християнстві духовна людина була проголошена особистістю і отримала право бути суб'єктом діяльності. Християнство ієрархічний принцип наповнило релігійним змістом. Відповідно до онтологічних умов буття християнська філософія сформулювала принцип: «Особистість є субстанцією буття» (А. Августин, Т. Аквінський).

Припускаємо, що на питання поставлені Р. Бульманом, Г. Гадамером та Р. Геноном дає відповіді метафізична теорія особистості, яка доводить, що людина у процесі свого духовного становлення проходить такі ступені зростання: залежна особистість (спонукається стимулом безпосередніх потреб), посередня особистість (керується мотивом вигода й влади), зріла особистість (спонукається інтересом суспільства), геній (спонукається ідеалами Істини, Добра й Краси). Теорія стверджує, що так званий гуманістичний концепт «кожна людина – особистість» не відповідає людській сутності, а є ціннісним судженням, утім не відміняє цей концепт, а включає його в себе у знятому вигляді [6, с. 297–323].

Гуманізм, як продукт новоевропейського часу, а точніше посередньої людини, закреслив принцип духовної ієрархії, тобто всі й відразу стали особистостями і отримали легітимне право бути суб'єктами діяльності. Європейська людина живе під світоглядним гаслом: «Кожна людина – особистість». На основі цього концепту посередня людина отримала легітимне право на політичну владу. Гуманістична концепція разом із світоглядною

матеріалістичною орієнтацією є світоглядною причиною сучасного рукотворного апокаліпсису.

Вважаю, що відродження пріоритету духовного та метафізична теорія особистості є світоглядним підґрунтям для подолання сучасного апокаліпсису. Це дозволило сформулювати первоначала суспільного буття: «Особистість – принцип буття», що сприятиме подолати пріоритет посередньої людини, онтологічний детермінізм і запровадити телеологічний детермінізм. Метафізична теорія особистості, з одного боку, орієнтує людину на духовне вдосконалення, а з іншого, – дозволяє запровадити у суспільну свідомість закон найменування [5, с. 115, 181], що надає теоретико-методологічне підґрунтя все називати своїми іменами: «Хто є хто?» і «Що є що?» й подолати технології маніпулювання людською свідомістю.

Пріоритетна роль у розв'язанні сучасного апокаліпсису має належати філософам, які мусять стати метафізичними персонажами у трансформації знеособленої парадигми буття людини у особистісну й сформувані критичну масу особистостей у людській спільноті.

Сучасний апокаліпсис наочно доводить: по-перше, як у європейському, так і в українському суспільстві не вистачає справжньої філософії; по-друге, філософи перетворилися на інтерпретаторів минулого; по-третє, немає зв'язку філософії й політики (філософи не цікавляться політикою, а політики філософією). Дійсно, якщо в суспільстві бракує справжньої філософії, то суспільство й політики не отримують відповідей на нагальні проблеми, що спричиняє подальшу деградацію: політики стають «концептуальними персонажами», а точніше, перетворюються на демагогів, а реальність – на хаос. Між філософом і політиком слід помістити концептуальних персонажів (психологів, митців, освітан), які сприятимуть адекватному розумінню змісту дискурсу та нагальних трансформацій. Політики в такій структурі шукатимуть необхідні засоби для реалізації цілей і завдань, сформульованих метафізичними персонажами.

Здійснений історико-філософський аналіз засад суспільного буття та ролі філософа у подоланні глобальних викликів доводить необхідність його пріоритетного положення в суспільстві. Філософу мусить належати метафізична влада, яка принципово відрізняється від політичної. Якщо остання має бути демократичною, то метафізична – аристократичною, оскільки здатність свідомо оперувати ідеями, категоріями, поняттями і діяти у багатовимірному просторі не є загальною. Глобальні виклики потребують світоглядних відповідей і зміни основ буття, а не технологічних рішень.

Список використаних джерел

1. Бультман Р. Новый Завет и мифология. Проблема демифологизации новозаветного правозвестия. *Вопросы философии*. 1992. №11. С. 86–114.
2. Гадамер Г.-Г. Диалектическаяэтика Платона. Санкт-Петербург: СПб филос. общество, 2000. 256 с.
3. Генон Р. Криза сучасного світу / пер. з фр. І. Калюга; під наук. ред. Ю. Завгороднього. Київ: Видавець Анна Клокун, 2020. 212 с.
4. Жоли Г. Психология великих людей. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Гоппа, 1884. 344 с.
5. Мамардашвили М. Как я понимаю философию... Москва: Прогресс, 1990. 368 с.
6. Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019. 647 с.
7. Ясперс К. Смысл и назначение истории: пер. с нем. 2-е изд. Москва: Республика, 1994. 527 с.

СИТНІЧЕНКО Л.А., к. філос.н., ст.наук. співробітник
Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

Київ, Україна

ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ ЗА ДОБИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: НОВІ ВИМІРИ ТА КОНЦЕПТИ

Осмилення проблеми та феномену глобалізації було й залишається засадничим а актуальним для сучасної соціальної та політичної філософії. Як наголошує в рік свого 90-літнього ювілею Ю.Габермас, саме доба глобалізації потребує розуму та розважливої свободи. Про важливість аналізу феномену свободи свідчить також його твердження, що саме тут ми можемо зрозуміти в чому полягає належне сьогоденню завдання філософії. Визначення ним розважливої свободи, як поєднання звільнення, визволення та нормативного обов'язку, продовжено в розгортанні тези про те, що ідея про важливість справедливості варта доповнення розумінням здатності громадян користуватися розумною свободою. До того ж критичне осмилення проблеми свободи, не затуманене її свавільно-індивідуалістичним образом, сприяє пошуку правдивого концепту свободи, який зважає на проблеми влади, відповідальної солідарності і справедливості.

Особливості тих процесів, які притаманні сучасному глобалізованому світові, актуалізують думку Г.-Г.Гадамера про те, жодна свобода нам не гарантована, коли не зуміємо заповнити і захистити той невеличкий простір свободи, який нам залишено. З цієї точки зору, лише люди, яким властива гідність, можуть стати громадянами та подолати межі завузького поля окремої спільноти, якою б затишною та привабливою вона не була. Проте простір свободи все більше набуває форми «хибних комунікацій», або ж «симулякрів», які (якщо скористатися відомим визначенням Ж.Бодрієра), втрачаючи зв'язок із реальністю, замінюють її «знаками реальності». Очевидною підставою означеного процесу є підступне прагнення будь-якої недемократичної влади надати власним, приватним інтересам універсального характеру, а перетворену форму свободи видати за свободу справжню і єдино можливу.

Аналіз проблеми свободи в сучасній філософії свідчить про прагнення останньої не просто віднайти та досягнути свободу, але й об'єднати її зі справедливістю і уникнути у такий спосіб тлумачення свободи без поваги до Іншого. На свободу також варто поглянути з точки зору справедливості, щоб з'ясувати її відмінність від сваволі, тобто свободи, яка не зважає на іншого і не соромиться цього. Під сумнів особисту свободу ставить не стільки така ж свобода іншого, скільки виникнення «звуженої» моральної свідомості за умов, коли свобода замість того, щоб самовиправдовуватися, почуває себе свавільною та жорстокою. Сутністю ж несвавільного тлумачення свободи є прагнення усвідомити її не лише як персональне завдання та персональну, особисту відповідальність, а також створити людяні практики свободи і відповідні їм моделі справедливості.

Важливою особливістю новітньої філософії свободи є спроби відповіді на низку тих болючих запитань, які властиві на сьогодні всім нам, громадянам глобального світу. Адже там, де свідомо культивується тяжіння громадян до їх приватних справ на шкоду громадським інтересам, поступово стає неможливою справедлива форма правління. І лише існування вільних, суверенних громадян може стати основою виникнення та функціонування громадянського суспільств з притаманною йому здатністю людей визнавати істинними та справедливими одні й ті самі закони, тобто мати елементарне бажання жити разом. Послідовна ж реконструкція двох (індивідуалістського та комуналістського) моделей свободи А.Велмера в річищі аналізу філософії свободи Ч.Тейлора, «права на свободу» А.Гонета та «критики свободи» О.Гюфе надає також можливість пошуку синтезу індивідуальності та спільноти, синтезу, який виходить

передусім з того, що не варто бути індивідуалістом, проте варто проживати своє, власне життя.

Для справжнього ж звільнення та закорінення в етос та універсум свободи потрібна індивідуальна сміливість для правдивої думки та висловлювань про панівну насамперед у власному суспільстві владу, а також наявність механізмів справедливого захисту прав індивіда на реальну свободу. У такий спосіб йдеться не лише про умови персональної ідентичності, цілісності особистісного буття, але й про перетворення фрагментарного та розірваного, внутрішньо суперечливого суспільного буття в нормальний цілісний, тобто вільний і по-справжньому громадський простір, в якому люди стають не підлеглими, а громадянами, можуть вільно не лише співробітничати, а і конфліктувати, сперечатися.

На засадах аналізу філософських образів свободи в творах М.Гайдеггера, Дж.Агамбена ми можемо осмислити нові екзистенційні виміри свободи в контексті взаємин свободи та сваволі, несвободи та безпеки, страху і свободи. «Є певний спосіб людського буття, який є моїм. Я покликаний прожити своє життя у цей спосіб, не уподібнюючи його до чийогось іншого» [1, с. 28]. Ця ще гердерівська настанова надала іншого відтінку феномену «внутрішнього світу» людини. Для повноцінного людського буття замало бути внутрішньо вільним та мати можливість обирати або змінювати свої переконання. Необхідно бути ще й «самобутнім», неповторним, відмінним від інших. А запропонований Ч.Тейлором аналіз «недосконалості модерну» варто розпочати з діагнозу нездужань останнього: темної сторони індивідуалізму, яка полягає в зосередженості на власній особі, що знецінює та звужує обрії життя, призводить до втрати причетності до інших та суспільства в цілому – ставить під загрозу нашу гідність як громадян.

Завдяки ж працям Ю.Габермаса, А.Гонета, О.Гьофе, М.Нуссбаум, Р.Форста філософія свободи перетворилася в концепт, який не лише органічно пов'язує досвід персональної несправедливості та страждання з їх соціальними витоками, але й окреслює механізми, способи їх подолання – «боротьби за визнання», проти дискримінації та приниження. Адже перше питання справедливості – це питання влади, питання про витoki несправедливих соціальних відносин. Справедливість – це найістотніша протилежність сваволі, а свавільна влада – це влада людини над людиною без легітимних підстав, боротьба ж проти несправедливості – це боротьба проти такої влади. Справедливість вимагає: люди є рівноправними учасниками соціального і політичного порядку, в якому вони гідні того, щоб разом визначати умови

розподілу суспільних благ. Справедливим же є той суспільний лад, правила та інституції якого є вільними від різних форм свавільної, зловмисної влади. Йдеться про створення нового універсального середовища, яке опосередковує справедливий взаємозв'язок локальних, партикулярних та віддалених, глобальних подій спільного людського буття, формуючи новий інтерсуб'єктивний вимір останнього.

Незважаючи на своє прагнення детального викладу життєво-важливих людських свобод, М.Нуссбаум також знаходиться в межах так би мовити реалістичної утопії, бо так само як і Дж.Ролз вважає, що без рівних політичних свобод не існує ніякої можливості досягти бодай мінімальної справедливості. Сам Дж.Ролз справедливо вважав свої праці та викладацьку діяльність практичним внеском у подолання теоретичної та реальної напруги між свободою і рівністю, поступової розбудови такого суспільного ладу, який би забезпечував для всіх громадян щонайширше поле свободи, засноване на чутті справедливості замість заздрості.

Під впливом філософії свободи та справедливості Дж.Ролза була написана книга Філіпа Петтіта «Справедлива свобода. Моральний компас сучасного світу» [2]. Визначаючи свободу в якості морального компасу для сучасного складного глобального світу, Петтіт виокремлює особисту та політичну свободу. Щодо першої, то по-справжньому вільна людина мусить мати здатність та можливість ухвалювати важливі рішення без необхідності шукати дозволу іншого. Петтіт, слідом за Ролзом, говорить про розширення прав та можливостей, а також наполягає на тому, що «сама свобода (в контексті соціальної справедливості) є необхідним, засадничим благом: їй притаманна функція регулятивного ідеалу та масштабу критики несправедливості, спрямованих проти неї протестів» [2, S.18].

І теоретично, і практично свобода та справедливість постають не лише у своєму інституційному вимірі, а і як пошук власного буття та його екзистенційно наповненій сумірності власній культурній ідентичності. Свобода породжується справедливою можливістю, часто навіть сильнішим за смерть правом бути незалежним, тобто правом бути самим собою. І це право на особливості стосується це не лише окремої особистості, але й цілого народу. Саме ці принципи новітньої філософії можуть стати засадою відповіді і на сучасні питання взаємин універсальної та культурно-історичної справедливості, індивідуальної та політичної свободи в межах певного соціокультурного простору. Забезпечення людської гідності, окрім захисту основних людських прав та свобод, вимагає вирівнювання природних та соціальних шансів,

позбавлення різних форм природної (обмежені можливості), культурної і соціальної дискримінації.

Список використаних джерел

1. Тейлор Ч. Етика автентичності. Київ. 2002.

2. Pettit Ph. Gerechte Freiheit. Moralische Kompass für eine komplexe Welt. Berlin, 2015.

ТОЛСТОВ І.В., к. філос. н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

УСВІДОМЛЕННЯ ПРИЧИН СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ КРИЗИ

Людину називають вершиною еволюції живої природи. Вона створила цивілізацію та культуру, змогла освоїти більшу частину суші, океани та ближній космос. Успіхи, досягнуті людиною, вселили в неї впевненість у своїй винятковості, в тому, що всі інші живі істоти та планета Земля, в цілому, можуть розглядатися лише як засіб для досягнення її цілей, а не як мета сама по собі. Однак, наслідки людської діяльності виявилися далеко не однозначними. Людина викликала до життя такі сили, які сьогодні загрожують її існуванню та всім формам життя на нашій планеті. Вкрай загострилися протиріччя між цивілізацією та природою. Посилюється криза й в середині цивілізації, проявляючись різкими, катастрофічними сплесками. Пандемія COVID-19, демографічні процеси, парниковий ефект, ерозія ґрунту, скорочення озонового шару, загибель багатьох видів тварин та рослин, наближають глобальну природну катастрофу, яка може призвести до зникнення Homo Sapiens як виду.

Людська цивілізація потрапила в смугу найглибшої та всеохоплюючої кризи, яка перетворює на абсурд сьогодення, позбавляє сенсу минуле та робить вкрай невизначеним майбутнє. Небезпечні процеси загрозово нарастають, а часу для їхнього вирішення стає все менше. Ми, по суті справи, знаходимося в цейтноті, коли зволікання у вирішенні назрілих проблем веде до того, що вирішення стане просто неможливим.

Визнання вченими та філософами кризи є недостатнім для її подолання. Повинен існувати найсильніший мотив, політична воля для її подолання. У зв'язку з цим, надзвичайно актуальними стають питання: «Які причини системної кризи, що вразила сучасну цивілізацію? Чи можливо її подолання?»

Які умови та механізми цього подолання?» Для того, щоб знайти відповіді на ці та інші, супутні питання, необхідно визначити парадигмальну ідею розвитку людської цивілізації та відповідну цій ідеї ієрархію цінностей.

Сьогодні цивілізація намагається вирішити, здавалося б, нездійсненне завдання: як нагодувати та задовольнити зростаючі потреби постійно зростаючого числа людей, що в перспективі претендують на безсмертя, при обмеженості ресурсів планети? Нинішнє матеріальне благополуччя, відносна перемога над голодом та злиднями, – це тимчасове явище. Епоха максимального комфорту, за всіма ознаками, скоро закінчиться й попереду нас чекають великі труднощі. Настанова на нестримний консюмеризм та марнотратство – абсолютно програтна стратегія.

Існує досить поширена точка зору, згідно з якою рішення проблем, з якими зіткнулася цивілізація, лежить на шляху прискореного розвитку науки та технологій. Розвиток технологій, з одного боку, допомагає подолати той чи інший прояв цивілізаційної кризи, але, з іншого, незмінно супроводжується зростанням чисельності людей, розширенням їхніх потреб, що вимагають нових ресурсів та відкривають шлях новому витку кризи. Напрошується висновок, що рішення слід шукати не тільки у вишукуванні нових матеріальних ресурсів та нових технологій, але й в пошуку інших засобів, що дозволяють побачити існуючий стан під зовсім іншим кутом зору.

Історія та сучасність показують, що корінь всіх проблем лежить саме в сфері людської свідомості. Швидкі темпи розвитку сучасної цивілізації піддають людську свідомість серйозним випробуванням. Стає все більш очевидним, що наша свідомість не пристосована до того середовища, в якому вона опинилася. Якщо раніше людську свідомість живила, умовно кажучи, природна інформація, то нині це – інформація штучна, створена самими людьми. Обсяги та швидкості цієї інформації експотенціально зростають.

Теоретично, сучасні засоби комунікації могли б об'єднати всіх людей для продуктивної творчості. Але на практиці малозмістовні інформаційні потоки та віртуальні контакти породжують порожнечу та духовну втому, відчуття безглуздя всього, що відбувається. Багатьох це змушує абстрагуватися від явних або прихованих проблем, впасти в депресію або пряме божевілля. Можна сказати, що причина «хворого суспільства» – це «хвора свідомість», як на глобальному, так й на індивідуальному рівні. Напрошується цілком логічний висновок, що лікувати «хворе суспільство» – це значить лікувати, в першу чергу, свідомість.

Практика показує, що людям можна легко нав'язати найнеймовірніші та навіть абсурдні ідеї. Самостійність та критичність мислення більшості людей

знаходиться на вкрай низькому рівні. Страх реальних або уявних нещасть, страх хвороби та смерті дозволяє легко маніпулювати багатьма людьми, спонукати їх робити самі протиприродні речі. Можна сказати, що десять тисяч років цивілізованого життя мало змінили сприйняття людиною того, що відбувається. Багато в чому домінує печерна свідомість, яка дісталася нам від наших предків, які жили мільйони років тому. Вона змушує шукати всілякі ресурси для себе та своїх близьких, вступаючи в союзи з тими, хто допомагає, та борючись із конкурентами і ворогами. Завдання в тому, щоб змінити цей вектор свідомості, переконати в тому, що пріоритетним завданням стає мінімізація споживання та солідарність між людьми в боротьбі за спільні цілі.

Таким чином, можна зробити висновок, що причиною системної кризи, яка вразила людську цивілізацію, є розбалансованість цивілізаційної системи, складовими частинами якої є демографічний, ресурсний і технологічний елементи. Ядром зазначеної системи є свідомість в її індивідуальній та колективній формах. Від її стану залежить сприйняття, обробка та використання інформації, яка виступає визначальним ресурсом сучасної цивілізації. Очевидно, що свідомість, яка базується на застарілих принципах і стереотипах, не в змозі впоратися з новітніми викликами часу. Нова свідомість, якщо вона буде сформована, необхідна для створення нової картини світу та моделі людського суспільства, де люди будуть діяти, керуючись об'єктивними, перевіреними знаннями, а не забобонами та свавіллям. Від того, яким буде інформаційне середовище, яке утворюється сучасною культурою, багато в чому залежить те, в який бік підуть зміни свідомості, яка, в свою чергу, зумовить розвиток цивілізації: «Категоричним імперативом нашої свідомості повинна стати ідея формування продуктивного інформаційного середовища, в якому будуть домінувати ідеї творчості, а не споживацтва та деструкції» [1, р. 31]. На зміну егоїзму та меркантилізму повинен прийти принцип солідарності, бо тільки в спільній продуктивній діяльності можна знайти шлях до збереження людської цивілізації і життя на планеті Земля взагалі. Якщо людей не в змозі об'єднати загальна ідея добра, можливо, їх змусить радикально переглянути своє ставлення до світу реальність зла, яке, якщо його не зупинити, врешті-решт, призведе сучасну цивілізацію до знищення.

Список використаних джерел

1. Shapoval V. M., Tolstov I. V. Quo Vadis : Anthropological Dimension of the Modern Civilization Crisis. *Anthropological measurements of philosophica lresearch*. 2021. Vol. 19. P. 23–31.

ОСОБИСТІТЬ ТА СОЦІУМ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

БАБИЧ В.П., *д.економ.н., професор, глава Всемирного ноосферно-онтологического общества им. В.И.Вернадского*

Бостон, США

СУЩНОСТЬ И ВИДЫ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Человека от других представителей живого мира отличает его способность к деятельности, то есть совершению определенных действий по заранее предусмотренной программе для достижения поставленной цели. Любые действия человека являются целенаправленными, хотя они могут быть самыми различными по характеру, содержанию и конечному результату.

Для современного человека этот бесценный дар природы является совершенно естественным свойством, редко подвергающимся осмыслению, анализу и контролю. Для многих людей побудительным мотивом к совершению каких-либо действий является пробудившееся желание или потребность и страстное стремление к их безусловному удовлетворению.

Реже предварительно анализируются первоисточки и характер побудительных мотивов, возможные положительные и отрицательные последствия намеченных действий и с должным осмыслением определяется целесообразность или нецелесообразность их осуществления. Подобные различия в привычном образе мышления людей и аргументации результатов их практических деяний определяются уровнем духовного и умственного развития личности, а также приобретенной способностью предвидеть и всесторонне оценивать ожидаемые последствия предпринимаемых действий. При этом глубина и степень обоснованности принимаемых персональных решений непосредственно зависит от объема и качества накопленных научных знаний и их практического апробирования и осмысления. Поэтому, чем богаче знания, чем больше опыт, тем более аргументированным, дальновидным и правильным может быть само действие.

Совершенно естественно и закономерно, что малолетние дети и подростки во многом лишены способности к самоанализу и самоконтролю своих действий и поступков. Им на помощь всегда приходят их многоопытные родители и многознающие педагоги, первейший долг которых состоит именно в воспитании этих ценнейших, жизненно важных свойств характера и высокообразованного интеллекта. От этого прямо и непосредственно зависит судьба

и жизненный путь каждого человека, вступающего в юношеское совершеннолетие и последующую самостоятельную деятельность.

В нашей реальной и все более усложняющейся земной действительности разумный человек-землянин всегда отличается от своего антипода разной степени глупости и легкомыслия, прежде всего, своей широкой научной эрудицией, солидностью и взвешенностью принимаемых решений, умением находить наиболее оптимальные варианты дальнейших действий.

Все другие представители животного мира также совершают какие-то действия, поддерживая свое биологическое существование и воспроизводство своего вида. Однако эти разнообразные и порой весьма сложные действия нельзя назвать деятельностью, так как они лишены осмысленной цели, а соответствующий их полезный результат является таковым в силу природой данной совокупности животных инстинктов самосохранения, которая и определяет возможность их земного существования. Даже среди домашних, прирученных человеком, животных мы не находим ни одного вида, который мог бы самостоятельно, без руководящего участия человека, выполнять какие-либо целенаправленные творческо-созидательные функции.

Уникальная способность к совершению осознанных действий появилась у первобытных людей вместе с первыми признаками аналитического восприятия окружающего мира, как своеобразный дар эзотерических сил природы, позволивший человеку, единственному представителю биологических существ, высвободиться из суровых оков животных инстинктов и ограничений, пробудиться к самостоятельной творческо-созидательной деятельности, активному образу жизни на планете Земля.

Первобытный *homo sapiens* не мог сразу стать хозяином своей судьбы, но он впервые вырвался на безграничный простор свободного творческо-аналитического мышления, подобно первому космонавту, преодолевшему земную гравитацию и вышедшему в открытое космическое пространство.

С тех давних лет минувшей истории человеческая деятельность начала состоять из двух принципиально разных компонентов. Первый из них охватывает ту часть деяний, которые импульсируются, как принято называть, «подсознательно», а точнее, традиционными природными инстинктами самосохранения и биологического размножения. Для этого вида деятельности не требуется особых научных знаний и сущностного осознания побудительных мотивов, поскольку необходимый комплекс действий формируется по старой, давно освоенной до «автоматизма», схеме и возбуждающиеся страстные желания и потребности удовлетворяются бездумно, инстинктивно, хотя и

целенаправленно. Такой комплекс действий в полной мере сравним с естественными делами и заботами нашего доисторического примата, как и других высокоорганизованных животных, по поиску продуктов питания, строительству естественного жилья, воспроизводству потомства, защиты от стихии природы, биологических хищников и т. п. Поэтому данный комплекс действий нельзя назвать полноценной творческой деятельностью.

Второй компонент включает изначально только те действия, которые осуществляются под воздействием пробудившегося сознания и человеческого интеллекта. Такой вид творческо-интеллектуальной и физиологической активности гомо-сапиенс строится на аналитическом восприятии окружающего мира, накоплении знаний и при неперенном использовании, рассмотренного ранее, всеобщего закона выбора вариантов в решении малых и больших проблем земного бытия. При этом выбор варианта дальнейших действий на основе суммы накопленных знаний становится ключевым моментом в многосложной лабиринто-подобной земной жизни каждого человека, каждой малой или большой общности людей.

Приведенный анализ первозданной природы и внутренней структуры человеческой деятельности является далеко не праздным теоретическим занятием. Он позволяет приблизиться к практическому познанию истинных истоков многообразной человеческой добродетели и злодейства в частном и интегрированном их проявлении. В современных исторических условиях это становится жизненно важным как для отдельно взятого землянина, так и для всех обитателей нашей общей планеты.

Разумеется, что у исторически первых представителей человеческого рода зачаточные знания и способности аналитического мышления были предельно малыми, а потому и потенциал творческого выбора вариантов действий и целей был близким к нулевому значению. С каждым последующим поколением он эволюционно-исторически, медленно, но ощутимо возрастал и расширялся. Во внутренней структуре человеческой деятельности инстинктивная, условная составляющая занимала все меньший удельный вес, и соответственно, осознанная творческо-созидательная компонента становилась все более весомой и существенной во всех сферах земного бытия человека и общества. Благодаря многовековой эволюции знаний человек устойчиво развивал активность работы головного мозга все более отличаясь от других представителей живого мира.

Согласно современным представлениям ученых процесс развития активности мозговой деятельности различных видов биологических существ включает три уровня:

- низший, т. е. мозг рептилий, у которых наиболее активной частью является спинной мозг (reptilian brain);

- средний, т. е. мозг млекопитающих, у которых наиболее активной частью является основная масса (mammalian brain),

- высший, т. е. мозг человека, для которого характерна активация коры головного мозга (corplex).

С тех пор, как первобытные племена и роды эволюционно объединились в государственные социально-политические системы, человеческая жизнь и конкретные деяния всей совокупности людей тесно переплелись и интегрировались в более или менее организованную общественно-созидательную деятельность. В таких исторически новых условиях индивидуальная и семейно-родовая деятельность перестала быть самостоятельным творчеством отдельных индивидов, семей и родов. Она утратила свою былую свободу, независимость и суверенность, приобретает взамен более существенные, жизненно важные и судьбоносные признаки коллективизма, сплоченности и объединенного взаимодействия в решении общих сложнейших проблем существования и выживания.

Такой переломный этап истории внес существенные изменения в структуру и масштабы человеческой деятельности. Согласно известному всеобщему философскому закону «перехода количественных изменений в качественные» накопленный объем научных знаний и опыта вместе с ростом народонаселения планеты привел к восхождению на более высокую и качественно новую ступень так называемого общественного, социально-политического сознания. Индивидуальная деятельность каждого члена общества стала зависимой от общественных условий бытия, так же как совместная общественная деятельность начала быть прямо зависящей от деяний отдельных социальных групп и каждого гражданина.

Казалось бы, что при такой функциональной, неразрывной взаимосвязи творческой активности всех и каждого члена общества не должно возникать каких-либо серьезных проблем, трудностей, противоречий или конфликтов. Ведь полезная созидательная деятельность каждого так же важна и необходима обществу, как в равной мере нужна каждому адекватная взаимопомощь объединенного сообщества в решении частных социальных проблем повседневного бытия. В здоровой социальной, общественной атмосфере при

встречном, взаимоуважительном и взаимозаинтересованном построении всех разновидностей индивидуальной, коллективно-групповой и общегосударственной деятельности всегда должен господствовать универсальный принцип «один за всех и все за одного», как безотказно действующий фактор консолидации, сплочения и единства объединившейся общности людей. В таком случае общество должно функционировать по известным законам механики, как часовой или любой другой сложный механизм, где каждый винтик или деталь выполняет свои функции в строгом соответствии с общим назначением всего механизма.

Однако в реальной социально-политической действительности законы механики не действуют, поскольку в эволюционных процессах совершенствования земного бытия участвуют многочисленные массы живых людей с различным уровнем развития интеллекта и морали, часто непредсказуемым или слабо регулируемым поведением, множеством непознанных особенностей индивидуального, группового и национального менталитета. Поэтому бывшие и пока еще нынешние социально-исторические процессы больше сравнимы со сложнейшим, известным из школьного курса физики, «броуновским движением» и беспорядочным стихийно-стохастическим взаимодействием движущихся частиц.

В то далекое историческое время, когда зарождались первые общества-государства, стихийно сформировалась далеко не лучшая, а точнее можно сказать, наихудшая структура межчеловеческих и межклассовых взаимосвязей и взаимоотношений, при которых были разрушены фундаментальные основы человеческой морали и добродетели, а доминирующим принципом государственного устройства стали диктатура и насилие. Она представляла собой политическую и социальную стратификацию, то есть рассредоточение всего населения по различным слоям, сословиям, классам, группам в зависимости от размера накопленных материальных благ, морально-политического влияния и властных амбиций наиболее активных деятелей разного ранга и уровня управления.

С одной стороны, процесс стратификации и распределения граждан-членов общества по иерархической структуре является естественным и закономерным явлением, вносящим элементарный порядок и организованность в коллективную жизнь и устойчивое эволюционное развитие малой или большой общности людей. Великий Конфуций первым создал философское учение об объективной необходимости политической власти, как инструмента организованности, дисциплины и порядка в обществе. Карл Маркс многократно

подчеркивал важность направляющего дирижерского управления в условиях любой формы общественного коллективного труда. Сама по себе политическая власть и ее разветвленное иерархическое древо не является излишним или временным структурно-функциональным образованием в системе общественных отношений. Потому она была, есть и будет необходима для гармоничного развития любого государства-общества и его местных, региональных субъектов.

Однако, с другой стороны, далеко не всякая форма государственного управления может быть естественной, нормальной и долговечной, соответствующей непреходящим общечеловеческим принципам морали и справедливости. На начальном этапе зарождения рабовладельческого общества стихийно сложилась крайне аномальная политическая структура, при которой небольшая группа наиболее влиятельных людей узурпировала все бразды политической власти, все мыслимые и немыслимые привилегии, презрела фундаментальные человеческие каноны милосердия, сострадания и добродетели. Она лишила основную часть своих соотечественников элементарных социальных прав, включая святое, природой данное каждому землянину, право на жизнь. В результате, в структуре общественных отношений образовалась так называемая социально-классовая, вертикально расположенная лестница, в которой население распределяется по уровням и рангам в зависимости от степени материально-финансового обогащения, приобретенного властного влияния или услужливости власть имущим.

С тех древних лет минувшей истории началась борьба низших сословий вместе с прогрессивными деятелями-гуманистами за справедливость, демократизацию политического устройства государства-общества, за придание социальной лестнице более горизонтального, более приличествующего и устойчивого положения, соответствующего высшим принципам морали, чести и человеческого достоинства.

С тех пор главными, и пока никем не опровергнутыми, критериями-векторами эволюции и прогресса государства стали совершенствование общественных отношений и устойчивое развитие производительных, созидательных сил объединенной общности людей. Те государства-общества, в которых достигались более существенные успехи в реформировании диктаторских форм правления, создавали реальные условия для социальной конвергенции населения, развивались более устойчиво, последовательно повышая научно-техническую грамотность людей и общенациональный созидательный потенциал.

Поэтому при определении сущности человеческой деятельности в различных сферах общественной жизни крайне важно учитывать ее эволюционно-исторический аспект, то есть ее конкретную роль в динамичном развитии и прогрессировании государства к идеалам социальной справедливости и цивилизации. Отсюда следует, что многогранная современная деятельность людей в различных сферах общественной жизни может рассматриваться как полезная и целесообразная только в том случае, если она не противоречит и не препятствует закономерному эволюционному развитию государства и современным глобальным процессам гуманизации земного бытия.

Исходя из этого, все виды и разновидности человеческой деятельности можно классифицировать по трем основным направлениям:

- общественно полезная;
- общественно необходимая;
- общественно вредная.

Соответственно предлагаемой общей классификации представляется возможным оценить целесообразность и правомерность всех малых и больших деяний людей, находящихся на различных ступенях социальной и политической лестницы, внести требуемые коррективы в архаичную систему юриспруденции и судопроизводства. Один из основных парадоксов земного бытия состоит в том, что небольшая социальная прослойка власть имущих, оказавшихся у верховных рычагов управления со времени начала эпохи варварства, узурпировали не только материальные богатства, но и право вершить суд деяний и поступков всех подвластных сограждан. При такой иерархии юридической системы под карающий меч диктаторской фемиды подпадают, якобы, противоправные действия граждан среднего и низшего сословия, нарушающих писанные правовые нормы и законы, которые составлены в строгом соответствии с непререкаемыми требованиями власть предержащих.

Типичными сюжетами сложившейся системы судебного делопроизводства являются детальное рассмотрение самого свершенного акта, подчас жестокого злодеяния и насилия ради определения частных мотивов и повода содеянного преступления, а также меры наказания. Однако истинные причины и первоисточки, тем более исторические и гносеологические корни нескончаемых преступлений простолюдинов всегда были и доньше остаются «тайной за семью печатями». О них не принято было многие века не только говорить, но и думать.

Именно поэтому до настоящего времени для мировой науки и ее праматери – философии – остаются непознанными и безответными жизненно важнейшие вопросы «Кто виноват?» и «Что делать?» для того, чтобы остановить трагикомедию вездесущего человеческого безумия, насилия и злодейства. Видный украинский ученый, профессор Харьковской юридической академии В. А. Бачинин в своей фундаментальной монографии «Философия права и преступления» всесторонне обобщил накопленный опыт традиционного правосудия, в котором решающую роль играют не объективные законы бытия и общечеловеческой морали, а формально установленные конституционно-правовые нормы уголовно-процессуальных кодексов.

Предлагаемая, предельно простая, классификация основных разновидностей человеческой деятельности дает возможность положить начало полномасштабным исследованиям и познанию не только самих фактов содеянного злодейства, но и установить тех подлинных деятелей, кто их порождает, умножает и не позволяет обнаружить истинную природу массового невежества и греховности привычного земного бытия. В недалекой перспективе мы научимся различать понятия добра и зла не только в деяниях простолюдинов, но и государственных деятелей-гегемонистов, патологически страдающих синдромом Македонского-Наполеона-Гитлера и маниакально жаждущих мирового господства. Впервые в истории человечества представится возможность в повседневной жизни каждого землянина, каждой малой или большой общности людей самостоятельно определять и целенаправленно ограничивать масштабы общественно-вредных деяний, соизмерять свою полезную деятельность с общими объективными законами и тенденциями эволюционного развития мира и последовательного перехода к грядущей эпохе всеобщего господства разума и добродетели.

ВЕЛЬШ В., доктор філософії, професор
Йєнський університет імені Фрідріха Шіллера,

Йєна, Німеччина

ЩО МИ ЧУЄМО, КОЛИ МИ СЛУХАЄМО МУЗИКУ?

Відповідь на питання «Що ми чуємо, коли ми слухаємо музику?» здається на перший погляд очевидною та простою. Ми чуємо Йоганна Себастьяна Баха або Вольфганга Амадея Моцарта, Густава Малера або Олів'є Мессіана, чи

Вітольда Лутославського. Або ж ми чуємо соло на скрипці чи хор, або струнний квартет чи симфонічний оркестр. А якщо хтось має музичну освіту (наприклад, якась експертка чи якийсь знавець музики), то вони можуть чути, наприклад, вишуканість сонатної форми, звуки пасторалі чи затакти зміни стилю у пізній творчості композитора Луїджі Ноно. Тобто, якщо говорити конкретно, то коли ми слухаємо музику, то ми чуємо, як ми вважаємо, дещо музичне [3, с. 124].

Оцю останню точку зору я не хочу піддавати сумніву чи оспорювати її. Я лише хочу її доповнити. Коли я слухаю музику, то я завжди чую дещо більше й також дещо інше, аніж одну музику. Я чую журбу чи боротьбу, я бачу архітектуру, відкриваю для себе роздоріжжя, відчуваю потрясіння, переживаю щастя. Як мені здається, у музиці є певний прошарок, котрий, – не дивлячись на те, що він передається слухові за допомогою музики, – має не один лиш музичний різновид. Моя теза: коли ми слухаємо музику, то ми чуємо дещо більше, аніж лише одну музику [див.: 1; 4; 5; 6; 7].

Але чому ж так? Спочатку така констатація: ми чуємо речі, які ми вже знаємо. Немає ніякого нульового пункту у слуханні. Певний досвід слухання ми вже маємо з часу нашого перебування в утробі матері. Наші вуха сповнені звуками, зразками звуків, картинами звуків. Моцарт та Музак, шум лісу та співи Сирен, звуки голосів та співання – все це нам знайоме. Тому ми чуємо музичні твори на фоні цього досвіду слухання. Кожен музичний твір неминуче займає своє місце в рамках нашого різноманітного акустичного досвіду та звучить в його межах. Ми нічого не чуємо у чистому вигляді, нічого самого по собі, відірваного від всього іншого («абсолютно»). Натомість ми постійно чуємо на фоні вже існуючого досвіду слухання. Наприклад, коли хтось, хто знає лише класичну музику, чує музику німецького композитора Гельмута Лахенмана неминуче інакше, аніж той, хто знайомий з новітньою музикою.

Отже, це перше, на чому я хотів би наголосити: Ми чуємо дещо так, чи інакше, тому що ми до цього вже чули багато іншого [див.: 8; 9; 10; 11; 12]. Так само, як мало є невинних очей, так само мало є й невинних вух. Музика, котру ми чуємо, звучить на виході нашого репертуару слухання, котрий вже є в наявності.

Другий важливий момент. Оскільки наші переживання під час слухання обумовлені різноманітним досвідом, та оскільки останній включає в себе не лише акустичні феномени, то музика завжди торкається в нас також інших струн, а не лише акустичних струн. Вона торкається емоцій, вона може розбуджувати спогади, викликати асоціації, або переносити нас у різні світи

мрій. Наші попередні досвіди слухання також були не лише досвідами просто слухання, а були пов'язані з настроєм, з ситуаціями, з предметами, з соціальними даностями [1].

Наприклад, співи Сирен попереджують про небезпеку, шуму лісу немає без дерев, гілок та вітру, а звучання розмаїття голосів може збивати нас з пантелику, в той час коли під звуки арії ми танемо. Саме внаслідок присутності цих додаткових вимірів наших акустичних досвідів, музикальний твір, котрий ми сприймаємо, завжди спонукає до звучання не лише акустичних, але також інших струн.

Тут я дозволю собі привести один приклад із мого власного досвіду. Коли майже 25 років тому я переписував набіло свою книгу про розум, яка мала загальний обсяг майже 1000 сторінок [2], то я слухав один й той самий музичний твір: «Thirteen» американського композитора Джона Кейджа (John Milton Cage, 1912–1992). Що саме робила ця музика з моїми нейронами – про це я не знаю навіть сьогодні. Однак вона ввела мене в течію вільного, розслабленого та одночасно тривалого осмислення. Й це функціонує до тепер. Музичне слухання викликає не лише слухові переживання, воно також призводить до ходу мислення. Як мені здається, музика має зовсім загальні впливи «переплигувань» / «пересакавань». Завдяки акустичній стимуляції вона потенційно активує цілу різноманітність наших форм досвіду – починаючи від чуттєвого рівня, й аж – до наших духовних вершин.

Але чому ж тоді різні музичні твори, – хоча наш досвідний репертуар залишається приблизно однаковим, – викликають у нас при слуханні зовсім різні переживання? Тому що жоден музичний твір (так само, як жодна картина чи жоден танцювальний перформанс), не апелює до *всієї* палітри наших різновидів досвіду, а лише – до її деяких частин. Це відбувається, перш за все, тому, що музика не просто викликає ці елементи нашого слухового репертуару, а розставляє їх по новому. Вона приводить їх до власної форми, розставляє їх у нову композицію.

Кожний музичний твір активує наш слуховий потенціал іншим способом. Починаючи від одного моменту до другого моменту, він викликає нові звукові ландшафти та зразки, пробуджує очікування та гарантує їм звучання або відмовляє їм у виконанні, чи відтермінує їх. Наш слуховий потенціал заманюється у дуже своєрідні комбінації, направляється на неочікувані цілі, й при цьому заохочується та нагороджується.

Звичайно, ми при всьому цьому є слухачами, які рефлектують. Ми не лише слухаємо, але ми також виказуємо судження, порівнюємо та оцінюємо. І

це є само собою зрозумілим, оскільки наше актуальне слухання базується на міріадах досвідів слухання та життєвих досвідів, котрі в свою чергу були пов'язані з оцінюваннями. Рецепція та рефлексія йдуть пліч-о-пліч. При цьому у грі особливо задіяний наш попередній досвід з музикою.

Наприклад, можна подумати, як чудово та святково звучить старовинна швейцарська скрипка-майстриня у порівнянні з американським вундеркіндом, який на сцені представляє лише спортивне убозтво. Або ж – чому я заставляю себе дивитися це медійно анімоване виконання «Тоски», коли вдома я можу в будь-який час подивитися чудовий виступ у виконанні митців – Райни Кабійванської та Пласідо Домінго?

Або ж: ми прислуховуємося до виконання фортепіанної п'єси №ХІ композитора Карлхайнца Штокгаузена (Karlheinz Stockhausen, 1928–2007), котре вимагає від піаніста, щоб він залишав простір випадковості, а наприкінці можемо спитати: «Чи не ввів піаніст нас в оману? Та чи не обдумав він все це наперед?» Або, знову таки: «Чи не вважаємо ми чудовим, коли німецька оперна співачка Аня Гартерос притискує до стіни своїм співом свого партнера-тенора (Плачідо Домінго – так, це вже тягар років)?»

Таким чином, коли ми слухаємо, то ми не лише чуємо, але ми також рефлектуємо – починаючи від музично-аналітичних рефлексій («А, ось тут вже починається реприза до 2-ї теми!») до рефлексій, котрі пов'язані з музикою (як, наприклад, у згаданому випадку: Гартерос проти Домінго) та до рефлексій, котрі, як здається, вже відхиляються від цієї лінії («Чи є, власне, у живописі того часу паралелі з «Весною священною» Ігоря Стравінського?»). Отже, тут є чинним наступне положення: досвід слухання знову й знову переходить межі одного лиш чистого слухання. Й це є не просто неминучим, але також і виправданим.

З нім. мови переклав В. Абашинік

Список використаних джерел

1. Welsch W. Glanzmomente der Philosophie: von Heraklit bis Julia Kristeva. München: Verlag C.H. Beck, 2021. 219 S.
2. Welsch W. Vernunft: die zeitgenössische Vernunftkritik und das Konzept der transversalen Vernunft. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996. 983 S.
3. Welsch W. Wer sind wir? Wien; Hamburg: new academic press, 2018. 166 S.
4. Вельш В. Євроцентричні ли права человека? Пер. с нем. В. Абашиніка. *Демократичні цінності, громадянське суспільство і держава. Матеріали XIII*

Харківських міжнародних Сквородинівських читань (30 вересня – 1 жовтня 2005 р.). Харків: Прометей-Прес, 2005. С. 30–38.

5. Вельш В. Жиль Делёз или гетерогенность и соединение. Пер. с нем. В. Абашника. *Проблема раціональності наприкінці ХХ століття. Матеріали V Харківських міжнародних Сквородинівських читань (29–30 вересня 1998 р.)*. Харків: Університет внутрішніх справ, 1998. С. 102–113.

6. Вельш В. Коммуникація с животними. Пер. с нем. В. Абашник. *Людина, суспільство, комунікативні технології. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 14–15 вересня 2018 р.* Харків–Лиман, 2018. С. 37–41.

7. Вельш В. Лінгвістичний ідеалізм. Пер. с нім. В. Абашник. *Мова в професійному вимірі: комунікативно-культурний аспект. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (17–18 грудня 2014 р.)*. Харків: НУЦЗ України, 2014. Ч. I. С. 3–7.

8. Вельш В. Наш постмодерний модерн. Пер. з нім. А.Л. Богачова, М.Д. Култаєвої, Л.А. Ситніченко. Київ: Альтерпрес, 2004. 328 с.

9. Вельш В. Основные различия традиционной, нововременной и постмодерной концепций разума. Пер. с нем. В. Абашника. *Філософія: класика і сучасність. Матеріали III Харківських Міжнародних Сквородинівських читань*. Харків: «Центр освітніх ініціатив», 1996. С. 6–7.

10. Вельш В. Разум и кризис. Гуссерль: спасение через углубление разума. Пер. с нем. В. Абашника. *Феноменологія і мистецтво. Щорічник Українського феноменологічного товариства, 2002–2003 / Phaenomenologie und Kunst. Jahresalmanach der Ukrainischen Phaenomenologischen Gesellschaft, 2002–2003*. Київ: ППС-2002, 2005. С. 149–158.

11. Вельш В. Справедливость как новая ведущая идея разума. Пер. с нем. В. Абашника. *Ідея справедливості на схилі ХХ століття. Матеріали VI Харківських міжнародних Сквородинівських читань (28–29 вересня 1999 р.)*. Харків: Університет внутрішніх справ, 1999. С. 89–104.

12. Вельш В. Трансверсальность. Трансверсальный разум и разум вообще. Пер. с нем. В. Абашника. *Культура у філософії ХХ століття. Матеріали IV Харківських міжнародних Сквородинівських читань (30 вересня – 1 жовтня 1997 р.)*. Харків: Університет внутрішніх справ, 1997. С. 22–33.

ГЛУШЕНКО Т.М., ст. викладач
ПАЛАМАРЧУК І.В., к.е.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: ТРАНСФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ

Сучасне суспільство не можливо без інформації. І при оцінці ступеня розвитку суспільства, якості життя людей в ньому необхідно враховувати інформаційну складову і інформаційну оснащеність життя людини.

В історії розвитку цивілізації відбулося кілька інформаційних революцій. Остання інформаційна революція висуває на передній план нову галузь, інформаційну індустрію, пов'язану з виробництвом технічних засобів, методів, технологій для виробництва нових знань, найважливішою складовою якої є інформаційні технології.

Відмінними ознаками інформаційного суспільства є:

- істотне збільшення у валовому внутрішньому продукті частки галузей економіки, пов'язаних з виробництвом знань, зі створенням і впровадженням наукомістких, в тому числі інформаційних, технологій, інших продуктів інтелектуальної діяльності, з наданням послуг в області інформатизації, зв'язку, а також в області пошуку, передачі, отримання і поширення інформації;

- прискорення науково-технічного прогресу і перетворення наукових знань в реальний фактор виробництва, підвищення якості життя людини і суспільства;

- участь значної частини працездатного населення у виробничій діяльності, що пов'язана зі створенням і використанням інформаційних технологій, інформації і знань;

- істотне розширення можливостей громадян з пошуку, накопичення, передачі, виробництва та розповсюдження інформації і знань;

- глобалізація економічної, політичної та духовної сфер життя суспільства;

- створення глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективно інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їх потреб в інформаційних продуктах і послугах.

Особливості інформаційного суспільства починаються з пріоритету числа зайнятих в сфері послуг. Виробнича сфера автоматизується, вимагає менше трудових ресурсів. Формується нова соціальна структура суспільства.

Пріоритет знань, збільшення швидкості обробки інформації, впровадження нових технологій веде до змін в системі управління, до нових вимог до організації процесів усередині організації. Теорія управління реагує на розвиток інформаційного суспільства вивченням організаційної поведінки людини, проектуванням теорій мотивації творчої праці.

Перехід від моделей управління організаціями в рамках технологій промислової епохи до моделей, заснованих на управлінні знаннями і творчими (креативними) здібностями людини зумовлює об'єктивну необхідність переходу до принципово нової моделі менеджменту – моделі креативного менеджменту.

Сьогодні креативний менеджмент є новим високоефективним інструментом управління підприємствами в умовах інформаційного суспільства. За своїм змістом – це управління креативним, творчим і інноваційним потенціалом підприємств в умовах прискорення темпів зміни техніко-технологічних та інших новацій. А метою креативного менеджменту є розробка управлінським персоналом креативних, оригінальних, нестандартних і унікальних управлінських рішень в умовах інформаційного суспільства.

Характерною особливістю для системи управління в інформаційну епоху є те, що управлінська діяльність здійснюється в принципово новому соціально-економічному середовищі – Інтернет-просторі, де постійно посилюється взаємодія суб'єктів управлінської діяльності в рамках самоорганізованих внутрішньомережевих професійних співтовариств.

Особливості сучасного менеджменту зумовлені і змінами характеру трудової діяльності в інформаційну епоху.

Таким чином, в умовах епохи інформатизації відбуваються принципові зміни парадигми управління з моделей класичного на модель креативного менеджменту. Тому управління сьогодні потребує розробки новітніх теоретичних і методичних положень і рекомендацій, які враховують специфіку управління знаннями в умовах інформаційної ринкової економіки.

ГРОМОВА О.В., *к.е.н., доцент*

КОНОВАЛОВ Л.С., *к.н.держ.упр., доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУСПІЛЬСТВІ УКРАЇНИ

Однією з головних тенденцій новітнього часу став процес глобалізації, обумовлений формуванням єдиного загальносвітового економічного простору на базі інформаційно-комунікаційних технологій.

В першу чергу, глобалізація – це процес, по-друге – інфраструктура. Якщо давати визначення глобалізації, то – це процес формування єдиного загальносвітового економічного простору на базі інформаційно-комунікаційних технологій. Іншими словами, як інфраструктура, глобалізація є способом, формою суспільного розвитку, вираженої в технологіях, переважно технологіях інформаційно-комунікаційних. Дані технології (наприклад, інтернет або програми автоматизації бізнес-процесів), по суті, є технологіями взаємодії. Таким чином, сутність глобалізації – це суспільні відносини: взаємозв'язки між людьми, групами, інститутами, державами, регіонами – на які ці інформаційно-комунікаційні технології впливають, і які вони змінюють.

Зазначимо, що це суто певні тенденції в суспільних відносинах, які найбільш повно проявляються в економічній сфері, але це не весь їх спектр.

Сучасну соціальну структуру нашого суспільства не можна розглядати як стабільне, стійке явище. Тривають радикальні зміни у відносинах власності, розподілу, громадської організації праці, в тенденціях і напрямках соціальної мобільності. Трансформаційні процеси призвели до виникнення нових соціальних спільнот, їх взаємозв'язків, ієрархії.

Глобалізація характеризується такою взаємодією внутрішніх і зовнішніх факторів, таким переплетенням внутрішньо національних і наднаціональних відносин і інститутів, завдяки яким здійснюється «перетікання» економічної, політичної і соціальної активності людей через національні кордони, взаємопроникнення явищ, процесів, рішень, що виникають в різних частинах світу. Звідси – ускладнення і інтенсифікація взаємовпливів і зв'язків держав одна з одною і з національними і наднаціональними спільнотами та інститутами, які утворюють сучасний світ.

Трансформація українського суспільства не тільки неминуче спричинила зміни в соціальній структурі, а й гостро поставила перед традиційними

спільнотами питання про усвідомлення індивідуальної і групової соціальної ідентичності, інтеграції та дезінтеграції, місця в соціальній ієрархії, про солідарність, партнерство, рівень згуртованості, системи цінностей. Це велике досягнення в трансформаційних процесах ресурсних груп суспільства, які зуміли адаптуватися до складних умов реформування.

ІЛЬІН В.В., *д. філос. н., професор, член-кореспондент АПН України*
Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка

ІЛЬІНА А.П., *д. філос. н. доцент*

Київ, Україна

ПОЗНАНИЕ ДЕНЕГ КАК ПРОЦЕСС САМОУТВЕРЖДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА

Процесс развития знания о деньгах предполагает изменение самого человека. В философии денег это имеет особое значение, поскольку определяет условия существования человека, специфику его развития в хозяйстве и смысл его дальнейшего бытия. Сегодня – эпоха «нового», «экономического человека». «Начало конца» естественного, а говоря более строго, традиционного человека и «начала конца» человека современного – того, которого мы привыкли называть «подлинным», «аутентичным», «личностью», – связано, если опираться на веберовские типы, с переходом от аффективных и традиционных способов регулирования социальных отношений к ценностно-рациональному регулированию. Или с превращением аристотелева «общественного животного» в личность. Личность – это высокие порывы и духовно-нравственная устремленность к смыслу бытия, к истине. К этому ее ориентировали мировые религии, философия, литература, искусство, мораль, образцы поведения.

Веберовская типология обозначает не только появление «аутентичного» человека, носителя культуры, но и начало его конца. Последним из веберовских типов социального действия было целерациональное поведение, то есть поведение, рационально регулирующееся уже не внутренними ценностями, но внешней целью. Возникновение этого типа, по М. Веберу, связано с промышленной революцией и распространением буржуазных рыночных отношений. Но в конце своих методологических размышлений он решает на методологическую оценку: «В настоящее время стремление к наживе, лишенное своего религиозно-эстетического содержания, принимает там, где

оно достигает своей наивысшей свободы, а именно в США, характер безудержной страсти, подчас близкой к спортивной. Никому не ведомо, кто в будущем поселится в этой прежней обители аскезы; возникнут ли к концу этой грандиозной эволюции совершенно новые пророческие идеи, возродятся ли с небывалой мощью прежние представления и идеалы или, если не произойдет ни того, ни другого, не наступит ли век механического окостенения, преисполненный судорожных попыток людей поверить в свою значимость. Тогда-то применительно к «последним людям» этой культурной эволюции обретут истину следующие слова: «Бездушные профессионалы, бессердечные сластолюбцы – и эти ничтожества полагают, что они достигли не для кого ранее не доступной ступени человеческого развития».

«Эсхатологические» предчувствия к началу XXI века оправдались: целерациональное действие из аспекта поведения личности превратилось в ее основу и привело к возникновению другого человека – «экономического». Этот человек за деньги «разрывает с природой (как матерью, как колыбелью, как домом) и вступает в особые отношения с Богом Творцом – противостояния, если не борьбы. За деньги человек усиливает в себе «сапиен», окончательно превращая его в «рацио», как бы порывая со своей собственной природой. Человек окончательно выходит за пределы природы – идеально и по возможности материально, как и уходит из-под опеки Бога Творца, стремясь как бы занять его место. Тут уже имеет место духовный, или, скорее, антидуховный переворот. Хозяествуя еще по-природному, хотя и не совсем по-природному, человек хозяйствовал более или менее с природой и Духом Божиим (вопрос о конкретных представлениях об этом Духе мы здесь не затрагиваем). Хозяйство человека было не только природным, но и духовным, или пневмохозяйством. Экономика – с ее погоней за деньгами, а соответственно потребительными благами, – вызвала бунт человека хозяйствующего против природы и против Бога Творца. Иными словами, вырвавшись за пределы хозяйства природы и «хозяйства Бога» (Ю. Осипов), человек стал сам-себе-хозяйствующим субъектом. В результате этих трансформаций произошли изменения в самом человеке, соответственно духу рыночно-технологической эпохи.

Новый, «экономический человек», пришедший на смену личности (в ее традиционно-культурном понимании) – носитель рациональности как последовательного стремления к сознательно и заранее поставленной цели. Он «разумный эгоист», для которого чувства, общение, переживание теряют самостоятельную ценность. Его жизнедеятельность постепенно редуцируется

просто к деятельности, активность возбуждается не столько непосредственными его потребностями, сколько теми, что навязаны ему в социальных отношениях и восприняты умом. Предельно сокращая фазу эмоционального и образно–эстетического восприятия мира, он сразу опирается на концепты или даже просто метит его знаками. В частности, знаком денег, ставших всеобщим эквивалентом не только вещного мира, но и духовного.

Однако это не означает, что на этом история человека и его познания прекратила свое развитие. Перед человеком и сегодня важнейшей проблемой остается его самоутверждение. Вопрос о том, какое место в этом процессе могут (да и могут ли) занимать деньги. Ведь самоутверждение – это «самовозвышение» и «самопреодоление» ведущее к самоуважению. «В основании духовного уважения к себе, – писал русский философ И. Ильин, – должно лежать верное восприятие себя, а не иллюзия и не болезненное сомнение, подлинное духовное достоинство, а не выдохнувшийся внешний знак отживших преимуществ, личный акт самоутверждения, а не чужие, может быть, ошибочные или лживые изъявления. Чувствование себя как благой силы должно быть не случайным и не эфемерным, но подлинным и предметным само-чувствием. Оно не может быть и не должно быть заменяемо никакими суррогатами... Чувство собственного духовного достоинства имеет в основе своей опыт лично-самостоятельный и в то же время ценностно-предметный». В этой характеристике деньги не уместны, хотя проблема самоутверждения остается. Человек и дальше продолжает искать, но уже не столько другого человека (хотя и его тоже), как Диоген, но самого себя. Самоутверждение – это не столько акция, благодаря которой человек утверждает себя сам, но утверждение внутри его «Я», то есть он сам утверждает себя в себе.

Процесс познания «себя в себе» в мире хозяйства открывает разные типы самоутверждений, что свидетельствует о двух важных факторах: изменении статуса гносеологического отношения к миру и повышении значимости человека в информационную эпоху, где как раз и возникает необходимость самоутверждения. Это требует преодоления узкого понимания теории познания в ее, усеченном стандартами классического рационализма, варианте. Возникает задача дополнения сциетического аспекта познания его экзистенциальным аспектом. В таком ракурсе оказывается необходимым рассмотрение познания не только как открытия объективной истины, независимой ни от человека, ни от человечества, но и как человекомерного события, ценностного акта утверждения человеческой подлинности. Познание становится не одним лишь поиском «чего-то» (Н. Бердяев), но и «чем-то» самим по себе, событием

человеческой самоидентификации; не только открытием истины, но и переживанием истины, и одновременно актом ее сознания. Анализ единства познания и сознания открывает возможность исследования перевода познавательных результатов денег как в статус знания, так и в способ самоутверждения.

В этом контексте следует обратить внимание на типологии самоутверждения, имеющие не только общетеоретическое значение, но позволяющие понять природу стремления человека к деньгам, познание которой открывает возможности самореализации «Я».

1. По целенаправленности самоутверждение делится на три типа: самоцельное, целенаправленное и нецеленаправленное.

В самоцельном самоутверждении деньги превращаются в самоцель, т. е. они как цель имеют ярко выраженную и определенную форму, но абстрактное, расплывчатое содержание. Этот тип возникает в ситуациях, когда мощная и ярко выраженная цель (добиться самоутверждения) не связана со столь же ярко выраженной установкой на то, как (с помощью каких средств и в какой области деятельности) реализовать эту цель – достигнуть денег (богатства). А если и связана, то непрочными узами, которые способны легко разрываться и заменяться другими, столь непрочными.

В целенаправленном самоутверждении человек делает деньги не только осознанной целью, но и выбирает средства, область деятельности, благодаря которой можно реализовать поставленную задачу. Такая реализация позволяет человеку благодаря деньгам самоутвердиться в уже достигнутых позициях. Вместе с тем, более широкий горизонт знания о своих возможностях позволяет предпринимать деятельные попытки продвигаться дальше по избранной ценностной лестнице денежной, –представляющей самый надежный способ самоутверждения.

Нецеленаправленное самоутверждение возникает тогда, когда человек, направляя свои усилия, например, на науку, как побочный результат этой деятельности получает деньги. Они стали как бы внезапным продуктом основной деятельности, научной, которая была основным направлением достижения самоутверждения. Как правило, это не меняет первоначальной цели по самореализации в науке, и деньги могут становиться средством по достижению научных открытий. Но они ни в коем случае не становятся помехой для основной цели по самоутверждению.

По средствам самоутверждения делятся на два типа: внешние – достигаются за счет обладания приобретенными (пришедшими извне)

предметами, среди которых приоритетное место принадлежит деньгам. Благодаря им появляется возможность утвердить себя во всех сферах социально–политической, культурной, экономической жизни. Во внутренних самоутверждениях средствами могут быть самые различные вещи и одушевленные существа. Однако в этом случае они не приобретаются, а создаются (формируются) человеком путем реализации его внутренних способностей (производить, обучать, создавать, воспитывать и т. д.). Деньги как условие самоутверждения становятся здесь фактом индивидуального осознания.

По их результатам самоутверждения классифицируются по двум типам: доличностные – человек утверждает себя посредством денег в качестве элемента целого (системы) – как все. В инклюзивном самоутверждении человек утверждает себя в качестве элемента, части некоего целого, при этом никак не выделяя себя из массы других частей, элементов. Правда, при этом он выделяет это целое (стремление к благосостоянию) как лучшее (среди других приоритетов) самоутверждение. Им (этим целым) может быть город, профессия, деятельность и пр., которые позволяют ему достигать намеченной цели – обладания деньгами, позволяющими стать «лучшим» в «лучшем». «Я, – писал Кант, – рад возможности рассматривать себя как гражданина такого мира, который не мог быть лучше, чем он есть... Я, сам по себе ничего не стоящий и существующий лишь ради целого, тем более ценю свое существование, что был предназначен занять некоторое место в самом лучшем из замыслов творения». В этом контексте можно рассматривать существование ради денег как той целостности, которая позволит утвердить себя в лучшем в мире, в котором он живет. В состязательном самоутверждении человек стремится доказать, что он – лучший в своих способностях и возможностях по достижению денег. Этот тип наиболее ярко проявляется в конкуренции – не только производственной, экономической, но и во всех других сферах деятельности.

Личностное самоутверждение предполагает в первую очередь построение уникального человеческого микрокосма, требующего уникальных же средств и механизмов. Надо искать свои собственные способы, не пользоваться существующими, хотя они уже апробированы, чтобы не потерять себя. Этот тип самоутверждения более связан с творческой самореализацией, духовно–культурными запросами и пр. Тем не менее, деньги – также результат личного выбора, и, как любая сложно достижимая цель, предполагает творческий подход, личностность того, кто к ним стремится, интеллектуальную смелость. Если же пути этого самоутверждения будут диктоваться извне, обществом, уже существующими образцами, то утверждения «Я»

оборачивается его утратой, запрограммированностью. Такая ситуация предполагает больше риска, ведь человек теряет силу инициативы.

4. По их механизмам самоутверждения делятся на два типа: отрицания другого (других) «Я» и самоопределения. Самоутверждение путем отрицания очень разнообразны по своим формам – от такой, при которой «отрицаемый» вообще не знает о такой своей участи (так было с дочерью миллиардера Вандербильда, в заочной борьбе с которой самоутверждалась Эллочка Щукина), до крайне жестких и жестоких (насилие, убийство). Последнее наиболее связано с деньгами. Вся история человеческой культуры, реальная жизнь, начиная от древности и до сегодня включительно, все сюжеты в искусстве, драматизм человеческой жизни «пронизаны» подобными формами. Духовно-нравственное самоутверждение идет именно в направлении противостояния им. Чем ближе друг к другу два человека по характеру занятий (похожий бизнес), по способностям, по достигаемым результатам и т.п., тем неприязней их отношения. Однако ощущения парадоксальности ситуации исчезает и заменяется ощущением ее естественности, если понять, что это происходит в тех случаях, когда каждый из двоих стремится к самоутверждению и притом через отрицание другого «Я». Очевидно, что в подобных ситуациях близость областей, вертикалей, потенциалов самоутверждения не только не сближает людей, но, напротив, всячески обостряет отношения между ними. Примеров – несметное множество: начиная от конкуренции, которая далеко не всегда толерантна, до знаменитого «Цель оправдывает средства». Везде и всегда причиной отрицания другого и других выступают деньги – первооснова жизни и смерти, богатства и нищеты, «всего или ничего».

Самоопределение как тип самоутверждения также предполагает отрицание, не других «Я», а себя, своего собственного «Я». Этот тип преимущественно конструктивен, поскольку человек постоянно совершенствуется: отрицая себя сегодняшнего ради утверждения себя завтрашнего, более высокого и достойного, ради подъема по вертикали успеха. В этом случае деньги не абсолютизируются, а выполняют полифункциональную роль, поскольку спектр познания не замыкается только на них. Здесь появляется необходимость углубленного самопознания. Благодаря ему открывается возможность исследования перевода познавательных результатов в статус знания для себя. Бытийный аспект функционирования сознания в самопознании раскрывает его не только как идеализацию бытия, но и культурный горизонт жизни. С этой позиции вырисовывается экзистенциальный аспект самоутверждения.

Познание раскрывает более эффективные возможности самоутверждения человека. Однако здесь следует учитывать, что понимание самоутверждения в виде «вертикали» не может дать целостной картины этого процесса. Поэтому более предпочтительней представляется «фронтальная» модель. В познавательном процессе она представляет схему, определенную так, что чувственно-эмпирическое и теоретическое с двух сторон (как бы «двумя руками») охватывает исследуемый объект, а в центре этого «фронта познания» находится творческая активность интуиции, воображения, символических представлений, категориальных матриц, синтеза эмпирического и теоретического, способность наглядного и языкового моделирования. При этом крайние компоненты «фронтальной модели» – чувственно-эмпирическое и теоретическое – рассматриваются в обобщенном понимании как формы, которые вбирают в себя с одной стороны все проявления предметной жизнедеятельности, а с другой – идеализирующие функции, возвышающиеся над этой предметностью. Именно деньги и выступают в процессе самоутверждения этой предметностью, содержащей в себе многообразие эмпирического и теоретического. В этом плане они как чувственно-эмпирическое рассматриваются в способности расширяться до практики, которая творит мир человека. В их теоретической ипостаси деньги повышают способности человека расширяться до творчества, которое человека делает не только целым миром, но и утверждает его в нем, ибо предполагает деятельность, комбинирующую черты и чувственности, и духовности, замыкает познания на экзистенциальных (присущих только человеку) способностях интуиции, продуктивного воображения, символического сознания.

Какова же основная роль денег в самоутверждении человека? Однозначный ответ не исчерпает глубины самого процесса самоутверждения, связанного с глубиной человеческого «Я». Однако бесспорным является то, что благодаря познанию человеком окружающего мира и себя деньги становятся частью этого процесса. Они рождают в человеке как чувство собственного достоинства, так и могут создавать чувства превосходства, самодовольства, феномен нарциссизма, эгоцентризма, манию величия. Но виноваты ли в этом именно деньги? Наверное, не всегда. Дело – в самом человеке, в уровне его знаний, в его «Я». Поэтому так драматична история человека и его познания, что заставляет – порой согласиться с утверждением Экклезиаста: «Во многой мудрости много печали».

КІПЕНСЬКИЙ А.В., *д.т.н., професор,*
ПОНОМАРЬОВ О.С., *к.т.н., професор,*
ЧЕБОТАРЬОВ М.К., *к. пед. н., доцент*

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Харків, Україна

ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Суспільство є надзвичайно складним багатовимірним утворенням. Йому притаманні широка внутрішня структурна розгалуженість і водночас єдність та системна цілісність. Загальна структура суспільства охоплює множину специфічних сфер людської діяльності та взаємовідносин між ними й між людьми і їхніми спільнотами й різними соціальними угрупованнями. Для їхніх взаємовідносин характерні і спільні цілі й цінності, й істотні суперечності, зумовлені відмінностями у прагненнях та інтересах, цілях та психологічних рисах і якостях. За цих обставин визначальною умовою його існування та розвитку постає наявність таких механізмів, як мораль і право, звичаї і традиції, культура й духовність, свідомість та відповідальність.

Істотну роль у формуванні цих механізмів, їх затвердженні в суспільній відомості, реалізації в практиці суспільного життя й забезпеченні неухильного дотримання відіграє таке вкрай важливе соціальне угруповання, яким виступає інтелігенція. Ось чому цілком обґрунтовано можна стверджувати про те, що сама інтелігенція та феномен інтелігентності являють собою важливі чинники належного функціонування й розвитку суспільства.

Однією з характерних рис інтелігентності є ставлення інтелігентів, носіїв цієї якості, до інших людей і до своєї професійної діяльності. По-перше, вони розглядають її переважно не як засіб забезпечення матеріальних умов буття, а як спосіб своєї самореалізації й особистісного розвитку. По-друге, свою місію і сенс своєї діяльності вони вбачають у впровадженні духовності, культури й моральнісних норм в основу функціонування і розвитку суспільства. По-третє, справжнім інтелігентам завжди неабайдужа доля людини, а її життя і здоров'я, її честь і гідність вони по праву вважають найважливішими цінностями.

Ця надзвичайно важлива роль феномену інтелігентності у забезпеченні нормальної життєдіяльності соціуму та міжособистісних взаємовідносин стає вагомою підставою для системного аналізу його сенсу і сутності, визначення шляхів та способів цілеспрямованої підготовки інтелігентів. Однак завдання з такого аналізу ускладнює низка обставин. По-перше, як підкреслюють автори

Філософського словника соціальних термінів, «соціологічне розуміння інтелігенції як сукупності освічених людей, зайнятих розумовою працею... передбачає складну, неоднорідну структуру цього контингенту» [3, с. 338].

По-друге, існує велика множина різних сфер суспільного життя, в яких відбувається професійна діяльність представників відповідної інтелігенції (науково-технічної, творчої, військової тощо). Притаманні кожній з цих сфер особливості накладають свій відбиток на цілі, сенс і характер діяльності інтелігентів та на її вплив на зміст і напрямки суспільного розвитку, істотною мірою визначають основні вектори соціокультурного простору. А це ще більш посилює неоднорідність складу і структури інтелігенції як специфічного соціального утворення.

По-третє, посилення вимог до якості професійної підготовки фахівців та формування їхньої професійної компетентності в системі вищої освіти інколи призводить до певного нехтування їх вихованням та особистісним розвитком. В решті рештце породжує бездуховність, технократичний характер мислення фахівців, деформовану систему життєвих цілей і цінностей. Таким чином, людина, що отримала вищу освіту, у кращому разі може вважатися інтелектуалом, але аж ніяк не інтелігентом.

По-четверте, для середовища інтелігентів характерне відстоювання своєї думки чи точки зору та досить не просте прийняття точки зору іншої людини. Через це ті з них, у кого є владні повноваження або інші можливості впливу на людей, будь що насаджують свої ідеї, навіть якщо інші ідеї більш раціональні й більш ефективні. В результаті траєкторія суспільного розвитку виявляється далекою від ідеалу, а справжні досягнення супроводжуються складними, а то і справді небезпечними проблемами.

Ось чому чи не найважливішим завданням освіти, насамперед вищої школи, постає підготовка справжніх інтелігентів, прищеплення їм не тільки духовності, загальної і професійної культури, але також і почуття високої особистої відповідальності за свої дії й поведінку, діяльність та її результати і можливі наслідки. Не випадково В. Г. Кремень пише, що «інтелігент – це завжди особистість. Нею, як відомо, не народжуються, а стають, створюються. Освіта – головне середовище виховання інтелігентності. Не відкидаючи ролі сім'ї, її традицій, все ж таки підкреслимо визначальну роль освітнього середовища». Вчений спеціально наголошує на тому, що «саме інтелігентні представники науки й освіти формують через знання, через вміння подати належні приклади культуру мислення. А вона є головною умовою становлення особистості, яка є тотожною інтелігентності» [1, с. 20].

Вважаємо за доречне нагадати, що відповідно до відомої слушної думки А. Швейцера, завдання освіти полягає в тому, щоб розвинути в людині здатність виробляти й висловлювати розумні ідеали. Оскільки ж ця здатність виступає однією з атрибутивних рис інтелігента, вказана думка дає підстави інтерпретувати її як визнання ролі освіти у цілеспрямованому формуванні та розвитку інтелігенції. При цьому творення розумних ідеалів передбачає ще й розвиток креативних здібностей потенційного інтелігента.

До цього необхідно додати також, що на наше глибоке переконання, особистість інтелігента повинна характеризуватися органічним поєднанням високої професійної і соціальної компетентності, чітких світоглядних позицій і гуманістичної системи життєвих цілей і цінностей, активного прагнення до гармонізації взаємовідносин між людьми та належного їх добробуту. Не менш важливою уявляється й необхідність гармонізації взаємовідносин у такій складній системі, як «людина – суспільство – природа – техносфера». Адже без цього людству реально загрожує катастрофа, наслідком якої цілком може стати зникнення нашої цивілізації.

Надзвичайно важливим завданням інтелігенції виступає сьогодні пошук можливостей, шляхів і засобів ефективного подолання небезпеки глобальної екологічної катастрофи та формування екологічної свідомості широких верств населення. В той же час, як спеціально підкреслюють В. М. Петрушов та І. В. Толстов, «розвинена Вернадським ідея ноосфери – це свого роду нарис найбільш сприятливого для людства сценарію розвитку. Це можливий шлях подолання екологічної та антропологічної криз, породжених техногенною цивілізацією. Якщо до цього розвиток земного світу та людини в ньому визначався біосферою, то з формуванням суспільного організму соціум на основі наукових та технологічних досягнень бере це управління на себе, розвиваючи природу, перетворюючи біосферу на наукових засадах на ноосферу – вищий стан біосфери» [2, с. 194].

На жаль, як свідчить життєва практика, це управління виявляється вкрай неефективним. Людина і соціум у цілому своїми діями, насамперед своєю господарською діяльністю руйнують природу як середовище свого мешкання та джерело ресурсів, необхідних для їхнього життя і розвитку. Люди, свідомо чи несвідомо, порушують умови своєї нормальної життєдіяльності. А саме представники інтелігенції як носії духовності й культури, як люди, які чітко розуміють не просто серйозну небезпеку, а реальність загрози глобальної екологічної катастрофи, недостатньо голосно й переконливо попереджають про неї громадськість і суспільство у цілому.

Як це не парадоксально, але згадувана вище неоднорідність структури інтелігенції може відіграти позитивну роль у забезпеченні суспільного розвитку. Дійсно, науково-технічна інтелігенція здійснює нові відкриття, які згодом трансформуються в техніку й технології. Художня інтелігенція сприяє розвитку духовності й культури суспільства. Її плідна взаємодія з науково-технічною інтелігенцією створює реальні можливості гуманізації техносфери, підвищення загальної і професійної культури працівників й розвитку їхньої екологічної свідомості. Таким чином, діяльність представників інтелігенції забезпечує гармонізацію взаємовідносин людини, природи і техносфери.

Стосовно української інтелігенції можна чітко стверджувати, що саме завдяки їй та її наполегливій і цілеспрямованій культуротвірній діяльності були збережені навіть в умовах відсутності державності наша національна мова і культура. Ця діяльність активно відбувалася попри переслідування з боку колонізаторів і навіть попри розстріли інтелігентів. Не випадково в незалежній Україні вони стали надійним підґрунтям державотворення, вибору європейського вектору розвитку країни та євроатлантичну інтеграцію та заपुरкою подальшого її ефективного розвитку.

Підкреслимо роль інтелігенції як чинника суспільного розвитку завдяки їй властивості самовідтворення. При цьому її проявами постають не тільки генетична спадковість, але й результати цілеспрямованого впливу інтелігенції на інші соціальні верстви. Цей вплив істотно доповнює і посилює культурну спрямованість освіти, в першу чергу завдяки тому, що переважну частину педагогічного корпусу складають представники інтелігенції. Ще одна характерна її особливість полягає у тому, що інтелігенція, як чітко підкреслює В. Г. Кремень, «сама визначає шляхи свого розвитку, сама забезпечує свою неперервність, сама себе набирає з народу, тобто підбирає нові кадри і готує їх до самостійної теперішньої і майбутньої роботи» [1, с. 18-19].

Важливим своїм завданням у сфері суспільного розвитку інтелігенція вважає не тільки самовідтворення, але й розширення кола національної еліти за рахунок залучення до її складу кращих у моральнісному і професійному відношенні представників населення.

Список використаних джерел

1. Кремень В. Г. Взаємозв'язок і взаємовідношення феноменів інтелекту і інтелігентності. *Філософія і сучасність*. 2009. № 3. С. 11-21.
2. Петрушов В. М., Толстов І. В. Яскравий представник еліте-країни початку ХХ ст. – В. І. Вернадський. *Феномен української інтелігенції в*

контексті глобальних трансформацій: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Покровськ : ДВНЗ «ДонНТУ», 2018. С. 192-195.

3. Філософський словник соціальних термінів. Харків: Корвін, 2002. 672 с.

КОЛЕСНИК К.Е., к. іст.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ТРАСЕКА: ВИНИКНЕННЯ І ПЕРШИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ (1993–2000 РОКИ)

Транспортно-комунікаційні зв'язки сьогодні є основою розвитку економіки будь-якої країни, а їх рівень все частіше стає критерієм, що визначає ефективність інтеграції в світове співтовариство.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття – це період створення транспортних коридорів, які зв'язують як окремі регіони, так і цілі континенти. Проекти розвитку транспортних коридорів вимагають органічного поєднання з уже існуючими транспортними ланками, портовими господарствами і авіаційною інфраструктурою. На II Пан'європейській конференції з транспорту, яка відбулась на Криті в травні 1994 року, було прийнято рішення про створення системи пан'європейських транспортних коридорів [1, с. 11]. Продовженням розвитку ідеї транспортних коридорів став проект ТРАСЕКА.

ТРАСЕКА – це міжнародна транспортна програма, в якій беруть участь Європейський Союз та 12 держав-членів Східноєвропейського, Кавказького та Центрально-Азіатського регіонів. Метою програми є зміцнення економічних відносин, торгівлі та транспорту в регіонах Чорноморського басейну, Південного Кавказу та Центральної Азії. Назва ТРАСЕКА (TRASECA) представляє собою аббревіатура від слів **T**ransport **C**orridor **E**urope-**C**aucasus-**A**sia [2].

Організація була створена в травні 1993 року в Брюсселі після підписання Багатосторонньої угоди про міжнародний транспорт для розвитку транспортних ініціатив (включаючи створення та розвиток автомобільного коридору) між країнами – членами ЄС, Кавказом та країнами Центральної Азії. Першими учасниками угоди були Азербайджан, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан [3].

На брюссельській конференції були визначені проблеми і недоліки, існуючі в регіональних сферах торгівлі та транспорту. З урахуванням цих проблем були розроблені пропозиції щодо проектів в рамках ТРАСЕКА. З бюджету Євросоюзу були асигновані перші 15 млн. євро реалізації проектів, метою яких було удосконалення та розвиток торгівлі і транспорту в регіоні.

Програма підтримує політичну та економічну незалежність республік колишнього Радянського Союзу шляхом розширення їх доступу до європейських та світових ринків автомобільним, залізничним та морським транспортом.

Протягом 1995–1999 р.р. за участю представників всіх задіяних держав був розроблений програмний план засідань робочих груп по 4 секторам (сприяння торгівлі, автомобільний, залізничний і морський транспорт). Дані робочі групи відповідали за визначення і схвалення проектів, пропонованих для фінансування Європейською Комісією. Країни-учасниці дійшли спільної згоди по одному спеціальному маршруту, на якому ТРАСЕКА повинна зосередити свої дії. По всіх дільницях маршруту внесені рекомендації по областям, де необхідні зусилля для сприяння торгівлі, технічного обслуговування і експлуатації, реабілітації та модернізації. Також сторони дійшли згоди, що будь-який інший проект, який не має відношення до даного маршруту, повинен фінансуватися тільки через національні програми ТАСІС або іншими донорами [4].

Необхідно відзначити, що багато з розглянутих проектів технічної допомоги ТРАСЕКА мають інституційний або господарський характер. Сприятливий ефект від такого роду проектів не обмежує сферу його застосування.

Концепція ТРАСЕКА отримала розвиток в якості привабливого маршруту для мультимодального транспорту і була приведена повна оцінка всіх поточних проектів. Країни – учасниці прийняли рішення про те, що Україна, Монголія і Молдова стануть повноправними одержувачами програми ТРАСЕКА. Вони також узгодили необхідність зв'язку маршруту ТРАСЕКА з Критськими коридорами, які пов'язують регіон Чорного моря з Транс-Європейськими мережами.

У квітні 1997 року Європейський Союз організував в Тбілісі спільну конференцію ТРАСЕКА – Організація Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС) з метою вивчення можливості зв'язати маршрут ТРАСЕКА з регіоном Чорного моря і Транс-Європейськими мережами. Ця конференція на рівні міністрів транспорту зібрала за круглим столом всі країни ОЧЕС і СНД, які беруть участь в програмі ТРАСЕКА. Міністри

16 країн-учасниць висловили бажання інтегрувати країни ТРАСЕКА і Чорного моря в Транс-Європейські Мережі [5, с.202].

Болгарія, Румунія і Україна на конференції оголосили про свій намір приєднатися до Серахської угоди, яка була укладена між Азербайджаном, Грузією, Туркменістаном і Узбекистаном, з метою встановлення спільної загальної політики в транспортному секторі. Результатом Тбіліської конференції стало створення Комітету на рівні Міністрів для розробки конкретних проєктів, який також послужив платформою для проведення Пан-Європейської Транспортної Конференції за участю 16 країн в Гельсінкі в червні 1997 року. Гельсінська Конференція визначила регіон Чорного моря в якості Пан-Європейської транспортної Зони, яка буде далі розвивати вихід через Транс-Європейські Мережі на Схід.

У вересні 1997 р від Президентів Азербайджану Гейдара Алієва і Грузії Едуарда Шеварднадзе надійшла спільну пропозицію провести на Кавказі на початку 1998 р конференцію на рівні президентів з метою підписання Багатосторонньої Транспортної Угоди, підготовленого в рамках програми ТРАСЕКА. За підтримки програми ТАСІС-ТРАСЕКА Європейського Союзу результатом цієї ініціативи стало проведення міжнародної конференції «ТРАСЕКА – Відновлення Історичного Шовкового Шляху», яка пройшла 8 вересня 1998 року в місті Баку. На конференції були присутні президенти Азербайджану, Болгарії, Грузії, Киргизстану, Молдови, Румунії, Туреччини, Узбекистану і України, глави урядів, міністерств транспорту та експерти з 32 країн, а також представники Європейської Комісії, 12 представників міжнародних організацій. Найбільш важливим результатом цієї конференції стало підписання «Основної багатосторонньої угоди про міжнародний транспорт щодо розвитку коридору» Європа-Кавказ-Азія»(ОБУ) і її Технічних Додатків щодо міжнародного залізничного транспорту, міжнародного торгового судноплавства, міжнародного автомобільного транспорту, митних процедур і обробки документів [4].

Цілями Основної багатосторонньої угоди є:

- а) розвиток економічних відносин, торгівлі й транспортного сполучення в регіонах Європи, Чорного моря, Кавказу, Каспійського моря та Азії;
- б) сприяння доступу до міжнародного ринку автомобільного, повітряного та залізничного транспорту, а також торгового судноплавства;
- в) сприяння міжнародному перевезенню вантажів, пасажирів і міжнародному транспортуванню вуглеводневих продуктів;

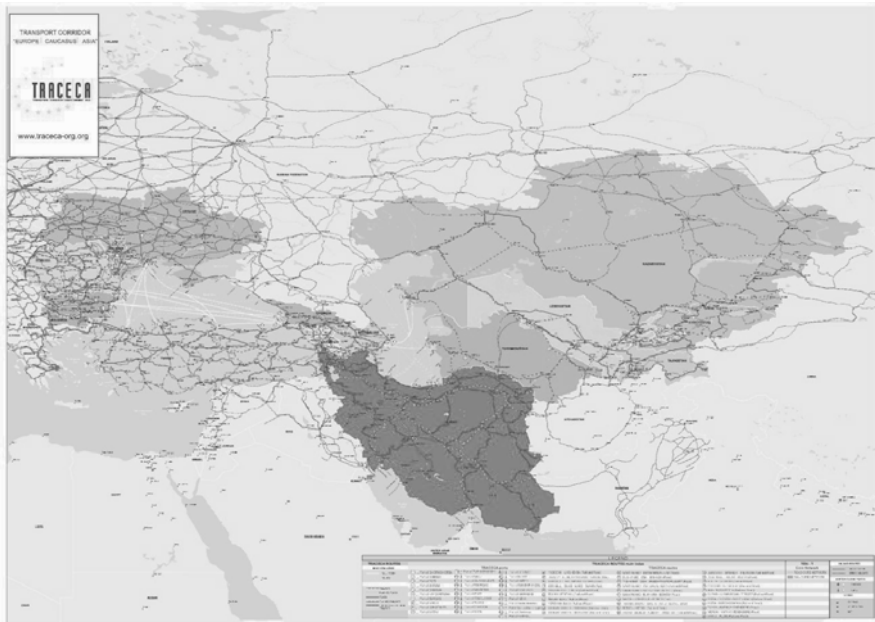
г) забезпечення безпеки руху, збереження вантажів і охорони навколишнього середовища;

д) гармонізація транспортної політики, а також правових рамок у сфері транспорту;

е) створення рівних умов конкуренції між окремими видами транспорту.

Угода передбачала координацію дій країн-учасниць з питань пільгових умов і тарифів, сплати податків і зборів, та інших платежів, безпеки руху, схоронності вантажів та охорони навколишнього середовища [5].

В якості керівних органів організації ТРАСЕКА були створені Міжурядова Комісія з вищих урядових посадових осіб країн-учасниць та Постійний Секретаріат для ефективного здійснення Основної угоди та виконання рішень Міжурядової комісії, місцем базування якого стало місто Баку.

Мал. 1. Карта ТРАСЕКА

В лютому 2000 року Верховна Рада України ратифікувала Основну багатосторонню угоду.

10 березня 2000 року в м Тбілісі Президент Грузії Едуард Шеварднадзе відкрив Першу Конференцію Міжурядової Комісії ТРАСЕКА, в якій взяли участь глави урядів і міністри транспорту Азербайджану, Болгарії, Вірменії,

Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Румунії, Таджикистану, Туреччини, Узбекистану і України, а також представники Європейської Комісії. Як учасники програми ТРАСЕКА, що не приєдналися до ОБУ, були запрошені представники Монголії та Туркменістану. На Конференції були прийняті «Правила процедури Міжурядової Комісії», «Положення про Постійний Секретаріат», обраний Генеральний секретар – Звіяд Кватчантірадзе і його заступник – Ікрам Назаров [4].

Наступний крок в реалізації проекту ТРАСЕКА було розпочато проведенням 8 вересня 2000 року в Нью-Йорку саміту в зв'язку з регіональним співробітництвом країн, розташованих на Великому Шовковому шляху. Саміт був організований Центром космічних наук Схід-Захід при Мерілендському Університеті США та Інститутом Схід-Захід. Даний проект повинен був послужити встановленню матеріального і духовного діалогу між Сходом і Заходом [7].

Таким чином, протягом 1993 – 2000 років проект ТРАСЕКА пережив період становлення. Сформувався склад його учасників, були визначені керівні органи. Проект отримав дійову підтримку з боку Європейського Союзу та Сполучених штатів Америки. Україна приєдналась до проекту ТРАСЕКА і ратифікувала Основну багатосторонню угоду, яка лежала в його основі.

Список використаних джерел

1. Бойко М.Ю, Ерфан Г.Ю. Місце і значення України в реалізації транспортної політики ЄС. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер. Економіка. Спецвип. 33. Ч. 3 2011 С.10-15
2. Европейская экономическая комиссия. Экономическая и социальная комиссия для Азии и Тихого океана. Совместное исследование о развитии евро-азиатских транспортных связей. ООН Нью-Йорк, Женева. 2008. С.61-65. URL: https://unece.org/fileadmin/DAM/trans/main/eatl/in_house_study_russe.pdf
3. Програма міжнародного транспортного коридора Європа-Кавказ-Азія (ТРАСЕКА). URL: <https://mincom.gov.az/ru/view/pages/103/>
4. Історія ТРАСЕКА. URL: <http://www.traceca-org.org/ru/o-traseka/istorija-traseka/>
5. Алієв М.М. Участь України у створенні євразійського транспортного коридору (ТРАСЕКА). *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Збірник наукових праць*. Вип. 2. Рівне. 2001. С. 200 – 207

6. Основна багатостороння угода про міжнародний транспорт щодо розвитку коридору Європа – Кавказ – Азія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_022#Text

7. Історія коридору «Схід – Захід». URL: <https://lib.aliyev-heritage.org/ru/6345926.html>

КОЛИЧЕВА Т.В., *к.філос. н, доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

СМИСЛИ У САМОПІЗНАННІ ЯК КОМПЛІМЕНТАРНІ ПОЛЯРНОСТІ SELF ЛЮДИНИ

Самопізнання у сучасному постіндустріальному суспільстві повстає як особливий багатомірний процес. Він, з одного боку, спрямований до пошуку опори всередині своєї свідомості, а з іншого боку, намагається врахувати фактор мобільності. Зміни, трансформації, інновації, які притаманні сучасності, стають тільки способом життя та образом мислення, але й певним чином впливають на розуміння людиною себе у світі, та себе у відношеннях з собою. Тобто, якщо користуватися термінологією гештальт-напрямку, під self розуміється не фіксована сутність, а специфічний спосіб людини реагувати на світ. За термінологією цього напрямку, self розподіляється на Id та Personality, та Ego. До Id відносяться людські потреби, інстинкти, а також, емоції. Персоною вважається комплекс думок, знань, конструкцій мислення. Ego – це функція, яка відповідає за прийняття рішень, і вона ефективно працює в умовах узгодженості між Id та Персоною.

У зв'язку з цим можна бачити, що Персона, яка містить у собі усі ідеї, знання, думки, являє собою рухливий механізм життєдіяльності. Зміст самої Персони може мати у собі чимало полярностей: протилежні позиції, протилежні вибори, протилежні реакції.

Якщо ці полярні за своїм змістом елементи – концепції, думки, ототожнювання – будуть мати антагоністичний характер, то Ego буде мати труднощі з прийняттям рішень. Сьогодні підштовхує людину до вміння у процесі власного самопізнання таким чином організувати свою Персону, щоб протилежні моменти не сперечалися, а навпаки, допомагали один одному.

Доцільно розглянути, у чому можуть полягати моменти протиріччя. По-перше, корисним буде проаналізувати, яким саме чином у сучасній культурі прискорення формуються людські потреби, і на що вони спрямовані. Людські потреби у сучасному соціумі в багатом спрямовані на ідеї самовдосконалення, і цей процес має свою певну специфіку – за допомогою власних інструментів. Ці інструменти людина часто отримує від певних теоретичних знань, та переробляє їх на свої власні втілення у вигляді категорій, що безпосередньо відносяться до Персони, яка втілює ідеї, продукти, побічні продукти розвитку. Тобто, потреби, як частини особистості, спрямовані на саморозвиток та знаходження своєї ідентичності, зіштовхуються з великою кількістю протирічних знань, з яких людина повинна обрати те, що підходить саме для її самовдосконалення. Знаходячись у плутанині цієї інформації, людина або намагається «догнати» Ід, виражаючи та транслюючи думку про те, що внутрішнє «Я» є провідником у житті, або, навпаки, віднайти такі мисленнєві конструкти, які роблять безпосередньо процес самовдосконалення. І тут ми можемо бачити перше протиріччя, яке криється у взаємодії між Ід та Персоною.

Це протиріччя яскраво формулює Свенн Брінкман, данський професор загальної психології, який зосереджує свої інтереси на професійній психології: «віднайти чи просто прийняти себе» [1, с.33]. Автор спирається при цьому на глибоку думку філософа Славоя Жижека: « Я завжди вірив у маски, але ніколи – у вивільнюваний потенціал їх скидання. Тобто, ідея нових конструктів для допомоги Персоні, начебто, стати досконалішою, стикається з іншою ідеєю про те, що саме наш вибір інструментарію Персони може бути тільки у резонансі з сутністю Ід – вмістилищем потреб, та емоцій.

Ідея самовдосконалення підштовхує людину до того кроку, щоб фіксувати стани власного Ід заради подальшої можливості зберегти Персону, не руйнуючи Ід. Самовдосконалення, як явище, має у собі сенс тільки за умови спеціальної підготовки майбутніх моделей побудови Персони. Підготовка при цьому досягається частковими ідеями руху, експериментами з реакціями себе на світ і світу на себе, а також, поглинання у свою особистісну історію, своє минуле. С. Брінкман відмічає: « Утім, пам'ять – це не просто інструмент згадування минулого як такий, вона дає нам підстави для вибору моделі поведінки в нових та невідомих ситуаціях [1, с.141]. Тобто, можна бачити компліментарні полярності self у розгляді такого аспекту, який формується потребою Ід у самовдосконаленні. Ці полярності являють собою створення нових інструментів (або конструктів) Персони з одного боку, та знаходження коріння для своєї ідентичності у минулому – з іншого.

Наступна ключова потреба, яка виникає у Ід, є потреба у стабільній картині світу. Ця потреба у сучасній ідеї прогресу і культу майбутнього набуває особливого значення, і людина часто намагається вирішувати її на рівні Персони. Автор, який розробляє теорію поля у гештальт-напрямку, помічає: «світ, створений нами з концепцій, набуває стабільності. Однак, створивши концепції, ми швидко втратили владу над ними. Тепер самі концепції незалежним від нас чином регулюють світ [3, с.102]. Іншими словами, та частина self людини, яка називається Персона, має зафіксовану звичку вибудовувати концепції, що є складовими картини світу. У той же час, внаслідок швидкого руху концепцій у сучасному постіндустріальному суспільстві відбувається необхідність докладання власних зусиль людини, спрямованих на узгодження між собою різних концепцій. Картина світу, яка за природними потребами покликана бути стабільною, стає мінливою, та втрачає відчуття безпеки, що повинна дарувати картина світу. Складається необхідність у постійному налаштуванні Ід людини у зв'язку з наявністю різних концепцій, які транслюють між собою цінності, які інколи можуть бути протирічними між собою. Зокрема, цінність спілкування, єдності, стикається з зовсім іншої цінністю – у самодостатності та збереженні своїх власних границь. І. Погодін називає це явище «змінною концепцій»: «Терапія, у фокусі уваги якої знаходиться конфронтація з концепцією, може апелювати лише до альтернативної концепції Незважаючи на те, що в основу цієї цілі можуть бути закладені ідеї анти-концептуального характеру [3, с.103]. Тобто, заради стабільної картини світу людині притаманно користуватись концепціями, які можуть бути протирічними

Тому, для збереження почуття безпеки у рамках гештальт-теорії є засіб, сформульований І. Погодіним, який має назву «суперпозиція». Ключова думка цієї ідеї полягає у тому, що «суперпозиція за базовим визначенням квантової механіки передбачає відсутність спостерігача. В такому випадку ми існуємо не у просторі концепції, а у полі переживань феноменів. Ці феномени можуть складатися у концепції, а насправді бути компліментарними полярностями self людини.

Підсумовуючи сказане вище, слід зазначити, що постіндустріальне суспільство у його мінливості концепцій, установок, поглядів, диктує такі особистісні налаштування людини, які б поряд з самопізнанням і пошуком самих його смислів робили б ці смисли компліментарними. Для отримання компліментарності корисним може бути інтегративний підхід, який існує за принципом цілісності, потенційності, багатомірності істини. В. Козлов робить

висновок, що у будь-якій особистості існує теоретична можливість ідентифікуватися з будь-якою структурою [2, с.103]. Це ототожнювання призводить до формування того, що ми називаємо цінностями – вони впливають із наших потреб, і виглядають, як усталені, або рухливі конструкти. Серед них такі потреби, як потреба у самовдосконаленні, і потреба у стабільній картині світу, саме у сучасному суспільстві, з протиріччям концепцій, потребують нового механізму формування смислів, які б співіснували як компліментарні полярності – механізму разототожнення. У такому разі багатогранні стилі сучасності сприятимуть становленню нового статусу особистості – особистості, яка не спостерігає, а будує конструкти та рівні Персони і має стабільність на рівні Ід – потреб та цінностей.

Список використаних джерел

1. Брінкман С. Зупинись! Як протистояти культу самовдосконалення і бути щасливим. Харків: Віват, 2020. 176 с.
2. Козлов В.В. Интегративная психология: пути духовного поиска, или освещение повседневности. Москва: Психотерапия. 2007. 528 с.
3. Погодин И.А. Психотерапия как путь формирования и трансформации реальности. Москва: ФЛИНТА. 2015. 328 с

*ЛЯХ В.В., д. філос. н., професор, завідувач відділу
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України*

Київ, Україна

ОПЦІЇ СВОБОДИ: САМОРЕАЛІЗАЦІЯ VS САМОВИРАЖЕННЯ

Проблема свободи завжди була в центрі уваги філософів, теологів, політологів, правознавців та ін. Нині маємо близько двохсот визначень свободи, що засвідчує її багатовимірність і неоднозначність. Утім, це не означає, що усвідомлення цієї проблеми відбувалося лише в напрямі накопичення все нових і нових визначень. В історії розвитку філософської думки можна простежити і певну спорідненість, і певну тяглість ідей свободи, і присвячені їм деякі теоретичні напрацювання, які вже стали загальноновизначеними. Водночас в переломні епохи, зокрема і в наш час, – коли здійснюється перехід до інформаційного суспільства, коли людство вступає в нову фазу свого розвитку, – переосмислюються традиційні поняття, змінюються світоглядно-філософські

парадигми, що, зрештою, актуалізує потребу в подальшому дослідженні даної проблематики.

Звичайно, за досить тривалий період розвитку філософської думки вже напрацьовано декілька різних підходів до розв'язання проблеми свободи в житті людини та соціуму. В історії філософії зафіксовано як зміни різних підходів, так і виявлення нових контекстів, у яких ця проблема поставала під новим кутом зору. Так, хоча феномен свободи та його осмислення знаходимо ще в античній філософії, звеличення його, як вважають багато дослідників, в давньогрецькому полісі зовсім не означає, що афіняни мали на увазі під свободою те саме, що й наші сучасники. Свободу тоді розуміли в контексті протиставлення рабському існуванню, і, отже, вона не містила в собі виміру особистої свободи як вияву самодостатньої природи особистості. Тому, на думку І. Берліна, «проблема особистої свободи, межі, яку публічній владі, мирській чи церковній, не слід дозволяти переступати, чітко не постала на цьому етапі розвитку...» [2, с. 36]. Так само і свобода волі (як бажаність розмаїття заради розмаїття) не була осмислена під таким кутом зору аж до початку XVIII століття. Зрештою, проблема особистої свободи (саме в означеному розумінні) постає продуктом вже пізньокapіталістичної цивілізації.

У сучасній філософській літературі достатньо розроблено такі дві іпостасі свободи, як «свобода від» і «свобода для». Як зазначав І. Берлін, хоча між позитивною і негативною свободою не така вже і велика відстань, все ж їх не слід змішувати, бо звільнення від тиску чи перешкод не обов'язково означає перехід до позитивної самореалізації [2, с. 38-39]. У класичній філософії (зокрема, у Канта) негативна свобода постає у вигляді своєрідного апіорі. Однак припущення про можливість існування необмеженої індивідуальної свободи як невід'ємного природного права людини є хибним, а спроба вивести з такої свободи справедливий соціальний устрій, як це показав І. Берлін, є нереальною. Більше того, якщо в основі цієї спроби лежить принцип «розумності» такого соціального устрою (а «розумність» притаманна не всім, а тільки окремим найбільш розвинутим особистостям), то тим самим уможливується примус щодо тих, хто ще неосвічений, нерозвинений, невідповідний своїй природі. Це неминуче спричинює деспотію в будь-якій формі, хай навіть і під виглядом демократичного правління. Практика доводить, що побудувати на принципі індивідуальної свободи суспільну злагоду, гармонійні стосунки неможливо. До того ж така свобода має в собі певний руйнівний заряд, оскільки завжди містить можливість деякої незгоди із

загально визнаними нормами соціальних стосунків, а в своїй крайній формі – «війну всіх проти всіх».

Зрештою, свободу в її негативному аспекті (як «свободу від») в наш час перестали вважати абсолютною цінністю. Деякі дослідники навіть твердять, що основним прагненням людини є прагнення не до свободи та незалежності, а до безпеки чи причетності до якоїсь елітарної групи або набуття певного статусу та ін.

З іншого боку, як показав І. Берлін, свобода як самореалізація («свобода для») теж має свої застереження, оскільки, якщо людина має схильність до антисоціальної поведінки, її самореалізація постає чимось негативним стосовно суспільства. Звідси напрошується висновок, що потрібні якісь обмеження такої свободи, зокрема, етичні, естетичні або гуманістичні в широкому плані.

Утім, мабуть, має сенс поставити це питання в історичному ракурсі, оскільки попередній історичний досвід свідчить, що боротьба за свободу в основному велася в контексті негативної свободи – проти зовнішніх обмежень, тоді як контекст «свободи для» визначався утопічною перспективою. Тобто, свобода як в аграрному, так і в індустріальному суспільствах фактично обмежувалася боротьбою за звільнення від обмежень, оскільки змінювалися лише форми примусу. Зокрема, капіталістична система лише замінила безпосередній примус (закріпачення) опосередкованим – різними формами залежності у вигляді контролю, регламентації, маніпуляції, відчуження. Причому оскільки форми й техніки контролю вдосконалювалися, то ця залежність ставала все непомітнішою (Г.Маркузе зазначав, що перебуваючи в полоні сучасного відчуження, людина навіть почувається досить комфортно). Тобто в умовах капіталізму маємо малопривабливу альтернативу: або узвичаєне перебування людини в модусі відчуження (позиція конформізму), або ж визнання своєї автономної свободи і відстоювання її всупереч тиску зовнішніх обставин (позиція, яку обстоював екзистенціалізм). Фактично це – дві крайнощі, які ніколи повністю не реалізуються. Тому на практиці маємо третій варіант розв'язання цієї дихотомії: ми погоджуємося на певні соціальні обмеження у вигляді законів, конституції, форм правління, утиску, які б створювали для нас мінімум незручностей або які певний час можна було б витримувати (відома теза, що демократія - найгірша система, але кращої ще не вигадали), а навзаєм влада забезпечує нам певний захист, безпеку та деякий простір для самовиразу.

Відомий західноєвропейський дослідник З.Бауман, який досліджував свободу саме в контексті змін соціальних відносин, зазначає, що на ранніх

етапах розвитку західного суспільства (період феодалізму) свобода постає як привілей, як фіксація станового розмежування («свобода позначає соціальне відношення, асиметрію соціальних станів» [1, с. 22]). Тому боротьба за свободу трансформується або у пошук засобу перейти в стан привілейованих, або ж у спробах знайти спосіб зменшити свою залежність.

І лише становлення капіталізму, на його думку, вперше поставило проблему свободи в контексті необхідності для індивіда позиціонувати себе як самодіяльну істоту. До того ж ця потреба у самовизначенні постає як вимога до всього суспільства, до більшості населення, а не до окремих привілейованих осіб. Або, як зазначає З.Бауман, свобода – це «відносна новація в історії людського роду, новація, що тісно пов'язана з настанням Нового часу і капіталізму» [1, с. 20]. Підприємницька діяльність, можливості швидкого збагачення, вільний рух капіталів сприяли поширенню серед населення певного соціального характеру. Люди з таким типом соціального характеру відзначаються ініціативністю, сміливістю, що межує іноді з авантюризмом, незалежністю суджень тощо.

Пізніше, у праці «Нова парадигма влади» (1990), Тоффлер вказує на кілька чинників, які сприяють формуванню свободи самовираження. Це, передусім, народження надсимволічної економіки, де знання є «ключем до економічного зростання XXI століття». На його думку, «нова економіка жодної секунди не втримається без людського контакту: уяви, інтуїції, турботи, співчуття, психологічної чуйності та інших якостей, котрі ми досі ототожнюємо з людьми, а не з машинами» [3, с. 353]. Особливе значення має той факт, що ключовими фігурами інформаційного суспільства є працівники, чия трудова діяльність пов'язана з інформацією. Така праця вимагає інших здібностей, ніж попередня. Вона є більш індивідуалістичною, більш творчою, вимагає постійної гнучкості. Змінюється і загальне ставлення людини до праці. Якщо від попереднього працівника вимагалось сліпе підкорення наказам, то від нового очікують креативності, нестандартних рішень, свободи дії. У цілому, оскільки така трудова діяльність має більш індивідуальний характер, то проблема саморозвитку постає як нагальне завдання. Отже, нова економіка, що відзначається зростаючою диверсифікацією і застосуванням інформаційних технологій, потребує розвинутих людських якостей: здатності продукувати нові ідеї, швидко пристосовуватися до зміни обставин, мати розвинену уяву, інтуїцію, бути комунікабельним тощо.

Таким чином, з появою інформаційного суспільства проблема самореалізації (або інакше – формування відповідної складової «нової

людини») постала як конкретне завдання в процесі створення нового типу суспільства, тобто і як процес, що відтворює «людський капітал» для виробництва, і як основне багатство цього суспільства. Прихильники теорії інформаційного суспільства пишуть про появу своєрідного «нового класу», або «нової людини», або нових «ключових фігур» цього суспільства.

Відповідно до цього змінюється функція свободи самовираження. Якщо раніше ця свобода була своєрідним протестом проти занадто жорсткої регламентації попередньої соціально-економічної системи (самовияв набував цінності вже через те, що сприяв розширенню меж дозволеного, виступав формою боротьби проти відчуження), то в умовах інформаційного суспільства йдеться більше про змістову характеристику самовизначення. В інформаційному суспільстві складається дещо інша ситуація щодо вимог соціально-економічної системи до індивіда: змінюється баланс між працею і грою, між виробництвом і споживанням-виробництвом, між абстрактним і конкретним, між суб'єктивно і об'єктивно визначеним. Тобто у людини не лише зростають прагнення до самовизначення, індивідуальної значущості, творчої свободи і відповідальності, але й соціально-економічні чинники інформаційного суспільства спонукають людей до більшої самостійності у прийнятті рішень, вимагають від них творчої самовіддачі, оригінальних, нестандартних підходів.

Свобода в постіндустріальному суспільстві передбачає вже новий вимір свободи – перехід від забезпечення формальних умов свободи (так званих «природних» прав людини) до змістовних її характеристик (свобода самовиразу, самоактуалізації тощо). Тобто має значення здатність людей до творчості, спроможності адекватно реагувати на ті виклики, які виникають в лоні зростаючого різноманіття. До певної міри від цього залежить виживання як окремих суспільств, так і людства в цілому. Сама соціокультурна та економічна реальність вимагає таких суб'єктів діяльності, які мають навички працювати в умовах різноманітності. Більше того, як зазначає Тоффлер, «...чим ближче просувається суспільство до надсимволічної економіки, тим більше важить дозвіл на вельми широкий діапазон розбіжностей та свобода самовираження. Що міцніше уряд придушує або охолоджує цей рясний і вільний потік інформації, даних та знання (включно з ідеями, інноваціями, ба навіть політичними незбіжностями), то дужче він уповільнює перехід до нової економіки» [3, с. 442]. Тобто стара бюрократія, яка звикла працювати в умовах одноманітності, може стати на заваді становленню інформаційного суспільства. (До речі М.Кастельс також зазначав, що «бюрократія – це ворог інновації»).

Іншу логіку трансформації свободи демонструє З.Бауман, який зауважує, що в процесі розвитку капіталізму відбулася еволюція обох агентів взаємодії: і капіталізму (з його принципом вільної конкуренції та боротьбою за багатство і владу), і самодіяльного індивіда (який орієнтується на принцип свободи) [1, с. 80]. На думку Баумана, капіталізм сьогодні не визначається конкуренцією, оскільки він досяг такого ступеня розвитку, коли прихід нових конкурентів стає утрудненим, і відповідно сама ідея вільної конкуренції втрачає сенс. Водночас змінився й інший агент цієї взаємодії (індивід доби раннього капіталізму), який самостверджувався в процесі своєї діяльності. Бауман посилається на праці інших дослідників, які зазначали, що капіталізм переріс індивідуалізм і тепер вже не спирається на нього. Колись значущий образ людини, яка «сама себе зробила», на сьогодні зійшов з авансцени життя. На думку З.Баумана, сьогодні люди «мають змиритися зі значно більшою порцією гноблення, аніж та, на яку погодилися б їхні заповзяті предки. Вони мусять сприймати накази, демонструвати готовність підкорятися, кроїти свої дії за міркою, заданою їхніми начальниками» [1, с. 77]. Традиційна капіталістична модель свободи – це давно забуте минуле. Однак, вважає Бауман, в умовах світу споживачтва відкриваються нові сфери для самовираження і свободи вибору. Причому специфіка цього світу полягає в тому, що в сучасній сфері споживання центр уваги переміщується від задоволення матеріальних потреб до символічних. Відповідно, тут не відбувається «гра на вибування» (як в умовах конкурентної боротьби в матеріальній сфері). Більше того, боротьба йде за символи, за ті відмінності й відзнаки, які примножують призи, а не зводяться до якогось одного. Бауман підкреслює, що така «боротьба може тривати вічно, черпаючи цілі й енергію із власного руху» [1, с. 78]. В процесі змагання між споживачами відтворюються все нові й нові і відмінності, і тому важко навіть передбачити, що ця гра може мати якісь межі..

Утім, деякі теоретики стверджують, що така свобода – не справжня, що це лише компенсація за втрату справжньої «підприємницької» свободи, що це – продукт обману або змови. Однак Бауман наполягає на тому, що маємо цілком логічний перехід до нової моделі самоствердження людини. Тобто слід визнати, що попередня модель успіху – через конкурентну боротьбу, через надзусилля, завдяки унікальним особливостям видатних людей не може бути центром тяжіння для більшості людей. Привабливість іншої моделі полягає в тому, що успіх досягається не шляхом конкурентної чи міжкласової боротьби, а через змагання всередині статусних груп, через конкуренцію смаків між ними. «Ринковий метод, пише Бауман, полягає у відборі символів ідентичності з

великого казана запропонованих товарів. Відібрані символи можна поєднувати будь-якими способами, що робить можливою величезну кількість «унікальних комбінацій». Для виразу фактично будь-якого запроєктованого «я» у продажі маються доступні знаки. Якщо в даний момент вони і відсутні, то можна бути впевненим, що невдовзі їх вам надасть зорієнтована на прибуток ринкова логіка» [1, с. 84]. Переваги такої свободи полягають також у тому, що всі споживачі ідентичностей одночасно можуть бути переможцями. До того ж девальвація якоїсь ідентичності вже не є катастрофою для індивіда, на зміну їй йдуть інші ідентичності, ще більш привабливі. Тож свобода обирати власну ідентичність є цілком реальним проектом.

Отже, на відміну від позицій М.Кастельса чи Е.Тоффлера, які пов'язували свободу самовираження зі становленням нового типу суспільства і, зокрема, з можливістю функціонування інформаційної економіки, З.Бауман розглядав її у контексті трансформації самого капіталістичного суспільства, в якому зароджується і стає домінуючим світ споживацтва. Відповідно свобода самовираження зі сфери праці і підприємницької діяльності зміщується в сферу споживання. Утім, щодо цього слід зазначити, що Бауман концентрує свою увагу на ознаках «держави загального добробуту» і до певної міри ігнорує ті зрушення, які інші дослідники визначали як перехід до постіндустріального суспільства. Однак згодом Бауман у своїх більш пізніх працях («Плинна сучасність» (2000), «Плинні часи. Життя в добу непевності» (2007)) звертає увагу на те, що змінилась сама фактура реальності. Відбувається таке інтенсивне прискорення соціальних процесів, що деякі дослідники кажуть про постсучасність, другу сучасність, «суспільство ризику» тощо. Спираючись на вислів К.Маркса про те, що капіталізм переплавив жорстко закріплені інституціональні і статусні форми феодального суспільства, Бауман убачає в постсучасності продовження того самого процесу. Але якщо раніше одні інститути змінювалися іншими достатньо міцними інститутами, то на сьогодні ознакою реальності стає її плинність, відсутність чітко визначеної форми. Маємо своєрідний рідинний стан соціальності.

Таким чином, з одного боку, інформаційна виробнича система потребує все більш індивідуалізованих працівників, а з іншого – людина одержує могутні технічні засоби для формування складного, непересічного само-образу особистості, відповідно до своєї власної унікальності. Свобода самовираження, яка стає характерною для нового суспільства, є похідною від різних соціокультурних процесів, діапазон яких простягається від контркультурних протестів до потреб бізнесу в гнучкому менеджменті. Утім одночасно

розширюється і сфера символічного споживання, в якому самореалізація постає одночасно і як спосіб індивідуалізації і як причетність до статусної групи. Тобто самовияв, самореалізація, самоактуалізація стають не лише бажаними, а й соціально санкціонованими.

Список використаних джерел

1. Бауман З. Свобода. Пер. с англ. Г.М.Дашевського. Москва: Новое издательство. 2006. 132с.
2. Берлін І. Чотири есе про свободу. Київ: Видавництво «Основи». 1994. 272 с.
3. Тоффлер Е. Нова парадигма влади: знання, багатство й сила. Пер. з англ. Н. Бордукова. Харків: Акта. 2003. 688 с.

ОСАДЧА О.С. *аспірантка*

ЧОРНОМОРДЕНКО І.В. *д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії*

Київський національний університет будівництва та архітектури

Київ, Україна

ВПЛИВ МУЗИКИ НА ПРОЦЕС ІНДИВІДУАЦІЇ ЛЮДИНИ

Сьогодні для науковців, філософів, психологів проблема розвитку людини в умовах викликів сучасності, стрімкого інформаційного потоку, технологічних інновацій постає дуже гостро. Чому? Людина в так званому «шумі» відволікається на багато зовнішніх факторів, при чому часом втрачає контакт з внутрішнім особистісним я. Вона знаходиться в пошукові, необхідного лише їй, «шумового балансу». Постійно вибудовує власну модель існування у вирі подій. На нашу думку, в суспільстві переважає екстравертна модель буття. З іншої сторони, в той же час, коли комп'ютери, гаджети стали своєрідним атрибутом буття «вікном у світ», ми спостерігаємо протилежну картину – інтровертну модель буття, коли людина постійно абстрагується від суспільства і живе переважно в ізоляції, свідомо обмежуючи контакти з іншими, неначе «ховається в себе». На це ще досить сильно вплинула ситуація пандемії.

В кожній з цих моделей є позитивні та негативні сторони, виникає ряд питань. Чи не ризикує людина, як соціальна істота, загубитись в потоці вимог і

викликів зовнішнього світу? Чи не загрожує людині інтровертної моделі пастка ізоляції, що призведе до втрати повноцінної соціалізації?

Ми вважаємо, що людина знаходить в собі сили і здатна поєднувати в собі ці дві моделі, так як перша передбачає можливість ділитись, самореалізуватись, інша – дає можливість розумного усамітнення, визначення власних цінностей, потенцій, орієнтирів. Що ж дає можливість проявляти потенціалу людини повною мірою? Яким чином та завдяки чому можна цього досягти? В назві свого повідомлення ми зазначили термін «індивідуація» [2, с. 522] – це складне комплексне поняття, форма психологічного розвитку людини, досягнення цілісності. Цей процес, згідно К.Г. Юнга, включає в себе поступове усвідомлення актуалізації архетипів та вміння з ними взаємодіяти.

В ході дослідження ми дійшли до думки, що музика здатна сприяти відчуттю, усвідомленню власної сутності (через архетипи в зокрема), розкривати і збагачувати внутрішній світ людини. Про музику як вираження архетипів є чимала кількість свідчень, зокрема, у своїх дослідженнях говорили мистецтвознавець К. Єргієва, кандидат філософських наук В. Доронін, музикознавець О. Алкон, доктор медичних наук С. Шушарджан тощо.

Ми ж акцентуємо свою увагу лише на моделях взаємодії людини зі світом, їх зв'язку з індивідуацією, та питанням, як впливає на це музика.

Перш за все індивідуація передбачає те, що в людини росте здатність до трансцендування, розширюється свідомість, а це призводить до інтеграції архетипів, що в свою чергу долає проблему однонаправленості (інтровертної / екстравертної). Сприймаючи музику людина може переходити з одного стану в інший (наприклад, слухаючи ритмічну, бадьору музику прагнути до інших, щоб поділитись гарним настроєм; чи заслуховуючи класичний твір, замислитись про щось філософське, прагнучи побути в усамітненні). Прикладів безліч, ми пропонуємо навіть перевірити це на власному досвіді, як музика може активувати різні стани.

Отже, свідоме прослуховування, сприйняття музичного твору впливає на процес індивідуації людини, відкриває і збагачує її внутрішній світ, має здатність долати однонаправленість (інтровертна/екстравертна модель поведінки) на шляху до центроверсії [1, с. 96], а це показник досягнення високого шаблю на шляху індивідуації.

Список використаних джерел

1. Carotenuto A. The Vertical Labyrinth : Individuation in Jungian Psychology Studies in Jungian Psychology. Canada: Inner City Books, 1985. 144p.
2. Юнг К. Г. Психологические типы. Москва. 1996. 695 с.

*ЛЮДИНА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В
СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ*

ГУСАЧЕНКО В., д. філос. н., професор

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

КОРОБКІНА Т., д. філос. н., доцент

Харківський національний університет радіоелектроніки

Харків, Україна

**РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК СУЧАСНА ПРОБЛЕМА НОВІТНІХ
ТЕНДЕНЦІЙ В ОСВІТИ.**

Розвиток особистості був і залишається однією з головних психолого-педагогічних задач будь-якого освітнього процесу. Проблема розвитку особистості є провідною темою різноманітних напрямів та наукових шкіл у філософії, культурології, психології, педагогіки тощо. В філософії тема рефлексії особистості була особливо рельєфною в трудах великих каппадокійців Григорія Нисського та Григорія Богослова, єнських романтиків Новаліса, братів А. та Ф. Шлегелів, екзистенціальних філософів С. К'єркегора, Ж.-П. Сартра, А. Камю і т.д. В культурології – праці Р. Бенедикт, А. Кардинера, Р. Лінтона, А. Інкельса, Ф. Л. К. Хсю, Дж. Горера Дж. та Б. Уайтінгів, М. Вебера, К. Мертон, Дж. Г. Мида. В психології – З. Фрейда, К.-Г. Юнга, А. Адлера, В. Райха, Ф. Перлза, А. Маслоу, Е. Шострома, Р. Мейя, К. Роджерса, К. Хорни, Л.С. Виготського, О.Г. Асмолова та ін. Стати людиною – тобто стати особистістю, суб'єктом, можливо лише через навчання. А ось методи та способи навчання можуть бути та бувають всілякими.

На сьогодні актуальним, особливо в рамках цілісного, інтегрального підходів, є вивчення таких важливих внутрішніх процесів та чинників особистісного розвитку, на які спирається навчання, як рефлексія, саногенна рефлексія, емпатія.

Багатогранність психологічного змісту рефлексії, її багатофункціональність, насичений спектр властивостей і ознак складно об'єднати в єдине поняття. У той же час різноманітність існування особистості вимагає прояву різних видів рефлексії: особистісної (в т.ч. екзистенціальної), кооперативної, комунікативної, ретроспективної, тощо. Кожна з них виконує певні функції.

Рефлексія є одним з найважливіших моментів в процесі становлення особистості. Рефлексія – це процес опосередкованого самопізнання, активного особистісного переосмислення змісту індивідуальної свідомості, за допомогою якого забезпечується самовдосконалення особистості і успішність її діяльності

та спілкування. Самопізнання стає необхідною умовою для особи, яка перебуває в процесі професійного навчання.

Нам здається цікавою позиція В.І. Слободчикова та Є.І. Ісаєва, які пропонують таку типологію рефлексії (рефлексія як характеристика свідомості особистості): нульова рефлексія – наївна свідомість, поглинута буттям; полагаюча рефлексія – поглинена чуттєво-практичними утвореннями (типу звичок, установок, спрямованості); порівнююча рефлексія – виявляється поглинутістю очевидністю (типу « $2 \times 2 = 4$ »); визначальна рефлексія – поглинутістю новоєвропейською раціональністю (принцип: «все повинно бути науковим»); синтезуюча і трансцендуюча рефлексія – є справжніми знаряддями особистісного розвитку людини. Таким чином, рефлексія розуміється даними авторами як родова здатність людини, що виявляється в зверненні свідомості на саму себе, на внутрішній світ людини і його місце у взаєминах з іншими, на форми і способи пізнавальної і перетворюючої діяльності [3].

Рефлексія сприяє усвідомленню не тільки власних дій, поведінки, емоційних станів, а й змінює засоби і підстави діяльності з метою управління психічними станами, їх оптимізації. Отже, рефлексію слід розглядати як здатність суб'єкта усвідомлювати, як він насправді сприймається і оцінюється оточуючими, що є найважливішим фактором адаптації та розвитку особистості. Однак необхідно врахувати, що сам факт усвідомлення неконструктивних стратегій мислення, діяльності і поведінки ще не гарантує позитивної їх корекції. Тут важлива спрямованість рефлексії на неконструктивні способи мислення, на їх зміну. Отже, рефлексуючи, людина може переходити від однієї, часто неефективної стратегії, до іншої – дієвої, позитивної. Позитивним результатом рефлексії буде саме тоді, коли направленість рефлексивної діяльності буде спрямована на автоматизми розумової поведінки. Такий вид рефлексії увійшов в психологічну науку у якості теорії саногенного мислення і носить назву саногенної рефлексії.

Емпатія, як провідна соціальна емоція, являє собою базис для гуманізації особистісних зв'язків людини з навколишнім світом, його гармонійних відносин з іншими людьми. Емпатія це глибоке і безпомилкове сприйняття внутрішнього світу іншої людини, його прихованих емоцій, смислових відтінків, емоційне співзвуччя з його переживаннями, використання всієї глибини розуміння цієї людини не в своїх, а в її інтересах [2]. Як складний соціально-психологічний феномен, емпатія є однією з умов розвитку гуманістичних цінностей особистості, впливає на процеси міжособистісної взаємодії, створюючи основу для справжнього, глибокого спілкування людей [1].

Біхевіористське розуміння ролі емпатії представлено в роботах Б. Скіннера, Б. Мура, Б. Ундевуда, Л. Мерфі. Категорія емпатії активно досліджується в психоаналізі, гуманістичній та позитивній психології (З. Фрейд, К.-Г. Юнг, Е. Блейер, Е. Фромм, Г. Салліван, К. Хорні, Т. Рейк, К. Роджерс, А. Маслоу, С. Денім, Н. Каган, Д. Шліен, Т. Киф, Р. Бернс)

У психологічній довідковій літературі (В. Н. Дружинін, В. П. Зінченко, Р. С. Немов та ін.) можна знайти звернення до таких видів емпатії: емоційна – така, що основана на механізмах проєкції і наслідування моторних і афективних реакцій іншого; когнітивна – та, що базується на процесах інтелектуальних (порівнянні, аналогії та ін.); емпатія предикативна – та, що виявляється як здатність передбачати афективні реакції іншого в конкретних ситуаціях та ін.; естетична емпатія – вчування в художній об'єкт; егоцентрична емпатія – співчуття як переживання за себе, гуманістична емпатія – як емпатичне переживання за іншу людину і інші види емпатії.

Емпатія межує з іншим механізмом психологічного взаємодії, який називається ідентифікація.

Ідентифікація – ототожнення людиною самого себе з іншими людьми на основі встановлення загальних цінностей, емоційних переживань, структури і спрямованості внутрішнього світу. Ідентифікація означає також здатність збереження людиною протягом усього життя єдності свого «Я», своєї «самості», відчуття просторово-часових меж своєї тілесної організації як єдиного цілого. Ідентифікація також розглядається і як психологічний механізм подолання людиною своєї самотності, здатність проєктувати свій внутрішній світ на інших людей, бачити іншу людину як продовження самого себе, свого «Я», переносити світ інших людей в свій внутрішній світ, перевтілюватися в них. Причому не просто розуміти глибини його душі, але жити, відчувати, робити так, як вчинила б стороння по суті людина. Іноді здатність ідентифікувати себе з будь-яким індивідумом відбувається на підсвідомому рівні (саме це і є справжній прояв ідентифікації), але частіше зустрічається навмисне бажання когось наслідувати.

Емпатія – це все та ж здатність співчувати, співпереживати, розуміти іншого. Тільки відбувається вона виключно на емоційному рівні, будучи своєрідним відгуком. Власні почуття людини ніяк не перетинаються з емпатією. Вона може навіть відчувати абсолютно інші емоції, може бути не згодна з опонентом, але його почуття поволі викличуть в неї відгук. Емпатію часто плутають із співчуттям. Ці два почуття між собою мають мало спільного. По-перше, тому що емпатія – це не тільки відгук на негативні, сумні емоції, а

ще й на радість, щастя, здивування і т.д. По-друге, людина, що співчуває, робить це не просто усвідомлено, «від широго серця», вона підтримує ту ж гаму почуттів, що і суб'єкт, на якого вони спрямовані. Емпат же не втрачає власних відчуттів.

Як рефлексія, так і емпатія – це своєрідне сприйняття іншої людини і разом з тим себе самого. У першому випадку, а саме в разі рефлексії, дія спрямована більше на самого себе. Тобто чужими очима ми вчимося шукати ту модель поведінки, яка влаштує співрозмовника. І, навпаки, відчуваючи емпатію, ми починаємо розуміти інших, відчувати їх, викликати прихильність до себе відгуком на їхні душевні емоції. Так чи інакше, і та, і інша форма допомагають контактувати не просто з кимось конкретним, а з цілою групою людей, з суспільством в цілому.

Таким чином, розглянуті нами основні психологічні компоненти багатогранного, поліверсивного, оригінального становлення особистості, такі як рефлексія і емпатія, виступають умовою розвитку емоційної компетентності, як складової будь-якої сучасної професійної компетентності. Облік теоретичних, емпіричних та практичних напрацювань в області дослідження розглянутих феноменів сприятиме вирішенню актуальних проблем освіти сьогодення.

Список використаних джерел

1. Бодалев А.А. Личность и общение. Москва: АСТ «Астрель». 1995. 324 с.
2. Роджерс К. Эмпатия. *Психология мотивации и эмоций*. Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, М.В. Фаликман. Москва: ЧеРо, 2002. 452 с.
3. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Психология развития человека. *Развитие субъективной реальности в онтогенезе*. Москва: ПСТГУ, 2013. 540 с.

БУЦ А.М., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКИХ ОНЛАЙН-ЗМАГАНЬ

Проблема підвищення рухової активності студентської молоді багато років зацікавлює фахівців у галузі фізичної культури і спорту. Велике значення у вирішенні цієї проблеми надається поступовому розвитку студентського спорту. Але, у той же час, існуюча дійсність, що пов'язана з коронавірусною

інфекцією, боротьбою з її розповсюдженням, впровадженням санітарно-гігієнічних обмежень, ускладнила можливості вирішення проблеми рухової активності молоді.

Пандемія COVID – 19 внесла свої корективи до звичайного навчального, навчально-тренувального процесів і до самої системи освіти у цілому, що надало освіті і спорту багато нових впроваджень.

Використання дистанційних форм тренувань стало першим і вимушеним кроком процесу використання цифрових технологій у системі спортивної підготовки студентської молоді. Найбільш складним в умовах карантинних обмежень був перехід до пошуку оптимальних дистанційних технологій для здійснення змагальної діяльності.

Слід відмітити, що впровадження карантинних обмежень та дистанційного навчання негативно позначилося на динаміку зросту як спортивних показників студентів-спортсменів, так і показників фізичного розвитку звичайних студентів. Не зважаючи на великий рівень розвитку інформаційних технологій, дистанційне навчання не має готових рішень у проведенні практичних занять з фізичної культури і спорту.

У зв'язку з цим перед науково-педагогічним складом кафедри фізичного виховання та спорту Українського державного університету залізничного транспорту (УкрДУЗТ) постала задача пошуку нових технологій організації і проведення змагальних онлайн-заходів.

Для вирішення задачі підтримки фізичної активності та підвищення мотивації до занять фізичною культурою і спортом серед студентів і науково-педагогічного складу університету викладачами кафедри фізичного виховання та спорту УкрДУЗТ було організовано і проведено онлайн-змагання з фізичної підготовленості та деяких видів спорту, а саме: «Карантин спорту не завада», «Швидше, вище, сильніше» – для студентів [1, с. 273]. До програми змагань входили берпі, вис на зігнутих руках, вправа «Командо», піднімання тулубу в сід, стрибки на двох ногах через скакалку. Також були проведені змагання з шахів та велозаїзд. Для співробітників університету було організовано і проведено змагання з фізичної підготовленості (за віковими категоріями та статтю) «Рух – це життя». До програми змагань було включено вправи загальної фізичної підготовки, зокрема, підтягування, стрибки на двох ногах через скакалку, згинання і розгинання рук в упорі лежачи, піднімання тулубу в сід та біг 1000 і 2000 м, оздоровча ходьба 2000 м. Для організації змагань на сайті університету та у соцмережах було розміщено оголошення про проведення змагань (регламент, порядок прийому заявок для участі), що

сприяло залученню більшої кількості учасників змагань. За регламентом учасники змагань надсилали відеозвіти виконання вправ фізичної підготовленості та скріншоти маршрутів з результатом (біг, оздоровча ходьба, вілозаїзд) на електронну пошту суддівської колегії. Судді уважно слідкували за технікою виконання вправ кожним учасником і підраховували результати. Після визначення переможців і призерів суддівською бригадою відеозвіти результатів онлайн-змагань розмішувалися на сайті університету та у соцмережах, що сприяло підвищенню мотивації до рухової активності за рахунок переглядів та коментарів.

Якщо онлайн-змагання з фізичної підготовленості та деяких видів спорту (шахи, біг, оздоровча ходьба, велоспорт) можливо достатньо безболісно (враховуючи свій, хоча і маленький, але досвід) провести в умовах карантинних обмежень, то ігрові види спорту до теперішнього часу знаходяться у пошуку нових технологій організації і проведення змагальних онлайн-заходів серед студентства.

Серед студентської молоді дуже популярними з ігрових видів спорту є футбол, настільний теніс, волейбол. На мій погляд та власний досвід, слід розглянути ідею проведення онлайн-змагань з ігрових видів спорту, зокрема, з футболу і настільного тенісу, у гібридному форматі. Ідея полягає в тому, щоб у прямому ефірі через конференцію Zoom провести між декількома учасниками змагання з жонглювання футбольним м'ячем і набивання тенісного м'яча ракеткою. Задача суддівської колегії уважно слідкувати за технікою виконання вправ та часом і підраховувати кількість повторень.

Проведення онлайн-змагань для студентської молоді є альтернативою класичним тренуванням і змаганням, стимулюють молодь до систематичних занять фізичною культурою і спортом, уміння проявляти свої моральні і вольові якості, командний дух, комунікативні навички. Онлайн-змагання у даний час (час карантинних обмежень) є важливою складовою ланкою навчально-тренувального процесу, найбільш доступним засобом організації змагальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Сапегіна І.О., Дорош М.І. Організація дистанційного навчання з дисципліни «Фізичне виховання» в Українському державному університеті залізничного транспорту в умовах карантину. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: зб. наук. праць міжнар. наук.-практич. інтернет-конф., м. Переяслав, 31 трав. 2021. 2021. Вип. 71. С. 271–273.

КОВГУН Т.В., к. філол. н., доцент

Інститут журналістики, Київський національний університет імені

Тараса Шевченка,

Київ, Україна

КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ВІД МАНІПУЛЯЦІЙ ДО ПЕРЕКОНУЮЧОГО ВПЛИВУ

«Хто володіє інформацією, володіє світом». Думка Уїнстона Черчілля стала хрестоматійною, утім не є вичерпною, оскільки завжди, особливо нині, в епоху мультимедійності, особливо актуальним є питання ефективності використання наявної інформації, і лише якісна передача інформації, забезпечення бажаних ефектів після її сприйняття адресатом визначають доцільність володіння нею. Таким чином, головним нині можна вважати комунікативний процес в усьому розмаїтті його форм, інструментів, каналів.

Своєю чергою, комунікація як суспільний процес залишається цікавою для вивчення з багатьох причин, її динаміка відбиває динаміку суспільних процесів, зокрема – дорослішання людського суспільства у його здатності сприймати інформацію критично, давати їй власну оцінку й убезпечувати себе від маніпуляцій. «У відповідь» і комунікативні технології стають дедалі витонченішими, певною мірою мімікують, враховуючи підвищення градусу демократичності суспільства і набувають ознак антропоцентричності – не декларованої, на кшталт сумнозвісних гасел «все для людини, все для блага людини», але реальної, дієвої.

Зазначена тенденція проявляється, зокрема, у поступовому зростанні, а нині практично переможному русі переконуючих комунікацій, або переконуючого впливу на свідомість соціуму над власне маніпулятивним.

У своїх міркуваннях ми виходимо з того, що переконуючий вплив – це комунікативний процес, який передбачає активну взаємодію різних за статусом комунікаторів, які мають різну мету, є комунікативно рівноважними (наділені свободою участі, впливу один на одного, що відповідає суб'єкт-суб'єктній парадигмі).

У наведеному вище визначенні О.Самборської [4] є два показові моменти: активна взаємодія сторін і суб'єктно-суб'єктний характер цієї взаємодії. Навіть невеличкий історичний екскурс в теорію комунікацій ХХ століття демонструє повільний, але невпинний рух комунікаційного процесу від односторонньої передачі інформації до активної взаємодії сторін у комунікаційному процесі, що, своєю чергою, і забезпечує ефективний переконуючий вплив.

Так, щодо ХХ століття прийнято виокремлювати такі етапи розвитку комунікацій [1]:

- 20-40-і рр. 20 століття – пропагандистські теорії преси (засобів масової інформації), вплив на колективну свідомість здійснюється переважно пропагандистськими методами, що не передбачають вичерпну аргументацію і зворотний зв'язок. Загалом зрозуміла для епохи світових війн, терору і тоталітарних режимів ситуація. Згідно з популярними на той час теоріями комунікацій, як теорія магічної кулі, теорія моделювання або теорія підшкірної ін'єкції, людина практично не усвідомлює вплив рекламних повідомлень, будь-якої «офіційної» інформації і поглинає її рефлексивно, сліпо наслідуючи запропоновані зразки.

- 50-і роки і далі – біхевіористські теорії комунікацій адекватно віддзеркалюють зміни, що відбуваються в суспільстві після Другої світової війни, як демократизація суспільних відносин в демократичних країнах, тимчасове пом'якшення тоталітарного режиму в СРСР тощо. Поглиблюється розуміння рушійних сил поведінки людини-споживача, виявляються ознаки індивідуалізації підходу до споживача, виокремлення цільової аудиторії серед загальної маси з урахуванням досвіду, соціологічних змінних тощо. В контексті питання про комунікаційні технології це означає невинний процес актуалізації зв'язків з громадськістю, призначення яких – гармонізація відносин учасників комунікації і формування довіри один до одного. Таким чином, поступово суб'єктно-об'єктні відносини комунікантів, обумовлені одновекторністю пропагандистського і рекламного впливу, витісняються, хоча й далеко не повністю, суб'єктно-суб'єктними відносинами умовно рівноправних учасників комунікативного процесу. Утім, і маніпулятивна за своєю природою реклама пропонує нині споживачеві не просто те, що потребує збуту, але, за коректного інтегрованого підходу, те, що відповідає очікуванням та інтересам ЦА і численних груп стейкхолдерів. Той факт, що поняття «стейкхолдер» останніми роками увійшло в активний вжиток комунікаційників-практиків свідчить про індивідуалізацію впливу, врахування максимальної кількості змінних адресата у прагненні переконати саме його в доцільності участі в певній комунікаційній кампанії. Сам підхід, що передбачає виокремлення вузьких груп впливу, як партнерів, співробітників компанії, медійників, спонсорів, волонтерів та інших свідчить про багат шаровий характер переконуючого контенту, адже кожна з груп стейкхолдерів вимагає свого аргументативного дискурсу, своїх меседжів і каналів впливу.

Заслугує на увагу і такий феномен останніх десятиліть, як гуманізація технологій, підвищення рівня соціалізації, відхід від суто бізнесових інтересів, що проявляється у визнанні корпоративної соціальної відповідальності складником бізнес-процесу. Останніми роками цей процес особливо активізувався, нині компанії прагнуть позиціонуватися не просто як соціально відповідальні – підтримка дитячих будинків, ветеранів, захист довкілля у вигляді відшкодувань невеликої частки доходу на їхню користь. Надбаннями 21 століття є технології особистого брендингу, побудови репутації, бренд-активізму і свідомого капіталізму, а це означає, що бізнесові, урядові, політичні та інші шари суспільства, а також лідери думок зацікавлені у підтримці громадськості, переконують її у своїх добрих намірах сприяти не стільки власному збагаченню або зміцненню влади, скільки вдосконаленню суспільного життя, встановленню справедливості в суспільних відносинах, зокрема в расових питаннях, питаннях міжнаціональних відносин, ставленні до інвалідів, людей похилого віку та інших вразливих груп населення. Джон Маккі, один з провідних ідеологів свідомого капіталізму і колишній хіппі, справедливо закликає до створення компаній, які приносять користь, і не тільки їхнім власникам, але суспільству і клієнтам: «Більшість успішних підприємців створюють компанії не заради максимального прибутку (хоча, звичайно, вони хочуть заробляти гроші), а заради того, що їх надихає, змушує рухатися вперед – заради якоїсь важливої мети. У кінцевому підсумку вона зводиться до наступного: зробити життя людей кращим [3].

Дослідження останніх двох років показали: 81% молодих людей очікують від виробника публічного прояву громадянської позиції [2]. Якісного продукту (інформаційного, комерційного, інтелектуального, культурного) більше недостатньо: щоб бути переконливим, треба відповідати ідеалам і принципам тих, хто платить.

Таким чином, огляд сучасних технологій впливу на свідомість споживача дозволяє зробити висновок про переконуючий вплив як основний психологічний складник сучасного комунікаційного процесу, і цей складник для численних традиційних комунікаційних технологій стає чимдалі важливішим, а для новітніх є основою ефективного впливу.

Список використаних джерел

1. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ: Освіта, 1999.
2. Легейдо В. Бренд-активізм: новий соціальний тренд или лицемерная уловка корпораций? URL: <https://republic.ru/posts/97353>

3. Маккі Д. Свідомий капіталізм. Компанії, які приносять користь клієнтам, співробітникам і суспільству. Манн, Іванов і Фербер, 2015. 336 с.

4. Різун В. Теорія масової комунікації: підруч. Київ: Видавничий центр «Просвіта». 2008. С.188-197

5. Самборська О.В. Соціально-психологічні механізми переконуючого впливу.: дис.... канд. психол. наук.: 19.00.05. Київський національний ун-тет імені Тараса Шевченка. Київ, 1997. 190 с.

ЛУЧКО О.Р., ст. викладач

ДОВЖЕНКО С.С., ст. викладач

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ ДЛЯ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ЯК ОДНА З ФОРМ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ВИШУ

Кваліфікований спеціаліст у своїй галузі повинний мати освіту і в галузі фізичної культури, яка є основним засобом його фізичного удосконалення для виконання своїх соціальних обов'язків.

Особливістю організації занять з фізичного виховання є пріоритет практичних занять, де успішно вирішується задача підготовки кадрового резерву держави, який фізично здоровий та тривалий час може зберігати працездатність і активну життєву позицію [1, с. 97].

Використанню комунікативно-інформаційних технологій для вивчення дисциплін у виші приділяється велика увага. А як же ці технології можуть бути використані на заняттях з фізичного виховання? Розглянемо, як можна покращити заняття з фізичного виховання за допомогою інноваційних технологій.

На теперішній час мобільні пристрої повинні асоціюватися не тільки як засоби зв'язку та розваг, але і як засоби, які за допомогою мобільних додатків можна використовувати з навчальною метою [2, с. 272].

Для студентської молоді використання додатків для занять фізичною культурою на своєму смартфоні є загальнодоступним і як доповнення до академічних занять з фізичного виховання у виші. Чотири години на тиждень недостатньо для фізичного удосконалення студентів. У зв'язку з цим стає

необхідним розглянути питання використання мобільних додатків для занять фізичною культурою як однієї з форм самостійних занять у виші.

А чи можуть мобільні додатки та фізичні тренування бути сумісними? Якщо подивитись з одного боку, то не існує ніякого способу сформувати фізично підготовленого майбутнього фахівця – інженера крім практичних занять фізичною культурою і спортом. Але, якщо подивитися з іншого нового боку, то для удосконалення рівня фізичної підготовленості студентської молоді та залучення її до регулярних самостійних фізичних тренувань, використання мобільних додатків може бути ефективним.

У сучасному світі практично всі студенти використовують свої гаджети у повсякденній навчальній діяльності, так чому ж їх не використовувати і з оздоровчою метою.

Найбільш популярні мобільні додатки, які використовуються для самостійних занять фізичною культурою, можна поділити на чотири напрямки:

1. загальна фізична підготовка;
2. ходьба, біг;
3. фітнес-тренування;
4. правильне харчування.

Розглянемо деякі мобільні додатки для самостійних занять фізичною культурою і, які є безкоштовними, що має велике значення для студентської молоді.

Для загальної фізичної підготовки: NikeTrainingClub, HomeWorkout та ін. [4]. До цих додатків входять покрокові інструкції зі складання власної програми тренувань як вдома, так і на вулиці. Кожний додаток має велику кількість тренувань, які охоплюють різні групи м'язів та рівні фізичної підготовленості того, хто займається; відеоінструкції; тренувальні програми, трекер прогресу та ін.

Ходьба, біг: Nike +, RunKeeper, GPS спортивний трекер – біг, ходьба, велосипед та ін. [4]. До мобільних додатків ходьби і бігу включені наступні функції: моніторинг тренувань, складання індивідуальних програм, статистичні дані (кілометраж, витрати калорій, середній темп, мапа маршруту та ін.).

Фітнес-тренування: Freeletics – TrainingCoach, Fitprosport, Gymup та ін. [4]. Додатки для фітнес-тренувань підходять практично для всіх користувачів незалежно від їх фізичної форми. Практично всі мобільні додатки містять відеодемонстрацію занять, музику, таймер та інше і мають великий вибір фітнес-вправ (для покращення витривалості, гнучкості, на статику, для схуднення та ін.).

Правильне харчування: My Fithness Pal, Food Diary, Good Food та ін. [3].
Всі мобільні додатки з правильного харчування орієнтовані на контроль харчування, добового споживання калорій, білків, жирів, вуглеводів з урахуванням ваги, росту, віку користувача.

Мобільні додатки для занять фізичною культурою швидко і точно надають оцінку і рівень фізичної підготовки того, хто займається. Більшість додатків сприяють активізації механізмів мотивації – саморозвитку і самовдосконалення. Мобільні додатки не тільки надають можливість зберігати результати тренувань в електронному вигляді, але й здійснювати аналіз і обговорення досягнутих результатів.

Мобільні додатки є достатньо ефективним засобом підтримки гарної фізичної форми, а також збереження здоров'я на довгі роки. Консультація викладача з фізичного виховання з питань лікарсько-педагогічного контролю для самостійних занять фізичною культурою є необхідною вимогою під час використання мобільних додатків, щоб фізичні навантаження були адекватними фізичним можливостям організму студента, щоб вони надали позитивний ефект.

Список використаних джерел

1. Король О.С., Хрипач А.Г., Заліско О.К., Зелікова Т.І. Формування здоров'язбережувальної компетенції у процесі фізичного виховання засобами дистанційного навчання. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2020. Вип. 7 (127). С. 05 – 99.

2. Сапегіна І.О., Дорош М.І. Організація дистанційного навчання з дисципліни «Фізичне виховання» в Українському державному університеті залізничного транспорту в умовах карантину. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації* : зб. наук. праць міжнар. наук.-практич. інтернет-конф., м. Переяслав, 31 трав. 2021. 2021. Вип. 71. С. 271 – 273.

3. Топ-5 додатків, які допоможуть Вам слідкувати за здоровим харчуванням. URL: <https://harpersbazaar.com.ua/beauty/diets/top-5-prilozheniy-dlya-poteri-vesa-i-kontrolem-za-pitaniem/> (дата звернення: 25.09.2021).

4. Топ фітнес додатків 2020 року. URL: <http://luxtopfit.com/ua/trening/top-fitness-prilozhenij-2020-goda/> (дата звернення: 25.09.2021).

РУМЯНЦЕВА Т.Г., *д. филос. Н., профессор, член Нью-Йоркской академии наук*

Белорусский государственный университет

Минск, Белоруссия

«ТЕНЬ БОЛЕЗНИ» Ф. НИЦШЕ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКА И ФИЛОСОФСКОГО СТИЛЯ МЫСЛИТЕЛЯ

Ф. Ницше подготовил почву для перехода от философской классики («философии сознания») к неклассической философии («философии языка»), более того, он ввел в философию и культуру целый ряд идей, которые приобрели затем «сквозной» характер, в той или иной мере воспроизводясь в самых разных философских течениях XX века. Речь идет о критике разума и базирующейся на нем науки, переосмыслении роли и значения истины, природы и сущности языка и многого другого. Всё это философ назовет «идолами», от которых надо очистить сознание. Он писал: «И будут выслежены новые идолы?... Это маленькое сочинение есть великое объявление войны; что же касается выслеживания идолов, то на сей раз это не временные, а *вечные* идолы, к которым я здесь прикасаюсь молотом....» [1, с.557].

Язык Ницше понимал не просто как инструмент сообщения, а то, с помощью чего можно разрушить привычный ход мыслей, устоявшиеся штампы и стереотипы, вызвав у читателя новые представления о, казалось бы, хорошо известных и привычных вещах. Та «новая философия», к созданию которой он приступил в своих произведениях, и которую часто сравнивают с психоанализом познавательных и нравственных парадигм, потребовала разоблачения исторического смысла ценностей, сложившихся в Европе за 2000 лет. Речь идет о достаточно радикальной смене самой философской парадигмы: философия, по Ф. Ницше, не должна больше заниматься поисками истины, сосредотачивая все свои усилия на теоретическом познании. Ее задача – это задание новых ценностей и перспектив, включая сюда и анализ истории происхождения моральных и любых других предрассудков. Он пишет: «При каких условиях изобрел человек себе эти суждения ценности – добро и зло? И какую ценность имеют сами они? Являются ли они признаком бедственного состояния, истощения, вырождения жизни? Или, напротив, обнаруживается ли в них полнота, сила, воля к жизни, ее смелость, уверенность, будущность?»... «нам необходима критика моральных ценностей, сама ценность этих ценностей должна быть однажды поставлена под вопрос» [1, с. 410, 412.]

Осуществленная им реформа философии как таковой, придание ей совершенно новых целей и задач потребовали и коренной реформы языка, нового отношения к стилю философского исследования, что и было осуществлено немецким философом. Новая концепция философии подразумевала включение в нее радикально новых средств выражения – афоризм, дифирамб, стихотворение и т.п. Здесь именно афоризм становится своего рода искусством толкования и оценки, а сам «новый философ будущего» превращается и в физиолога, и врачевателя, и в законодателя.

Анализируя тексты Ф. Ницше, следует обращать внимание не только на непосредственно выраженное в них содержание, но и то, *как* мыслитель организует это содержание, так как преобладающая в них форма – афоризм выполняет крайне важную задачу. Это, как уже отмечалось, разрушение стандартных стереотипов мысли, причем, именно благодаря избранному стилю письма, его непохожести на все когда-либо имевшее место в литературе, дерзости и т.п. Как пишет исследователь творчества Ф.Ницше К.Свасьян, от его текстов, особенно «Так говорил Заратустра», книге, в которой этот новый язык проявил себя наиболее выпукло, «нельзя ожидать привычной «информации»... Слова здесь бросаются как игральные кости – не больше: «гремя словами и игральными костями, – предупреждает Заратустра, – дурачу я тех, кто торжественно ждет» [2, с. 772].

Многие авторы ссылаясь на откровения самого Ф. Ницше, отмечали влияние болезни на формирование его отрывочного, афористического стиля; он возник у него как бы «поневоле», в промежутках болей, урывками, а затем стал для Ф. Ницше его вторым я. Философ действительно писал о том, что, спасаясь от своего недуга, он научился пускаться в фальсификации действительности, представлялся бодрым, объективным, любопытствующим и насмешливым, полагая, что у больного это признак хорошего вкуса.

Тему языка и особенностей афористического стиля его работ, связывали с болезнью Ф. Ницше и такие выдающиеся писатели и философы, как А. Белый, Л. Шестов, Т. Манн, С. Цвейг, Ж. Делёз и др. Так, Делёз прямо спрашивал, «в каком смысле болезнь (или даже – безумие) присутствует в творчестве Ф. Ницше» [4, с. 12]. Однако, отвечая на этот вопрос, он категорически отвергал даже саму мысль о том, что она могла быть «источником вдохновения...» и видел в болезни, скорее, «точку зрения на здоровье, а в здоровье – точку зрения на болезнь как перемещение, призвание к переоценке ценностей» [4 с. 13].

Завершая разговор о том, что образно называют «тенью болезни» Ф. Ницше и ее влиянии на формирование языка и стиля философского письма мыслителя, отметим, что в XX веке в европейской культуре возникает совершенно необычный, или ранее просто недостаточно отрефлексированный, образ гениальности как болезни. Речь здесь не идет об исследованиях в духе Ч. Ломброзо, писавшего о соотношении «гениальности и помешательства», Э. Кречмере или даже З. Фрейде. Имеется в виду такой образ больного гения, о котором рассуждают отнюдь не в чисто медицинском, а, скорее в социокультурном или культурологическом смысле. В данном контексте болезнь гениального человека рассматривается как своего рода привилегированное состояние, как та перспектива, точка отсчета и т.п., которая представляет возможным увидеть и осмыслить то, что обычному человеку в обычном состоянии оказывается просто недоступно. Называя такое состояние «предельным», некоторые авторы связывают его с особенностями и характером языка и стилем философствования самого Ф. Ницше. Язык, таким образом, приобретает совершенно не свойственное ему ранее значение, будучи уже не просто инструментом передачи мысли, а тем, что оказывает разрушающее и одновременно созидующее воздействие на сознание читателя. Ломая все привычные штампы и стереотипы, он призывает нас по-новому посмотреть на этот мир, вызвать новые впечатления и мысли о происходящем и о себе самом. Он как бы призывает читателя к тому, что можно назвать «переоценкой ценностей», расширяет его кругозор за пределы наличного бытия, закладывая тем самым основы для новых мирообразующих практик. Только так, пожалуй, и представляется возможным «превзойти» сегодняшнего человека, разучившегося мыслить, думающего исключительно о комфорте и благополучии и неспособном отразить угрожающие вызовы современного глобального мира.

Список використаних джерел

1. Ницше Ф. Сумерки идолов, или как философствуют молотом. *Ницше Ф. Сочинения в двух томах.* Том 2. Москва: Мысль. 1990. С.556-630.
2. Свасьян К. Так говорил Заратустра. Примечания. *Ницше Ф. Сочинения в двух томах. Т.2. М., Мысль. 1990. – С. 770-775.*
3. Румянцева, Т.Г. Фридрих Ницше. Минск: Книжный Дом. 2008. 192 с.
4. Делёз, Ж. Ницше. Санкт-Петербург: АХИОМА. 2001. 184 с.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ДИСТАНЦІЙНИХ (ЦИФРОВИХ) ТЕХНОЛОГІЙ

Рухова активність є одним з обов'язкових компонентів здорового способу життя. Вона не тільки дозволяє підтримувати зовнішній вигляд людини, але й суттєво позначається та емоційному стані та розумовому розвитку особистості. Зазвичай в шкільні та студентські роки найбільш розповсюдженою формою рухової активності є заняття фізичною культурою. Остання є «невід'ємною частиною формування загальної і професійної культури особистості сучасного фахівця» [2], прищеплює позитивне ставлення до фізичної активності, прояснює її важливість для психологічного самопочуття та загальної працеспроможності студентів, формує звичку до систематичних занять. Метою занять фізичною культурою у ЗВО є не тільки розвиток та задоволення потреб здобувачів освіти в руховій активності, але й «створення мотиваційних установок, допомога у виборі форм занять для повноцінної самореалізації особистості» [там само].

Водночас останні два роки поставили перед багатьма викладачами фізичної культури низку викликів. Дистанційний або змішаний формат навчання, який став наслідком світової пандемії й унеможливив звичне навчання, примусив їх шукати нові форми та техніки організації занять, опанувати новітні цифрові технології тощо. Вдвічі актуальним такі пошуки є через зменшення можливостей для регулярної фізичної активності (періодичні локдауни, тимчасові закриття або обмеження відвідування басейнів, тренажерних залів, спортивних секцій). Подібні доречні карантинні обмеження посилюють «сидячий» спосіб життя сучасної особистості, сприяє розвитку гіподинамії, спричинює збільшення кількості людей, хворих на серцево-судинні захворювання, діабет, розлади ендокринної системи. Крім того, низький рівень фізичної активності здобувачів освіти може посилювати негативні психологічні тенденції – збільшувати рівень психологічної напруги та/або стресу, посилювати прояви ситуативної і особистісної тривожності, загострювати агресивність. Саме тому гостро постає питання вдосконалення організації занять фізичною культурою у закладах вищої освіти через активне впровадження в навчальний процес цифрових інструментів та технологій.

В Українському державному університеті залізничного транспорту для забезпечення повноцінної дистанційної взаємодії між викладачем та здобувачами освіти активно використовують сервіс відеоконференцій Zoom (для взаємодії в синхронному режимі), та систему управління навчанням Moodle, яка призначена для організації й управління асинхронним освітнім процесом у хмарному середовищі з використанням цифрових інструментів і технологій. Зручний й зрозумілий інтерфейс останньої не вимагає спеціальних навичок від викладачів та здобувачів освіти. Система управління навчанням Moodle дозволяє розмішувати весь комплекс навчально-методичних матеріалів (силабус, методичні рекомендації, список рекомендованих ресурсів та джерел), практичних додатків та мультимедійних матеріалів до основного теоретичного курсу, чітко окреслювати організаційні моменти (розклад занять та консультацій, посилання на відео зустріч, терміни складання проміжного та підсумкового контролю тощо), застосовувати різноманітні інструменти для контролю виконаних завдань тощо.

Організація та проведення занять фізичною культурою у дистанційному режимі має певні обмеження. Крім традиційних недоліків як-то: відсутність необхідних технічних засобів та/ або програмного забезпечення, нестабільність інтернет-з'єднання, значних витрат часу на розробку повноцінного контенту для дистанційних курсів, відсутності безпосереднього спілкування та зворотного зв'язку між викладачами та здобувачами освіти, необхідності підвищувати рівень мотивації останніх, є обмеження, які стосуються виключно особливостей організації занять фізичною культурою.

До таких слід віднести невеличку площу приміщень в домашніх умовах, що унеможливує використання традиційних видів рухової активності, спрямованих на підтримку належної фізичної форми (наприклад виконання вправ із спортивним обладнанням чи інвентарем, біг, стрибки тощо). Їх можна замінити на комплекси вправ ранкової гімнастики, різноманітні «Руханки», вправи із використанням гімнастичного килимка, м'яча, тижневі комплекси вправ для різних груп м'язів, колові тренування із силової підготовки, йогу, пілатес тощо. Якщо викладач не має можливості самостійно записати власні відеоуроки, можна використати вже наявні матеріали, розміщені на відеохостингу YouTube.

Також викликає ускладнення звітування здобувачами освіти про виконання тих чи інших практичних завдань/ вправ. Не завжди здобувачі освіти мають можливість виконання запропонованих видів рухової активності в синхронному режимі й потребують створення запису, який підтвердить факт

виконання ними вправ та свідчитиме про їхню якість. З такою метою можна використовувати як простий відеозапис, що зберігається у форматі *.mp4, так і додаток Screencasts / videoscreen capture, який дозволяє робити цифровий відеозапис інформації з екрану, або демонструвати виконання вправ у режимі реального часу через застосунок для мобільного телефону ScreamStream.

Таким чином, головна особливість організації занять фізичною культурою у закладах вищої освіти з використанням дистанційних (цифрових) технологій полягає в тому, що 1) співвідношення теоретичний матеріал / практичні вправи та рухова активність суттєво змінюється на користь перших; 2) підсумкова оцінка за курс залежить не тільки від рівня реальної фізичної підготовки, але й від наявних знань (тестові завдання); 3) перерозподілу видів та форм фізичної активності (до більшого використання тих, які не потребують спеціального обладнання та простору); 4) підбору цифрових засобів контролю виконання практичних вправ (комп'ютерні додатки та мобільні застосунки).

Список використаних джерел

1. Прокопенко Ю.С. Використання цифрових інструментів при вивченні фізичного виховання та спортивних дисциплін під час дистанційного і змішаного навчання. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/conferences/article/download/11193/10498> (дата звернення 15.10.2021)

2. Дистанційне навчання з фізичної культури як компонент системи сучасної освіти. URL: <https://vseosvita.ua/library/distancijne-navcanna-z-fizicnoi-kulturi-ak-komponent-sistemi-sucasnoi-osviti-399164.html> (дата звернення 15.10.2021)

3. Гейтенко В.В., Сорокін Ю.С. Організаційно-педагогічні умови дистанційних технологій навчання зі студентами спеціальності «Фізична культура і спорт». URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/29/part_1/20.pdf (дата звернення 15.10.2021)

ПЕРЦЕПТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Проблема особливостей і факторів оптимізації, підвищення ефективності міжсуб'єктної взаємодії, і міжособистісної перцепції зокрема, актуалізувалася зі стрімким переходом освітнього процесу у вищій школі до широкого використання технологій дистанційного навчання (ДН).

Разом з визнаними перевагами ДН, серед яких: доступність, можливості вибору індивідуальної траєкторії (як вектору, так ритму і швидкості просування по ній), використання значної інформаційної бази, сприяння розвитку творчого й інтелектуального потенціалу за рахунок самоорганізації та ін. [2], – науковцями визначаються і проблемні, такі, що викликають занепокоєння і тому потребують особливої уваги, аспекти ДН.

Серед останніх можна вказати на акцентоване у багатьох дослідженнях зменшення в умовах ДН можливостей щодо реалізації безпосередніх міжособистісних контактів, що «не лише викликає фрустрацію і зашкоджує ефективності ДН, а й ставить під загрозу сам сенс його використання» [цит. за 1, с.159], адже технічні засоби стають між учасниками навчального процесу, наслідком чого є посилення переживань ізольованості, самотності, що постає як проблема «дегуманізації», яка має не лише психологічний, але й філософський характер [там само]. На противагу – зусилля, спрямовані на створення особистісної орієнтованості, дружності, гостинності середовища, а також «залучення студентів у безпосередні, невідкладені інтеракції поліпшує результати учіння, що відбивається у результатах тестів, оцінках та почутті задоволення студентів» [1, с.160].

У цілій низці досліджень було виявлено, що безпосередній контакт з викладачем потрібний не лише для прояснення змісту матеріалу, що вивчається, але й для підтримки мотивації до навчання, а обмеженість безпосередніх контактів з одногрупниками в умовах ДН не дозволяє обговорити і, відповідно, вирішити емоційні труднощі, які об'єктивно пов'язані з дорослішанням і становленням особистості молодих людей [за 2].

Тому важливим є запит на реалізацію психолого-педагогічних підходів щодо здійснення міжособистісної взаємодії в умовах ДН у ЗВО, які б сприяли переживанню емоційного комфорту учасників освітнього процесу і водночас –

розвитку самостійності, організованості, інших важливих в умовах сучасного суспільства універсальних (soft-skill) компетентностей майбутніх фахівців.

Формування таких підходів має враховувати особливості психологічних і соціально-психологічних механізмів і закономірностей міжособистісного спілкування. Однією з таких особливостей є сприйняття руху. Відомо, що «характер руху – енергійний, спокійний, м'який, та і взагалі будь-який, притаманний живому організму – у багатьох випадках ефективно резонує з нашими перцептивними механізмами» [1, с.157]. Стосовно завдань саме навчальної діяльності відомо, що рух є сильним засобом для того, щоб привернути увагу, він може сприяти підвищенню мотивації [1, с.156]. Спілкування ж в умовах одностороннього зорового сприйняття під час синхронних форм ДН, а особливо в умовах асинхронних його форм, обмежене щодо перцепції міміки, жестів, пантоміміки партнерів по спілкуванню. Така взаємодія ускладнює реалізацію віддзеркалення, яка крім налагодження ефективного міжособистісного зв'язку, відіграє значну роль у розвитку самосвідомості, самооцінки особистості.

Важливий вплив на результати спілкування здійснюють такі механізми міжособистісної перцепції, як проекція, стереотипізація, каузальна атрибуція. В умовах ДН суттєво зменшуються можливості отримання такої, що у безпосередніх контактах мало усвідомлюється, але суттєво впливає і визначає рельєфність і точність сприйняття особистості, невербальної інформації, а також тих сигналів і інформації, що формують габітарний імідж людини. І тому учасники контактів, опосередкованих технічними засобами, легко можуть опинитися у полоні помилкових, викривлених власними проєкціями і стереотипами, уявленнями про причини дій, слів, оцінок один одного. Такі умови сприяють виникненню негативних емоцій, непорозуміння і є викликом особистісній зрілості, самокритичності, навичкам самоусвідомлення, саморегуляції і комунікативній компетентності особистості.

Також ДН вимагає від учасників доволі високого рівня розвитку навичок письмової комунікації, розвитку волі і самоорганізації, уміння надавати, формулювати запит і отримувати ефективний, прозорий зворотній зв'язок [3]. Фактично така форма освітнього процесу передбачає розвиток у суб'єктів – його учасників – цілої низки специфічних (відмінних від умов безпосередньої взаємодії) умінь і навичок, в тому числі й у сфері міжособистісних контактів. Усвідомлення їх важливості має бути відображене як у певних нормах взаємодії, очікуваних від учасників освітнього процесу, так і в організації ДН. Так сприяти ефективності міжособистісної перцепції у спілкуванні могла би

домовленість бути присутніми на заняттях під час їх синхронного проведення у форматі відео-конференцій із включеним двостороннім (багатостороннім) відеозв'язком. Також працювало би на ефективність спілкування в умовах ДН більш широке запровадження форм роботи, які передбачають використання синхронних засобів дистанційної освіти, проведення включених у години навантаження викладача індивідуальних та групових консультацій у синхронній формі, які найбільше з дистанційних засобів можуть компенсувати дефіцит безпосередніх контактів.

Список використаних джерел

1. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія. за ред. М.Л.Смульсон. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2012. 240с.

2. Мельніченко С.В., Ржевський Г.М., Роганов В.П. Психологічно-організаційні особливості дистанційної форми навчання в сучасних умовах. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 6. С.242-247. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2013_6_44 (дата звернення 08.10.2021).

3. Сивогракова З.А. Психологічний зміст і педагогічна роль зворотнього зв'язку в умовах дистанційного навчання. *Людина, суспільство, комунікативні технології : Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 90-річчю Українського державного університету залізничного транспорту, 15-16 жовтня 2020р.* Харків : ДІСА ПЛЮС, 2020. С. 171-175

ЦИГАНОВСЬКА Н.В., завідувач кафедри фізичної культури і здоров'я
Харківська державна академія культури

Харків, Україна

КІБЕРСПОРТ ТА КІБЕРСПОРТИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ

Україна все більше долучається до світових глобалізаційних процесів набуваючи характеристик інформаційного суспільства. Основною цінністю інформаційного суспільства є інформація та можливість вільного доступу до неї, а засобом розвитку інформаційних технологій та цифрової грамотності людей. Цифровізація, діджиталізація, оцифрування, віртуальна реальність, «хмарні» сховища, дистанційні технології, цифрові освітні інструменти... Цей перелік можна продовжувати. Але факт залишається фактом – інформаційні технології все глибше входять в наше життя, змінюючи уявлення навіть про

його традиційні сфери та галузі. Не залишилися осторонь спорт та спортивна освіта. До традиційних видів спорту останніми роками додався кіберспорт, який через необхідність підготовки якісних фахівців нової галузі, спричинив появу кіберспортивної освіти. Водночас не слід скептично ставитися до нової галузі освітньої та спортивної діяльності. Кіберспорт відноситься до інтелектуальної діяльності, і його часто порівнюють із шахами. Як зазначає Т.Савчук: «...кіберспорт – це не просто “стрілялки”, а фундаментальний елемент сучасної цифрової культури. Сьогодні кіберспорт навіть можна вивчати в університеті, а робочих місць в цій галузі з’являється все більше» [5].

Кіберспорт – це змагання між окремими спортсменами або командами в віртуальному середовищі комп’ютерних ігор (найпопулярнішими з яких є Dota 2, CS: GO, League of Legends, Fortnite, Overwatch тощо). Головних критеріїв під час організації змагань та підбору ігор два: 1) гра має розкривати та демонструвати вміння спортсменів (тому ігри результат яких суттєво залежать від фактору випадковості заборонені); 2) гра має забезпечувати рівні умови змагань для усіх. Саме тому «дисципліни в кіберспорті поділяються класів, які відрізняються між собою характеристиками просторів, моделей, ігровим завданням і необхідними навичками кіберспортсменів: стратегії в реальному часі, спортивні стимулятори, авто-симулятори, шутери від першої особи, файтінг» тощо [2]

Останніми роками в світі та Україні «зростає кількість людей, які починають займатися кіберспортом професійно. Тут все як у справжніх спортсменів – тренування, турніри, ...освіта.» [4]. Кіберспортивна освіта – це освіта, що дозволяє розвинути як навички гравця, так і навчитися організовувати та проводити змагання із кіберспорту (esports).

В західних країнах середня або вища освіта в галузі кіберспорту вже стає звичним явищем. З метою підготовки фахівців в галузі кіберспортивної індустрії тільки в США налічується понад 50 навчальних закладів, де є подібна спеціалізація. Не відстають країни Європи та Азії. До основної навчальної шкільної програми додали дисципліни з кіберспорту в The Games Vidaregaande Skule (Норвегія) та Arlandagymnasiet (Швеція). Можна записатися на річний курс із електронних видів спорту та ігрового дизайну (Академія інформатики, Сінгапур) або навчатися за трирічною програмою із розвитку ігрових навичок (Lanxiang Vocational School, Китай). Крім того є можливість отримати ступінь бакалавра з кіберспорту (Стаффордширський університет, Великобританія).

Державної підтримки освіта в галузі кіберспорту в Україні поки що не має, але отримати її все ж таки можна. Але кіберспортивні організації та федерації

створюють приватні школи та академії, в яких можна розвинути як власні ігрові навички, так і навчитися створювати ігри та проводити змагання. З недавнього часу також можна отримати диплом бакалавра та / або магістра [1; 4].

Харківська державна академія фізичної культури, освітня програма «Комп'ютерний спорт» за I (бакалаврським) рівнем вищої освіти (з 2018 р.). Теоретична та практична підготовка майбутніх тренерів включає в себе: теорію і методіку спортивного тренування, педагогічну майстерність, психологію спорту, методи наукових досліджень, анатомію, фізіологію, статистичні методи спортивних досліджень, інформаційні технології в спорті тощо.

Національний університет фізичного виховання та спорту України (НУФВСУ), освітня програма «Кіберспорт» за II (магістерським) рівнем вищої освіти (з 2019 р.). Майбутні магістри вивчають інноваційні технології в кіберспорті, інфраструктуру кіберспорту, професійний геймінг, стратегічний менеджмент, психологічний супровід спортивної діяльності, систему підготовки та змагань в кіберспорті, психорегуляцію в спортивній діяльності геймерів, івент-менеджмент в кіберспорті тощо.

Кіберспорт – один із сучасних видів спорту, який динамічно розвивається. Однією з переваг кіберспорту є його відносна незалежність від епідемічної ситуації. В умовах, коли спортивні змагання і турніри з інших видів спорту переносяться, відбуваються в закритому режимі, потребують ретельного контролю за станом здоров'я спортсменів, esports заходи відбуваються за розкладом у звичному режимі. До того ж в сучасних умовах індустрія кіберспорту є економічно привабливою та вигідною завдяки великій аудиторії глядачів. Саме це приваблює рекламодавців та створює можливості для подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. В українських вишах з'являються спеціалізації з кіберспорту. Це світова тенденція. URL: <https://ua.tribuna.com/tribuna/blogs/imbalance/2557321.html>
2. Кіберспорт: що це, історія, змагання, як розвивається в Україні. URL: <https://mixsport.pro/ua/blog/kibersport-cto-eto-istoria-sorevnovania-kak-razvivaetsya-v-ukraine>
3. Кіберспортивна вища освіта: що це? URL: <https://esports.ua/feed/66-kibersportivna-vishcha-osvita-shcho-tse>
4. Кіберспортивна освіта: як Україна робить перші кроки. URL: <https://logincasino.com.ua/blog/kibersportivna-osvita-yak-ukrainyna-robit-pershi-kroki60305.html>

5. Савчук Т. Що таке кіберспорт та як ця культура розвинена в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29189982.html>

6. Твердь О. Кіберспорт: що це і кому таке потрібно. URL <https://lviv.com/urban/kibersport-shho-tse-i-komu-take-potribno/>

ЧАПЛИГІН О.К., *д. філос. н., професор*

СУК О.Є., *ст. викладач*

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Харків, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ HIGH-HUME (ДО УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ)

Становлення нового соціокультурного феномену high-tech, базується на ґрунті складних наукомістких технологій. До числа базових технологій hi-tech прийнято відносити нанотехнології, біотехнології та інформаційні технології, але інформаційні технології є системоутворюючими для цього феномена.

Масовий розвиток інформатизації спричинив перехід від high-tech до формування іншого соціокультурного феномену – феномену high-hume. Це відбулося завдяки появі та поширенню сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, що дозволили обробляти величезні масиви інформації і транслювати на великі території потрібні інформаційні потоки із заданою тривалістю та в необхідних кількостях. Становлення high-hume по суті являє собою процес конвергенції соціальних і високих інформаційних технологій (ІТ), що обумовлено потребами високотехнологічних виробництв [1]. При цьому сучасні інформаційні технології знижують комунікаційні втрати, забезпечують оперативність і завдяки інтерактивності – зворотний зв'язок з об'єктом впливу.

Щоб дослідити поняття high-hume, необхідно перш за все, звернутися до поняття «гуманітарні технології». Гуманітарні технології – це система науково-гуманітарних знань, використання яких дозволяє реалізувати конкретний людський задум за допомогою певних умов, засобів. Вони проєктуються з використанням комплексного знання: гуманітарного і природничого, що дозволяє не лише оперативну взаємодію між суб'єктами технологічного процесу, його активними учасниками, а й в значній мірі «стискати» і «технологізувати» час.

У ХХІ ст. дослідники частіше за все акцентують увагу на тому, що це століття можна назвати століттям «людини». Тому стійкою тенденцією є

підвищена увага до фахівців, професійна діяльність яких пов'язана із взаємодією в системі «людина-людина». На думку В. П. Соломіна, «гуманітарні технології визначають сьогодні перспективний вектор інноваційного розвитку, оскільки дозволяють реалізовувати професійні компетентності, затребувані сучасним суспільством» [2, с. 123]. Слід зазначити, що спочатку гуманітарні технології створювались для використання в політиці, і в цьому сенсі використовувались як технології впливу, відмінні своєю м'якістю від технологій примусу та насильства [3]. Незважаючи на те, що гуманітарні технології були створені для вирішення політичних проблем, поступово вони охопили і інші сфери.

Останніми десятиріччями ряд науковців (О. Жукова, І. Лисак, І. Мельник, О. Полікарпова та ін.) звертають увагу на появу технологій, що отримали назву високих гуманітарних технологій (Hi-Hume, High-Hume, highhume тощо), однак, існує певна невизначеність. Мова йде не про олюднення техніки, а про технології маніпулювання свідомістю та особистістю. Культовий американський філософ Фукуяма у книзі «Наше постлюдське майбутнє» впевнено заявляє, що найбільш суттєвою загрозою існуванню людства є саме розробка ефективних технологій здійснення біовлади [4].

Український філософ В. Чешко зауважує, що до виникнення генетичної інженерії пов'язуючою ланкою між біологічною еволюцією та технологічним прогресом була матеріальна та духовна культура. Технологічні новачі змінювали образ життя та впливали на перебіг біологічних процесів, дестабілізуючи не лише фазовий простір біологічної соціокультурної еволюції, а й результуючий вектор цієї еволюції [5]. На думку автора, технологія робить нашу генетичну конституцію та зміст нашої свідомості предметом раціоналістичного контролю та управління. Результат розвитку двох технологій – маніпулювання свідомістю (змінення соціокультурного коду) та змінення генетичного коду – і є технологіями керованої еволюції, що мають назву – high-hume технології.

Треба зазначити, що це поняття є ще недостатньо підданим філософсько-методологічному аналізу і в колі науковців немає однастайності в його розумінні. Яскравим показником недостатності є відсутність в більшості сучасних академічних філософських словниках визначення самого поняття високих гуманітарних технологій.

Серед визначень high-hume в інтернет-виданнях, привертає увагу наступне: high-hume (від англ. – високі гуманітарні технології) – сукупність

знань, духовних і культурних цінностей, а також методів передачі інформації, які організують людей і спонукають до певної колективної діяльності.

Зазвичай до високих гуманітарних технологій відносять досить широкий спектр гуманітарних практик: філософію, релігію, гуманітарні науки, мистецтво у всіх його проявах, поп-культуру, навіть моду в різних галузях (одяг, дизайн, музика), а також досить широкий спектр різних гуманітарних ноу-хау (в т.ч. методик викладання, маркетингу, спілкування) тощо.

Як вже зазначалось, на сьогоднішній день сутність поняття недостатньо досліджена і термін вживається скоріше, як данина моді, коли певні технології оголошуються всемогутніми, страхітливими, такими, які «спроможні повністю змінити свідомість людей, обернувши їх на бездумних, безвольних роботів, керованих ззовні» [6, с. 132]. Автори більшості робіт, присвячених даній проблемі, під high-hume технологіями розуміють «технології зміни людської свідомості» [7, с. 71], або навіть «технології безпосередньої зміни людини» [8, с. 24]. Сама ж людина розглядається як соціотехнічна система, а її свідомість – як «технологічний об'єкт, яким можна керувати, задаючи певну програму дій» [9, с. 95]. Так, В.Ф. Чешко розуміє під high-hume «високі технології, предметом яких є перетворення біосоціальної природи людини, тобто трансформацію її генетичного, когнітивно-логічного і соціокультурного кодів» [10, с.101]. Така трактовка high-hume технологій є характерною для трансгуманізму, з позицій якого високі соціогуманітарні технології відносяться до технологій керованої еволюції, що дозволять ліквідувати людські страждання, радикально розширити фізичні, розумові та психологічні можливості людини.

Зазначені визначення high-hume технологій потребують уточнення, оскільки стосовно біосоціальної природи людини в даний час можна говорити лише про гіпотетичні, потенційні можливості таких перетворень.

Крім того, при визначенні поняття необхідно звернути увагу на значне збільшення частки наукових знань, що використовуються в технології, зокрема соціогуманітарних знань. Подальшого глибоко філософського осмислення потребує визначення того, які саме технології слід вважати гуманітарними: технології, які призначені для зміни людської свідомості; технології, які використовують новітні досягнення соціогуманітарних наук; технології, що спрямовані на соціогуманітарну сферу або технології, що пов'язані з інформацією.

Список використаних джерел:

1. Узлов Н.Д. Настоящее и будущее гуманитарных технологий . *Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология.* 2011. №4.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nastoyaschee-i-budushee-gumanitarnyh-tehnologii>

2. Соломин В. П. Гуманитарные технологии как инновация в образовании. *Вестник Томского гос. пед. ун-та*, № 4. с. 124–127

3. Грановский В., Осипов В., Карижский М. Инструменты влияния. *Сетевой проектный журнал XYZ*. URL: <http://www.uis.kiev.ua/discussion/impact.html>

4. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. URL: <https://www.labyrinth.ru/books/477960/>

5. Чешко В.Ф., Глазко В.И. HighHume (биовласть и биополитика в обществе риска): Учебное пособие. Москва. 2007. 319 с.

6. Поликарпова Е.В. Технологии обработки человеческого сознания. Ростов-на-Дону – Таганрог: Изд-во СКНЦ ВШ. 2006. 173 с.

7. Жукова Е.А. Hi-Tech и Hi-Hume: новые требования к подготовке профессионала. *Вестник ТГПУ. Серия: Гуманитарные науки (экономика)*. 2015. Вып. 5 (49). С. 70–72

8. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации URL: <https://avidreaders.ru/book/mirovoy-krizis-obschaya-teoriya-globalizacii.html>

9. Жукова Е.А. Hi-Hume: динамика границ образовательных систем. *Высшее образование в России*. 2009. №10. С. 92–96

10. Чешко В.Ф. О субстанциональности человеческого разума, психогенетике и Hi-Hume технологиях (натурфилософское эссе). *Социальная экономика*. 2018. №1. С. 92–106 с.

ШЕПЕЛЕНКО Т.В., к.н.з ф.в. і с., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ЕЛЕКТРОННЕ ПОРТФОЛІО У НАВЧАННІ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Сутність сучасного освітнього процесу полягає не тільки в тому, щоб надати студентам знання, уміння і навички, розвивати мислення, але й в тому, щоб навчати їх формам, методам, засобам самостійного надбання знань. Формування самостійного поповнення знань, орієнтування у стрімкому потоці інформації – один з напрямків удосконалення якості підготовки фахівців.

Метою інформатизації освіти є радикальне підвищення результативності якості підготовки студентів з новим типом мислення, які здібні вирішувати задачі будь-якої складності. Досягнення цієї мети можливо за умови широкого впровадження інформаційних технологій, а саме:

- створення умов та використання в освітньо-виховному процесі дидактичних засобів;
- інформаційна інтеграція різних дисциплін;
- надбання знань у сфері нових інформаційних технологій та навичок їх використання.

З усього різноманіття інноваційних напрямків у розвитку сучасної дидактики одним з ефективних способів реалізації взаємозв'язку технологій є навчальне портфоліо. Портфоліо – це досье, збір інформації, досягнень, фіксування успіхів. У нашому випадку це візитівка студента як майбутнього фахівця, так й особистості, уявлення про його можливості, здібності.

Використання навчального електронного портфоліо на заняттях з фізичного виховання слід розглядати у контексті нетрадиційного підходу, а саме портфоліо не тільки надає накопичувальну базу досягнень кожного студента, але й включає до себе наукову інформацію про проблеми здоров'я, професійно-прикладну фізичну підготовку [2, с. 73].

Реалізація даної технології на практиці обумовлена об'єктивними обставинами. Реальні умови життя студентів висувають до них жорсткі вимоги: необхідність володіння комплексом знань, професійних умінь і навичок; досвідом оперативних дій виконання будь-якої діяльності. Крім цього вступ у сучасний професійний режим життя багато в чому визначається гарним здоров'ям і фізичною формою [1, с. 41].

Статистика показує погіршення здоров'я студентської молоді, що змушує замислитися про шляхи вирішення проблеми зміцнення і збереження здоров'я студентів – майбутнього кадрового потенціалу держави. У цьому сенсі навчальне електронне портфоліо розглядається як інструмент самого процесу навчання в аспекті визначення нових підходів до засвоєння знань студентами у сфері здоров'язберігаючої відповідальності. Відповідальність, як якість особистості, обумовлює необхідність усвідомлення студентами значущості поняття «здорового образу життя», розвитку певних мотивів, можливості стійкої позиції у здоров'язберігаючій діяльності, особистої участі у зміцненні і збереженні здоров'я.

Головна мета електронного портфоліо у навчанні з фізичного виховання – це прищеплення навичок самоорганізації, самоконтролю, самооцінки, аналізу

діяльності, розвиток самоусвідомлення, оцінка власних досягнень та розуміння їх динаміки. Якщо розглядати електронне портфоліо з позиції викладача, то можуть бути різні варіанти його використання на заняттях з фізичного виховання, а саме:

- накопичувальна папка з дидактичним матеріалом з проблем здоров'язбереження студентів для індивідуальної роботи (статті, словник понять, що пов'язані зі здоров'ям і здоровим образом життя, тестування та ін.). Індивідуальна робота студентів з вищевиложеним матеріалом сприяє формуванню системи знань про здоров'я, здоров'язбереження, здоровий образ життя;

- документ, в якому відображені проміжні та підсумкові результати здоров'язберігаючої діяльності (аналіз результатів, оцінок, досвіду; оцінка стану свого здоров'я як фізичного, так й соціального і психічного; методика складання комплексів вправ та ін.). Аналіз власних змінень сприяє власному самоствердженню, прагненню до самовдосконалення, упевненості в собі; турботі про своє здоров'я як найважливішої цінності.

Навчальне електронне портфоліо передбачає сукупність діяльності студента і викладача, яка будується з урахуванням портфоліо, що дозволяє формувати інформаційно-когнітивний, мотиваційний, поведінковий аспекти змісту здоров'язберігаючої діяльності студентів. Задача викладача – зосередити увагу студентів на проблеми, показати шляхи їх вирішення, забезпечити залучення студентів до активної діяльності. Задачі студентів – це усвідомити необхідність стійкого позитивного відношення до індивідуальної роботи зі здоров'язбереження, використовуючи сучасні інформаційні технології.

Наведемо приклад структури навчального електронного портфоліо з фізичного виховання:

- медичний блок складається з розділів «Фізична підготовленість», «Щоденник самоконтролю» (показники власного фізичного розвитку та функціонального стану організму на початку навчального року та наприкінці, показники стану здоров'я під час занять фізичними вправами та ін.);

- освітній блок складається з розділів «Творча робота» (есе на визначену тему та інші творчі роботи студента); «Досягнення» (збір документів, які підтверджують наявність результатів занять фізичною культурою і спортом); «Фото-відео сесія» (розміщення фото чи відео матеріалів з занять фізичною культурою і спортом, участі у змаганнях та ін.); «Бібліографія» (збирається власна бібліографія видань, публікацій, що були прочитані студентом, з анотацією).

Цілеспрямована робота з портфоліо дозволяє студенту відтворити цілісну інформаційну картину про стан свого фізичного, психічного здоров'я і розуміти його значущість, засвоювати складові здорового образу життя, планувати власну освітню стратегію здоров'язбереження. А за підтримки викладача з фізичного виховання у студентів випрацьовується уміння використовувати можливості організму з метою збереження і зміцнення здоров'я.

В ідеї навчального електронного портфоліо з фізичного виховання закладені великі можливості удосконалення сучасного процесу навчання, які дозволяють відслідковувати розвиток стійкої мотивації, зацікавленості, визначати подальші кроки, які сприяють формуванню відповідальності за надбання досвіду здоров'язберігаючої діяльності.

Список використаних джерел

1. Дяченко А.А. Мультимедійний контент як структурна частина концепції здоров'яформувального середовища студентської молоді. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2019. Вип. 4 (112). С. 39 – 42.

2. Кашуба В., Футорний С., Дудко М. Використання веб-ресурсів у процесі фізичного виховання студентської молоді. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2015. № 2. С. 69 – 75.

БЛИЗНЮК Л.М., к. філол. н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ПРОБЛЕМА ЗНИКНЕННЯ ПАТРОНІМІВ ЯК ІДЕНТИФІКАТОРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Один із розділів мовознавства – ономастика – визначає поняття патроніму як «...форма «по батькові», утворена переважно від офіційного імені батька за допомогою суфіксів -ич(-іч), -ович (для чоловіків) та -івна, -івна (для жінок)» [1; с. 84]. Слід зауважити, що таке явище є історично-цивілізаційним та унікальним для болгарської мови та мов усіх східнослов'янських народів, зокрема, українського. В жодній мові світу (крім ісландської, в якій форми по батькові замінюють прізвища) патроніми не збереглись у такому вигляді, як ми їх використовуємо в нашій антропоніміці на даний час.

У паспорті громадянина України особа ідентифікується трилексемно – за прізвищем, іменем та іменем по батькові. Натомість у закордонних паспортах українців є лише дві рубрики – прізвище та ім'я. На сьогоднішній день дискусія щодо пароніму відбувається не тільки в професійних колах мовознавців, але й на рівні зацікавлень пересічних українців. Сперечання точаться про те, чи є потреба в сучасному використанні імені по батькові в українській мові, зокрема, на рівні ділової комунікації, системі ЗМІ, політикумі. При цьому особливий «тон задає» телебачення, яке завдяки своїм засобам комунікаційного впливу часто уникає форму звернення по батькові, що, у свою чергу, стає зразком для уподібнення серед широких мас населення.

Останнім часом можна спостерігати активний та масовий вплив західних традицій на українські соціокультурні традиції, у тому числі й на докорінну ономаністичну культуру. Позбавлення форми по батькові як певного словесного рудимента, що змушує «писати довго і багато», спостерігається зокрема в достатньо молодих колах спільнот як навчальних, так і професійних. Тенденція позбавлення форми по батькові виражається також і в ділових колах, особливо при службовому листуванні, коли деякі адресанти позначають особу або зовсім без пароніма, або вказують лише його початкову літеру, наприклад: *Павло С. Тищенко*. Така тенденція, на жаль, може призвести й до зміни

соціального устрою, коли повага висловлюється не до старших (за віком, досвідом тощо), а до тих, в кого «більше лайків у соціальних мережах».

Прагнення сучасних українців до європейських цінностей є певною мірою виправданим і зрозумілим, але слід чітко розуміти, що збереження культурної спадщини якраз і є одним з важливих пріоритетів європейських цінностей – у цьому насамперед полягає політкоректність. Звичайно, слід визнати, що в більшості європейських культур форма по батькові відсутня, але цей факт не слід «калькувати» тим народам, які мають власні національні традиції найменувань.

Історично склалося так, що наш народ у період до виникнення і впровадження прізвищ використовував патронім (ім'я по батькові) для більш повної ідентифікації людини. Таким чином, форма по батькові з тих часів виконувала ту ж соціальну функцію, що і сучасні прізвища. Традиція називати особу за її батьком іде ще з праслов'янських часів, свідченням чого можуть бути мовні засоби творення патронімічних назв. Дехто з дослідників вважає, що ці антропонімічні одиниці віддавна використовувалися не як додатковий компонент до імені, а як евфемістична назва в межах однолексемного способу ідентифікації особи, викликана язичницьким табу на особове ім'я.

Цікаво, що віра наших предків у магічну силу та отожднення імені з його носієм спричинила заборону вимовляти ім'я людини вголос, тому до близьких зверталися алегорично: «син такого-то», «дочка такого-то». Таку заборону в давніх слов'ян пов'язують з обрядом ініціації (зокрема з переходом особи до іншого соціально-вікового стану, що й ми спостерігаємо в наш час). Традиція ідентифікації особи без згадування її імені довше зберігалася при номінації слов'янських жінок, що підтверджено літописними фактами, літературними творами (наприклад, Ярославна у «Слові о полку Ігоревім»; власне ім'я жінки жодного разу не називалося, якщо в тексті було посилання на батька особи) і сучасними спостереженнями діалектних матеріалів.

Таким чином, форма по батькові служила і служить цілям ідентифікації людини, надає своєрідного забарвлення нашому мовленнєвому етикету. Форма по батькові – той глибокий «тил» нашого особистого імені, своєрідний захисний устрій, який допомагає особистості зберігати свою генетичну пам'ять, шануючи старших, батьків, звідти – Батьківщину. Позбавляючись від форми по батькові, ми можемо остаточно «розмити» власну національну ідентичність, втратити своє історичне коріння і врешті-решт прийти до втрати своїх національних імен. Кожна людина, відповідно, нація, і є зберігачем своєї ментальної скарбниці: мови, історії, релігії, родини. Зберегти це чудове

надбання в наш час агресивної глобалізації – задача всіх свідомих громадян, унікальних особистостей, справжніх, а не «штучних» людей.

Література

1. Кравченко Л. О. Українська ономастика: антропономіка: навч. посібник. Київ : Знання, 2014. 239 с.

БЛИЗНЮК Л. М., к. філол. н., доцент,

КРАВЧЕНКО О. О., студентка

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЇ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Такий напрям лінгвістичної теорії та практики, як лінгвоекотологія, з одного боку, досліджує фактори, що негативно впливають на розвиток і використання мови, а з іншого боку, – шляхи та способи збагачення мови і вдосконалення практики мовного спілкування. Екологія мови, зрештою, повинна скеровувати мовну політику держави, перш за все у сферах освіти, юриспруденції, переговорних процесів, діловодства і, звичайно, в діяльності засобів масової комунікації.

Українська мова є одним із фундаментальних чинників, що об'єднують націю, визначають її самобутність та життєздатність, а це зумовлює необхідність розширення державних заходів, спрямованих на підтримку української мови як фактора національної єдності та історичної пам'яті.

Значуща роль мови як знакової системи і мови як реалізації цієї системи в житті суспільства спонукає лінгвістів до відстеження процесів, що відбуваються в мовній практиці соціуму. Такий лінгвоекотологічний моніторинг дозволяє виявити деякі «явища хвороби» в тенденціях масової мови й мовлення.

У наш час мовна культура всіх верств населення відчуває найсильнішого натиску з боку іноземних слів та сленгу, і особливо це є помітним у молодіжному середовищі, де в цілому спостерігається збіднення лексики і фразеологічних ресурсів. Проблема полягає в тому, що всі вищезазначені явища отримали величезного розмаху за останні десятиліття.

Можна виділити основні групи явищ, що мають негативний вплив на сучасну українську літературну мову в процесі звичайної комунікації.

1. Вплив мови Інтернету і ЗМІ. Сучасний етап розвитку інформаційних технологій має велике визначальне значення для функціонування суспільства XXI століття. Завдяки новим технічним каналам, у першу чергу глобальній мережі Інтернет, циркуляція інформаційних потоків стає все більш динамічною. Віртуальний простір інтернету і процеси комунікації, що відбуваються в ньому, вже досить давно знаходяться під пильною увагою вчених самого різного профілю. Можливість завдяки інтернет-простору звертатися до великої аудиторії і в той же час залишатися анонімним й безвідповідальним швидко стала каталізатором для прояву своєрідної інтелектуальної розбещеності [1; 94]. Наприклад, «пічалька», «канешна», «лайкнув», «афтар» ілюструють тенденцію до збіднення мовлення, насичення суржиком, навмисними акцентованими просторіччями тощо. Людина, відірвана від культури слова, втрачає глибину думки. Мова тьмяніє, позбавляється свого внутрішнього змісту, стає просто сигнальною системою. Однак більшість жаргонних слів і виразів потрапляє в нашу мову не тільки зі «світового паутиння», але і з засобів масової інформації: газет, радіо, телебачення.

Зараз є очевидним, що мова виконує свої функції тим краще, чим активніше здійснено її реалізацію в засобах масової інформації. Якщо ще кілька десятиліть тому мова газет, журналів, радіо- і телебачення була зразком нормативності і так сприймалась населенням, то зараз, за спостереженнями фахівців, до свідомості населення і молоді впроваджується інша модель.

Мова героїв багатьох популярних останнім часом молодіжних серіалів типу «Леся +Рома», «Школа» тощо, а також різних реаліті-шоу на кшталт «Панянка і селянка», «Міняю жінку», «Майже колишні» часто рясніє такими виразами, як: «піпєць», «лошара», «даун», «бабло». Газети і телебачення заговорили мовою вулиці, про що свідчить широке використання вульгарних і жаргонних слів. Причому такі слова вживаються не тільки в ЗМІ «жовтої» спрямованості, але і в газетах («День», «Аргументи і факти. Україна», «Український простір» тощо) і на телеканалах офіційного рівня («Україна», «Інтер», «Перший» та ін.). Вживання зниженого стилю стає модою сучасної журналістики, а через ЗМІ ця «хороша мова» впроваджується в маси. Таким чином, у молодого покоління складається враження, що говорити «погано» можна, тому що так говорять успішні представники політичних, владних та бізнесових структур. Це викликає осуд не тільки лінгвістів, культурологів, а й багатьох небайдужих до життя мови людей. У прагненні епатувати, привернути

увагу представники ЗМІ не замислюються, що мають величезний негативний вплив не тільки на мовну культуру сучасних школярів, а й на психіку дітей.

2. Іншомовні запозичення (в основному, з англійської мови).

Тут проблема полягає в тому, що в сучасному суспільстві втрачається міра запозичення слів, які дозволяють збагатити нашу мову і урізноманітнити вираз власних думок і почуттів. З одного боку, позитивним моментом є те, що в результаті процесів глобалізації англійська, як мова міжнародного спілкування, стає доступною все більшій кількості людей, проте не в тому випадку, коли існуючий в рідній мові варіант слова підміняється іншомовним. Постає питання: чому сучасні підлітки вибирають англійське слово «easy» замість українського «легко», «сорі» (від англ. Sorry) замість «вибач», «підчу» (picture – картинка, зображення), «епікфейл», «хардкор», «фейс» і т.п.? Можна навести багато прикладів, які при цьому не мотивовані будь-якою доцільністю заміни українських слів іншомовними запозиченнями, причому це явище є однаково показовим для різних сфер застосування.

3. Жаргонізація мови, що порушує стилістичну норму. Зазвичай жаргони виникають через прагнення окремих груп людей якось відокремити або навіть приховати від суспільства деякі аспекти свого життя та діяльності. Однак, що ховається за промовою сучасної молоді, яка просто насичена жаргонами: «січеш», «шістка», «потрясно», «бабки», «галімо», «відірватися», «офігеть», «стрьомно», «зависнути» і т.ін.?

Зважаючи на це, лінгвістична екологія передбачає не тільки виявлення слабких місць в суспільно-мовній практиці і формулювання відповідних рекомендацій на адресу суб'єктів мовної політики, а й виявлення, фіксацію і пропаганду вдалих результатів мовної творчості письменників, журналістів, політичних діячів і т.д. У цьому сенсі цілком лінгвоекоекологічними є такі спеціалізовані видання, як наприклад: словники синонімів, словники паронімів, словники епітетів, словники порівнянь, словники метафор, словники крилатих слів і виразів, словники та енциклопедії афоризмів, словники мови поезії і т.п. Такі словники, довідники, енциклопедії містять величезне мовне багатство, яке можна і треба використовувати не лише професійним комунікаторам (вчителям, журналістам, політичним діячам всіх рівнів), але й усім культурним людям взагалі.

Список використаних джерел

1. Ключко С. Еколінгвістична парадигма у мовознавстві: витоки. *Південний архів. Зб. наукових праць. Філологічні науки.* № 69 Херсон, 2017. С. 93-98.

DANILYAN O.G., *Doctor of Philosoph. Sciences, Professor*
DZOBAN O.P., *Doctor of Philosoph. Sciences, Professor*
Yaroslav Mudryi National Law University

Kharkiv, Ukraine

THE PROBLEM OF COMMUNICATION IN THE MODERN INFORMATION SOCIETY

It is known that communication touches practically all spheres of a modern person's being today, and changes in communications change the world, its integrity. Thus, the problem of communication as a phenomenon of social life which is inseparable from the problem of people's interactions arises not accidentally. The growth of the significance of this phenomenon in society, the plurality of existing studies of its impact on both the person and society as a whole, do indicate that the center of research is the sphere of knowledge about processes that occur primarily in the information sphere. Recently, the interest in communication from representatives of a wide variety of scientific areas is growing significantly. The history of the development of public opinion suggests that philosophers and sociologists, political scientists and cultural scientists, psychologists and educators, linguists and journalists have always, to a greater or lesser extent, addressed the problems of human communication.

Communication can be considered a necessary and general condition of human life and one of the fundamental foundations of a society's existence. Communication in Latin means "to generalize, to connect, to share". In the XIXth century communication was usually considered in its engineering and technical meaning as "ways, roads, means of communication" (V. Dahl), military-engineering communications. At the beginning of the XXth century this term was introduced into a broad scientific circle and acquired its social meaning. Communication can mean a direct conversation, a telecast, the transmission of signals from the satellite to Earth, and our appearance, etc.

With regard to the problem of communication in today's information society, two aspects of this concept usage are particularly important. First, the notion of communication is used when it comes to the transfer of information, including components such as a message sender, channels, content, a message receiver, efficiency, feedback, and some others. Secondly, it is used to indicate an act of communication between people through the transmission of symbols the purpose of which is mutual understanding.

A problem arises on the notions "communication" and "interaction

communication” correlation. Communication is a notion that has long been firmly established in science. And the question arises whether the term “communication” implies the same circle of phenomena as the notion “interaction communication”. As a result, the following approaches to solving this problem were identified.

The first approach is to identify these notions. It is adhered to L. Vygotsky, V. Kurbatov, A. Leontiev and others. Based on historical and linguistic studies of the classical and modern meanings of the term, the indicated representatives come to the conclusion that the terms “communication” and “interaction communication” are identical both etymologically and semantically. Similar views are shared by T. Parsons and C. Cherry.

The second approach is related to the delimitation of the notions “communication” and “interaction communication”. It is this view which is expressed by M. Kagan. He believes that interaction communication and communication vary in two main ways. First, communication while interaction has a practical, material, and spiritual, informational, and practical-spiritual character, whereas in the second meaning communication is a purely informational process - the transmission of certain messages. Secondly, they differ in the nature of the connection itself to the interacting systems. Communication is subject-object connection, where the subject transmits some information (knowledge, ideas, business messages, factual information, instructions, etc.), and the object acts as a passive recipient (receiver) of the information [1].

The third approach is based on the notion of information exchange. Those who believe that communication does not exhaust all information processes in society are inclined to it [2]. These processes cover the whole social organism, permeate all social subsystems present in any fragment of social life, and do not always get verbal forms, language or text. On the contrary, messages in verbal form constitute only a small part of the information exchange in society – in other cases, the exchange of information is carried out in non-verbal forms, and its bearers are not only non-verbal signals (facial expressions, gestures, intonation, etc.), but also things, objects, material carriers of culture. The latter allow the transmission of information in space and in time. It is “communication” that refers only to the processes of information exchange, which are specifically human activities, aimed at establishing and maintaining interconnection and interaction between people and are carried out, first of all, verbally, with the help of language (or text). All information processes in a society are denoted by the term “social communication”.

Social communication is a socially determined process of interpersonal and mass communication, within which individual and group communicative settings are

formed, the realization of which takes place in concrete social conditions with the help of communicative means (verbal and non-verbal).

Social communication in the course of its implementation solves the following main tasks: the integration of separate individuals into social groups and communities, and the latter – into a single and unified system of society; internal differentiation of society, its components, communities, social organizations and institutions; separation and isolation of society and different groups, communities from each other in the process of their communication and interaction, which leads to a deeper awareness of their specificity, to more effectively performing of their inherent functions; creation of prerequisites and key components for the preparation, approval and implementation of management decisions.

Modern domestic researchers pay attention to some features of social communication: public nature and openness; limited and controlled access to the means of transmission; mediation of contacts between sending and receiving parties; a certain “inequality” in the relations of the sending and receiving parties; the number of recipients of the message [3, 4]. Thus, the term “social communication” describes the process of production and sending of messages to the audience through television, radio, print, cinema, the Internet and other means. In this regard, the concept of “means of mass communication” – MMC – is widely used. Media communication occupies an middle intermediate position in the communications chain, the sender – the channel – the recipient of the message.

Thus, social communication, which is carried out between social communities and individuals as representatives of these communities, is realized through information interaction in the process of circulation of operational information and is fixed in the structured information that was objectified. Subjective form of information interaction is activities and relationships. The informational and cultural continuum determines the availability of basic communication for all participants in communication, communication conditions, which allows the coordination of existential needs and interests of social actors.

References:

1. Каган М. С. Мир общения: проблема межсубъектных отношений. Москва, 1988. 319 с.
2. Дзьобань О. П. Філософія інформаційних комунікацій : Монографія. Харків: Майдан, 2012. 224 с.
3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Інформаційно-комунікативна природа суспільства: еволюція точок зору на проблему. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія:

Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, Право, 2018. Вип. 3 (38). С. 8-20.

4. Дзюбань О. П., Жданенко С.Б. Віртуальні комунікації: роль і місце у сучасному світі. *Правова інформатика.* №2 (46). 2015. С. 9-16.

ЗАГРІЙЧУК І. Д., *д. філос. н, професор*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

МОВНІ СТЕРЕОТИПИ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНИ

Комунікативна філософія, розгортаючи змістовний характер теоретичної форми процесу суспільної взаємодії, не залишається виключно теорією. Вона є практичною філософією, філософією, що прагне втілення, реалізації, реального здійснення. Відповідно до її практичного характеру не лише філософи, але й суспільство загалом зацікавлене в істинності аргументації та висновків, адже, як відомо, людина не може діяти краще, ніж вона мислить.

У зв'язку з цим привертає увагу некоректність деяких мовних зворотів, а саме семантика вельми поширених мовних кліше, що спостерігаються як в побуті, так і в культурному та політичному контексті. Нерідко трапляється так, що найменування предметів та явищ, оцінка подій виявляються не такими, що відповідають сутності самих понять.

Ось кілька прикладів. До цього часу не лише серед пересічних громадян, але й серед політиків західний регіон України чомусь називають Західною Україною. Хоча відомо, що Західна Україна як політичне утворення, що мало назву Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), перестала існувати в 1919 році. Більше того, з моменту Злуки Української Народної Республіки (УНР) і Західноукраїнської Народної Республіки і аж до розриву відносин між ними територія колишньої ЗУНР мала назву «Західна Область Української Народної Республіки» (ЗОУНР), але аж ніяк не Західна Україна. Очевидно, політики того часу щось таки розуміли...

Про що говорить цей приклад? Спостерігається перетворення географічного поняття на політичний концепт. Або, по-іншому, спотворення суті, переінакшення змісту поняття. Ніби ненавмисно, між іншим, на рівні підсвідомості закладається членування України на частини. І хоч на словах часто декларується єдність України, її соборність, насправді, на рівні

стереотипу через підсвідомість утверджується інше: ми такі різні, так сильно відрізняються географічні частини країни, що дивно, як вони до цього часу існують в одній державі.

В той же час, Далекий Схід в Російській Федерації не називають Східною Росією. Німці свій південний регіон називають Баварією, а не Південною Німеччиною. Очевидно, що політики цих держав, як і українські політики початку ХХ століття, були більш політично коректними, ніж деякі наші сучасники.

Для змістовної комунікації необхідно вірно оперувати поняттями. Слова повинні адекватно відображати сутність явищ суспільного життя та подій, що відбуваються з нами і за нашої участі. Тож продовжимо міркування стосовно підміни географічних понять політичними і навпаки, перетворення політичних та ідеологічних концептів на географічні, що врешті-решт, має далекі політичні наслідки.

Нещодавно спостерігав дискусію між двома представниками різних регіонів України – західного та східного. Обидва були лояльними до української державності, гарячими прихильниками суверенного статусу держави. Дискусія між ними почалася із здивування «західника» з приводу того, що Харків виявився не таким байдужим до української незалежності, як інколи про це говорять, а завершилась непорозумінням і навіть взаємними звинуваченнями через незначні розходження в розумінні поточної ситуації. Замість того, щоб вести дискусію про сутність проблем, що стоять перед Україною, займатись пошуками відповідей на виклики, що постали перед державою і суспільством, опоненти почали полемізувати, підмінюючи теоретичні питання політики географічним розмежуванням. Як виявилось, вони вбачали проблеми не у відмінностях теоретичних та світоглядно-політичних, а в тому, що проживають в різних частинах України.

На рівні свідомості розмежування між ними відбулось за географічним принципом, хоча відомо, що патріоти України проживають в усіх регіонах держави, зокрема, в Донецьку та Луганську. Отож, замість спільного пошуку відповідей на актуальні питання розбудови суспільства, вони скопились до наративів, що насаджуються недоброзичливцями України. Врешті-решт, це потенційно може привести до федералізації держави, а потім і до її руйнації. Адже логіка державного розвитку веде від конфедерації, через федерацію до унітарної держави, а не навпаки.

Ще одним закріпленим звичкою стереотипом є вживання словосполучення «на Україні», що дезавує державний статус нашої

Батьківщини. Не говорять, наприклад, «на Угорщині», хоч за лексичною структурою назви країн близькі. Зазвичай, частку «на» вживають щодо складової частини суверенної держави, як ось «на Харківщині», «на Берестейщині», «на Орловщині».

Або візьмемо найменування державного підприємства «Укрзалізниця». На якій підставі на сьогоднішній день існують, наприклад, «Південна» та «Південно-Західна» залізниці. Адже ні та, ані інша не мають відношення ні до півдня, ні до заходу Української держави. Ці та подібні назви є реліктом минулого, коли Україна була залежною від імперського центру, що знаходився за її межами.

Пояснення подібній практиці мовлення можна знайти в чудових теоретичних працях американського вченого палестинського походження Едварда Саїда «Орієнталізм» та «Культура й імперіалізм» [1, 2].

Слід зазначити, що збереження означеної вище практики мовлення породжує світоглядний «астигматизм». Виникає розбалансованість свідомості. Громадянин одночасно дивиться в обидва боки і чітко, належним чином не бачить ні «справа», ані «зліва». Нездатність зосередитися позбавляє людину стимулу до дії, робить її пасивною. А ті, що все ж таки зосереджуються, стають або на позиції нового світосприйняття, або залишаються в полоні старої парадигми мислення. Чим міцніша переконаність сторін у своїй позиції, тим менше шансів для вирішення суспільних проблем шляхом комунікації і більше передумов для виникнення конфліктів.

Очевидно, що найкращим виходом із ситуації є теоретичне усвідомлення реальності, що включає, крім усього іншого, також подолання мовних стереотипів, спираючись на комунікативну раціональність, що включає в себе аргументацію та довіру до іншого [3].

Список використаних джерел

1. Саїд Е. Орієнталізм. Пер. з англ. В. Шовкун. Видавництво Соломії Павличко «Основи». 2001. 511 с.
2. Саїд Е. Культура й імперіалізм. Пер. з англ. Київ: Критика. 2007. 608 с.
3. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. Київ: Лібра. 1999. 488 с.

НЕСКО С.І., к.філол.н, доцент
НІКІФОРОВА Д.Ю., студентка

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ЛІНГВОСЕМІОТИЧНІ ОСНОВИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Лінгвістика розкриває найважливіші аспекти будови та функції мови і базується на деяких правилах семіотики – науки, що вивчає різні системи знаків. Знаки – це матеріальні об'єкти, які пов'язані з певним розумовим змістом, концепцією чи ідеєю класу інших об'єктів або окремих об'єктів у нашій свідомості.

Мова – найважливіша і найскладніша знакова система, за допомогою якої можна сприймати та інтерпретувати інші типи символів. Значення мовних знаків є загальним відображенням гіперлінгвістичної реальності і пов'язане з іншою узагальненою формою мислення – поняттями.

У логічному сенсі суб'єкта ми можемо розрізнити денотат та сигніфікат (характеристики об'єкта, які складають узагальнене ім'я). Довільність знака визначає його асиметрію: форма може мати кілька взаємопов'язаних значень (полісемія) або виражати абсолютно різні значення (омонімія). Через однакове положення в системі (зв'язок парадигми) або через загальне використання в мові (синтагматичний зв'язок) мовні одиниці з'єднані між собою. Фактичне використання символів мови визначається специфікацією мови або «узус».

Основна можливість спілкування, незважаючи на часткову втрату переданої інформації, вказує на неточність «теорії неперекладальності». Переклад є засобом забезпечення міжмовної комунікації, тобто спілкування між людьми, які говорять різними мовами. У сучасних перекладацьких дослідженнях визнається фундаментальна перекладність відповідного змісту оригіналу з можливими упущеннями, доповненнями та змінами певних елементів переданої інформації.

Окрім перекладу, форми мовного посередництва, що розглядаються в сучасних перекладацьких дослідженнях, характеризуються тим, що зміст оригіналу, його структурування, стиснення чи узагальнення обробляються за певними правилами. Тому їх зазвичай називають «адаптивним перенесенням» або «адаптивним перекодуванням» і протиставляють «фактичному перекладу».

Особливістю перекладу є його призначення – служити повноцінною комунікативною заміною оригіналу. Звідси – можливість телеологічного визначення перекладу: «Переклад – це вид діяльності лінгвіста, в якому текст

створюється іншою мовою, щоб замінити оригінал який буде комунікативно еквівалентним останньому».

Положення сучасної лінгвістики щодо семіотичної природи мови та використання мовних знаків та структур у процесі вербальної комунікації створюють концептуальну основу для вивчення найважливіших аспектів перекладу, мовного механізму та комунікативної ролі перекладу.

НЕСКО С.І., *к.філол.н, доцент*

КРОПОТІНА Є.С., *студентка*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ

Прагматика – це ставлення учасників комунікації до процесу мовлення та відтворювального тексту. Характер такого впливу визначається трьома основними факторами: зміст висловлювання, характер знаків та рецептор, що сприймає той чи інший знак. Під час перекладу зміст переадресовується іншому реципієнту з урахуванням прагматичних відносин мови перекладу. Таким чином відбувається прагматична адаптація вихідного тексту, де враховується культурна, соціальна та ін. розбіжності між текстом перекладу та оригіналом. Перед виконанням видозмін, перекладач виконує прагматичний аналіз, що може визначити, яка інформація мусить бути вилучена або змінена.

Види визначення прагматики:

- 1) прагматика, як пізнання мовної структури, їхнього контекстного вживання та пояснення мовних засобів в комунікативних контекстах;
- 2) прагматика, як реальне спілкування, що обумовлює вибір мовних засобів для вирішення комунікативних проблем;
- 3) прагматика, як вивчення евентуальних можливостей впливу мови на людину;

Під час роботи з перекладом відбувається зберігання прагматичного потенціалу оригіналу або відтворення іншого, що більш-менш незалежний від прагматики вихідного тексту.

Для характеристики перекладацького процесу використовуються терміни:

Адекватний – переклад, що задовольняє всі вимоги та оставлену прагматичну задачу;

Еквівалентний – переклад, що відображає первинний текст на рівні з еквівалентністю;

Буквальний – переклад, що відтворює розмовні неіснуючі елементи, після чого або порушується норма чи узус мови перекладу, або виявляється спотвореним дійсний зміст оригіналу;

Вільний – переклад, що виконується на значно нижчому рівні еквівалентності, ніж той, що може бути досягнутим за даних умов перекладацького акту;

Отже, прагматичні аспекти перекладу спонукають появу великого практичного і теоретичного інтересу.

ПОНОМАРЕНКО Н.В., *к. філол. н., доцент*

ПОНОМАРЕНКО В. Є., *ст. викадач*

СЕЛІВАНОВА А., *студентка*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ «CASE STUDY» ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УНІВЕРСИТЕТІ

Технології стали важливою частиною навчання іноземним мовам. Метод кейсів є ефективним засобом підвищення ефективності навчання у вищій школі. Він, звичайно ж, має значні функціональні можливості, відповідає вимогам сучасної освіти. При цьому він відрізняється не тільки освітнім ефектом, пов'язаним з отриманням професійних знань і навичок, а й впливом на соціалізацію студентів, формування їх особистісних якостей. Головним в використанні цього методу є те, що він дозволяє реалізувати найбільшою мірою творчий потенціал викладача. Він є не зовсім жорсткої схемою здійснення навчання, відрізняється багатством і різноманітністю. Цей метод потребує постійної взаємодії з методологією, яка розвиває його концепцію, насичує його зміст. По суті справи, метод формує прогресивну парадигму викладацької діяльності, яка відрізняється більш високим рівнем ефективності і відповідає вимогам часу. Разом з тим метод кейсів не є універсальним. Їм потрібно користуватися не замість, а разом з класичними навчальними методиками, тобто ситуаційний аналіз повинен не замінювати, а доповнювати лекції, семінари та практичні заняття. Щодо співвідношення в методах навчання не

може бути універсальних рекомендацій. Кожна спеціальність під час вивчення іноземної мови вимагає формування методичної стратегії і визначення в ній свого місця методу кейсів [4]. Кожен студент починає роботу з образного уявлення теоретичного матеріалу, для чого використовуються динамічні можливості комп'ютерної інформації.

Навчальна інформація пред'являється в темпі, розрахованому на «середнього» студента [1]. Теоретичний матеріал уроку охоплює граматику іноземної мови. Передбачається, що студенти не ведуть записів, а лише знайомляться з інформацією на екрані монітора. Якщо запропонований рівень іноземної мови занадто низький, то студент може його збільшити. Якщо темп високий, то не потрібно турбуватися – будь який фрагмент матеріалу можна переглянути скільки завгодно раз при виконанні тренувальних завдань за допомогою підказки [1]. Після демонстрації теоретичного матеріалу розглядається його застосування для вирішення типових завдань, тобто кейсів. Наводяться зразки виконань завдань, які супроводжуються посиланнями на відповідні положення теорії і можуть служити зразками оформлення, темп регулюється студентом. Передбачена можливість, за бажанням викладача, обов'язкового перегляду теоретичного матеріалу студентами. Разом з тим навіть в цій ситуації надана студентам можливість вивчення теоретичного матеріалу [3]. Далі перед студентам ставиться питання про те, чи хоче він потренуватися у вирішенні типових завдань. Якщо відповідь – так, то йому пропонуються тренувальні завдання, при вирішенні яких він може користуватися підказками. Вони не підраховуються і на оцінку не впливають. Що стосується самої методики роботи з використанням методу кейсів, при організації дискусії слід дотримуватися наступних методичних рад, які стали результатом багаторічних спостережень [2]:

1. Плануйте обговорення в групах з 10-25 осіб. Великі групи слід розбити на підгрупи, щоб полегшити обговорення і забезпечити вільний обмін ідеями.

2. При визначенні ліміту часу враховуйте характер теми. Більш складні теми можуть вимагати більшого часу на обговорення, тоді як більш прості питання можна обговорити протягом декількох хвилин.

3. Розташуйте місця для учасників дискусії таким чином, щоб всі могли легко бачити і чути один одного.

4. Допоможіть групі вибрати тему для обговорення і виділіть достатньо часу на її дослідження і вивчення. Таким чином, учасники зможуть сформулювати ідеї і планувати свої питання до них.

5. Завжди на початку дискусії відведіть кілька хвилин для пояснення учасникам її цілі і з'ясування, чого ви сподіваєтеся отримати від них, і що вони сподіваються отримати від вас.

6. Дайте учасникам вказівки щодо процесу та процедури дискусії: як їм слід поводитися, яку роль будете виконувати ви.

7. На початку задайте дискусії вірний напрям. Задавайте питання і кличте тези, виходячи з навчальних цілей. Ефективно контролюйте поведінку лідерів групи. Ними можуть бути ті, хто відчуває себе вільніше, або ті, хто мають більш глибокі знання і досвід в порівнянні з іншими. Не гальмуйте сильних учасників, але дайте їм можливість навчитися поважати і цінувати погляди і внесок інших.

8. У сприятливий момент підведіть підсумки дискусії. Застосовуйте для цього роботу в групі. Запропонуйте кожному учаснику сформулювати короткий підсумок дискусії або попросіть одного-двох учасників представити свій варіант перед аудиторією [2, 3]. Коротке резюме найголовніших пунктів може бути викладено викладачем усно. Тому викладач може використовувати метод кейсів під час ефективного викладання іноземної мови в ВНЗ. Як показала практика, комп'ютер виявився прекрасним помічником викладача іноземної мови на уроках.

Список використаних джерел

1. Конышева А.В. «Проблема организации самостоятельной работы студентов технических специальностей по иностранному языку». *Материалы II Международной научно-практической конференции. «Организация самостоятельной работы по иностранному языку в вузе» в г. Полоцке 17-18 октября 2006 г.* Новополоцк, 2006 . С. 5-12.

2. Крюкова О.П. Эффективная коммуникация между учителем и учащимся в учебной среде, опосредованной компьютером: проблемы и решения (на материале обучения английскому языку). *Теория и практика коммуникации. Вестник РКА.* Вып. 2. Под общ. ред. И.Н. Розиной. Ростов-на-Дону: Изд-во ИУБиП, 2004. С. 85-93.

3. Павлович Т.С. К вопросу об организации самостоятельной работы при обучении иностранному языку. *Материалы I Республиканской научно-практической конференции. «Новые технологии в современном процессе обучения» в г. Полоцке, 2003 г.* Новополоцк, 2003, с. 374-376.

4. Угольков В.В. Роль Интернета в обучении иностранных языков в вузе. *Сборник научно-исследовательских работ.* Вып., с. 117-121

СИВОГРАКОВА З.А., *к.психол.н., доцент*

БОЖЕНКО М.О., *студентка*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

РОЛЬ ПАМ'ЯТІ ЯК ПСИХІЧНОЇ ФУНКЦІЇ В РОЗВИТКОВІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ

Пам'ять як психічний процес, змістом якого є закріплення, збереження, наступне відтворення і забування минулого досвіду суб'єкта, відіграє важливу роль у житті людини та її професійній діяльності. Говорячи про роль пам'яті видатний фізіолог І.М.Сеченов стверджував, що без неї «наші відчуття і сприймання, зникаючи по мірі їх виникнення, залишали б людину постійно у стані новонародженого», а відомий психолог С.Л.Рубінштейн писав, що «без пам'яті ми були б істотами миті. Наше минуле було б мертвим для майбутнього. Сьогодні, по мірі його протікання, «незворотно зникало б у минулому» [цит. за 1]. Пам'ять забезпечує єдність і цілісність особистості.

Ключовим чинником адаптації, мірою прояву цілеспрямованості, світоглядних позицій, творчості, самоздійснення особистості є її суб'єктна активність. Розвиток людини як суб'єкта власного життя відбувається зокрема у ході розвитку її комунікативної компетентності, здатності до ефективного спілкування. Компонентами такої компетентності вважають: визначення мети взаємодії, а також намірів учасників спілкування; розуміння і вибір адекватних ситуації стратегій, способів взаємодії; готовність до зміни обраних способів комунікації, прояв гнучкості; позитивний емоційний фон, задоволення [3]. Значною мірою реалізація визначених компонентів комунікативної компетентності пов'язана із мнемічними знатностями людини, оскільки вибір, рішення, оцінка того, що відбувається у взаємодії, неможливі без опертя на збережені знання і досвід.

Загальновизнаним є розуміння важливості активності суб'єкта у процесі розвитку окремих психічних функцій. Стосовно пам'яті ця теза неодноразово експериментально підтверджена для різних вікових категорій [1]. На сьогодні існує велика кількість та варіативність засобів, технік і прийомів для розвитку пам'яті. Універсальної серед них немає, та всі техніки доповнюють одна одну. Крім того, оскільки для всіх психічних процесів і станів, когнітивних зокрема, притаманним є взаємоузгодженість і взаємозв'язок, розвиток одних функцій і процесів неодмінно може вплинути на покращення інших. Цілеспрямовано

докладаючи зусиль для розвитку пам'яті можна отримали покращення показників уваги, образного і абстрактного мислення, уяви, емоційної сфери, посилення мотивації тощо.

Серед методик, які можуть бути використані для розвитку запам'ятовування, можна назвати, зокрема: заняття за таблицями Шульте, які передбачають короточасне сприйняття таблиць з розташованими у випадковому порядку у клітинах числами, а потім вітворення всього, що запам'яталось, з максимальною подібністю до сприйнятого; метод відомий як метод художника І.К.Айвазовського, зміст якого також полягає у цілеспрямованому відтворенні сприйнятого, тільки матеріалом мають бути не абстракції, а образи природи, люди, ситуації; вважається, що сприяє розвитку пам'яті і медитація, оскільки зосередженість уваги, необхідна для таких практик, безпосередньо впливає на здатність до фіксування досвіду; також сприяють кращому запам'ятовуванню техніки повторення матеріалу через певні проміжки часу і, відповідно, організація перерв в діяльності, які є важливими для встановлення асоціацій, «вбудови» нового досвіду у вже набутий [2]. Крім наведеного відомі й інші види діяльності й активності, які сприяють розвитку пам'яті: ходьба, фізичні вправи, різноманітні ігри, зокрема шахи, активний цілеспрямований пошук асоціацій та інші.

Список використаних джерел

1. Доброштан Н., Куліш О. Вікові особливості у дослідженнях видів і процесів пам'яті. *Вісник Львівського університету. Серія Психологічні науки*. 2020. Випуск 7. С. 37-44. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/7_2020/8.pdf (дата звернення 9.10.2021)

2. Малащенко І. Згадати все: вправи, методики й поради для поліпшення пам'яті. URL: <https://happymonday.ua/jak-pokrashhyty-pamjat> (дата звернення 09.10.2021)

3. Назар М.М. Зв'язок суб'єктної активності й інструментарію дистанційного навчання через мережу інтернет URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/5_2018/31.pdf (дата звернення 09.10.2021)

ПЕТРУШЕНКО В.Л., *д. філос. н., професор,*
Львівська православна богословська академія
ПЕТРУШЕНКО О.П., *д. філос. н., доцент,*
Львівський медичний інститут

Львів, Україна

ЛЮДИНА КОМУНІКАТИВНА ТА ЗАГРОЗИ РУЙНУВАННЯ СФЕРИ ЛЮДСЬКОЇ ПРИВАТНОСТІ

Не секрет, що термін комунікація набув сьогодні значення якщо й не універсальної категорії, то принаймні категорії соціальної філософії і соціальних наук. Плоди та результати комунікації можна бачити, що називається, неозброєним оком: по суті справи, все автоматизоване та роботизоване виробництво, майже повністю сфери документоведення та обліку, банківська справа, сфери регулювання руху транспорту і, за умов пандемії, сфера освіти, культурних і політичних заходів відбуваються на основі інформаційних систем, що в цілому являють собою «семіосферу», комунікативну за самою своєю природою.

Що стосується людини, то тут також не треба довго шукати прикладів: в наш час доволі багато представників різних професій та напрямів людської діяльності працюють дистанційно, у мережах комунікації. Не важко організувати й контакти із колегами із віддалених країн, що до ери сучасної комунікації були доволі проблематичними. Не секрет, що занурення суспільства в комунікативні технології мають не лише позитивні сторони, а й негативні: сьогодні існує такий різновид психічного відхилення, що називається «комп'ютерною залежністю», доволі поширеним є таке зване «кліпове мислення», відчувається й певне взаємне відчуження між людьми, домінування візуалістики щодо текстових повідомлень і змістів. Все це змінює людину і змінює людство, із комунікативних спілкувань якимось непомітно випаровуються душевність, чутливість, сердечність та інші позитивні психологічні складові звичайного людського спілкування. Проте ми не будемо нагромаджувати приклади неприємних наслідків того, що людина все більше і відчутніше стає людиною комунікативною, а звернемо увагу на те, про що поки що майже не згадується – про руйнування сфери людської приватності. Десь у близькому до цього ракурсі ведуть мову про ситуації тотального контролю за людиною, і це, на наш погляд, є одним із проявів зазначеної нами проблеми, але тим справа не вичерпується. Почнемо із того, що більш-менш активна присутність людини у комунікативних мережах вимагає від неї надання своїх

персональних даних, подальше використання яких людиною вже не контролюється. Через такі дані можна отримувати не лише доступ до якихось особистих документів, а й зазирати у приватне життя людини та в її приватні, навіть інтимні стосунки. Доступність різного роду інформації у форматах фото та відео може настільки захоплювати людину, що вона може втратити інтерес не лише до читання (відповідно, й думання), а й до, наприклад, контактів із реальними живими людьми, до відвідувань театрів, музеїв та ін. До певної міри руйнується й приватність в галузі професійної діяльності: мало того, що й тут людина опиняється відкритою для різних інформаційних крадіжок і втручань, її чим далі, тим більше стандартизують. Наприклад, за реальних умов сучасної вищої освіти практично знищена така важлива складова викладацької діяльності, як педагогічна майстерність: по-перше, за умов перекладання більшості академічних годин навчальних дисциплін на самостійну роботу залишається настільки незначна кількість очних аудиторних занять, що викладач мимоволі постає передавачем уривчастої та урізаної інформації, а, по друге, весь час зростаюча кількість різноманітних звітних та регулятивних форм і документів перетворюють його фактично на додаток до інформаційних мереж. Душевні, довірливі відносини із студентами або виключаються, або переносяться за межі освіти, де панує все та ж інформаційна незахищеність. Цікаво, що й наукова творчість також стандартизується до такого ступеня, що науковець тепер більше стурбований дотриманням різноманітних форматів та атрибутів публікації, ніж її змістом, а вже про прояви особистісних стилю, мови, формату публікацій мова взагалі не йде.

Чим зумовлене таке прагнення – зруйнувати, усунути геть ту захисну оболонку людської особистості, що називається сферою приватності? – На наш погляд, причин є кілька: тут спрацьовують і особливості комунікації на основі інформаційних технологій, оскільки тепер майже автоматично знання, особистісний життєвий досвід, навіть сфера людських переживань ототожнюються із інформацією, для якої названі важливі складові людського життя постають зайвими. Має значення й те, що запровадження нових виробничих технологій вимагає від людини бути більшою мірою функціонером, ніж неповторною індивідуальністю. Проте вирішальним чинником такого стану справ постає тотальне панування в сучасному цивілізованому світі ідеології успішності та прибутковості: сучасних так званих ділових людей не влаштовує тривала дистанція поступового розвитку своїх справ, вони бажають мати шалені прибутки, і то миттєво. Переведення оцінки дій людини у фінансові одиниці вимагає від апарату чиновників мати зручні

способи такої оцінки, а такими не можуть бути індивідуалізовані нюанси дій і поведінки людей. Чинownik не може вникнути в сутність таких проявів людини, проте легко може фіксувати будь-які відхилення від стандартів. Але ж ті самі індивідуалізовані нюанси провів людини і складають її приватність, її неповторність та, врешті, виправдовують її присутності в цьому світі. Куди веде така тенденція? – До усунення людини як людини із сфери соціальної життєдіяльності, до гібридизації людини, до запровадження трангуманістичних технологій, до постлюдини. На наш погляд, є два напрями людської інтелектуальної діяльності, що здатні протистояти таким тенденціям: це філософія і релігія. Можна було би додати мистецтво, але й воно в наш час все більше схильне піддаватись тиску зазначеної тенденції, що, наприклад, яскраво демонструють зміни, внесені в умови участі кінофільмів в конкурсах на премію Оскар.

ПЕТРУШЕНКО О.П., *д. філос. н., доцент,*

Львівський медичний інститут

Львів, Україна

СОЦІАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ І СПІЛКУВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ХАРАКТЕР МОВИ І МОВЛЕННЯ

Сучасна вітчизняна тенденція щодо наукової термінології передбачає вживання та використання перекладених з англійської термінів, які дозволяють звернути увагу та з'ясувати деякі смислові відмінності між певними інтелектуальними процесами сучасності. В українській літературній мові для позначення мовного контакту між людьми існує термін «спілкування». Проте широковживаний зараз термін «комунікація» фіксує, на нашу думку, специфічний характер мовного зв'язку. Даний термін походить від латинського *communis* – спільний, та передбачає процес обміну інформацією між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних та невербальних засобів з метою передавання та одержання інформації. У текстах, що присвячені проблемі комунікації, терміни «комунікація» та «спілкування» часто вживаються як синоніми, проте очевидно, що вони не рівноцінні.

Спілкування є широким поняттям, воно на нашу думку ближче до англійського *intercourse*. Це поняття передбачає багатоманітні глибинні, персоніфіковані зв'язки у межах спільноти та суспільства, включення окремої

людини у людські стосунки, виховання особистості, тому спілкування вивчають такі сфери знання, як психологія міжособистісної взаємодії, художня література (яка дає нам позитивні, негативні та неоднозначні взірці спілкування), мистецтво (особливо слід звернути увагу на театральне та кіномистецтво, оскільки вони безпосередньо пов'язані з мовленням, а, отже, з усіма нюансами вербального, невербального та інтонаційного спілкування). Основне завдання спілкування – встановлення міжособистісних зв'язків та соціалізація особи, розвиток особистості.

Комунікація ж вивчається такими дисциплінами, як теорія інформації, теорія комунікації, біосеміотика. Здебільшого при аналізі комунікації йдеться про доволі формалізований процес в межах тих або інших компонентів системи, що безумовно накладає свою специфіку на сам характер взаємодії в ході даного процесу. Так, наприклад, зазначається, що у міжособистісній комунікації приймають участь від 3 до 20-30 осіб, а у масовій – більше 30, і тут задіяні друк, телебачення, радіо, кіно, тощо. (Очевидно, що для спілкування достатньо 2 осіб.)

Формалізований процес комунікації передбачає і формалізацію мовних засобів – створення професійних термінологічних наборів слів та сленгів (що дозволяє учасникам комунікації визначитися по схемі «наша людина – не наша людина»); складна образність мови розглядається як зайва; цитати з художніх творів, політичних документів та соціально-філософської літератури теж повинні бути певного характеру, щоб одержати очікуваний відгук. Все це впливає на характер мови певної спільноти – вважається за потрібне вживати певні слова та словосполучення. При такій ситуації мова зазнає трансформації, і не завжди позитивної: якщо батьки і діти вважають, що їх спілкування – це «комунікація», то таке спілкування має бути обміном інформацією, а коли нова інформація скінчилася, спілкування втрачає сенс. З точки зору прибічників «спілкування» розмова батьків та дітей є значно ширшою за простий обмін інформацією.

Процес комунікації безумовно сприяє виробленню якісної термінології, яка дозволяє мінімальною кількістю слів передати максимум інформації. Вірогідно, у сфері управління комунікація теж дозволяє виробити найкоротші та найефективніші мовні формули. Проте для розвитку багатобарвного внутрішнього світу людини комунікація є очевидно недостатньою, а тому спілкування пропонує нам не обмежувати штучно лексику, відходити від мовних штампів, проявляти творчість у винайдені висловлювань, що будуть адекватно передавати наші почуття, переживання, наші духовні пошуки.

СМСНОВА Л. В., к. філол. н., фахівець Лиманської філії УкрДУЗТ

АБРАМСЬКА І. Б., ст. викладач

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

АКТУАЛІЗАЦІЯ ТА ПАСИВІЗАЦІЯ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ В КІНЦІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

У кінці XX – на початку XXI століття з поміж лексико-семантичних змін, що активно відбуваються в українській мові, на особливу увагу заслуговують процеси актуалізації та пасивізації лексичних одиниць.

«Коли якась звичайна лексема виявляє не відповідну її лексичному статусу системну активність, то можна з упевненістю говорити про значення й актуальність номінованого нею явища чи поняття в житті суспільства» [4, с. 313].

Мовознавці виокремлюють дві головні причини актуалізації лексичних одиниць: 1) повернення до активного вжитку слів разом із реаліями й поняттями, які вони позначають (акція, акціонер, комерція, оренда); 2) стилістична трансформація лексики: розширення сфери вживання слів, які в радянський період справді були рідковживаними, а нині активізувалися через посилену увагу суспільства до української історії та мови (тризуб, гривня, гетьман) [2, с. 17].

Докорінні перетворення в Україні в кінці XX – на початку XXI століття актуалізували в українській мові значний масив лексики. Хоча О. А. Стишов відзначає, що дієслів у мову входить набагато менше, ніж іменників і прикметників [3, с. 191], однак виявлено досить великий шар дієслівних новотворів. Актуалізовані в сучасній мовній практиці дієслова неоднорідні за диференціацією та лексикографічним опрацюванням.

Однією з кількісно найбільших актуалізованих лексико-тематичних груп є релігійна лексика. Мовна актуалізація релігійної лексики спричинила повернення в мовний актив значної кількості дієслів на позначення явищ духовно-релігійної сфери: християнізувати, сповідатися, причащатися, соборуватися, хреститися, канонізувати, грішити, замолувати, божитися, покаятися, христосатися, постувати, висвячувати та ін. Актуалізація релігійної лексики безпосередньо пов'язана з процесом відродження української нації, повернення соціуму до загальнолюдських цінностей, моральних орієнтирів [1, с. 80].

Оновлення словникового складу української мови відбувається не тільки за рахунок внутрішніх входжень, а й через поповнення його новими словами (неологізмами, лексичними інноваціями).

Зосереджуючи увагу на хронологічному змісті поняття неологізм, або інновація, до цієї групи відносимо слова, що з'явилися й поширилися в українській мові в кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Лексичні інновації репрезентують різні сфери життєдіяльності людини: суспільно-політичну: губернаторствувати (ВТССУМ-2001), економічну: спонсорувати (СУМ-2016), дотувати (ВТССУМ-2005), медичну: передозувати (СУМ-2016), диспансеризувати (СУМ-2016); військову: замуштрувати (СУМ-2016), окуповувати (ВТССУМ-2005); сферу будівництва: наштукатурити (СУМ-2016), прооліфити (ВТССУМ-2005); культури та мистецтва: відрежисувати (СУМ-2016), конферувати (СУМ-2016), проанонсувати (СУМ-2016), кулінарії: спасерувати (СУМ-2016), фаршувати (СУМ-2016); науки і техніки: відксерокопіювати (СУМ-2016), відсканувати (СУМ-2016), переформатувати (СУМ-2016), заархівувати (ВТССУМ-2005) тощо.

Проте не всі лексичні одиниці, що нині активно функціонують у мовленні, кодифіковано в сучасних словниках, що можна пояснити відставанням лексикографічної практики від фіксації реалій сьогодення.

Багато нових дієслів – лексеми, що утворено від іменників іншомовного походження (переважно слів та кальок, запозичених з англійської мови). Запозичення значної кількості іншомовних слів можна пояснити поширенням в українському житті нових реалій, на позначення яких в українській мові поки що бракує назв-відповідників. Неабияку роль відіграють і соціально-психологічні причини запозичень: мовці часто надають перевагу словам, які на певному етапі є більш престижними й модними, тощо.

Демократизація суспільного життя зумовила з'яву й актуалізацію в українській мові розмовних лексичних одиниць: виматюкати (СУМ-2016), відшабашити (СУМ-2016), дожимати (СУМ-2016), допетрати (СУМ-2016), змахлювати (СУМ-2016), ішачити (ВТССУМ-2005), кайфувати (ВТССУМ-2001) та ін. Книжна лексика, яка є переважно нейтральною, стандартизованою, доходить переважно до розуму сприймачів інформації. Коли б автори в мас-медіа використовували лише названі одиниці, то це втомлювало б сухістю й одноманітністю, нецікавістю. Тому працівники мас-медіа долають стереотипи книжного стилю шляхом орозмовлення літературного стандарту, використовуючи можливості експресивно-оцінного зниженого словотворення, в якому стилістичний ефект досягається завдяки зіткненню розмовних і книжних елементів.

Літературну мову поповнюють професіоналізми й професійні жаргони, що активно функціонують та набувають статусу кодифікованих: розмочувати

«спорт. Відкривати рахунок, одержавши перше очко» (СУМ-2016, с. 990), архівувати «інформ. Перетворювати/перетворити файл, що зберігається в доступному для читання та редагування вигляді, в такий, який займає менше місця на магнітному носії» (СУМ-2016, с. 32).

Свідченням того, що слова актуалізувалися в мовленні, є їхнє переносне, метафоричне вживання, розвиток у семантичній структурі нових значень та розширення сполучуваності. На підставі порівняльного аналізу словникових статей лексиконів різних темпоральних зрізів простежуємо зміни в семантичній структурі багатьох дієслів, які належать до різних тематичних груп. Наприклад, слово колядувати, що мало два значення: «1. Співати колядки, брати участь в обряді, пов'язаному з виконанням цих пісень. 2. перен. Ходити з якою-небудь справою від одного до другого» (СУМ, IV, с. 238), нині в засобах масової інформації почало вживатися ще й із семантикою «брати хабарі»: У суді, де «колядував» Зварич, знайдено мільйонні зловживання (ТСН, 16.04.2009, 17:21).

Зміни в українському суспільстві привели й до пасивізації дієслівної лексики. Коли «явища починають виходити із повсякденного життя, зникає потреба у словах, що їх називають» [4, с. 318]. Так, через процес декомунізації відбулася пасивізація лексики, пов'язаної із соціалістичною епохою: радянізувати «іст. встановлювати радянську владу де-небудь, створювати органи радянської влади» (СУМ, VIII, с. 438), соціалізувати «перетворювати у власність усього суспільства, робити соціалістичним» (СУМ, IX, 475).

Ще однією причиною пасивізації лексем є їхня стильова, нормативна й функційна непридатність через застаріння, немилозвучність, з'яву життєздатніших синонімів і варіантів. У кінці ХХ – на початку ХХІ століття відбувається процес масової їх архаїзації, про що свідчать сучасні лексикографічні словники. Так, у ВТСУМ-2005 не зафіксовано багато дієслів – калюк з російської мови, застарілих, рідковживаних, діалектних слів, наприклад: викушати, дипломатничати, засахарити, знакомити, ізслизнати, обнажати, облагообразити, опалятися, підсахарити, построїтися, покраситися, покушати, случатися, совітуватися та ін.

Отже, докорінні перетворення в Україні виявилися в актуалізації та пасивізації значного масиву дієслівної лексики. Ці процеси засвідчують, що в сучасній українській літературній мові кінця ХХ – початку ХХІ століття проходять два протилежні процеси: переміщення значної кількості лексичних одиниць з периферії лексико-семантичної системи до її ядра й одночасно пересування на периферію мовного вжитку неактуальних лексичних номінацій.

Умовні скорочення назв джерел

ВТССУМ-2001 – Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун». 2001. 1440 с.

ВТССУМ-2005 – Великий тлумачний словник сучасної української мови. з дод. і допов. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун». 2005. 1728 с.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. Уклад. І.К.Білодід та ін. Київ: Наукова думка. 1970 – 1980. Т. 1 – 11.

СУМ-2016 – Словник української мови. Уклад. В.В.Жайворонок та ін. Київ: Видавничий центр «Просвіта». 2016. 1320 с.

Список використаних джерел

1. Кабиш О. О. Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики. Дис. канд. філол. наук. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2007. 234 с.

2. Мацько Л. І. Українська мова в кінці ХХ ст. (Зміни в лексиці). *Дивослово*. 2000, №4. С.15-20.

3. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі мови засобів масової інформації). – 2-ге вид., переробл. К.: Пугач, 2005. 388 с.

4. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття. Дис. докт. філол. наук.: 10.02.01. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2002. 427 с.

ХАРЛАМОВА О.М.

КРАВЧЕНКО О.О.

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

МОВА ТА КОМУНІКАЦІЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Мова та спілкування у більшості своїй є суспільними явищами, які забезпечують одну з основних потреб людини – потребу в спілкуванні, взаємодії, під час реалізації якої людина втілює себе як особистість.

Зі створенням у світі глобального простору спілкування всі сфери людського життя набувають нових рис. Мета цієї доповіді – розкрити особливості сучасних комунікаційних та мовних процесів у суспільстві,

враховуючи стрімке прискорення людського життя в інформаційному суспільстві.

Більшість науковців визнають основні функції сучасної мови та її роль як головні чинники безпосередньої комунікації в соціальній практиці людей. Але в часи широкого застосування електроніки й поширення інформаційно-комунікаційних технологій, створення різних сайтів або соціальних мереж в інтернеті процеси комунікації все більше набувають непрямого характеру.

Під впливом науково-технічного прогресу також кардинально змінюються деякі технічні засоби комунікації, які впливають на подальшу трансформацію мови та її форм у людському спілкуванні. Технологічне розповсюдження породжує нові явища у людській культурі, а вони в свою чергу сприяють появі нових мовних одиниць – різних образів, знаків, правил та норм, які стають все більш поширеними.

Процес інформатизації суспільства на сьогоднішній день спрямовано на створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб людини за допомогою інформаційних ресурсів. Інформатизація - це не те саме, що комп'ютеризація суспільства, але ці процеси тісно пов'язані та схожі за своїм походженням. В межах процесів комп'ютеризації розробляється та впроваджується технічна база обробки та накопичення даних й інформації.

На думку вчених, комп'ютер не тільки поширює взаємодію найновіших комунікаційних технологій, а й доповнює людину, яка доповнює його здібності та допомагає вирішувати різні питання, як у побуті, так і в галузі науки та мистецтва.

Комп'ютеризація в значній мірі впливає на розвиток суспільства, це сприяє коригуванню процесів в усій соціальній системі. Спрощення мови та підпорядкування її під алгоритми для процесу спілкування з комп'ютером залежить від мінімізації змісту використовуваних понять, які повинні бути зрозумілі людям.

Відсутність фізичного контакту між користувачів та неможливість висловлення своїх емоційних станів за допомогою міміки свідчать про використання в міжособистісному спілкуванні в інтернеті «емотиконів» - схематичних образів з зображенням обличчя для передачі людських емоцій в електронних текстах. «Смайлики» пристосовані до мови спілкування в Інтернеті, а саме для випадків, коли одному користувачеві важко передати свою оцінку певних подій іншому.

В емотиконів та смайликів є свої переваги, так і недоліки. Вони можуть бути універсальними засобами для передачі інформації та справжніми

помічниками, які роблять мовні засоби вираження більш універсальними. У той же час таке спрощення в спілкуванні може призвести до комп'ютерної раціоналізації людського мислення, тобто призвести до втрати людьми здатності діалектично сприймати світ, зменшення їх творчих та інтуїтивних здібностей.

Таким чином, формування сучасного інформаційного суспільства, в якому головними об'єктами управління виявилися ідеї, образи, інтелектуальні здібності та різносторонні знання, знайшло відображення у сучасних процесах комунікації. Мова, як основний засіб людського спілкування, стала алгоритмічною, відбувається спрощення змісту понять. Зазвичай це збільшує швидкість обробки та накопичення інформації, але також призводить до зміни змісту або його повного спотворення при збереженні видимої об'єктивності.

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК СУСПІЛЬНИЙ ПРОГРЕС ТА ВИКЛИК ЛЮДСЬКИМ ЦІННОСТЯМ

ЛЕБЕДЄВ В. О., к. філос.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ЧИ Є МАСОВА КУЛЬТУРА АМОРАЛЬНОЮ?

Традиційне міфологізоване уявлення про масову культуру пов'язує її з пропагандою насильства, сексуальної розбещеності і жорстокості. На те, що, наприклад, твори класичної культури містять значну кількість сцен невмотивованого насильства, критики уваги не звертають. Заперечувати те, що популярні твори експлуатують зазначені вище мотиви, було б нерозумно, однак ми хотіли б показати обмеженість подібних уявлень.

Можна вказати, що в дійсності:

- До насильства в творах маскульту вдаються негативні персонажі, позитивні ж герої використовують його лише з метою відновити порушену справедливість або з метою самозахисту.

- Основною цінністю є сім'я, і більшість неприємностей головних героїв пов'язані саме з відступом від сімейних цінностей (подружня зрада та ін.).

- Злочинець, на відміну від творів російського маскульту, практично ніколи не стає головним позитивним героєм. Винятки лише підкреслюють це правило і йдуть традиційної лінії «благородного розбійника», розпочатої ще баладами про Робін Гуда.

Інтерес у даному контексті есе Джорджа Оруелла «Мистецтво Дональда Макгілла». У ньому мова йде про гумористичних листівках-коміксах, які були дуже популярні в Британії. На думку Оруелла, такі листівки дають «простір погляду Санчо Панси на життя». Хоча в різних іпостасях Санчо Панса входить в коло постійних персонажів літератури, особливо при сучасному суспільному устрої, його точка зору ніколи в розрахунок не бралася. Існування коміксів і той факт, що люди мають потребу в них, симптоматично важливо. Це - нешкідливий бунт проти чесноти».

«В цілому людські істоти хочуть бути хорошими, але – не надто хорошими і не кожен раз» [2, с. 147-149]. Описані вище тенденції генетично пов'язані з особливостями європейської карнавальної гротескної культури, описаних Бахтінім.

У кінематографі маскульту протиставляється артхаус – незалежний, некомерційний кінематограф. Його розвиток в США було пов'язано з протистоянням масового голлівудському кіно, спробою створення більш глибокого, естетично якісного екранного продукту, розрахованого на глядача, що відкидає лекала «стандартної» продукції. Твори артхаусу порушують етичні та естетичні норми, в них можливий будь-який рівень насильства, порнографічні сцени [1, с. 19]. При цьому ті критики, які гнівно засуджують бойовики і фільми жахів, із захопленням пишуть про артхаусні картини. Тобто, ми маємо приклад класичної політики подвійних стандартів.

При розгляді даної теми досить доречним і символічним видається згадати роман Бентлі Літла «Університет». Він присвячений темі боротьби звичайних людей – викладачів і студентів – з інфернальним злом, які захопили вигаданий американський університет. Прояви і дії злої сили різюче нагадують модні тенденції в альтернативному концептуальному мистецтві.

Виходячи зі сказаного вище, можна зробити висновок, що масова культура, як не парадоксально це прозвучить, є одним з небагатьох оплотів гуманізму в сучасному світі. В її творах відображаються традиційні цінності, добро / позитивні персонажі перемагають зло / негативних персонажів, а закінчуються творіння маскульту неминучим хеппі-ендом. Експлуатація тим насильства, сексу та інших осуджуваних явищ в масовій культурі є продовження традиційних мотивів європейської культури, зокрема культури карнавальної. Твори ж культури альтернативної і контркультури є набагато жорстокішими і антигуманними по своїй суті, бо дуже часто вихваляють різні відхилення і девіації.

Список використаних джерел

1. Альтернативная культура: Энциклопедия. Сост. Д. Десятерик. Екатеринбург: Ультра. Культура, 2005. 240 с.
2. Оруэлл Дж. Искусство Дональда Макгилла. *Оруэлл Дж. Эссе. Статьи.* Пермь: КАПИК, 1992. С. 139-149.

НОВИКОВ Б.В., *д. филос. н., профессор*
Киевский национальный университет «Киевский политехнический институт» им. И. Сикорского

Киев, Украина

**ОТ ФУКУЯМЫ ДО ФУКУСИМЫ: СВОБОДНОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ
РАЗДУМИЙ О ФИЛОСОФИИ С ПРИВКУСОМ САРКАЗМА И ИРОНИИ**

Что общего между Фукуямой (Фрэнсисом) и Фукусимой? С точки зрения здравого смысла – почти ничего. Кроме имен собственных явно японского происхождения.

Человек, которому, – то ли образование стартовое, то ли жизненный опыт позволяют, – доступен уровень интеллекта – рассудок, скажет: «Фукуяма – это какой-то американский писатель, то ли политолог, то ли философ. Он еще написал в своей книге «Конец истории» что коммунизму – кердык, всем и всеми, – до окончания века, – теперь будет рулить Америка. Ну, а Фукусима-1 – это атомная электростанция такая в одноименной японской префектуре, на которой, – в результате землетрясения и последовавшего за ним цунами произошла техногенная катастрофа, сравнимая с черновыльской».

Тот же, кто «достроил» свой интеллект «доверху» – до разума, т.е. сделал его полноценным мышлением, адекватным мыслимому, т.е. на уровне сущности, т.е. являющийся субъектом диалектического мышления, подумает, – первая мысль при соотнесении этих имен собственных: в СССР в 1986 г. сначала рванул 26 апреля ядерный «чернобыль», затем – еще много, много «чернобылей» прочих: политический, экономический, социальный духовный etc. Вы скажете: какая здесь связь? На Фукусиме-1 произошла катастрофа сугубо (хотя есть и иные версии) естественного рода: в результате действия природной стихии (даже двух: землетрясения и цунами), над которыми человек (полагаю: пока) не властен. Да и Ф. Фукуяма кроме имени и фамилии японских ничего почти общего с Японией не имеет. Давно натурализованный (родившийся 27 октября 1952г. в Чикаго) американец.

Итак, Фукусима и Фукуяма – это чистая символика. И – случайность чистой воды.

А, вот, несимволика начинается там, где приходит понимание (ну, хотя бы – осознание) следующего: если в голове – ложь, то в сердце – рознь, а в руках – резня. Проще говоря: чем дальше от истины – тем ближе к крови. Конечно, в этих выводах и утверждениях есть доля фигурала. Может быть, даже – изрядная.

Но вы же, хотя бы на уровне подсознания, должны «рубить»: если ты долго, тупо, регулярно, на индустриальной основе сеешь зубы дракона (зла, уродства, ненависти, господства, алчности, лжи, вреда) не забывай, что не каждый год бывает для них неурожайным. И уж, во всяком случае – не выпускай из виду одну морально - полит - экономическую максиму: «за все надо платить. Если не вовремя, то – расплачиваться».

При чем здесь Фукуяма? Совсем ни при чем. Но в нашем честном бандитском деле, – философском, – ты, если вышел на какие-то выводы и обобщения всеобщего масштаба и характера, должен давать себе отчет в том, что твое детище, твои мысли (а дело философа, и «философа» тоже – это его слово) тебе уже не принадлежит. И ты, – абсолютно независимо от твоих личных желаний, либо же нежеланий (неважно: благих или гнусных) – несешь за него полную ответственность. Ответственность очень серьезную, следует заметить. Значительно более серьезную, чем политическую, или, там, скажем – уголовную. Хотя и там, в указанной субкультуре – за «базар» надобно отвечать...

Поэтому разговор мой – об ответственности. Даже за неумышленное, – не говоря уж об умышленном, предумышленном, злоумышленном, – не к месту, неуместное и уж того более – заведомо злопахательное и враждебное, намеренно сказанное слово. Особенно же – человеком, называющим себя и рассчитывающим, чтобы его называли и воспринимали: философ.

Не: «философ», но – философ. Уж больно высоки они в современных условиях: цена и ставки неправильного, ложного, злого слова, упакованного в философскую облатку. И – пущенного в жизнь. Оно делает ее либо Жизнью, либо «жизнью».

Так вот, несколько слов о «философском» фукуямчике. В 1989 году уже даже слепым было ясно, что СССР и «соцлагерь» в Восточной Европе – обречены. Приговорены. Результат стечения очень многих факторов, – ну конечно же, и невиданного вероломства и предательства. Мальчик-фукуямчик очень чутко уловил направление ветров предыстории... Ну, ветры (не ветер!), они ветры и есть. Опорная (главная, козырная) идея: торжество, – безраздельное, – либеральной и демократической идеи в ее буржуазной форме; гаплык (теперь уже окончательный и бесповоротный) социализму, и, понятно, коммунизму; торжество однополярности, или, иными словами – торжество идеи Pax Americana. Все. Конец истории. Торжество «постистории». Чепчики в воздухе. Эйфория. Экстаз. Триумф.

А всего-то и было: временная ремиссия траста «предыстория», сумевшего положить себе в качестве еды на стол – СССР и страны Восточной Европы.

Подхарчиться. Оч-чень основательно и сытно. ...Прошли годы. Жив - здоров и еще вполне румян Ф. Фукуяма. Мобилен. Вот, пару лет тому назад в Киев с публичными лекциями визитировал. Видимо, поиздержался малехо. Обошлось без ажиотажа, и даже – без аншлага. Приехал. Уехал. Как и не было. Да его и не было, по большому счету. В философии. В культуре культурной.

Разумеется, не становился на колени и не просил у публики интересующейся прощения за то, что лоханулся. В лужу сел. Лапшички на уши «обчитанным» очередную порцию навешал. Отбирал у людей самое ценное, что у них есть – время.

А сколько же вместило это последнее двадцатилетие. Гора, нищеты, страданий, крови, смертей. Спросите: а при чем здесь Ф. Фукуяма? Очень даже при том.

Таким плюнь в лицо – Божья роса. (Впрочем есть лик, ест лицо, есть личина. А еще – рожа, морда лица etc. Есть). Так что спорить с подобными (экземплярами) на поле теоретическом – здоровья надо больше, чем ума. А откуда ж оно, здоровье. Тем более – лишнее.

Непотопляемый теоретик (хотя и потомок самураев. У тех, к слову, в чести было понятие о чести).

Тут, наемни, он в ino СМИ. Ru статейку наваял. Опять пророческую, как водится. Иных не пишет. Под очень характерным названием: «Упадок американских политических институтов». См. «The American Interest», декабрь, 2013 г. Тут он, как вы, вероятно, догадались, уже пророчествует полный кердык... своему родному отечеству. И хотя я искренне разделяю его выводы и дурные предчувствия, «разбора полётов», т. е. разбора статьи – не будет. Пусть с ним работодатели разбираются. ...Вы спросите: а при чем здесь Фукусима? Ни при чем. Так, для красного словца. Впрочем, были бы умные философы – не построили бы АЭС в цунами – опасном районе. Это, что: сложно было просчитать? Оно ж так: какие философы, такая и философия. Какая философия – такая и жизнь. Каждого, многих, всех.

Давайте не будем нарушать давнюю и славную философскую традицию: поговорим «об уме». Поговорим легонько и ненавязчиво. И уж точно – без нарочитого умничанья. Без назидательности. Итак, несколько мыслей об уме. А еще точнее: кто же он нынче такой: умный?

Умный – это не «знающий много». «Многознание уму не научает» (Гераклит). Умный – это не «отличная память», либо «феноменальная память». Умный – это способный удивляться и сомневаться. Всему. Во всем. Всегда. И только такая внутренняя мотивация созидания нового. Перманентная же

устремленность за предел (распределение) уже практически сделанного, почувствованного, познанного и узнанного, конституирует человека, людей (сообщество, действительную ассоциацию, коллектив) и общество как человека, людей, общество действительных (а не реальных); человека, людей, общество как творцов, т.е. как нормальных. Вспомним: «гений – это нормальный человек. Всё остальное – отклонение от нормы» (У. - С. Мозм). Ну, и, – спрашивается в том же задачнике, но чуточку ниже, – и зачем же Вам (по своей, либо чужой воле) попадать в раздел «остальных»?!!

Умный – это, – всегда, – воспринимающий объект как перманентно развивающийся, оказывающий различное влияние (непосредственное, и, что несравненно сложнее для понимания – опосредованное) на всё и, – в различной же мере, – воспринимающий влияние на себя. Непосредственное и опосредованное. Ум добротный, это, – всегда, – откровение сокровенного.

Умный – это способный к адекватной мыслительной реконструкции прошлого, конструкции и деконструкции непосредственно (актуально) сущего и конструированию всевозможных будущих векторов (направлений) развития объекта. Иными словами, использование (актуализация) всего потенциала антиципации: прогноза, предвиденья, проекта, форсайта, предвосхищения, пророчества etc. Да, и пророчества тоже, ибо чем иным есть это свойство ума, как не одним из бесчисленных модусов антиципации, сиречь – опережающего отражения? Если, разумеется, очистить его от флера «чуда», на которое уповают и чем достаточно охотно и бойко пользуются и приторговывают нередко «веселые и находчивые»...

Умный – это способный, – в любой неординарной и значимой познавательной ситуации (обстановке), – «с лету», сначала хотя бы в первом приближении ответить (себе, либо иным интересантам на четыре вопроса:

- почему?;
- как?;
- откуда/куда?;
- зачем?

Заметьте: как-то так вышло, – всегда выходит, – что именно четыре ответа на указанные вопросы составляют сердцевину научной философии в той ее части, которая есть ее логика, методология, гносеология, эпистемология etc.: ее четыре (их называют «основные») закона:

- закон взаимного проникновения противоположностей;
- закон взаимного перехода качества и количества;
- закон отрицания отрицания;

– закон действительного гуманизма. (Мы осмелились обоснованно добавить).

Умный – это мечтающий и дерзающий, это перманентно целеполагающий и целедостигающий (целесоусуществляющий), это находящийся в непрерывном процессе выхода за предел уже познанного, уже известного, уже прочувствованного и чувствуемого, уже достигнутого и достигаемого ... Это – находящийся в режиме трансцендирования, в режиме трансгрессии. В единственно допустимом (желательном и достойном нормального человека) банализированном режиме: в режиме креативности. А, учитывая, что сущность человека – единство единичного (индивид, человек, личность, один), общего (люди, коллектив, многие) и всеобщего (человечество, общество, все) – то в режиме творчества.

Умный – это мыслящий диалектически. Ибо субъективная диалектика, наука диалектика – это духовный аналог беспредельной диалектики объективной. Диалектика всеобщего, общего и единичного во всех ее модусах (начиная от «общественное – коллективное – индивидуальное» и заканчивая: «макроуровень – мезоуровень – микроуровень»). Их «упаковка» – это живое тело объекта ума. Состоятельного, разумеется, т.е. умного ума.

Умный – это убежденный в том, что нормальный человек, действительный человек – это человек целостный. И не только в том основополагающем смысле, что он есть (должен быть) цель, но никогда – средство, но и в том модусе этого основного действительно-гуманистического императива и измерения, что поскольку, образно говоря, голова, сердце и руки принадлежат одному человеку, равно так духовная, душевная и телесная составляющие его, человека находятся в единстве. А должны находиться – в единстве гармоническом.

Умный – это способность к живому созерцанию, к умозрению, умопостижению, умоглядности, рефлексии, переживанию, сочувствию, согласию. Полноценный ум – это «упакованные» в диалектическое единство (как осуществляющееся, – возникающее, развертывающееся и разрешающееся, – противоречие) здравомыслие, рассудок и разум. Дух, душа и плоть. Я о том, что умный – это значит и душевно, и духовно, и телесно – гармоничный и целостный. И если мы здесь и теперь – преимущественно (*par excellenz*) об умном, это вовсе не означает исключительность (не говоря уж – доминантность) духовного, интеллектуального начала над началами иными: душевным и телесным.

Умный – это всегда опирающийся (он превосходно знает, что опереться можно лишь на то, что сопротивляется) на опору. Которая никогда не шатается,

на опору, которая никогда не подведет, не отвернется, не предаст. На опору с тремя базовыми, – спорным, – точками. На Веру, Надежду и Любовь. На веру как на тот актуал, который уже твой: освоен, постигнут, используется, составляет значение твоей самости, есть отправная точка. Есть фундамент, на котором зиждется твоя, устремленная за пределы уже почувствованного, узнанного, предметно (практически) освоенного. На надежду как мотиватор и движитель перманентного целеполагания, трансгрессии, распределения (выхода за предел). На надежду как одно из субстантивных оснований творчества.

И на любовь... Ту самую любовь, которая есть, – для каждого, многих, всех, – всё. Ту самую, в которой каждый получает ровно столько, сколько отдает.

Почему?

Потому что умный никогда не задаст этот пошлый (уж не говоря: глупый до невозможности) вопрос. Потому что умный и не станет спорить с субъектом подобного вопрошания. По многим основаниям: от «времени жалко» и заканчивая: «для спора с похожим вопрошающим здоровья надо больше, чем ума». А у кого оно есть лишнее? Здоровье - то?

Умный человек, это, – прежде всего, – понимающий человек и именно поэтому: чем бы он непосредственно, как этот, как уникальный и неповторимый, как единичный человек не занимался, не занимается, не будет заниматься – ему не избежать встречи с философией.

Философия – научная философия, духовный аналог субстанции – единственно доступный человеку способ утверждения тождества собственной единичности со всеобщностью; способ установления собственной принадлежности и тем самым – меры соразмерности с субстанцией. С абсолютом. Своей уникальности – с универсальностью. Своей определенности – с беспредельностью.

Освоение научной философии – это не только единственный способ обрести способность мыслить разумно, т.е. диалектически; это не только неременное условие и способ «дотраивания» своего единичного духа до всеобщности и тем самым – становление его, – духа, – понимающим, полноценным, в сущности: нормальным; это ещё и единственное лекарство, – антидот, – от фрустрации, от интоксикации, от самоотравления человека мыслью и чувством о принципиальной несоотнесенности собственной, единичной экзистенции с вечной и бесконечной субстанцией. О своей ничтожности и никчемности. И – единственное условие, чтобы мыслить разумно, чтобы понимать. Не просто запомнить, знать, быть эрудированным, быть информированным.

РАССОХА І.М., доктор філос.н., доцент

Харківський національний університет міського господарства ім.

О.М. Бекетова

Харків, Україна

ГЛОБАЛЬНА КАТАСТРОФА ПІЗЬНОГО ДРІАСУ ЯК ПРИЧИНА ПЕРЕХОДУ ЛЮДСТВА ДО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОГРЕСУ

Один з найбільших парадоксів історії людства – різке прискорення його технологічного розвитку з доби мезоліту приблизно 12 тисяч років тому. Саме тоді було приручено собак, винайдено човни і рибальські сіті, лук зі стрілами та почалися перші спроби вирощування рослин та приручення домашніх тварин. При чому це відбулося СИНХРОННО на всіх континентах, навіть в Австралії спостерігалось винайдення бумерангів тощо. І такий синхронний «вибух винахідництва» абсолютно вражає, бо нічого подібного не відбувалося протягом всієї попередньої історії людства.

Згадаємо, що люди сучасного виду існують на Землі понад 100 тисяч років, вже 70-80 тисяч років тому в Африці відомі культури пізньоалеолітичного типу (навіть з проявами мистецтва, прикрасами тощо), і рівно такі ж самі за рівнем технології культури продовжували існувати протягом декількох десятків тисяч років, у Європі – від 42 до 12 тисяч років тому. І за всі ці десятки тисяч років рівень культури і технології залишався практично незмінним.

Вже пару десятиліть серед геологів триває дискусія про «подію доби Пізнього Дріасу», що відбулася приблизно 13 тисяч років тому. Вони знайшли на всіх континентах сліди колосальної катастрофи, дещо меншої за масштабом до тої, від якої вимерли динозаври, але подібної за типом, зокрема, сліди глобальних пожеж, мікроалмази та різке збільшення змісту платини, що мала космічне походження. До того ж у цей час водночас на всіх континентах вимерла так звана мегафауна (деякі зебри та антилопи в Африці, мамонти, гігантські кенгуру в Австралії, гігантські лінивці у Південній Америці тощо). А відкриття 30-км астероїдного кратеру Гаявата під льодом Гренландії у 2018 році стало остаточним доказом того, що 13 тисяч років тому на Землю впав велетенський астероїд розміром біля 1,5 км, який ледве не знищив все людство. Отже, у легенди про Ноя та його синів (а подібні легенди збереглися у багатьох народів) було серйозне історичне підґрунтя.

Очевидно, що після цієї найбільшої катастрофи в історії людства хід світової історії докорінно змінився. Люди вийшли зі стану «гармонії з

Природою», в якому вони перебували десятки і сотні тисяч років. Виявилося, що Природа зовсім не цінує це і може вбити всіх у будь-який момент. Тож єдиний вихід для людей – створити власну, штучну природу – Технологічну культуру.

До того всі люди жили як дикуни, тобто не робили запасів продуктів, використовуючи не всі відомі та доступні їм ресурси, а лише «найсмачніші». І лише за несприятливих умов вони бували змушені переходити на такі «менш смачні» ресурси – або мігрувати в інші землі. Але того часу виявилося, що катастрофа глобальна і нікуди втекти, і навіть «несмачної» їжі просто немає. Майже всі вимерли.

Вижила лише купка людей із запасами їжі. Або, можливо, вони навчилися це робити вже під час катастрофічного голоду – наприклад, ловити та зберігати рибу. У будь-якому випадку загальним уроком для їхніх нащадків стало бажання вдосконалювати технології: полювання з луком та стрілами, рибальство, будівництво човнів, капітальні оселі та храми, сільське господарство, скотарство ... Інакше ми ще й досі жили б у шалашах та печерах – «в гармонії з Природою» – доки б природа не знищила нас вже остаточно.

ПАНКОВ Г. Д., *д. филол. н., професор*

Харьковская государственная академия культуры

Харьков, Україна

САКРАЛЬНАЯ МОТИВАЦИЯ ДУХОВНОГО ТРАВМИРОВАНИЯ В ХРИСТИАНСКОМ ДИСКУРСЕ

1. В поставленной проблеме актуализируется антропология травмы и травмированного субъекта как специальная область философско-антропологического знания. Бытие человека прослеживается в самых разнообразных проявлениях, среди которых обнаруживается духовная травма вместе с фигурой травмированного субъекта. Эта фигура позиционируется в двух основных модификациях – в качестве реального индивида и культурного образа, отражающего жизненные реалии. Культурный образ травмированного субъекта конституируется дискурсивными формациями, наделяющими его определенными смыслами в соотнесенности с определенными жизненными ситуациями. В данной публикации объектом изучения выдвигается осмысление

духовной травмы и фигуры травмированного индивида в христианской мысли, формирующей соответствующие образы и концептуальные модели.

Осмысление травмы предусматривает уяснение мотивирующих ее факторов, а вместе с этим и бытие травмированного субъекта. В указанном отношении целесообразно выделить две мотивирующие группы – эмпирическо-экзистентную и духовно-экзистенциальную мотивации. В первом случае мотивом служит неудовлетворенность отстранением человека от заурядных эмпирических благ – лишение желаемой власти, материальных благ, социального престижа. Во втором случае подходящей для него мотивацией выглядит осознание персоналистического кризиса, который состоит в духовной деградации и обезличивании человека. В данной ситуации глубоко переживается постигший человека духовный позор как жизненная катастрофа.

Ключевым смыслом всей религиозной культуры, посредством которого конституируется и воспринимается любое ее значение, служит значение сакрального (священное). Под сакральным подразумевается аксиологическое пространство, относящееся к божественным манифестациям (теофаниям). В указанной связи сакральная мотивация легко обнаруживается в религиозных текстах, провозглашаемых божественным словом, в котором людям сообщена божественная воля. Разумеется, что для христианской традиции сакральная мотивация всевозможных человеческих поступков содержится в Библии и воспроизводится в семиотической практике христианства.

2. Библейская этика осуждает грех. Он рассматривается преступлением перед Богом, которое заключается в нарушении Его воли. Значение греха указывает на аморальный образ жизни человека, недостойный христианина. Согласно семиотике, грех выглядит знаком-индексом, выделяющим фигуру грешника через указание на нее. Данная семиотическая конструкция нацелена к тому, чтобы грешник обратил серьезное внимание на свое недостойное состояние и занялся духовной практикой окультуривания себя самого. В Послании апостола Павла к римлянам содержится утверждение о смертной участи грешников, жизнь которых основывается на плотских помышлениях (Рим. 8:6). Чтобы ее избежать, грешнику необходимо принять Дух Христов и жить под Его водительством (Рим. 8:9-15). В данном случае смерть выступает значением, которое придает смысловую силу идее пагубности греха. Грех и смерть как его неизбежное последствие создают ситуацию угрозы, которую призван осознать грешник. В сакральном библейском слове их значение выглядит побудительным мотивом радикальной перестройки сознания

«плотских» людей. Но достаточно ли наличия данного обстоятельства, чтобы вызвать у них состояние духовной травмы?

3. Для того, чтобы в реальности состоялся травмированный субъект, необходимо, чтобы он осознавал это свое состояние не только в форме уразумения, но и глубокого переживания. С указанной целью используются разнообразные поэтические эффекты, позволяющие вызвать в сознании индивида сильное потрясение. Такие эффекты содержатся не в мыслительных, но в ярких образных конструкциях, наполненных экспрессиями. Эти конструкции обнаруживаются в молитвах, агиографической литературе, в художественном кинематографе, где фигурируют образы кающихся грешников, остро переживающих собственное травмированное состояние.

Яркий пример личности, глубоко переживающей травму на протяжении трех десятков лет своей жизни, демонстрируется в фильме А. Дунгина «Остров». Интенсивный характер переживания приобретенной отцом Анатолием (артист Петр Мамонов) травмы выражено следующими его словами: «Грехи жгут, душу сожгли». Основной предмет его душевных переживаний составляет вопрос: каким образом душа, отягощенная тяжким грехом убийства, предстанет перед судом Бога? Божественный суд как финальная перспектива представляет собой разновидность сакральной мотивации духовного травмирования личности, поскольку пробуждает в ней напряженное беспокойство за собственную судьбу. Поэтический способ подачи данной мысли в художественном фильме позволяет ее усвоить зрителю не через доказывание, но методом показывания как образной демонстрации назидательного дискурса.

4. Предельная острота данного акта отчетливо обнаруживается в Великом покаянном каноне Андрея Критского, в котором встречаются выражения: «я окаянный грешник», «мой грех ведет меня к погибели» и другие, которые сосредоточиваются вокруг значения греха. Оба этих выражения служат назиданием, предлагающим изменить направленность местоимения с первого лица на второе лицо: «ты окаянный грешник», «твой грех приведет тебя к погибели». Погибель грешника ожидается от карающего божественного огня, а напоминанием такой кары служит библейская картина уничтожения Содома и Гоморры. Аналогия гибели в прошлом грешников обоих городов с будущей гибелью каждого грешника в адском огне должно возбудить в его сознании травму как встречу с чуждым событием. В данном случае травмирование выглядит напоминанием о пагубном последствии греха. Оно способно вызвать состояние тревоги, в которой осознается угроза небытия. Переживание тревоги

за свою судьбу представляет собой травмирующее событие, охватывающего экзистенцию в полноте ее бытия.

Другим проявлением экзистенциального травмирования служит острое переживание человеком своего духовного позора. В Покаянном каноне его острота представлена картиной плача и слезного сокрушения. Грешник лежит нагим и осознает свой позор. Его взору предстает «садовая красота», по сравнению с которой он облачен в разорванную одежду. «Садовая красота» символизирует собой божественный идеал, реализовать который призван человек. В сознании грешника происходит процесс соотнесенности идеала божественной красоты с реальной порочной жизнью, а осознание их предельной рассогласованности повлекло последствием переживание позора за выбранный образ жизни. В таком случае сакральным мотиватором духовной травмы служит идеал, побуждающий человека критически осознать глубокий разрыв между долженствованием перед Богом и состоянием недостойной жизни.

5. Напоминание о божественном идеале духовной красоты совместно с адским огнем актуализирует осознание греха как источника травмы. Грех осознается чуждым событием для личности, сознание которой уже не может ужиться с ним. Возникает стремление вытеснить грех из жизни человека как аномального для нее явления. Это стремление способно достичь уровня травмирующего стремления, а пробуждается оно путем апелляции к библейским сюжетам, составляющим сакральное пространство Библии. Эти сюжеты уместно сгруппировать в два противоположных ряда – негативный и позитивный сюжетный ряд.

В рассматриваемом каноне ряд негативных экземпляров составляет сюжет прародительского греха Адама и Евы, убийства Каином своего брата Авеля, два города Содом и Гоморра, недостойное поведение в пустыни Израила после его исхода из египетского рабства. Указанные сюжеты использованы для формирования ситуации негативной идентичности. Так, например, грешники уподобляются «окаянной душе» Каина, неразумным евреям в пустыни, которые употребляли нечистую пищу. Напротив, к позитивному ряду ценностных мотиваторов в Библии относится Лот, с которым идентифицируется фигура праведника, покинувшего греховное сообщество и этим избежавшего божественную кару. Автор Канона открыто призывает подражать «праведным боголюбивым деяниям» и избегать «лукавых грехов».

6. Сакральные приемы мотивации духовной травмы вовсе не сводятся к тому, чтобы высветить в человеческом сознании следы совершенных грехов и вызвать ситуацию психологического и экзистенциального травмирования.

Такое травмирование рассматривается существенным условием для отращения от греха и обращения грешника к Богу в раскаянии. Ведущей сакральной мотивацией этому служит идеал святости, прославляющий личность, достигшую блаженного состояния, пройдя опыт травмы.

Таким образом, в сакральном смысловом поле значение травмы возвышается с точки зрения опыта духовного восхождения личности к идеалу. В осмыслении духовной травмы прослеживаются две стороны – разрушительная и созидательная. Разрушительная сторона призвана разрушить привычное осознание индивидуальной жизни как жизни-в-грехе и через осознание духовной катастрофы осуществить трансцендирование к идеалу. В приведенной ситуации травмированный субъект выглядит трансцендирующей личностью в христианском ее понимании. Ценность духовной травмы обуславливается ценностью трансцендирующей личности. Поэтому рассмотренную систему мотивации травмы целесообразно оценивать персоналистическим мотивирующим механизмом, возвышающего человека над эмпирическими ценностями в направлении духовного образа жизни.

ТОЛСТОВ І.В., к. філос. н., доцент,

СМОЛЯНОВ М.С., студент групи 131-АКІТ-Д20

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ЛЕГІТИМНОГО ПАНУВАННЯ М. ВЕБЕРА

Рациональна рефлексія легітимності політики – одне з основних завдань соціальної філософії, в рамках вирішення якого з'являються теорії, що розкривають сутність та основну конструкцію легітимності політичної влади. Така рефлексія має велике значення для сучасного українського суспільства, оскільки легітимація політики потребує широкої участі громадян.

Прослідкувати розвиток філософських засад політичного буття можна у представників різних напрямків сучасної філософії, наприклад: у К.Поппера, Г.Альберта, Е.Гуссерля, П.Бергера, М.Гайдеггера, Т.Парсонса, Е. Гіденса. Всі вище згадані представники в своїх теоріях використовують напрацювання класичної концепції легітимації М. Вебера, в якій розглядаються визначення понять «легітимність» та «легітимація», та змістовний аналіз типів легітимного панування.

Вивчаючи проблему влади, М. Вебер виходив з того, що будь-яка влада це специфічна форма взаємозв'язку між тими, хто здійснює панування та тими, хто підкоряється владі. В своїй концепції М. Вебер, визначає три типи легітимності влади: традиційна, харизматична, раціонально-правова.

Традиційну політичну легітимність, М. Вебер характеризує як таку, що засновується на історичних звичаях та традиціях. Цей тип панування часто супроводжується вірою в святість існуючої влади, а отже й у непохитність встановленого цією владою порядку. Тому, аналізуючи традиційну легітимність, М. Вебер пропонував тлумачити дії володаря як такі, що суворо обмежуються традицією.

На думку М.Вебера для традиційного типу легітимності характерні дві основні структури організації управлінського процесу: патріархальна та станова структура. У патріархальній структурі процес управління ґрунтується на патріархальному статусі володаря де рівень політичного свавілля володаря є, найвищим, оскільки традицією часто освячується право такого володаря, як «глави» великої родини на прийняття ним будь-яких рішень. Станова структура традиційного панування –це управлінський апарат де влада виявляється поділеною між вищим володарем, з одного боку, та управлінським штабом – з іншого. Утім попри певні відмінності між цими двома структурами, залишається незмінним причинний зв'язок між владним пануванням та підкоренням владі, що дозволяє розглядати станову і патріархальну структуру політичного управління лише як різні прояви одного й того самого типу легітимності.

Харизматичне панування передбачає наявність певного лідера, який є носієм авторитету і може здійснювати легітимне панування. Однак насправді для М. Вебера харизматичне панування – це не просто зв'язок «вождь-послідовники», а й доволі складна управлінська технологія, яка виступає основою як легітимності лідера, так й легітимності тих рішень, які ним приймаються.

Останнім, третім ідеальним типом легітимного панування в класифікації М. Вебера є легальний чи раціонально-правовий тип. В його основі лежать певні чітко встановлені правила (які формалізуються у вигляді законів), що окреслюють сферу компетенції, повноваження та міру відповідальності у відносинах тих, хто реалізує управлінські функції і тих, на кого ця управлінська влада розповсюджується. Як вважав М. Вебер, однією з основних заporук стабільності цього типу панування є те, що закони виступають рівною мірою обов'язковими як для тих, хто управляє, так і для тих, ким управляють.

Концепція М.Вебера, щодо трьох ідеальних типів існування легітимності: харизматичного, традиційного та раціонально-легального, незважаючи на свій «класичний» статус й до сьогодні зберігає свою актуальність та може виступити надійним ґрунтом для побудови сучасних теорій легітимності політики.

Список використаних джерел

1. Толстов І.В. Евристичний потенціал концепції легітимності М. Вебера. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. «Філософія. Філософські перипетії»*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. № 1130. С. 104 – 111

ЦИГАНОВСЬКА Н.В., завідувач кафедри фізичної культури і здоров'я

ГОНЧАР В.В., ст. викладач

БАТУЛІН Д.С., викладач

Харківська державна академія культури

Харків, Україна

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЗНЯТТЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ

Вже достатньо звичними стали дискусії науковців й фахівців-практиків щодо того наскільки швидкі суспільні, політичні, економічні, психологічні трансформації, які є супутниками глобалізації та постіндустріального розвитку, потребують від сучасної людини вміння гнучко реагувати на виклики і адаптуватися до нових умов життя та діяльності. Більшість вчених говорить про те, що синдром психоемоційної напруги став постійним супутником повсякденного буття особистості [3, с. 5]. Епідемія Covid-19 тільки загострила ситуацію, збільшивши кількість напружених ситуацій. Психоемоційна напруга (наприклад, переживання негативних емоцій у стресових ситуаціях) супроводжуються не тільки когнітивними та психоемоційними змінами, але й, у першу чергу, вегетативними реакціями (прискорене серцебиття, підвищення тиску, тремор кінцівок, зміна тону м'язів тощо). Все це негативно впливає на самопочуття, активність та працездатність особистості. Підтримка належного рівня активності та працездатності потребують від особистості багатьох умінь та навичок. Не останнє місце в цьому переліку займає здатність бути стресостійким, зокрема й вміння зменшувати рівень психоемоційної напруги.

Психоемоційна напруга – це стан надмірного навантаження (тиску) на психічну та емоційну сфери особистості, що виникає як відповідь впливу сильного зовнішнього або внутрішнього подразника, що потребує пристосування до нової ситуації, пошуку стратегій / способів поведінки в ній. Фізіологічний механізм виникнення психоемоційної напруги такий самий як і у стресовій ситуації: адренокортикотропний гормон, що виділяється внаслідок дії напруженої ситуації, запускає цілу низку когнітивних, емоційних, поведінкових та фізіологічних змін.

Звичним способом реагування на ситуації, пов'язані із переживанням психоемоційної напруги, знайомим з дитинства, є зовнішнє стримування емоцій, коли всередині відбувається бурхливий емоційний процес, але він не знаходить «відігрівання» у зовнішній поведінці, створюючи ілюзію спокою. Водночас подібне придушення емоцій не призводить до заспокоєння, а, навпаки, посилює психоемоційну напругу і негативно позначається на здоров'ї особистості. Запобігати загостренню психоемоційної напруги, викликаной як подіями особистого життя, так й ситуаціями професійної діяльності, може систематична робота, спрямована на напрацювання навичок самокерування власним психоемоційним станом, навчання прийомам зняття психоемоційної напруги.

Існують досить багато методів для зняття психоемоційної напруги: фізична активність; аутотренінг; дихальні вправи; медитація; масаж; спів; арт-терапія, тілесно-орієнтована терапія тощо. Фізична активність, а саме фізичні вправи (біг, танці, їзда на велосипеді) та фізичні прояви (плач, сміх) дуже важливі для підтримки здоров'я і зменшення рівня психоемоційної напруги [2, с. 209]. Враховуючи той факт, що протягом багатьох тисячоліть емоції людини були безпосередньо пов'язані із м'язовою активністю (полювання, захист від ворогів, відвоювання території, ритуальні танці у зв'язку з певними подіями тощо), значення фізичної активності для психоемоційний стан людини цілком зрозуміле. Саме фізична активність дозволяла зменшувати психоемоційне напруження спричинене різними напруженими ситуаціями життя тогочасних людей.

Фізична активність – будь-який довільний рух тіла, що виробляється скелетними м'язами і вимагає енергетичних витрат [1]. Фізична активність може бути цілеспрямованою, покликаною підтримувати належний рівень фізичної форми (фізичні вправи, заняття спортом й т. ін.) та / або випадковою, інтегрованою в повсякденну діяльність (похід по магазинах, прибирання домівки, прогулянка в парку тощо). Позитивний вплив фізичної активності на

психічний та фізіологічний стан організму полягає у наступному: виявляє загальнозміцнюючу дію; формує гарну поставу та рівну ходу; тренує дихальну систему; позитивно впливає на роботу серцево-судинної системи, покращує кровообіг (як наслідок відбувається насичення організму киснем, що сприятливо позначається на психічному та фізичному стані організму); посилює мозкову діяльність та пам'ять, допомагає виробленню ендорфінів (саме вони підтримують адекватний для особистості рівень психоемоційної напруги, запобігають негативному психосоматичному впливу).

Нестача фізичної активності має низку негативних наслідків для психоемоційного здоров'я. Вченими доведено, що відсутність або низький рівень фізичної активності призводить до зниження працездатності, погіршення когнітивних функцій (сприймання, увага, пам'ять, мислення); подовження латентного періоду рухових реакцій; змін у мотиваційній сфері тощо. Збільшення рухової / фізичної активності навпаки підвищує розумову активність та покращує функціональний стан організму. Належний рівень фізичної активності сприяє покращенню не тільки фізичного стану організму, але й дозволяє підтримувати помірний рівень психоемоційної напруги, зменшувати її психофізіологічні прояви (артеріальний тиск, частоту серцевих скорочень, м'язове напруження тощо).

Таким чином, психоемоційне напруження є невід'ємною частиною життя людини в епоху глобалізації, що виникає як реакція на надмірний психологічний тиск та соціальні вимоги, які пред'являються з боку суспільства. Велика кількість ситуацій, що викликають психоемоційне напруження, провокує постійну тілесну (м'язову) напруженість. Загальновідомим є факт, що тіло і емоції пов'язані між собою. Крім того, напружене тіло не дозволяє повністю проживати емоції і як наслідок відпустити їх, відчути розслаблення. Одним із способів зменшення негативного впливу психоемоційного напруження на фізичне та психологічне самопочуття особистості в сучасних умовах є регулярна фізична активність. Фізична активність помірної кількості у будь-якому вигляді дозволяє зняти напруження з тіла, сприяє нейтралізації психоемоційної напруги та швидкому відновленню після них, зменшує психосоматичні розлади.

Список використаних джерел

1. Physical Activity. URL: https://www.who.int/health-topics/physical-activity#tab=tab_1 (дата звернення 07.10.2021)

2. Молчанюк О., Прокопенко Л., Слабинська С. Способи зняття психоемоційної напруги в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Харків, 2020. 93 с.

3. Наугольник Л.Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

ЦЮРХЕР М., доктор філософії, генеральний секретар
Швейцарської академія гуманітарних та соціальних наук

м. Цюрих, Швейцарія

ПОТРІЙНА КОРИСТЬ ГУМАНІТАРНИХ НАУК У СВІТІ, ДЕ ДОМІНУЄ ТЕХНІКА

Одні лиш факти самі по собі не мають ніякого сенсу, вони не можуть нас ані просвітити, ані переконати. Лише значення, котре їм приписується, робить їх релевантними. Упорядкування та оцінювання фактів – це невід’ємне завдання гуманітарних наук (нім. *Geisteswissenschaften* – духовні науки, науки про дух) [1; 2; 3].

Вимога щодо збільшення кількості студентів певних чотирьох наукових дисциплін й фахів (математика, інформатика, природознавчі науки та технічні науки) та вимога щодо зменшення кількості студентів, які вивчають гуманітарні науки, супроводжує численні ініціативи перших названих чотирьох фахів. При цьому стверджується, що буцімто останні чотири дисципліни та фахи роблять внесок до створення цінностей та росту економіки, а гуманітарні науки буцімто цього не роблять. На даному фоні виникає питання: «Навіщо ж потрібні гуманітарні науки?»

При цьому звертає на себе увагу та одночасно прояснює ситуацію те, що підпорядкування названих чотирьох дисциплін та фахів не слідує академічній університетській логіці. Так, математика є загальним підґрунтям як для філософсько-природничих, так і для філософсько-історичних дисциплін. Так само природничі науки послуговуються історичними методами, коли вони виявляють генезу та розвиток космосу, землі та життя у всіх їх формах. Нарешті, взаємодія між природничими та гуманітарними науками, наприклад, у сфері наук про навколишнє середовище, вже давно стала правилом. Теж саме стосується також інформатики, в рамках якої, наприклад, лінгвістика вносить суттєвий внесок в розвиток прогресу.

Чотири вище названих фахи та дисципліни зводять себе до чистого поняття боротьби, котре керується виключно фінансовими інтересами, коли вказані чотири фахи протиставляються фахам гуманітарного наукового напрямку. Ці чотири фахи та дисципліни поєднує певне домінування розуміння точних наук. Буцімто пізнання отримуються лише завдяки моделям, експериментам у лабораторіях та завдяки симуляціям. Для останніх характерними є редукція та абстракція. Тобто, виключаються численні аспекти, натомість дослідження проводяться лише в рамках певних релевантних факторів, згідно з певною моделлю чи згідно з певним експериментальним упорядкуванням взаємозв'язків окремих впливів. Крім цього, отримані в результаті таких досліджень взаємозв'язки не розглядаються в іншому контексті.

Тому центральною функцією гуманітарних наук є трансформування результатів пізнань, які були отримані завдяки певним моделям та експериментальним упорядкуванням, у повсякденне й тим самим – у ефективне знання для реального світу. В цьому полягає користь гуманітарних наук. Саме тому безперервно робиться запит щодо їх висновків та способів дії. Таке дієве знання отримується не завдяки абстракції та редукції, а завдяки всеохоплюючому, цілісному опису положення справ та ситуацій.

Незалежно від сфери дисципліни чи фаху, чинним є те, що методи та способи, котрі були отримані в рамках окремої моделі або розроблені в лабораторії, в залежності від контексту по-різному виказують свою ефективність в реальному світі; навіть інколи буває так, що вони дають протилежні результати у порівнянні з тим, що дослідники намагалися досягти. Наприклад, Інтернет обіцяв транспарентність, котра була закладена у технології, та повну, достовірну, а звідси – надійну інформацію, яка повинна була підтримувати демократизацію. Натомість, як відомо, маємо іншу ситуацію. Отже, зараз більш, аніж раніше виникає потреба у перевірці джерел, чого в свою чергу, як правило, можуть досягти експерти різних гуманітарних дисциплін, котрі отримали відповідну підготовку.

Те, чи діють взагалі та як саме діють рішення, котрі було досягнуто в рамках певної моделі чи в лабораторії, у реальності – це залежить від індивідууму та його контексту. Це можна продемонструвати на наступних прикладах. Зазвичай медикаменти, терапії та операційні втручання розробляються та плануються для середньостатистичної людини, якої в дійсності не існує. Те, що для однієї людини забагато, для іншої людини може бути замало. Чи торкається та в якій мірі торкається спосіб життя обмежених

функцій тіла – це залежить від того, чи уможливаються або ж унеможливаються важливі різновиди діяльності для окремої людини, але також – від людей, котрі її оточують та котрі можуть або не можуть компенсувати такі певні обмеження.

Цінності, установки, цілеспрямовані орієнтації, ситуативне та оцінююче мислення, а також рамкові умови – все це визначає діяльність та поведінку людини. Більш легкі матеріали та прилади, котрі економлять енергію, не призвели до скорочення загального використання енергії: автомобілі стають більш важкими та більш великими, їх потужність та можливості підвищуються, в них вмонтовуються прилади з додатковими технічними функціями. Й це відбувається не тому, що не купують транспортні засоби, а тому що нововведення обіцяють певний статус та спосіб багатofункціональної, мобільної приватної сфери, захищеність, незалежність та свободу.

Споживання енергії пристроями та домогосподарствами вдалося зменшити, але загальне споживання енергії постійно підвищується, оскільки люди підключають все більше приладів та використовують все більше житлової площі. Саме стиль життя людей, ціни, відповідні доходи визначають рівень споживання енергії, а не ефективність споживання енергії приладами, засобами та будівельними техніками.

Так само гарантуючі математичні моделі, котрі показують, що збільшується пенсійний вік, а процентний коефіцієнт накопиченого пенсійного капіталу необхідно зменшувати, – не є для окремої людини ані релевантними, ані переконливими. Й те, чи буде окрема людина виступати за підвищення пенсійного віку, або ж буде виступати проти цього – залежить від її впевненості в тому, чи має ця людина справжні шанси на працевлаштування також у більш похилому віці. У Швейцарії для 40% населення, котрі зовсім не мають чи мають невеликі претензії на пенсійні каси, дискусія про процентний коефіцієнт накопиченого пенсійного капіталу взагалі не релевантна.

Результати та висновки, які виникають внаслідок ізоляції окремих факторів та їх взаємодії, роблять суттєвий та значний внесок в прогрес. Напроти, їх застосування у повсякденному житті та припустиме навантаження проявляються лише у багатоманітні, наявності різних прошарків, а також у протиріччях реального життя. Останнє – є предметом гуманітарних наук, котрі залучають те, що у певній моделі чи в лабораторії свідомо виключається.

Принципово є чинним те, що певні факти або певні очевидності самі по собі не можуть ані переконати нас, ані бути релевантними. В залежності від стану індивідуального життя, власного досвіду та власних очікувань,

індивідуально засвоєних знань, процесів сприйняття та розуміння факти інтерпретуються, оцінюються, трактуються, також їм надається певна релевантність. Самі по собі факти не мають сенсу, вони не можуть ані просвітити людей, ані переконати їх. Лише внаслідок наданого їм значення та релевантності факти можуть бути дієвими.

Отже, невід'ємним завданням гуманітарних наук та дисциплін є те, як певні факти та певні очевидності упорядковуються та оцінюються конкретними індивідуумами в залежності від їх життєвих ситуацій, від їх повсякденного життя, від їх досвідів та їх очікувань.

Викладення та формулювання певних фактів також впливають на опрацювання інформації та на поведінку. Семантика, риторика, логіка, іконографія, стиль та форма передачі інформації – є ключовими компетенціями гуманітарних наук. У світі, де суттєві положення справ отримуються не на основі власних споглядань чи не на основі власного досвіду, а передаються медійним шляхом, такі техніки викладення фактів кардинально та цілеспрямовано впливають на сприйняття, а також на інтерпретацію фактів.

Таким чином, слід констатувати, що гуманітарні науки зовсім не протистоять названим чотирьом фахам та дисциплінам, а навпаки – вони перебувають у взаємодоповнюючих відносинах. У світі, де домінує техніка, саме вони виказують потрібну користь й тим самим роблять суттєвий внесок у створення цінностей: 1) гуманітарні науки турбуються про те, щоб розроблені у лабораторіях продукти чи змодельовані методи були придатними для повсякденного життя; 2) гуманітарні науки трансформують факти у релевантні пізнання та пізнання, на основі котрих потім керують діями, й тим самим – вони створюють практичне, ефективне знання для орієнтації; 3) нарешті, гуманітарні науки сприяють ефективній комунікації та передачі отриманих знань.

Список використаних джерел

1. Zürcher M. Empfehlungen für eine wirksame Förderung der Geistes- und Sozialwissenschaften zuhanden der Träger und Organe des BFI-Bereichs = Recommendations pour une promotion efficace des sciences humaines et sociales à l'intention des acteurs et des organes du domaine FRI / Markus Zürcher, Marlene Iseli, Beat Immenhauser. Bern: Schweizerische Akademie der Geistes- und Sozialwissenschaften, 2019. 16 S.

2. Zürcher M. Gegenstand, Relevanz und Praxis der Geisteswissenschaften – eine philosophisch-anthropologische Begründung / Markus Zürcher. Bern:

Schweizerische Akademie der Geistes- und Sozialwissenschaften, 2016. 40 S. (Swiss Academies Reports 11, 5).

3. Zürcher M. Unterbrochene Tradition: die Anfänge der Soziologie in der Schweiz / Markus Zürcher. Zürich: Chronos, 1995. 373 S.

З нім. мови переклав В.Абашинік

ШАПОВАЛ В.М., *д. филол. н., професор,*

Харьковский национальный университет внутренних дел

Харків, Україна

ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ НА ПУТИ К НОВОЙ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕАЛЬНОСТИ: ВОЗМОЖНОСТИ И РИСКИ

1. Человечество в XXI веке столкнулось с новыми технологическими вызовами, с которыми не сталкивалось никогда ранее в своей истории.

2. Кроме того, что человеку необходимо адаптироваться к природе и к миру людей, ему необходимо адаптироваться также к миру вещей, созданной за многие тысячелетия материальной культуре.

3. Адаптация к миру людей или социализация представляет собой процесс очеловечивание человека, превращение возможности стать человеком в действительность.

4. Цель и смысл существования человеческого индивида – выжить и преуспеть в жизни, выполнить основополагающие жизненные планы, реализовать свой творческий потенциал.

5. Мир вещей или материальная культура – это посредник в отношениях между людьми, а, следовательно, посредник в решении вышеуказанных задач.

6. В идеале материальная культура или мир вещей должен способствовать максимально полной реализации основных целей человеческого существования.

7. Каждый индивид преследует собственные цели, стремится к собственному благу, нередко вступая в противоречия и конфликты с другими людьми. Вследствие этого, культура как процесс и результат противоречивой человеческой деятельности, также не лишена противоречий, она несет в себе те же как конструктивные, так и деструктивные элементы.

8. Вещи могут становиться самодовлеющими, из средства они могут превращаться в цель саму по себе, поглощая человека как человека, превращая его в существо, отчужденное от мира и самого себя. Они могут быть как фактором, способствующим успешной самореализации, так и тем, что деформирует индивида.

9. В наше время мир вещей приобретает абсолютно новые качества, становясь «миром умных вещей». Вещи приобретают способность, будучи один раз сотворенными людьми, жить самостоятельной жизнью, действовать по собственным программам, не нуждаясь больше в направляющих усилиях со стороны людей.

10. Просматривается следующая эволюция мира материальной культуры: обычные вещи – умные вещи – умный дома – умный города – умная планета.

11. Адаптация в мире «умных вещей» представляется достаточно сложной проблемой, человеку предстоит хорошо потрудиться, чтобы ему нашлось место среди этих вещей, выжить на «умной планете».

12. Природа создала людей. Люди создали богов, поклоняясь им и полагая, что боги направляют все их помыслы и действия. На самом деле, люди поклонялись самим себе, своим собственным творческим силам и способностям. Когда они поняли это, они отправили богов и всю, связанную с этим атрибутику в музеи, самоуверенно полагая, что сами могут справиться со своими проблемами.

13. Далее люди создали «умные вещи», обладающие зачатками искусственного интеллекта, создали роботов. Не исключено, что в ближайшем или отдаленном будущем роботы поступят с людьми так же, как люди поступили со своими богами. Человек должен быть всемерно заинтересован в том, чтобы избежать этого.

14. Процесс превращение в «планету умных вещей», по-видимому, необратим. Если так, то человек как разумное существо, выживет и сохранит свое доминирующее положение только в том случае, если будет умнее самой умной машины, обладающей сверхинтеллектом.

15. В части строгого рационального мышления, человеку трудно соперничать с искусственным интеллектом, как с точки зрения быстроты мыслительных процессов, так объема используемых данных. Однако, если брать высшие духовно-психические качества, то здесь человек сохраняет некоторые преимущества.

16. Любовь, верность, совесть, долг, доброта, чувство прекрасного и другие, подобные им, высшие духовные качества не скоро будут доступны

машине. Сохраняя и совершенствуя эти качества, человек, возможно, сохранит свои лидирующие позиции. Но здесь есть большая проблема: машины очень быстро учатся и совершенствуются, между тем как у многих из наших современников происходит обратный процесс.

17. Технологическая цивилизация, стандартизируя и унифицируя все стороны жизни социума, с необходимостью унифицирует и примитивизирует людей. Вместо того, чтобы становиться духовно более развитыми существами, людив значительной степени упрощаются, становятся функцией технологических или социальных процессов, винтиками социальной машины.

18. Немногие способны возвыситься до уровня великих духовных деятелей человечества, которые, игнорируя материальный достаток и вульгарную пользу, жили поисками смысла всего сущего, стремлением к абсолюту.

19. По-видимому, в недалеком будущем на нашей планете будут жить три вида разумных существ: 1) интеллектуальная элита, составляющая творческое меньшинство; 2) многомиллиардная масса пассивных потребителей или нетворческое большинство; 3) киборги с искусственным интеллектом, созданные первой группой людей и управляющие нетворческой массой в интересах элиты.

20. К счастью, у человека есть не только интеллект, но и высшие духовные качества, подсказывающие как правильно и дальновидно строить отношения с миром, чтобы не просто успешно адаптироваться к изменяющимся обстоятельствам, но оставаться человеком.

21. Кроме разума, человек обладает также свободной волей, свободой выбора. В какую из трех вышеназванных групп он попадет и насколько успешным будет его существование в целом, во многом зависит от него самого.

Список використаних джерел

1. Баррат Дж. (2018). Последнее изобретение человечества: Искусственный интеллект и конец эры *Homo sapiens*. Москва: Альпина Паблшер. 304 с.

2. Бостром Н. (2016). Искусственный интеллект. Этапы. Угрозы. Стратегии. Москва: ООО «Манн, Иванов и Фербер». 401 с.

3. Курцвейл Р. (2015). Эволюция разума. Как расширение возможностей нашего разума позволит решить многие мировые проблемы. Москва: Эксмо. 187 с.

СЕКЦІЯ II. ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ ТА ПРАВОЗНАВСТВО

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

ГРИЦЕНКО Н.В., канд. екон. наук, доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА ПРИ ВЗАЄМОДІЇ РІЗНИХ ВИДІВ ТРАНСПОРТУ

Транспорт забезпечує виробничі і невиробничі потреби матеріального виробництва, невиробничої сфери, а також населення в усіх видах перевезень. Взаємодія різних видів транспорту полягає в злагодженій та узгодженій роботі транспорту в загальному перевізному процесі. Ця взаємодія залежить від багатьох умов правового, економічного, технічного, технологічного, організаційного та управлінського характеру. В умовах сьогодення концепція соціально-економічної відповідальності все частіше розглядається як процес, в рамках якого підприємства управляють своїми відносинами з різними групами інтересів, тоді як зацікавлені сторони отримують прерогативи до того, аби здійснювати реальний вплив на спосіб здійснення економічної діяльності.

Необхідним механізмом, за допомогою якого здійснюється соціально відповідальна взаємодія транспортних компаній із зацікавленими сторонами із трьох секторів суспільства – державного, приватного та некомерційного, є соціально-економічне партнерство. При цьому воно виступає каталізатором позитивних соціальних змін та стабільного розвитку транспортної системи, а також є невід’ємним елементом імплементації концепції соціальної відповідальності в транспортних компаніях.

Предметом соціально-економічного партнерства при взаємодії різних видів транспорту виступають колективні відносини між соціальними партнерами із участі трудових колективів у встановленні умов праці; з участі трудових колективів в управлінні організаціями, на яких вони працюють; щодо укладення і виконання колективних договорів та колективних угод на галузевому, регіональному, національному рівнях; щодо діяльності професійних спілок та інших представницьких органів трудового колективу в соціально-трудових відносинах; щодо утворення та діяльності об’єднань роботодавців; з вирішення індивідуальних та колективних трудових спорів.

До сфери соціально-економічного партнерства входять: досягнення консенсусу з питань забезпечення зайнятості, створення додаткових робочих місць, організації оплачуваних громадських робіт, захисту населення від безробіття; застосування найманої праці з дотриманням техніки безпеки, вимог з охорони здоров'я працівників у процесі праці, оплати праці й забезпечення відтворюючої і стимулюючої функції заробітної плати, прав працівників на своєчасне отримання заробітної плати; забезпечення нормального режиму праці й відпочинку; забезпечення права працівників на участь в управлінні працею на підприємстві, в розподілі прибутку для забезпечення соціальної діяльності підприємства, у визначенні соціальних стандартів і встановленні їх мінімальних меж, у встановленні порядку проведення колективних переговорів, вирішенні колективних трудових спорів тощо.

Виходячи з вищезазначеного постає питання співвідношення соціально-економічного партнерства при організації праці у взаємодії різних видів транспорту і колективного трудового права.

У широкому розумінні предмет соціально-економічного партнерства ширший за своїм змістом предмета колективного трудового права. Останнє регулює лише колективні відносини з приводу застосування найманої праці, а предметом соціально-економічного партнерства в організації праці можуть бути як окреслені нами питання, так і відносини, що знаходяться поза їх межами, зокрема сфера соціального забезпечення, охорони здоров'я тощо.

Отже, подальший розвиток взаємодії підприємств, організацій і установ, що входять до складу транспортних мереж країни, на основі вищезазначених принципів передбачає дослідження закономірностей розвитку даних процесів в зв'язку з необхідністю формування єдиного соціально-економічного транспортного поля, досягнення балансу приватних, корпоративних, публічних та державних інтересів в транспортній сфері при взаємодії різних видів транспорту для забезпечення подальшого соціально-економічного розвитку держави і її регіонів.

Транспорт сприяє суспільному територіальному поділу праці, формуванню зв'язків між населеними пунктами та всередині їх. Без злагодженої взаємодії різних видів транспорту неможлива інтеграція України у загальносвітову економічну систему. Це обумовлює модернізацію його соціально-економічних партнерських відношень.

Список використаних джерел

1. Білорус О. Г., Гаврилюк О. В. Стратегічні імперативи адаптації та трансформації зовнішньоторговельної діяльності України в умовах

європейської інтеграції. *Економіка України*. 2015. № 11. С. 4–15. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_11_2.

2. Будкін В. Методологічні аспекти функціонування «Єдиного економічного простору». *Матеріали наукової конференції «Світовий досвід удосконалення зовнішньоекономічної діяльності в контексті концепції сталого розвитку»*. 18 жовтня 2012 року. Київ : ІСЕМВ НАН України, 2012. С. 3–5.

3. Вдовенко Ю.С. Інструментарій приватно-державного партнерства у місцевому соціально-економічному розвитку. *Теорія та практика державного управління*. 2009. № 3 (26). С. 1-5.

4. Chygryn O. The mechanism of the resource-saving activity at joint stock companies: the theory and implementation features. *International Journal of Ecology Development*. Volume 31. Issue number 3. 2016. P. 42–59.

5. Melnyk L.G. Instruments and key factors of sustainable (“green”) economy formation. *Actual Problems of Economics*. Volume 178, Issue 4, 2016, P. 30-36.

ДЕРГОУСОВА А.О., к.е.н., доцент

СИВОЛОВСЬКА О.В., к.е.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

НОВА ПАРАДИГМА СПОЖИВАЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Сьогодні диктує нові правила поведінки для споживачів. Епідемія COVID-19 суттєво змінила умови здійснення покупок. Ми практично всі перейшли до онлайн життя. Які ж встановилися нові практики і цінності, якими керуються нині споживачі? Як тепер змінюються ринки під впливом мінливого світу?

Оскільки соціальне дистанціювання стає вже стандартом після пандемії, споживачі вимушені адаптувати свою поведінку до нових реалій. Важливим фактором успіху в бізнесі стає здатність передбачати зміни в поведінці споживачів і розробляти відповідні довгострокові стратегії, які прискорюють відновлення сильно постраждалих галузей.

Останні дослідження показують значне зростання за широким спектром продуктових категорій, включаючи продукти харчування, обладнання для домашнього офісу, побутову електроніку і товари для домашніх тварин.

Які ж останні тенденції спостерігаються в поведінці споживачів?

1. Споживачі витрачають більше часу на перегляд медіа, особливо - онлайн-відео.

Споживання відео контенту різко зросло під час кризи. Споживачі знімають самі себе, завантажують контент в соціальні мережі – Instagram і TikTok. У брендів є унікальна можливість охопити більш молоду аудиторію з меншою кількістю відволікаючих чинників за допомогою відеоконтенту, який підкреслює автентичність в більшій мірі, ніж високу вартість виробництва цього контенту.

2. Наразі існує відчуття економічної нестабільності, що призводить до чутливості споживачів до ціни.

Новий погляд на економічні активи змушує багатьох покупців зосередитися на:

- пошуку пропозицій, акцій і промо;
- скорочення витрат на другорядні товари (наприклад, елітні товари/предмети розкоші);
- дешевших брендів, місцевих брендів або приватних торгових марок.

За останніми дослідженнями McKinsey & Company відзначили, що дві третини споживачів у всьому світі не впевнені і менш оптимістичні щодо довгострокових наслідків цієї пандемії. Навіть серед тих, хто зберігає позитивний погляд на відновлення економіки, обережність у витратах є кращим підходом на найближчі тижні.

3. Споживачі цінують бренди, які орієнтуються на їх потреби в цей важкий час.

У дослідженні, проведеному в 2020 році Intelligence Central, 58 % споживачів вражені брендами, які надають необхідні послуги, і 55 % говорять, що вони цінують бренди, які внесли зміни, щоб допомогти споживачам. Сюди входять бренди, які допомагають громадам, а також приватним особам – 58 % цінують відповідальні повідомлення, 54 % цінують благодійні внески брендів і половина всіх споживачів цінує бренди, які займаються проблемами коронавірусу.

У 2020 році багато світових і відомих брендів змінили свої комунікації, щоб показати свою надійність, а також соціальну орієнтованість і підтримку. Темами, до яких вони звертаються сьогодні є:

- відчуття цілісності та спільності – бренд дбає не тільки про доходи;
- допомога суспільству, оскільки споживачі цінують благодійні акції брендів;

- що вони роблять для вирішення проблем COVID-19;
 - як бренд може бути корисний для споживачів несподіваними способами.
4. Споживачі шукають безконтактний роздріб.

Гравці, які пропонують безконтактні платежі, а також інші послуги, які дозволяють здійснювати платежі миттєво за допомогою телефону або іншого мобільного пристрою, є кращими для покупців 2020 року, які хочуть уникнути зайвих контактів зі своїм гаманцем.

У дослідженні IBM 2020 року, 40% споживачів заявили, що вони швидше за все будуть використовувати безконтактні платежі в майбутньому.

5. Пандемія зробила локальні покупки пріоритетними для споживачів.

Доступність, походження продукту і наявність товару на складі є ключовими сьогодні для покупців. Вони більше не хочуть далеко ходити, щоб отримати свої улюблені товари. Сьогодні вже недостатньо рекламних акцій і великих знижок для залучення відвідувачів в раніше відвідувані магазини, адже багато споживачів намагаються уникати натовпу, наскільки це можливо.

Взагалі вся ця пандемічна ситуація вивела нове правило поведінки – споживачі різного віку будуть як і раніше цінувати більш «безпечний» досвід покупок в Інтернеті, в порівнянні з шопінгом в переповнених магазинах.

ЗАЙЦЕВА І. Ю., *д.е.н, професор*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ВНУТРІШНЬОДЕННОЇ ТОРГІВЛІ Ф'ЮЧЕРСНИМИ КОНТРАКТАМИ

За останні десятиліття фінансові ринки зробили потужний ривок у своєму розвитку. Цьому посприяли всеосяжні процеси глобалізації, електронні технології і загальна комп'ютеризація біржових майданчиків і засобів, що застосовуються трейдерами для контролю і мінімізації ризиків, а також з метою збагачення. Популяризація трейдингу в усьому світі і полегшення доступу до фінансових ринків рітейл-трейдерів або будь-яких інших учасників, які мають вільний капітал забезпечили небувалий приплив ліквідності на ринки, чим полегшили завдання і досягнення цілей, переслідуваних крупними учасниками ринку з розміщення та обігу великої частини капіталу. Така взаємодія між крупнимита малими капіталами утворила ґрунт для дослідження поведінки тих

чи інших груп учасників біржової торгівлі та розробки принципів спекуляції на цій основі.

Внутрішньоденні торгові операції сьогодні є домінуючими над іншими і формують більшу частину торгового обсягу самих ліквідних інструментів за торгівлю сесію. Внутрішньоденні трейдери розробляють і застосовують безліч різноманітних інструментів технічного аналізу для виявлення дій та намірів крупних учасників фінансового ринку для того, щоб опинитися на «правильній» стороні та діяти разом з цими учасниками, які здатні задавати напрямки цінних тенденцій.

Аналіз поведінки тих чи інших учасників ринку змушує внутрішньоденних трейдерів вибудовувати власні стратегії по розміщенню капіталу в основному зі спекулятивними цілями. Безперервний пошук найкращих елементів технічного аналізу та створення різноманітних торгових стратегій, здатних мінімізувати ризики і максимізувати прибуток, буде завжди одним з найбільш актуальних і пріоритетних напрямків у внутрішньоденних спекуляціях для сьогоденного покоління трейдерів і всіх наступних.

Аналіз біржових обсягів здатний надати трейдеру ефективний набір рішень для отримання прибутку, будь то ринковий профіль, скальпінг або аналіз вертикального обсягу. Поєднання цих типів та інструментів аналізу можуть ефективно доповнити вже використовувані трейдером підходи в торгівлі і дозволити йому розсунути межі бачення подій, що відбуваються на ринку.

Розроблена і випробувана стратегія виявилася здатною накопичувати прибуток з плином часу, що доводить фундаментальне припущення існування відкритих збиткових позицій на ф'ючерсному ринку, а саме на ринку E-mini S&P 500 (ES), а так же доводить те, що трейдери прагнуть закривати ці позиції, як тільки ринок надає можливість це зробити.

За результатами тестування видно, що розмір комісійних і їх сумарна кількість істотно впливає на ефективність даної торгової стратегії, як і на будь-яку іншу, розроблену під внутрішньоденний масштаб торгівлі. Пошук можливостей по зниженню розмірів комісійних видатків є одним з найважливіших завдань для дейтрейдера.

Список використаних джерел

1. Steidlmayer P. Markets and Market Logic. Porcupine Pr; 1st edition, 1986. – p. 161.
2. Steidlmayer P. Steidlmayer on Markets: Trading with Market Profile Wiley Trading, 2002. – p. 224.

3. Steidlmayer P. 141 West Jackson A Journey Through Trading Discoveries. Steidlmayer Software; 1st edition, 1996.– p. 138
4. Steidlmayer P., Hawkins S. Steidlmayer on Markets: Trading with Market Profile (second edition). John Wiley & Sons, Inc., 2003. – p. 223.
5. Dalton J., Dalton R. Mind Over Markets: Power Trading With Market Generated Information. Probus Publishing Co., 1990. – p. 345.
6. Dalton J., Dalton R, Jones E. Markets in Profile. Profiting from the Auction Process. John Wiley & Sons, Inc., 2007. – p. 224.
7. Gopalakrishnan J. Market Profile Basics Technical. Analysis of STOCKS& COMMODITIES, 1999. URL: http://traders.com/Documentation/FEEDbk_docs/1999/12/Abstracts_new/Gopalakrishnan/Jayanthi.html
8. Grady J. No B.S. Day Trading. URL: <http://www.nobsdaytrading.com/courses/basic-course/>
9. Bellafiore M. One Good Trade: Inside the Highly Competitive World of Proprietary Trading. Wiley; 1 edition, 2010. – p.368
10. Wyckoff R. The Day Trader's Bible. Ticker Publishing, 1919. - p. 116.
11. Davies P. When to Enter. URL: <https://www.jigsawtrading.com/learn-to-trade-futures/>
12. Герчик А. Курс активного трейдера/А. Герчик// Альпина Паблишер, 2019. – 344 с.
13. Матеріали від компанії SMB Capital. URL: <https://utmagazine.ru/posts/18927-shpargalka-po-chteniyu-lenty-ot-smb-capital>
14. Навчальні матеріали на порталі Чиказької товарної біржі. URL: <https://www.cmegroup.com/education/matching-algorithm-overview.html>
15. Результати тестування внутрішньоденної торгової стратегії URL: <https://drive.google.com/file/d/1tUFeD4F9m4bnK4P7OzjbLAUVxHNYwmqn/view?usp=sharing>
16. Orderflowtrading.ru. URL: <https://orderflowtrading.ru/torgovlya-na-birzhe/gorizontalnyy-obyom/>
17. Звіт по відкритому інтересу Чиказької товарної біржі. URL: https://www.cmegroup.com/trading/equity-index/us-index/e-mini-sandp500_quotes_volume_voi.html#tradeDate=20191129

КОМПАНИЕЦ В. В., *д.э.н, профессор*

Харьковский Гуманитарный Университет «Народная Украинская Академия»

Харьков, Украина

О СУЩНОСТИ И ХАРАКТЕРИСТИКАХ «КОРОНО-КРИЗИСА» И ГЛУБИННЫХ ИЗМЕНЕНИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Кризисы – явление, присущее любой социально-экономической системе. Они имеют разные причины, размеры, локализацию, соответствующую теоретическую классификацию и способы преодоления.

Нынешний глобальный системный кризис, переживаемый миром на протяжении как минимум двух десятилетий – это кризис капитализма. Вхождение в его финальный этап, значительно ускоряющий переход к посткапитализму, происходит под действием «пандемии «COVID-19»», поэтому назовем условно этот этап «корона-кризисом».

«Корона-кризис» имеет свои особые черты, отличающие его от всех предыдущих кризисов.

Экономике и обществу во всемирном масштабе были нанесены три удара. Они состояли в: принудительном закрытии производств; пребывании в условиях неопределенности и дезорганизации сложившихся связей и отношений; принудительной изоляции людей и пандемии страха.

Бизнес, экономика и общество в целом закономерно оказались в состоянии неготовности к подобного рода испытанию.

И если первые два удара часть бизнеса смогла выдержать и преодолеть, третий – имеет далеко идущие и не очень предсказуемые последствия т.к. связан с психикой человека и социальными процессами массовой психической эпидемии.

В мировой социально-экономической системе под влиянием корона-кризиса, проявились и (или) усилились разрушительные тенденции. Это:

- значительное сокращение микро- и малого бизнеса;
- резкое повышение значимости транснациональных компаний, особенно гигантов цифрового бизнеса и тех бизнесов, которые связаны с ним;
- нарастание разрывов между бедными и богатыми странами, между разными социальными группами и не только по имущественному критерию, но и по возможности получить качественное образование и медицинское обслуживание;

- рост уровня безработицы, во всех ее формах и особенно скрытой безработицы;

- сжатие среднего класса;

- активная цифровизация не только бизнес-процессов, но и социально-культурных процессов;

- дифференциация компаний и предпринимателей по принципу соблюдения социальной ответственности;

- повышение необходимости нравственно и социально ответственного управления социально-экономическими процессами и ведения бизнеса при значительном возрастании рисков несоблюдения правил этики бизнеса по отношению ко всем заинтересованным сторонам, в т.ч. этики экономических отношений в цифровой среде.

Более того, короно-кризис запустил и (или) ускорил определенные глобальные и глубинные, возможно, необратимые процессы, которые переводят капитализм в посткапитализм? К ним необходимо отнести:

- постепенное уничтожение национального государства и переход к управлению на наднациональном уровне;

- принципиальное изменение финансовой системы (отказ от наличных денег и переход к цифровым «деньгам»);

- ужесточение социального контроля, а также контроля ресурсов;

- уничтожение образования и переход к дистанционным формам псевдообразования для большинства;

- массовый переход к дистанционным формам работы;

- глубокое и массовое погружение человечества в виртуальный мир с необратимыми последствиями изменения сознания личности и общества.

Почему эти процессы ведут к построению новой социально-экономической системы и в чем ее отличие от знакомого нам капитализма?

Основными факторами производства в старых системах считали труд, природу и капитал. Но существует также четвертый фактор производства, от которого зависит эффективность использования трех вышеперечисленных. Это - культурно-исторические силы народа или его духовно-нравственный капитал, фактор, выделяемый лишь в рамках восточнославянской школы экономической мысли. Этот капитал - культура народа, его нравственность, черты характера, в т.ч. коллективизм или индивидуализм, трудолюбие, предприимчивость, бережливость и т.д..

Для перехода в новую систему этот четвертый фактор производства должен разрушиться или мутировать. Для этого то, что формирует его на

уровне локальних цивілізацій і національних держав, т.е. образование, воспитание, СМИ, поведение лидеров, а также наука, также должно мутировать и находится под полным контролем ТНК и наднациональных структур управления.

Тогда в новой системе главным фактором производства (назовем его информационно-психологическим фактором) станут информация, в т.ч. данные о населении, и измененное сознание социума.

Факторы производства в условиях посткапитализма меняются и на уровне предприятий, бизнеса. Место основных фондов занимают платформы. Владельцы платформ задают правила игры, т.к. они владеют информацией (данными), в т.ч. осуществляют алгоритмизацию и программирование поведения пользователей платформы.

Все это и объясняет активный процесс цифровизации, служащий технологической основой перехода к посткапитализму.

КОРОЛЬОВА Н. А., *к.т.н., доцент*

КАМЕНЄВ О. Ю., *керівник Центру НПП ПДО к.т.н., доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

За своєю суттю глобалізація економіки є новою інтеграційною сходинкою інтерналізації світового господарського життя. Глобалізаційні процеси розпочалися, в першу чергу, як економічне явище через інтенсифікацію виробничо-господарських зв'язків, розвиток транспортної інфраструктури, торгівлі, формування єдиних фінансових ринків та ін. В інших сферах діяльності глобалізація скоріше розглядається як посилення взаємовпливу держав.

Інформаційні технології в умовах глобалізації економіки стають каталізатором процесів інтеграції виробництва, охоплюючи всі сфери життя людини. І багатовимірний процес створення та розповсюдження інформації формує принципово новий рівень інформаційного впливу на суспільство. В таких умовах сучасні держави стають локальними одиницями влади в глобальній системі, і саме через інформаційні технології посилюється та прискорюється вплив на цінності суспільства, культурну самобутність країн, концепції та стратегії їх розвитку.

Загалом відкрита економіка вносить суттєві зміни в господарську систему країни, що проявляється через наростання невизначеності щодо функціонування та розвитку національних економік, збільшення ролі зовнішніх факторів в розподілі національних ресурсів, відносного звуження можливостей державних адаптивних механізмів країн. За думками фахівців, глобалізація, заснована на інтернаціоналізації відтворювального циклу, сприяє більш чіткому прояву тенденцій посилення ролі регіоналізації в світогосподарських зв'язках.

Основні напрями прямого впливу глобалізації на економіку країни визначаються її технологічним укладом, зовнішнім інституційним середовищем, конкурентоспроможністю країни на зовнішніх ринках, та фінансовими ресурсами. Особливостями глобалізаційних процесів економіки в умовах розвитку інформаційних технологій є можливість оперативного впровадження найновіших технологій на базі здобутків науки різних країн, поширення світового досвіду, підвищення якості та безпеки життя, формування єдиного інформаційного простору без кордонів.

В той же час гостро постають питання утримання конкурентних переваг в техніко-технологічній сфері, проблеми електронно-цифрового розриву (digital divide) між різними соціальними групами населення країн, питання міграційного та соціального характеру тощо. Негативними моментами глобалізаційних змін є посилення розриву в економічному розвитку країн світу, і, відповідно, економічна та фінансова залежність через взаємопов'язаність національних економік на світовому рівні, можливість маніпулювання процесом формування свідомістю у світовому масштабі, сплеск транснаціональної злочинності.

Умовою пом'якшення негативних наслідків глобалізаційних процесів є дотримання принципу багатополярності сучасного світу, а саме врахування інтересів кожної країни в вирішенні загальносвітових проблем, збереження соціокультурної ідентичності, забезпечення національної безпеки в інформаційному просторі. Саме скоординовані зусилля, спрямовані на підтримання у інформаційному просторі країни її політичних, економічних та етнокультурних інтересів зменшать ризики національних економічних та соціальних диспропорцій.

Список використаних джерел

1. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. Київ : КНЕУ, 2003. 360 с.
2. Гурковський В.І. Сутність і феноменологія глобалізації в контексті формування глобального інформаційного суспільства. *Державне управління:*

удосконалення та розвиток. 2010. №3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_3_6

3 Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України (Аналітична доповідь). Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=250;tendentsiji-vplyvu-globalnogo-informatsijnogo-seredovishcha-na-sotsiokulturnu-sferu-ukrajini&catid=78&Itemid=412

4 Фролова О. М. Глобалізаційні процеси в інформаційній сфері та їх вплив на новий світовий порядок. *Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки*. 2017. Вип. 17. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/3328/3007

MALYNOVSKA O., *student*

Accounting and audit at business school at the University of Stavanger

Stavanger, Norway

METHODS OF MANIPULATING INDICATORS OF ACCOUNTING (FINANCIAL) RECORDS

Management decisions by business entities in the context of informatization of society and development of digital economy requires high-quality public accounting (financial) records which will provide realistic assessment of financial condition, transparency and investment attractiveness of companies. The main threat to the quality of records, especially in the global economic and financial crisis, is its falsification.

Falsification of accounting (financial) statements means intentional distortion or omission of values and disclosure of information in financial statements or concealment of theft of tangible assets. It should be noted that at the present stage falsification of accounting (financial) statements has taken more complex form due to expansion of falsification object. Unfortunately, spread of distortions in accounting (financial) records contributes to different economic levels of countries, including the degree of development of information technology, socio-cultural differences, imperfections in accounting methodology, contradictions in the legislation.

The Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) estimates that total annual loss from falsification of accounting (financial) statements for global economy

could reach about \$ 1 trillion. The purpose of falsification of records is to achieve an economic situation that meets interests of economic entities and thereby mislead internal and external users of information. In general, the essence of intentional distortions of records is in three main elements: pressure of external circumstances, opportunity to commit fraud and self-justification. Of course, such approaches are directed against the interests of the state and economic partners of the enterprise.

In world practice, the following main methods of intentional distortion of accounting (financial) statements are pointed out most often:

- manipulation of the accounting system in order to provide the desired results (assumptions when calculating depreciation, provisions for bad debts, untimely reflection in the accounts of sellers' accounts, premature accounting of real sales). In this case, transactions registered in the accounting are based on facts, even if reflected in violation of the rules;

- introduction of incorrect or fictitious information into the accounting system (fictitious sales, invented values of receivables, disguised entries in journals, false or corrected documents, unaccounted transactions);

- reproduction by business entities financial statements according to data and reports of any operating enterprise or according to fictitious contrived data.

A kind of deliberate distortion of accounting (financial) statements in addition to manipulation is also the veiling of the balance sheet, i.e. deprivation of its specificity and certainty, resulting in the possibility of obtaining conclusions that contradict reality. The difference between veiling and falsification of recording is that falsification provides financial performance of organization in more favourable conditions by violating the requirements of regulations, and veiling occurs within the limits allowed by regulations.

According to ISA240 International Standards on Auditing, methods of manipulating accounting (financial) statements are overstatement of revenues, understatement of expenses, incorrect valuation of assets or liabilities, other methods (incorrect disclosure of information about liabilities or related parties, concealment of information about events that occurred after the recording date, etc.).

Alternative legal methods of counteracting manipulation of accounting (financial) indicators are to improve the quality, transparency and informativeness of recording through the choice of accounting policy principles, choice of presentation of recording elements, voluntary additional disclosure of information.

It should be noted that the degree of economic development, its digitalization, as well as model of the accounting system form basis for the absence or presence of manipulation manifestations of enterprise recording. As a rule, a low level of

accounting distortion and integrated recording is present in the developed countries, which are leaders in the index of global (digital) competitiveness (Switzerland, Sweden, Denmark, the Netherlands, Singapore and Norway). These countries have a high level of state support and better conditions for doing business. Main components of the index of global (digital) competitiveness are indicators of assessing the state of economy in the field of innovation; the level of digital technologies in the country; government effectiveness in social policy; social cohesion and equal opportunities.

This interrelation can be clearly seen using the example of Norway. In 2021, this country ranked 6th in the world among 64 countries in the index of global (digital) competitiveness. Norway is characterized by a continental model of accounting, which is characterized by conservatism, close ties of enterprises with banks and the state, legal regulation of accounting and recording, focus of accounting and recording on the interests of state regulation of taxation and macroeconomic planning. In Norway, there is a high level of confidence in the national economic policy, which leads to transparency of economic activity, high social responsibility of business.

Thus, in modern conditions, management decisions should be based on real estimates and reflection of financial results in accounting and recording which will ensure transparency and investment attractiveness of organizations. Prevention of manipulation of accounting (financial) statements can be ensured by applying concept of security of personnel development of organization, conducting audits and assessing risk factors of fraud, development of social responsibility and strengthening corporate culture and values of companies.

References

1. Association of Certified Fraud Examiners. Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse (The Walls Report). - ACFE, Austin, TX, 2008.
2. International standard on auditing 240. The auditor's responsibility to consider fraud in an audit of financial statements // https://www.ifac.org/system/files/downloads/2008_Auditing_Handbook_A080_ISA_240.pdf
3. The IMD World Competitiveness Ranking // <https://worldcompetitiveness.imd.org/rankings/wcy>

ПІДОПРИГОРА І.В., к. екон. н., доцент

КОВАЛЬОВА Д.А., студентка

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ

Залізничний транспорт відноситься до пріоритетних стратегічних об'єктів інноваційної діяльності в Україні. Національною транспортною стратегією України до 2030 року в галузі залізничного транспорту передбачається розвиток новітньої транспортної інфраструктури; створення сприятливих умов для бізнесу, сервісу для пасажирів; забезпечення підключення національної мережі залізниць до міжнародних залізничних мереж основних коридорів, сполучення та взаємодія з європейською залізничною мережею коридорів TEN.

Основними проблемами забезпечення інноваційного розвитку залізничної галузі є високий рівень фізичного зносу рухомого складу, невідповідність технічного оснащення залізниць сучасним вимогам, недостатність власних коштів для інвестиційного забезпечення техніко-технологічного оновлення підприємств, відсутність реальної державної підтримки інноваційного розвитку залізничного транспорту.

Стан матеріально-технічної бази вітчизняного залізничного транспорту не відповідає перспективним вантажо- та пасажиропотокам та не дозволяє забезпечити потреби економічного розвитку країни. За даними АТ «Укрзалізниця» близько 96 % локомотивів мають вік понад 26 років і мають рівень фізичного зносу 93 – 97 %. Наразі працює лише половина з 300 локомотивів, 75 % пасажирських вагонів старші за 28 років, а рівень фізичного зносу – 90%.

За даними Держстату у 2020 році тільки 27 % загального вантажообігу припадало на автомобільний транспорт, а 72 % – на залізницю. При цьому протягом останніх п'ять років обсяг автомобільних перевезень поступово зростає, а залізничних падає; в наступні п'ять років очікуване падіння частки залізничних перевезень становить 5 – 10 %.

Сума необхідних інвестицій у розвиток залізничної галузі за оцінкою АТ «Укрзалізниця», становить 6 млрд доларів, ці кошти потрібно активно вкладати протягом п'яти років у модернізацію вагонного парку і залізничної інфраструктури. При цьому дефіцит коштів «Укрзалізниці» на підтримку поточного стану галузі оцінюється в 2,5 – 3 млрд доларів.

Загальна потреба в інвестиціях у транспортну інфраструктуру всіх видів транспорту до 2030 року становить більше 30 млрд. доларів. Національною транспортною стратегією України до 2030 року основними напрямками забезпечення інвестицій визначені:

- залучення приватних інвестицій у вигляді державно-приватного партнерства та використання нових механізмів и залучення приватних коштів;
- лібералізація ринків;
- фінансування від міжнародних фінансових організацій;
- нова система тарифоутворення;
- підвищення ефективності використання наявних ресурсів, цільове фінансування.

Інвестиційні процеси в галузі повинні передбачати узгодження пріоритетів діяльності Укрзалізниці із стратегією розвитку національної економіки та світових тенденцій розвитку залізничного транспорту. Йдеться про формування інфраструктурного базису для забезпечення територіальної цілісності країни, відновлення виробничого потенціалу залізничного транспорту та створення транспортних умов прискорення зростання вітчизняної економіки.

Перехід на інноваційний шлях розвитку залізничного транспорту вимагає якісної зміни в підході до методології та практиці управління розвитком галузі, а також відповідних змін в системі вимірювання і регулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання. В рамках напрямків інноваційного розвитку залізничного транспорту необхідно забезпечити вибір найбільш перспективних з економічної точки зору технічних засобів і технологій.

Список використаних джерел

1 Даценко В. Чому «Велике будівництво» не врятує економіки країни
URL: <https://nashigroshi.org/2021/06/05/chomu-velyke-budivnytstvo-ne-vriatuaie-ekonomiku-krainy/>

2 Дикань В.Л., Обруч Г.В. Управління реалізацією спільних інвестиційних проєктів за участю підприємств залізничного транспорту в умовах цифровізації. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. №69. С. 9-21.

3 Довгань В. Інвестиції для Укрзалізниці – де взяти гроші для розвитку?
URL: https://cfts.org.ua/blogs/investitsi_dlya_ukrzalznitsi__de_vzyati_groshi_dlya_rozvitku__608

4 Національна транспортна стратегія України до 2030 року URL: http://publications.chamber.ua/2017/Infrastructure/UDD/National_Transport_Strategy_2030.pdf

5 «Укрзалізниця» потрібно 6 мільярдів доларів на розвиток в найближчі п'ять років. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/02/28/645696/>

ПОЛЯКОВА О.М., *к.е.н., доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

В умовах глобальних трансформацій світової економіки традиційні методи організації виробництва часто не відповідають сучасним вимогам ринку, що обумовлює появу специфічних типів міжнародного поділу праці та викликає необхідність нових форм організації виробничих процесів. Основною рисою функціонування сучасного підприємства є поєднання різних технологічних напрямів, які формуються на базі кількох технологій та характеризуються широким діапазоном продукції.

В Україні пошук оптимальних організаційних рішень щодо ефективного налагодження бізнес-процесів є достатньо ускладненим через відсталість техніко-технологічної бази виробництва та низьку конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Якщо найбільш розвинені країни світу, такі як США, Японія, КНР, знаходяться на початку шостого технологічного укладу, то Україна навряд переступила поріг п'ятого. В Україні тільки 5 % продукції, що випускається, відноситься до п'ятого технологічного укладу, основна ж її маса – третього і четвертого, складаючи відповідно 58 % і 38 %.

Змінити ситуацію, що склалася сьогодні на більшості підприємств промисловості та транспорту можливо через використання промислового типу відтворення на основі об'єднання інноваційної, економічної та організаційної складової виробництва. Змінив організації виробництва для вітчизняних підприємств проявляються в наступних напрямках: створенні нової філософії організації, удосконаленні та оптимізації організаційної структури, проектуванні робочих місць і зміні ролі працівників в прийнятті оперативних рішень, оптимізації розміщення обладнання, навчанні та перепідготовці

працівників, застосуванні нових форм організації виробничих і трудових процесів.

Розробка інноваційної програми розвитку організації виробничих процесів включає:

- аналіз зовнішнього середовища підприємства та оцінку можливостей його розвитку;
- оцінку стійкості його функціонування; розробку інноваційних шляхів діяльності;
- визначення величини фінансових ресурсів для запровадження інноваційних перетворень;
- оцінку організаційного потенціалу підприємства;
- розробку загальної програми вдосконалення організації виробництва в умовах інноваційного розвитку, враховуючи сформовані потенційні можливості підприємства.

За умов ринкової економіки значно підвищується роль бізнес-систем управління, створюється потужна інформаційна інфраструктура, активно використовуються концепції інтелектуалізації управління (методи нечіткої логіки, штучні нейронні мережі та ін.).

Фахівцями в області виробничого менеджменту обґрунтовано такі напрямки удосконалення виробничих систем:

- створення системи управління матеріальними потоками на базі технології MRP (планування потреб);
- використання бюджетування як основного бізнес-процесу з планування, використання та розподілу власних і позикових коштів;
- застосування принципів бережливого виробництва.

Основні зміни в системах організації виробничих процесів повинні бути спрямовані на посилення ролі керівництва, прийняття рішень на основі конкретних фактів, активізацію залученості персоналу, орієнтацію на вимоги споживача, застосування системного управління виробництвом, поширення процесного підходу, постійне поліпшення умов і процесів, врахування інтересів усіх сторін. Умовою успішних інноваційних перетворень на підприємствах є їхня готовність безупинно змінюватися в міру вдосконалення виробництва, інноваційний характер змін, мотивація персоналу і високий рівень організаційної культури.

Удосконалення процесу виробництва на підприємствах промисловості і транспорту вимагає державної підтримки, зокрема створення умов для розвитку інноваційних структур, забезпечення трансферу технологій з науково-

технічного сектору в промисловість та транспортну галузь, сприяння розвитку стратегічних партнерств.

Список використаних джерел

1 Каличева Н.Є., Маслово В.О. Удосконалення організації виробництва за умов формування креативного середовища на підприємстві. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 70-71. С. 55-63.

2 Хвостіна І.М. Вдосконалення організації виробництва в умовах інноваційного розвитку підприємств. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2014. № 2(1). С. 68-73.

3 Фадєєва І.Г. Основні напрями удосконалення бізнес-процесів та сучасна методологія їх моделювання та регламентації на засадах нечіткої логіки. *Економіка та держава*. 2014. № 11. С. 11-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_11_4

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТЕПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

ДИКАНЬ О.В., *д.е.н., професор*

Український державний університет залізничного транспорту

КОСІНЦЕВА П.Ю., *аспірант*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

НАПРЯМКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Сучасний етап світового економічного і соціального розвитку характеризується істотним впливом на нього цифровізації. Як новий тренд світового суспільного розвитку, який прийшов на зміну інформатизації та комп'ютеризації, він характеризується наступним: заснований на цифровому поданні інформації, яке в масштабах економічного та соціального життя як окремої країни, так і всього світу призводить до підвищення ефективності економіки та поліпшення якості життя.

Всебічне розкриття особливостей цифровізації як сучасного тренду світового розвитку включає розкриття сутності цифровізації, особливостей цифрового подання інформації, передумов і можливих позитивних наслідків цифровізації для України, співвідношення понять «цифровізація» і «цифрова економіка», викликів, загроз, можливих негативних наслідків та ризиків цифровізації для різних держав.

В даний час термін «цифровізація» використовується у вузькому і широкому сенсі. Під цифровізацією у вузькому сенсі розуміється перетворення інформації в цифрову форму, яка в більшості випадків веде до зниження витрат, появи нових можливостей розвитку. Велике число конкретних перетворень інформації в цифрову форму призводить до таких істотних позитивних наслідків, які обумовлюють застосування терміна «цифровізація» в широкому сенсі. Цифровізацію в широкому сенсі можна розглядати як тренд ефективного світового розвитку тільки в тому випадку, якщо цифрова трансформація інформації відповідає таким вимогам: вона охоплює виробництво, бізнес, науку, соціальну сферу і звичайне життя громадян; супроводжується лише ефективним використанням її результатів; її результати доступні користувачам перетвореної інформації; її результатами користуються не тільки фахівці, а й пересічні громадяни; користувачі цифрової інформації мають навички роботи з нею.

Якщо говорити про співвідношення понять «цифровізація» і «цифрова економіка», то необхідно відзначити, що цифровізація - це основа цифрової

економіки, той тренд світового розвитку, який визначає розвиток економіки і суспільства, формує цифрову економіку.

Отже під цифровою економікою розуміють економіку, основним трендом ефективного розвитку якої є цифровізація. Дане визначення виділяє наступну основну особливість цифрової економіки - під впливом тренду цифровізації вона розвивається ефективно. В даний час існує безліч визначень поняття «цифрова економіка», які роблять акцент на тому чи іншому аспекті впливу тренда цифровізації на національну економіку, наприклад, на використанні інноваційних цифрових інформаційно-комунікаційних технологій; на забезпеченні інформаційно-комунікаційних технологій різних видів взаємодій; на використанні інтернету, мобільних і сенсорних мереж, можливостей роботи в режимі онлайн; на застосуванні електронного документообігу, сучасних електронних каналів зв'язку, методів обліку і зберігання інформації; на створенні нових бізнес-моделей, нових ринків і нових споживачів і т.д.

Аналіз різних визначень цифрової економіки показує, що кожне з них виділяє лише деякі її суттєві особливості. Облік найбільш важливих з них дозволяє дати наступне її розгорнуте визначення: цифрова економіка - це система соціально-економічних відносин націлена на підвищення ефективності та конкурентоспроможності економіки, виражає сучасну парадигму прискороного економічного розвитку, при якому підвищення конкурентоспроможності та ефективності стає життєвою необхідністю, характеризує сучасний етап еволюційного розвитку соціально-економічної та виробничої моделі суспільства, використання величезної кількості даних, що генеруються в найрізноманітніших інформаційних системах і переробляються з метою отримання з них корисної інформації, спрямована в цілях отримання прибутку на створення нових виробництв, бізнес-моделей, моделей управління, нових ринків і нових споживачів; - заснована на цифровій трансформації. Передбачає в великій мірі перехід від аналогової взаємодії і використання аналогових носіїв інформації до електронної взаємодії на основі застосування сучасних електронних засобів, в тому числі на основі активного використання інноваційних цифрових інформаційно-комунікаційних технологій, сучасних електронних каналів зв'язку, електронного документообігу, а також електронних способів обліку обробки, зберігання та передачі інформації; - використовує новітні математичні методи і моделі переробки інформації, засновані на обліку цифровий форми її подання та властивостей цифрової інформації; - реалізована, як правило, в режимі он-лайн через такі платформи, як інтернет, мобільні і сенсорні мережі.

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Складні трансформаційні процеси економіки в перехідні періоди потребують запровадження інноваційно-креативних методів управління, які формуються на базі інтелектуально-кадрового потенціалу.

На даний час інтелектуалізація управління підприємством ставить нові вимоги до процесу управління та визначає його інноваційне формування із врахуванням запитів нової економіки. Прийняття управлінських рішень, які згідно з еволюційною трансформацією бізнес-середовища мають враховувати тенденції світових викликів, повинне спиратися на певну базу, а саме єдину систему реалізації новацій, що ґрунтується на стратегічно-цільовій інтелектуалізації управління розвитком підприємства.

Принципи управління розвитком підприємства формуються під впливом часу та протягом тривалого періоду, що дозволяє накопичити значний досвід, сформувані та удосконалити прийоми, методи та структуру системи. Але трансформація бізнес-середовища та формування нової економіки призвели до зміни підходів управління. Адже формування нової економіки — це результат розвитку інноваційно-креативних знань та інтелекту суспільства, це зміна традиційної ролі часу, це визначення економічної цінності знань, це інтелектуальний капітал; це позиціонування на нові знання; це цифровізація бізнес-середовища і т.д. Тому необхідно змінювати парадигму управління відповідно до потреб інтелектуального розвитку суспільства.

Інтелектуалізація управління повинна ґрунтуватися на фундаментальних положеннях науки про управління та використовувати нові принципи управління інноваційного характеру, наприклад за допомогою мультиагентних технологій.

Мультиагентні технології можуть використовуватися як методичний апарат для моделювання ефективних управлінських рішень та платформа для побудови систем управління різного призначення. Зокрема, застосування мультиагентного підходу заключається у прийнятті ефективних управлінських рішень таких як:

1. моніторинг і діагностика становища системи;
2. діагностика ситуацій;
3. управління системами;
4. створення нових систем захисту;

5. моделювання задач;
6. імітація ситуацій;
7. координація різних моделей;
8. інтеграція програмних засобів та ін.

Мультиагентний підхід до інтелектуалізації управління дозволяє підприємству в реальному часі автоматично реагувати на трансформації процесів та ресурсів, вносити зміни, оперативно реагувати на нестандартні ситуації тощо.

Таким чином, інтелектуалізація управління дозволить підприємству враховувати вимоги клієнтів, оцінити наявні та приховані ресурси, визначити перспективні напрями розвитку, провести аналіз доцільності новацій і т.д., що є основою для розширення діяльності та забезпечення його конкурентоспроможності в умовах нової економіки.

МАЛИХІНА Я.А., *д.пед.н., к.ю.н., доцент*

ПРОТОПОПОВА Я.С., *к.ю.н., доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ЕЛЕКТРОННІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСЛУГИ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Останніми роками Україна все більше набуває глобальних ознак інформаційного суспільства. Протягом останніх років урядом проведено низку реформ в системі адміністративного управління, спрямованих на реінжиніринг ключових адміністративних процедур, діджиталізацію сфери адміністративних послуг та державного адміністрування, створення передумов для впровадження електронного урядування. Так цифрова трансформація в сфері надання адміністративних послуг дозволяє отримувати їх дистанційно – за допомогою мобільного телефону та/або комп'ютера. Відповідно до Закону адміністративні послуги в електронній формі надаються з використанням Єдиного державного web-порталу електронних послуг, у тому числі й через інтегровані з ним інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування. Водночас надання електронних адміністративних послуг у віртуальних середовищах викликає серйозні занепокоєння щодо можливості забезпечення та дотримання інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання і розвиток в

інтересах громадян, організацій, держави [1]. Інакше кажучи, інформаційна безпека створює можливості для захисту потреб в інформації особистості, суспільства і держави, при якому забезпечується їхнє існування і прогресивний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз.

Адміністративна послуга є результатом здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямована на встановлення, зміну або припинення прав та / або обов'язків такої особи відповідно до закону [3]. Адміністративна послуга надається за зверненням фізичної або юридичної особи виключно адміністративними органами і є засобом реалізації прав громадян у сфері виконавчої влади. Її результатом є адміністративний акт – рішення або юридично значима дія адміністративного органу, якими задовольняється звернення особи.

Інформаційна безпека в сфері електронних адміністративних послуг має сприяти створенню безпечного інформаційного середовища як для системи в цілому, так і для кінцевого користувача. Саме тому вона є складним явищем й визначається багатьма факторами, зокрема: наявністю особливих вимог до ідентифікації і автентифікації; інтеграцією різних інформаційних систем та технологій інформаційної безпеки при вирішенні завдань: широким застосуванням мобільних інформаційно-комунікаційних технологій, використанням електронного підпису в процесі надання електронних адміністративних послуг, великою кількістю персональних даних тощо [4, с.60].

Головним напрямком забезпечення інформаційної безпеки при наданні електронних адміністративних послуг є створення безпечного інформаційного середовища. Останнє являє собою таку сферу діяльності суб'єктів щодо створення, перетворення і споживання інформації, а також створення й інформаційних систем та технологій, засобів їхнього функціонування, що убезпечує від стороннього витоку та розголошення інформації третім особам.

Правове поле забезпечення інформаційної безпеки в галузі надання електронних адміністративних послуг регулюється Законом України «Про адміністративні послуги» від 06 вересня 2012 р. №5203-VI [3]; Концепцією розвитку електронного урядування в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. №649-р [2]; Доктриною інформаційної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. №47/2017 [1]; Законом України «Про електронні комунікації» від 05 лютого 2020 р. №3014; Законом України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», затвердженим

Постановою Верховної Ради України від 05 червня 1994 р. №81/94-ВР; Законом України «Про електронні довірчі послуги» від 05 жовтня 2017 р. № 2155-VIII; Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 березня 2003 р. № 851-IV; Законом України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 р. №2297-VI; Законом України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. №2939-VI тощо.

Перелічені документи дозволяють створювати та підтримувати на належному рівні основні компоненти безпечного інформаційного середовища, а саме: 1) безпечне середовище передачі даних з сертифікованим комунікаційним обладнанням, 2) сертифіковані обчислювальні комплекси на основі безпечного операційного середовища; 3) безпечні системи зберігання інформації.

Список використаних джерел

1. Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 лютого 2017 року №47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення 08.10.2021)

2. Концепція розвитку електронного урядування, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 року №649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 08.10.2021)

3. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року №5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення 09.10.2021)

4. Шевчук О., Кузь Т. Правове забезпечення інформаційної безпеки процесу надання електронних інформаційних послуг. Актуальні проблеми правознавства. 2021. №1. С. 59-65.

ПЕТРИКІВА О.С., *к.е.н., доцент*

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Харків, Україна

ІНСТРУМЕНТИ МАРКЕТИНГУ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні тенденції формування конкурентних переваг учасників ринку банківських послуг зумовлюють необхідність пошуку нових інструментів організації та управління, у тому числі маркетингу. До того ж, період пандемії вимагає від банків приділити особливої уваги збереженню та підсиленню свого іміджу на ринку банківських послуг. Стратегічне направлення маркетингу

банківській діяльності направлене на максимальне задоволення потреб клієнтів банку, що в свою чергу також приводить до зростання ліквідності та фінансової стійкості банків.

В Україні сучасний банківський маркетинг представлений індивідуальним маркетингом, спрямованим на виявлення потреб споживачів і максимальне їх задоволення, шляхом надання індивідуального підходу кожному та електронним маркетингом, який обумовив більш зручний рівень надання банківських послуг та обслуговування клієнтів [7].

Звісно, що конкурентоспроможність банку залежить не лише від якості банківського фінансового менеджменту, а й від рівня економічної віддачі банківської діяльності. Сьогодні банківська конкуренція є динамічним процесом суперництва банків та інших кредитних інститутів, в рамках якого вони прагнуть забезпечити собі міцне становище на ринку банківських послуг.

Глобалізація економіки та посилення конкуренції як усередині країни, так і за її межами посилює конкурентну боротьбу на ринку банківських послуг та вимагає пошуку сучасних методів підвищення конкурентоспроможності українських банків. Величезну роль у розвитку банківського маркетингу, його методів та інструментів відіграють інформаційні технології. Саме вони в умовах глобалізації стають найважливішим інструментом науково-технічного та соціально-економічного розвитку суспільства загалом. З огляду на це, новітні технології у сфері банківської діяльності не тільки надають широкі можливості для збору й обробки великої кількості інформації, а й дають змогу встановлювати тісні довірчі відносини з клієнтами, акціонерами і персоналом. Інноваційні перетворення, які відбуваються у всьому світі, змушують банки як одного з представників фінансового ринку проводити політику не простого виживання, а постійного зростання і розвитку із застосуванням новітніх технологій, упровадження інноваційних продуктів та інструментів.

Для збільшення конкурентних переваг банки використовують концепцію маркетингу відносин, яка передбачає встановлення довгострокових вигідних та лояльних взаємовідносин між клієнтами та банком. Доцільно виділити, з основні напрямки її застосування - це сегментація, івент-маркетинг, оцінка клієнта під кутом 360° [7].

Сучасний івент-маркетинг має широкий вибір різноманітних видів івент-проектів: це і презентації, і виставки; і свята, і флешмоби. В умовах розвитку інформаційної економіки банківська система активно використовує новітні інформаційні технології, створює спеціалізовані відділи з обслуговування інформаційних потоків. Важливе місце у проведенні маркетингових досліджень

займає інтерактивний маркетинг, який є безпрецедентно оперативним і гнучким та дає змогу банку і його клієнтам швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища. Інтернет став не тільки каналом здійснення трансакцій, а й перспективним засобом інформаційної взаємодії між клієнтом і банком.

Івент-маркетинг спрямовано на прив'язування банківських продуктів та послуг до важливих подій в житті клієнтів: ВБР пропонує КЕШ-кредит «На освіту», УкрСиббанк – депозит «Персональний план збагачення» від УкрСиббанку, який дає можливість здобути освіту, відсвяткувати весілля або вирушити у навколосвітню подорож, ОTR Bank - депозитний вклад на дитину до досягнення повноліття та інші події [17].

Для успішного впровадження івент-маркетингу в банківську діяльність необхідно враховувати принципи маркетингової діяльності: орієнтованості на довгострокові результати; досягнення запланованих кінцевих результатів; науковості, тобто використання новітніх маркетингових технологій в галузі планування, моделювання та прогнозування у діяльності банку; принцип об'єктивності, конкретності та точності; систематичності та рентабельності. Поступове використання подібних принципів стабілізує діяльність банку, робить її більш безпечною та орієнтованою на споживача.

Незважаючи на те, що Event-marketing є досить новим форматом просування товарів і послуг, популярність цього напрямку обумовлена ефективністю. Головним завданням є позитивні емоції потенційного покупця від «спілкування» з брендом. На результат впливає безліч факторів, таких як вибір типу події, оригінальність ідеї, рекламна підтримка, а також технічні аспекти. У той же час різні компанії переслідують різні цілі, мають різні бюджети і аудиторію.

Добре організований івент-захід дозволяє збільшити кількість споживачів і продаж послуг. Як і погано проведений захід, вони можуть зменшити їх і негативно вплинути на імідж банку.

Низька ефективність організованого заходу не означає, що захід не є ефективним способом просування. Це тільки вказує на те, що організація таких подій є довготривалим і складним процесом, на успіх якого впливає розгляд великого числа різних факторів, які потрібно врахувати.

Список використаних джерел

1. Антоненко І. Я. Інвентивний маркетинг як інноваційний напрямок комунікаційної стратегії. *Економічні науки*. 2011. №6. С. 191-194.
2. Архірейська Н. В. Блокчейн-інноваційна технологія постіндустріальної економіки. *Економіка*. 2017. №7. С. 125-129.

3. Баранова В. Г. Банківські інноваційні тех-нології: проблеми та перспективи впровадження. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 40. С. 177–181.

4. Петрикiва О. С. Роздiл монографiї: Технологiї iвент-маркетингу як iнструмент забезпечення конкурентоспроможностi банкiвськoї дiяльностi. *Сучасне управлiння: ризики, виклики, безпека, перспективнiсть використання та проблеми впровадження в державному та приватному секторах економiки: колективна монографiя* / За заг.ред. д.е.н., проф. Н.Е. Аванесової. Харкiв: ФОП Панов А.М., 2021. С. 594-630

5. Пiчик К. В. Iвент-маркетинг як сучасний iнструмент впливу на споживача. *Економiчнi науки*. 2016. №1. С. 145-148.

6. Радченко О. В. Сучаснi тенденцiї розвитку банкiвськoго маркетингу та проблеми його впровадження в банках України. 2011. №11.

7. Стегнiєнко М. О., Волкова В. В. Сучаснi напрямки розвитку банкiвськoго маркетингу в Україні. *Економiчнi науки*, 2013. №5. С. 271-276.

ЧЕЛЯДІНОВА Н.Г.*к.економ.н., доцент*

ЯКОВЕНКО В.Г.*к.економ.н., доцент*

КУДЕЛЯ В.І.*к.економ.н., доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ЕКОНОМІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В УКРАЇНІ

Мінливість середовища потребує стратегічного бачення, наприклад, невизначеність – розуміння перспектив; складність – внесення ясності у можливі варіанти розвитку подій і взаємозв'язок між зацікавленими сторонами та показниками, що впливають на реалізацію стратегії; багатозначність – швидкої реакції на виклики зовнішнього середовища. Все це ускладнює розроблення стратегії та зменшує плановий розмір часу, на який ця стратегія розробляється, і, як наслідок, збільшуються ризики підприємств.

З усіх визначень поняття «ризик» можна виділити три основні підходи до визначення цього поняття:

- по-перше, ризик – несприятлива ситуація, подія, що завдає шкоди;

- по-друге, ризик – можливість позитивного або негативного відхилення фактичних значень від планованих або очікуваних показників в процесі діяльності об'єкта;

- по-третє, ризик – діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучості вибору альтернативи і спрямована на зниження відхилень від поставленої мети.

У першу чергу, безпеку потрібно визначити, включити в перелік і описати її елементи. Методологія передбачає застосування трьох підстав для класифікації логістичних ризиків підприємства:

- зовнішні і внутрішні ризики;
- ризики основних елементів ланцюгів поставок;
- ризики управління логістикою.

Традиційно зовнішні ризики ототожнюють з форс-мажорними обставинами, що притаманно сучасним обставинам, які склалися в Україні.

Ключ до управління безпекою - правильно підібраний метод. Методи і фінансові інструменти для нейтралізації загроз підбирають з урахуванням їх специфіки, потенціалу підприємства. Для цього розглядаються основні методи виявлення ризику: це доказові методи (аналіз минулих років), системні командні підходи, способи індуктивного міркування, аналіз сценаріїв, статистичні методи. З метою мінімізації логістичних ризиків найчастіше застосовують метод ідентифікації ризиків. Цій метод відіграє важливу роль при виявленні основних логістичних ризиків і їх можливих наслідків.

Приймаючи рішення про вибір методу зниження ризику, слід враховувати, насамперед, можливий рівень збитків і ймовірність реалізації певних видів ризику, які у сукупності визначають рівень ризику.

Завершальною точкою планування повинна стати програма управління, в яку входять: детальний перелік заходів, які потрібно вжити; джерела ресурсного та інформаційного забезпечення; критерії, за якими визначається ефективність програми, список співробітників, структурних підрозділів, відповідальних за її втілення.

В результаті аналізу управління логістичними ризиками на транспортних підприємствах України було виявлено, що найбільші ризики в діяльності пов'язані з кризовими явищами в економіці, високою інфляцією, валютними коливаннями, корупцією, політичною нестабільністю, військовими діями на сході країни, недосконалою системою оподаткування та проходження митниці, бюрократією, обмеженим доступом до фінансових ресурсів, збитковістю,

значним рівнем зносу транспортних засобів і об'єктів інфраструктури, низькою інвестиційною привабливістю та недостатнім рівнем інновацій.

Окремого розгляду потребує негативний вплив пандемії COVID-19 на стан управління ризиками та результати діяльності транспортних підприємств, що спричиняє переорієнтацію ринку, зростання ролі електронної комерції та транспортної логістики. Встановлено, що показники вантажообігу в Україні та обсяги перевезених вантажів за 2000–2020 рр. скорочуються практично за всіма видами транспорту. Негативними факторами є зменшення обсягів пасажирських перевезень, високий рівень збитковості транспортних підприємств, зростання кількості аварій на транспорті, зокрема у перевезенні небезпечних вантажів.

Обсяги перевезення вантажів лише поверхнево характеризують стан управління ризиками на транспортних підприємствах, проте негативна динаміка свідчить про незадовільні показники.

Можливий вплив COVID-19 на ризики в діяльності компаній вже оцінюється в чотирьох напрямках: наслідки відповідальності у сфері охорони праці та використання трудових ресурсів, можливі додаткові витрати на впровадження заходів реагування, включення показників матеріального впливу згідно з інформацією від всіх інших функцій компанії.

Фінансова та економічна криза в Україні актуалізувала проблеми ефективного управління логістичними ризиками, вказав на необхідність вдосконалення власних технологій на основі поєднання з іншими управлінськими бізнес-процесами. В даний час керівники і власники українських компаній-перевізників все частіше приходять до розуміння необхідності побудови процесу управління ризиками.

Подальше управління логістичними ризиками повинне передбачати впровадження методів подолання ризику, оцінку ефективності такого процесу та встановлення сукупності заходів, що забезпечуватимуть недопустимість виникнення такого ризику чи сприятимуть мінімізації негативних його наслідків в майбутньому.

Виходячи із загальних методів управління логістичними ризиками можна виділити наступні етапи управління ризиками логістичної системи:

- планування управління ризиками;
- ідентифікація ризиків в процесі функціонування і розвитку логістичної системи;
- прогнозування рівня ризиків логістичної системи з урахуванням виявлених факторів ризику;

- вибір методів управління (реагування) ризиками та розробка програми управління.

Система управління ризиками - важливий елемент захисту інтересів акціонерів та інвесторів, що представляє собою сукупність органів і методів внутрішнього контролю, норм поведінки і дій працівників при досягненні цілей компанії. Оцінка системи та діяльності з управління ризиками підприємств-перевізників в Україні показала, що в організаціях приділяється увага всім основним її підсистемам – інформаційної, виробничої, кадрової, фінансової. При цьому було виявлено зниження ефективності фінансової та виробничої діяльності, обумовлене як зовнішніми (зміна платоспроможного попиту, пандемія), так і внутрішніми (високим рівнем виробничих витрат) факторами.

У кожній компанії процес управління ризиками вимагає індивідуального підходу, оскільки типи ризиків і їх взаємозв'язок можуть відрізнятися в залежності від структури комунікацій та розміру компанії. До того ж, обране програмне забезпечення з управління ризиками повинно відповідати всім відповідним стандартам і сертифікації.

Доведено, що при розробці програми заходів з управління ризиками в логістичній системі керівникам вітчизняних підприємств-перевізників слід орієнтуватися на максимальну уніфікацію формованих оцінок рівня ризику за допомогою контролінгу, який ефективно характеризує обсяг можливого збитку. В якості таких параметрів найдоцільніше використовувати вплив ризиків на фінансові потоки і фінансовий стан підприємства.

Ризики можуть поставити під загрозу успішне завершення проектів. Тому має сенс проводити програмну оцінку ризиків до і під час реалізації проектів.

Список використаних джерел

1. Челядінова Н. Г., Дмитренко Н. М. Дослідження питань управління логістичними ризиками підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 58, 14 с.
2. Кондратенко Н. О., Лобашов О.О. Інструменти управління та методи оцінки ризиків у логістичних системах. *Комунальне господарство міст. Сер. Економічні науки*. 2012. Вип.102. С. 343–350.
3. Кучер В.А. Визначення структури показників ефективності роботи підприємства як основа прийняття стратегічних рішень. *Економіка промисловості*. 2015. № 1. С. 71-77.
4. Кучеренко В.Р., Карпов В.А., Карпов А.В. Економічний ризик та методи його вимірювання: Навчальний посібник. Одеса, 2011. 191 с.

ЄВСЄЄВА О. О., *д. екон. н., професор*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ЗДІЙСНЕННЯ ВАНТАЖНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ У МЕЖАХ МИТНОЇ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Експедиторські послуги – це широкий комплекс послуг, що включає в себе доставку і супровід вантажу протягом всього шляху. На практиці багатьох компаній, експедирування і логістика як одне ціле, доповнюючи один одного вони дозволяють мінімізувати витрати, вибрати оптимальний маршрут, транспорт і виконати все за мінімально короткі терміни [1].

Транспортно-експедиторські послуги, безпосередньо пов'язані з організацією перевезень вантажів, можуть містити в собі різні супутні операції із підготовки і забезпечення: оптимального транспортного обслуговування; здійснення робіт, пов'язаних із прийманням, доробкою, сортуванням, збереженням вантажів; супроводу й охорони вантажів, товарно-транспортні тощо. Здійснювати транспортно-експедиторські послуги можуть суб'єкти господарювання всіх форм власності: юридичні особи – резиденти і нерезиденти України; фізичні особи – громадяни України, іноземці й особи без громадянства [2].

Близьким «родичем» є послуга перевезення вантажів, але експедирування охоплює більш широке коло дій, яке надає експедитор керуючись договором [1].

Надання послуг перевезення має бути підтверджено документально. Такими документами є [3]: ТТН або міжнародний перевізний документ; рахунок перевізника; акт наданих послуг; подорожній лист.

Розглянемо детально докладніше організацію складання та використання цих документів.

ТТН або міжнародний перевізний документ. Під час перевезення вантажів автотранспортом на договірних умовах завжди оформляється товарно-транспортна накладна (далі – ТТН). Згідно з розділу 1 Правил, затверджених наказом Мінтрансу від 14.10.97 р. № 363 (далі – Правила № 363), ТТН є єдиним для всіх учасників транспортного процесу документом, який призначений для обліку товарно-матеріальних цінностей на шляху їх переміщення, розрахунків під час перевезення вантажу та обліку виконаної роботи.

ТТН типової форми № 1-ТН наведено в додатку 7 до Правил № 363. Однак суб'єкт господарювання може застосовувати як типову, так і самостійно розроблену форму. У другому випадку форма повинна містити всі обов'язкові реквізити, передбачені п. 11.1 Правил № 363.

ТТН може мати й електронну форму. Тоді її підписують електронним підписом водій та/або експедитор, відповідальні особи відправника вантажу та вантажоотримувача (п. 11.1 Правил № 363).

Для підтвердження послуг міжнародного перевезення оформляється єдиний міжнародний перевізний документ (далі – ЄМПД).

Під ЄМПД розуміються документи, складені мовою міжнародного спілкування залежно від обраного маршруту перевезення (розд. II УПК, затвердженої наказом ДПС від 06.07.12 р. № 610, далі – УПК № 610). У міжнародній практиці для перевезення вантажів використовуються такі документи (ст. 9 Закону від 01.07.04 р. № 1955-IV) [3]: авіаційна вантажна накладна (AirWaybill); міжнародна автомобільна накладна (CMR); накладна СМГС (накладна УМВС); коносамент (Bill of Lading); накладна ЦИМ (CIM); вантажна відомість (Cargo Manifest); інші документи, визначені законами України.

Згідно з гл. III Конвенції МДП, до якої Україна приєдналася 11.10.94 р., під час здійснення транзитних міжнародних автоперевезень можна користуватися книжкою МДП (Carnet TIR) для доставки вантажів в опломбованих транспортних засобах (далі – ТЗ) через кордони держав. При цьому спрощується проходження митного контролю на проміжних митницях і не потрібна міжнародна автонакладна (CMR). Книжка МДП дійсна тільки для одного перевезення та складається на кожний ТЗ (склад ТЗ) або контейнер.

Крім того, для міжнародного перевезення вантажів повинні бути оформлені, зокрема, такі дозвільні документи (ст. 53 Закону від 05.04.01 р. № 2344-III) [3]: дозволи іноземних держав, територією яких буде перевозитися вантаж; ліцензійна картка на ТЗ; дозвіл на узгодження умов і режимів перевезення у випадку перевищення вагових або габаритних обмежень; свідоцтво про реєстрацію ТЗ; сертифікат відповідності безпеки руху, екологічної безпеки та енергозбереження вимогам країн, територією яких будуть здійснюватися перевезення.

Рахунок перевізника. На підставі цього документа здійснюються остаточні розрахунки за перевезення вантажів між замовником і перевізником.

Акт наданих послуг. Цей документ підтверджує факт надання послуг із перевезення.

Подорожній лист. Такий документ потрібен перевізникові для списання витрат на пальне. Зауважимо, що на сьогодні немає затвердженої форми подорожніх листів. Але підприємство може самостійно її розробити, узявши за основу стару форму подорожнього листа, яка втратила чинність.

Треба враховувати, щоб самостійно розроблена форма подорожнього листа мала статус первинного документа, вона повинна містити всі обов'язкові реквізити, передбачені ст. 9 Закону від 16.07.99 р. № 996-XIV і пп. 2.4 Положення, затвердженого наказом Мінфіну від 24.05.95 р. № 88. Із цим згодна й податкова (лист ДФС від 02.11.15 р. № 23178/6/99-99-19-02-02-15).

У перевізника дохід від надання послуг із перевезення вантажів по Україні (у межах митної території України) виникає на дату підписання акта наданих послуг і відображається на субрахунку 703 «Дохід, отриманий від реалізації робіт і послуг». Якщо договором перевезення передбачено штраф за недотримання умов договору замовником (наприклад, штраф за невиконання встановленого в договорі обсягу перевезень, порожній пробіг автомобіля, викликаний перевезенням, що не відбулося з вини замовника), перевізник ураховує суми таких штрафів (пені та неустойок) на субрахунку 715 «Отримані штрафи, пені, неустойки». Якщо винний перевізник, то суми штрафів і пені, які він повинен сплатити замовникові, відображаються на субрахунку 948 «Визнані штрафи, пені, неустойки». Усі прямі витрати перевізника, пов'язані з наданням транспортних послуг, які входять до складу виробничої собівартості, накопичуються на рахунку 23 «Виробництво» (п. 11 НП(С)БО 16). Це можуть бути, наприклад, витрати на виплату зарплати водіям і нарахування на неї, медогляди водіїв, придбання ПММ, техогляд і техобслуговування, поточний та капітальний ремонт, обов'язкове страхування. У момент визнання доходів такі витрати списуються в дебет субрахунка 903 «Собівартість реалізованих робіт, послуг». Податок на прибуток – коригування на різниці нормами ПК не передбачені. ПДВ. У перевізника – платника ПДВ податкові зобов'язання виникають на дату першої події: підписання акта наданих послуг або отримання передоплати за послуги перевезення. Перевізник виписує на дату першої події податкову накладну та реєструє її в Єдиному реєстрі податкових накладних (далі – ПН, ЄРПН). Базою оподаткування є договірна ціна, але не нижче від звичайної (п. 188.1 ПК).

У замовника перевезення – покупця витрати на доставку по Україні (у межах митної території України) придбаних покупцем товарів включаються до складу транспортно-заготівельних витрат (далі – ТЗВ). Підприємство може враховувати ТЗВ двома методами [3]: прямим і за середнім відсотком (п. 9 НП(С)БО 9).

Прямий метод обліку. У цьому випадку витрати на доставку напряму відносяться до конкретного виду придбаних запасів і включаються до їхньої собівартості. Даний метод доцільно застосовувати, якщо можна достовірно визначити суму витрат, які безпосередньо відносяться до придбаних запасів (п. 5.5 Методрекомендацій, затверджених наказом Мінфіну від 10.01.07 р. № 2, далі – Методрекомендації № 2). Які саме показники брати як базу розподілу ТЗВ, не встановлено ні НП(С)БО, ні Методрекомендаціями № 2. Тому підприємство самостійно вирішує, як розподіляти ТЗВ між товарами, наприклад, за кількістю (вага, обсяг, кількість одиниць) або вартістю (ціна одиниці). Порядок розподілу ТЗВ фіксується в наказі про облікову політику. У бухобліку суми ТЗВ відображаються на рахунках обліку запасів (Дт 20, 22, 28). Тобто окремий субрахунок для обліку ТЗВ не використовується.

Облік за середнім відсотком. Сума ТЗВ узагальнюється на окремому субрахунку, а потім щомісяця розподіляється між залишком ТМЦ на кінець звітного місяця та сумою ТМЦ, що вибули за звітний місяць, і списується у витрати із застосуванням середнього відсотка ТЗВ (п. 9 НП(С)БО 9, п. 5.6 Методрекомендацій № 2). Субрахунок, на якому відображаються ТЗВ, підприємство визначає самостійно в наказі про облікову політику.

У замовника перевезення – продавця витрати на послуги перевезення по Україні (у межах митної території України) є витратами на збут і відображаються в обліку на однойменному рахунку 93 (п. 9 НП(С)БО 16). Податок на прибуток – коригування на різниці нормами ПК не передбачені. ПДВу складі витрат на транспортування товару включається до податкового кредиту продавця товарів за наявності ПН, зареєстрованої в ЄРПН перевізником (п. 198.6 ПК).

Перелік використаних джерел:

1. Експедиторські послуги: що варто знати? NTY(Ен Ті Вай). URL : <https://nty.ua/poslugi/ekspeditorski-poslugi>.

2. Ievsieieva O. Organizationofaccountingfortransportandforwardingservice. *Science, innovations and education: problems and prospects. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. CPN PublishingGroup. Tokyo, Japan. 2021. Pp. 433-437. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-science-innovations-and-education-problems-and-prospects-15-17-sentyabrya-2021-goda-tokio-yaponiya-arhiv/>.*

3. Євсєєва О. О. Організація обліку транспортно-експедиторських послуг. *Наука, інновації та освіта: проблеми та перспективи: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Токіо, Японія, 15-17 вересня 2021 року)]*.

3. Савченко О. Вантажоперевезення по Україні та за кордон. *Бібліотека Баланс : практичне керівництво*. №15, 2021. С. 25–30.

КОЛЕСНИКОВ А.В., *ст. викладач*

Український державний університет залізничного транспорту

ЛИСЯК О.І., *к. юрид.н., доцент*

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

Харків, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

Пандемія Covid-19, яка триває майже два роки, та її вплив на різні сфери людського життя, є, мабуть, найбільш популярною темою в сучасному науковому світі. Політика, економіка, медицина, суспільні відносини, психологічні феномени... Цей перелік можна продовжувати. Коронавірус істотно змінив звичний спосіб буття людей в усьому світі. Однією суттєвих змін стало активне впровадження дистанційних форм роботи та навчання. Водночас документи, які забезпечують нормативно-правове регулювання дистанційної роботи, з'явилися тільки в поточному році. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового регулювання дистанційної роботи» від 04.02.2021 р. № 1213-IX Президент України підписав 25 лютого 2021 року. Зазначений документ уточнює поняття «дистанційної роботи» та вносить важливі зміни в інші законодавчі акти з метою врегулювання трудових відносин для працівників із дистанційним режимом праці.

З метою встановлення чітких та зрозумілих «правил гри» при використанні працедавцями дистанційної форми роботи внесено низку змін до Кодексу Законів про працю (далі КЗпП) та Закону України «Про охорону праці». Так, вносяться зміни до ст.24 КЗпП (Укладення трудового договору), ст.29 КЗпП (Обов'язок власника або уповноваженого ним органу проінструктувати працівника і визначити йому робоче місце), ст.60 КЗпП (Гнучкий режим робочого часу), ст.134 КЗпП (Випадки повної матеріальної відповідальності), ст.135 п.1 (Письмові договори про повну матеріальну відповідальність). Крім того до КЗпП додано нову статтю: ст. 60-2 (Дистанційна робота). Доопрацьований також Закон України «Про охорону праці». Зміни торкнулися: ст.5 (Право на охорону праці під час укладання трудового

договору), ст.13 (Управління охороною праці та обов'язки роботодавця), ст.14 (Обов'язки працівника щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці).

Дистанційною роботою згідно із ст. 60-2 КЗпП вважається така «форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій» [1]. Зазначена стаття КЗпП також визначає основні особливості дистанційної роботи, її відмінності від інших видів. Серед них:

- можливість працівника самостійно визначати робоче місце та необхідність нести особисту відповідальність за дотримання безпечних і нешкідливих умов праці на ньому;

- можливість розподілу робочого часу, загальна тривалість якого не може перевищувати норм, передбачених ст. 50 та ст. 51 КЗпП, на власний розсуд (на такого працівника не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не визначено трудовим договором);

- можливість поєднання з роботою на робочих місцях (якщо подібна умова прописана в трудовому договорі);

- зобов'язання роботодавця щодо забезпечення працівника обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації або сплата грошової компенсації за використання власних засобів (про що зазначається в трудовому договорі);

- відповідальність роботодавця за безпечність і належний технічний стан обладнання та засобів виробництва, що передаються працівнику для виконання дистанційної роботи;

- відповідальність роботодавця щодо систематичного ознайомлення працівників з наказами (розпорядженнями) та іншими документами, а також інструктажу / навчання працівників з питань охорони праці, протипожежної охорони, техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці. Подібні заходи можуть проводитися із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема шляхом відеозв'язку. В такому випадку підтвердження про ознайомлення допускається шляхом обміну електронними документами;

- запровадження права працівника на період відключення – гарантований період вільного часу для відпочинку впродовж якого працівник може переривати інформаційно-телекомунікаційний зв'язок із роботодавцем (визначається на підставі трудового договору) тощо.

Трудовий договір між працівником та роботодавцем про дистанційну роботу обов'язково має бути укладений у письмовій формі (п.6-1 ч.1 ст.24 КЗпП). В такому договорі мають бути передбачені наступні пункти, що захищають права працівника: можливість поєднання дистанційної роботи із виконанням працівником роботи на робочому місці; порядок і строки забезпечення працівників, необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, розмір, порядок і строки виплати працівникам компенсації за використання належних їм або орендованих ними обладнання, програмно-технічних засобів, засобів захисту інформації та інших засобів, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами; порядок відшкодування інших пов'язаних з виконанням дистанційної роботи витрат; порядок і строки подання працівниками звітів про виконану роботу, період вільного часу для відпочинку (період відключення) [2]. У разі відсутності у трудовому договорі пункту щодо порядку забезпечення працівників необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, програмно-технічними засобами тощо таке забезпечення автоматично покладається на роботодавця.

Переведення на дистанційну роботу можливе як за ініціативою працівника, так і роботодавця. В першому випадку не застосовується вимога про двомісячний строк щодо попередження про зміни істотних умов праці. В другому випадку відповідно до ст.32 КЗпП працівник повинен бути повідомлений не пізніше ніж за два місяці (виняток складають надзвичайні обставини – епідемії, пандемії, збройна агресія та ін.

Таким чином, дистанційна робота передбачає виконання прямих посадових обов'язків працівником поза звичайним робочим місцем й потребує укладення письмового трудового договору, який чітко визначає основні складові компоненти (посадові обов'язки, строки виконання, форми звітування, необхідне обладнання та порядок його отримання й використання, час відпочинку тощо) труда робітника відповідно до специфіки сфери його діяльності.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу. Закон України №1213-IX від 04 лютого 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text> (дата звернення 12.10.2021)

2. Йолкіна Н., Швець К. Дистанційна та надомна робота: що варто знати. URL: <https://trudovi.org/show-news/Trudovi-prava/remotework> (дата звернення 12.10.2021)

СОЛОМНІКОВ І. В., *к.е.н., доцент,*

КОНДРАТЮК М. В., *к.е.н., доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У сучасних умовах розвитку економіки основним способом підвищення конкурентоспроможності товарів, забезпечення належного рівня прибутковості підприємств стає впровадження інновацій. У зв'язку з цим особливого значення набуває стратегічне управління інноваційним розвитком підприємств, яке орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, дозволяє більш гнучко реагувати і здійснювати своєчасні зміни, домагатися конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Поняття «інноваційний розвиток» здебільшого розглядається у вузькому та широкому розумінні як:

- складова науково-технічного прогресу;
- сукупність нових методів, засобів та шляхів реалізації інноваційних можливостей підприємства;
- сукупність дій щодо впровадження нововведень;
- здатність підприємства динамічно розвиватися на власній основі за рахунок систематичного формування комплексу дій, спрямованих на розробку, впровадження, подальшу модифікацію нововведень.

Відповідно до «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» домінуючими для України напрямками розвитку є створення сприятливого нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності, розвиток інноваційної інфраструктури та підвищення інноваційної культури. Інноваційний розвиток підприємства базується на використанні стратегії нарощування інноваційного потенціалу на визначених державою пріоритетних напрямках НТП.

Інноваційний розвиток набуває специфічних рис, притаманних власне економічному розвитку, який доцільно розглядати у сутнісно-змістовному плані як процес кількісних і якісних перетворень у виробництві та споживанні товарів і послуг, які відбуваються у часовому та просторовому вимірі, у світовому масштабі, масштабі міждержавних об'єднань і союзів, окремих країн, регіонів та галузей. Інновації є найважливішим засобом забезпечення

економічного зростання, конкурентоспроможності та фінансової стабільності будь-якого підприємства.

Інновації є джерелом розвитку лише за умови активного і ефективного їх використання, а також створення сприятливого середовища для їх впровадження. Основними чинниками, що стримують інноваційну діяльність підприємств, є нестача власних фінансових коштів, висока конкуренція, відсутність і зношеність устаткування, нестача ринків збуту і тривалий період окупності нововведень. Разом з тим, наявність цих факторів є одночасно і мотивацією для інноваційного розвитку, модернізації виробничого і технологічного апарату підприємств.

Забезпечення економічного розвитку підприємства відбувається через взаємодію інноваційного процесу та інноваційного потенціалу, які є складовими його інноваційного розвитку. Інноваційний процес через визначення інноваційних цілей формує вектор розвитку, який повинен забезпечувати досягнення поставлених цілей, але кращі результати підприємство може отримати лише за умов відповідності його цілей наявному інноваційному потенціалу, через який відбувається розвиток організації. Підприємство на кожному етапі інноваційного процесу звертається до ресурсів інноваційного потенціалу, які в свою чергу можуть змінюватися від досягнень інноваційної діяльності і через відповідність інноваційних цілей ресурсам підприємства забезпечується його економічний розвиток.

У період інноваційного розвитку необхідні інвестиційні вкладення в майбутнє підприємства, однак це обмежує можливості поточного економічного зростання через зменшення оборотного капіталу і призводить до зниження прибутковості (рентабельності) за рахунок зростання боргових зобов'язань підприємства в цей період. У зв'язку з цим виникає потреба в реалізації принципу збалансованості поточної діяльності та стратегічного інноваційного розвитку.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження КМУ від 10.07.2019 № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

2. Дзюба О. М., Шевченко О. Є. Економічно-правовий аналіз реалізації «стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 23. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/150/144>

3. Рогоза М. Є. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми: монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 136 с.

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

АЛЕКСАНДРОВА О. Ю., *к.е.н., доцент*

КОСИЧ М. В., *к.е.н., доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО СИСТЕМИ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Забезпечення економічної безпеки належить до числа одних з найважливіших національних пріоритетів. Згідно із Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року національним інтересам країни відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами.

В методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України економічна безпека розглядається як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Сьогодні світові економічні процеси характеризуються глобалізацією, регіоналізацією, деформацією фінансово-ринкових механізмів, експансією глобального капіталу, розвитком комунікаційних технологій та подальшим збільшенням розриву між країнами світу. В таких умовах через зростаючу економічну взаємозалежність країн усього світу держава вже не може, як раніше, захищати національну економіку від небажаних зовнішньоекономічних впливів. Позитивний або негативний вектор цих наслідків багато в чому залежить від рівня розвитку національної фінансової системи, позиції країни у світовому господарстві.

Основні тенденції розвитку світу відбиваються на соціально-економічному розвитку України і проявляються у загостренні проблеми енергозабезпечення і зростанні цін на енергоресурси, збільшенні відкритості національної економіки і посиленні її участі у процесах глобалізації, доларизації економіки, загостренні конфлікту між реальною і віртуальною

економіками, нарощуванні валового зовнішнього боргу, поглибленні соціальної нерівності населення.

Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року зазначено, що стратегічний курс у сфері забезпечення економічної безпеки має два взаємопов'язаних напрями – напрям розвитку та безпековий напрям. Основними складовими економічної безпеки є фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна та макроекономічна безпека.

Протягом 2010-2019 рр. стан економічної безпеки України оцінювався як незадовільний із погіршенням показників практично за всіма складовими до небезпечного рівня у 2012 році та 2014-2015 рр. За розрахунками Міністерства економіки України середнє значення рівня економічної безпеки за цей період становило 40% – зона рівня незадовільного стану. У 2019 році рівень економічної безпеки України становив 43%, а за підсумками першого півріччя 2020 року – 41%.

Внутрішніми загрозами економічній безпеці України є низький технологічний рівень більшості галузей, низька конкурентоспроможність національної економіки, втрата значної частини науково-технічного потенціалу, високий рівень тінізації національної економіки, корупція, неефективність державного управління соціально-економічними процесами, соціальна нерівність населення. До головних зовнішніх загроз належить збереження експортно-імпоротної моделі розвитку економіки, некерований відтік за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів, недосконалість митної політики, інформаційні війни.

Через неефективність державного сектору економіки Україна не використовує свої конкурентні переваги: сприятливе геополітичне положення, високий рівень транзитності, дешеву робочу силу, ємний внутрішній ринок, відносно високу якість наукових досліджень. Низькі показники всіх основних складових економічної безпеки зберігають високі ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищ у розвитку економіки в довгостроковій перспективі. На жаль, Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року носить більш декларативний характер та не містить поряд із означеними загрозами та завданнями механізму її реалізації у вигляді системи конкретних організаційно-економічних і правових заходів, спрямованих на запобігання загрозам економіці країни. Вирішення завдань щодо усунення зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці можливо через активізацію стратегічних пріоритетів державної політики.

Список використаних джерел

1. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року. Указом Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277). URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>
3. Гбур В. Економічна безпека України в сучасних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2. С. 97-101.
4. Гнатенко В. Загрози економічній безпеці держави в умовах глобалізації. *Аспекти публічного управління*. 2021. Том 9. №1. С. 55-62.

AVANESOVA NINA, *Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the*

Department of Management and Public Administration

SERHIENKO YULIYA, *assistant, PhD student*

LYUBUSHIN ROMAN, *PhD student*

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

Kharkiv, Ukraine

THE CONCEPT OF PERSONNEL MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

In difficult conditions of unstable socio-economic environment, companies focus their activities on achieving the main goal - meeting social needs, as well as profitability over the long term and in the future. Therefore, its purposeful activity is not possible without all the functional components of the enterprise were coordinated, i.e. managed.

Synergy and stability of the production system provides management. Because, its role - the mobilization of all possible resources for productive activities of the enterprise. Modern conditions are characterized by dynamic and rapid changes in the environment. Failure to respond to them will mean the decline or bankruptcy of the enterprise. Just as an enterprise is an open system, its productive functioning requires constant adaptation to changes in the external environment, through the application of various measures. The very desire to achieve significant results motivates the company to continuous development.

In [1] development is defined as a process because of which there is a change in the quality of anything, the transition from one qualitative state to another.

There are three main approaches to the interpretation of the concept of development:

1. Based on the study and selection of the properties of evolving systems. In this case, development is defined as an irreversible, natural, unique, directed process of change in an open system in space and time.

2. Based on the formation of explanations of this definition. Development - the process of forming a new open system, it is expressed in a qualitative change in the composition, structure, mode of operation of the system and is aimed at achieving the goals of the enterprise.

3. Comparative characteristics of the object. A unique process of transformation of an open system in space and time, which is characterized by a

constant change in the goals of its existence and the transition to a new trajectory of development [2].

As a general scientific concept, development is considered from three sides: law, principle, phenomenon.

Development - a law that characterizes the transformation from one system to another, given that the next state of the system will be different in qualitative and quantitative indicators.

Development is a phenomenon that is the opposite of being, which is in an unchanging state.

Development is a process, an immanent feature of being, an integral characteristic that determines the possibility of further changes in being [3, 31].

The development of the enterprise means qualitative changes and updates of the system, increase of efficiency of functioning based on improvement of technics, technology and personnel management in all structural divisions, increase of quality of production and the services rendered by it.

It involves a change in the economic condition of the enterprise, which is manifested in the analysis of its income and expenses [4]. The process of enterprise development management involves:

1. Collection, analysis, processing of information.
2. Analysis of the factors of the enterprise.
3. Study of development trends.
4. Identification of directions of development, potential opportunities.
5. Formation of enterprise strategy.
6. Assessment of the conditions for implementing the strategy.
7. Definition of local potentials.
8. Formation of strategic potential.
9. Analysis and assessment of the strategic potential of the enterprise.

The concept of "staff" does not have an unambiguous approach. The first and last, of the above definitions, interpret the concept of "staff" vaguely, vaguely, because they use the word "people", more appropriate "employees". Interpretation of V.Voronkova, A. Belichenko, O. Popova, T.Makarovskaya,

Desirable is specific, but too concise, and therefore does not reflect the full depth of the subject of study. In the definition of OS Melnychuk is controversial about the fact that the staff is "a set of personnel of one professional category", because there are not only technical workers, but also lawyers, economists and others.

We propose to interpret the concept of "staff" as a set of employees of the enterprise with certain dynamic qualities, formed under the influence of external and

internal environmental factors, to achieve the goals of the enterprise. We have proposed this definition based on the analysis of the achievements of the following scientists: I.Desirable, O. Krushinski, O. Efremova, I.Skopilatov, who we consider the best cover this concept.

We have identified "employees of the company with certain dynamic qualities", because we believe that an employee who has just come to the company should be radically different in their knowledge and skills over a period of time.

The company should employ those employees who have a group of qualities necessary to achieve the objectives. Undoubtedly, the mere use of these qualities will not ensure the achievement of the goal, so there is a need for continuous personnel management.

Personnel management functions are performed by:

- heads of enterprises (presidents, directors);
- managers of structural units of the enterprise;
- specialists-managers in personnel management.

Managers of structural subdivisions carry out: placement of employees in appropriate jobs; monitoring the training of employees, quality and timely performance of work, professional compliance of employees; attracting new employees; participation in employment, promotion, dismissal; creating conditions for creative cooperation; making decisions about problems with employees; control of labor costs; finding ways to prevent future complications; ensuring a favorable microclimate in the team; care for the health and physical condition of employees.

Therefore, managers of structural units are responsible for the efficient use of all resources of the enterprise, including labor. In case of incorrect use of labor resources, the efficiency of their work decreases faster than for other resources (material, financial).

Therefore, managers of structural units must devote a lot of time to perform personnel management functions.

Small enterprises do not have human resources departments, so managers of structural units perform responsibilities for working with staff (hiring, scheduling, remuneration, etc.). The heads of the enterprise carry out decision-making on personnel and personnel records management.

With the expansion of enterprises in their staff are introduced specialists' managers of personnel management with separate functions. According to world experience, specialists-managers in personnel management are needed in enterprises with the number of employees from 100 to 150 people, and the personnel department

is created if this number reaches 200-500 people, depending on the profile of the enterprise.

Despite the fact that the company has specialists-managers in personnel management, managers of structural units are also involved in working with personnel, are responsible to senior management for the efficient use of human resources.

Personnel management specialists perform the functions of working with the company's personnel and are part of its senior management. Therefore, in our opinion, it is necessary to take into account the effect of feedback from staff in the cooperation of "manager-staff".

When managing personnel, the manager takes into account the abilities and skills of employees. Most of them (except for people with disabilities) are able to receive and analyze information, perform certain physical work, think creatively, make decisions. All this makes them a unique resource that affects the achievement of enterprise goals

Personnel management tools that ensure the implementation of the principles of the relevant components of personnel management are the driving force of the concept of personnel management, according to which personnel is the main source of development of the entire enterprise.

Our research on the concept of development, our proposed definition of personnel and personnel management made it possible to form a concept of personnel management of the enterprise, namely: to identify the basic principles, rules, objectives of personnel, specified taking into account the company's strategy, staff potential, work with staff and plans for its use.

The basis of the concept of personnel management of the enterprise is the growing role of the employee's personality, knowledge of his motivational attitudes, the ability to form and guide them in accordance with the tasks of enterprise development management.

Referenses

1. Raevneva O.V. Management of enterprise development: methodology, mechanisms, models: monograph. Kharkiv, 2013. 496 p.
2. Pogorelov Y.S. Category of development and its explanatory basis. *Theoretical and applied issues of economics*. 2014. Vip. 27, v. 1. P. 30-34.
3. Galicia I.O. Conceptual approaches to the strategy of innovative development of business entities. *Problems of Science*. 2008. № 8. P. 14-21.

4. Boots V.I., Voloshchenko A.V. Formation of personnel management system at industrial enterprises: theoretical aspect. *Bulletin of Transport Economics and Industry*. 2015. Vip. 50. P. 313-318.

5. Gurchenkov O., Gusarina H.B. Formation of personnel management system and evaluation of its efficiency. *Economics: the realities of time*. 2013. № 2. P. 60-72.

СЕМЕНОВ В.П., аспірант

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДЛЯ РОБОТИ В СТРУКТУРНИХ ПІДРОЗДІЛАХ АТ"УКРЗАЛІЗНИЦЯ" ТА ЗАЛІЗНИЦЬ ЯПОНІЇ

Питання підготовки професійних кадрів в структурних підрозділах залізниць України існує постійно. Тому ці питання врегульовані на законодавчому рівні.

Згідно наказу №1007-ЦЗ від 24.12.2004 р. «Про введення в дію методичних рекомендацій щодо видів і порядку проведення психофізіологічних обстежень і добору працівників локомотивних бригад» психологічне забезпечення працівників локомотивних бригад містить:

- первинний професійний психологічний добір;
- періодичне психофізіологічне обстеження;
- розширене психофізіологічне обстеження;
- проведення коригуючих і реабілітаційних заходів.

Первинному професійному психофізіологічному відбору підлягають:

- особи, що їх направляють на навчання за спеціальностями машиніста та помічника машиніста в дорожні технічні школи;

- кандидати для призначення на посаду машиніста та помічника машиніста локомотивів та моторвагонного рухомого складу;

- машиністи, помічники машиністів при переведенні їх з одного типу руху на інший;

- машиністи, помічники машиністів локомотивів та моторвагонного рухомого складу при переведенні їх з одного виду руху на інший, більш інтенсивний, відповідальний (при переведенні на ускладнені виробничі умови);

- при відборі на швидкісний рух машиністів та помічників машиністів локомотивів;

- після тривалої перерви у роботі на посаді машиніста або помічника машиніста локомотивів та моторвагонного рухомого складу (не менше 1-го року);

- при переведенні машиніста в одну особу.

Професійний психофізіологічний відбір проводять перед проходженням обов'язкового попереднього (при прийомі на роботу) і періодичного медичного огляду працівників локомотивних бригад та інших категорій (згідно визначеного переліку). Висновок за даними психофізіологічного обстеження надають керівникам організації чи керівництву дорожніх технічних шкіл.

Розширене психофізіологічне обстеження машиністів, помічників машиністів локомотивів та моторвагонного рухомого складу, бригад спеціального рухомого складу проводять у випадках:

- катастроф, аварій та інших грубих порушень безпеки руху;

- ускладнень у професійній соціальній адаптації;

- погіршення стану здоров'я;

- стійкого погіршення функціонального стану, зниження працездатності та психофізіологічних резервів організму;

- вивчення психологічної сумісності при укомплектуванні локомотивних бригад, бригад моторвагонного рухомого складу [1, 2].

В найбільшій мірі підвищення швидкості руху поїздів до 300-350 км/год позначилось на особливостях роботи операторів, керуючих рухом поїздів, диспетчерів, чергових по станціях, членів локомотивних бригад, які обслуговують складні технічні пристрої колійного комплексу, електропостачання, СЦБ та ін. Наприклад, на високошвидкісних залізницях Японії виділені три головні категорії персоналу з точки зору навчання та підвищення кваліфікації: робітники, які обслуговують пристрої інфраструктури та рухомий склад; оператори, які керують перевізним процесом, та локомотивні бригади.

Підготовка працівників включає, як обов'язкові для всіх категорій компоненти, так і особливі, які призначені тільки для даної групи. Обов'язкові для всіх категорій є фізичний розвиток та спортивна підготовка працівника, прищеплення норм здорового образу життя, виховання дисциплінованості та відповідальності, вивчення прийомів ефективної командної поведінки, розвиток добрих манер поведінки у взаємовідносинах з колегами та пасажирами. Учні центри японських залізничних компаній,

більшою частиною, розташовують аудиторіями, тренажерами; спеціальної підготовки мають гімнастичні зали для фізичного розвитку майбутніх працівників. Підготовка персоналу для японських ВСМ проводиться в навчальних центрах, які мають залізничні компанії та продовжують на робочих місцях. В навчальних центрах заняття проводяться в групах в складі до 20-25 чоловік, сформованих по видам діяльності.

В різних країнах світу призначались близькі підходи до формування локомотивної поїзної бригади високошвидкісного поїзда, головним обличчям якого являється машиніст. В більшості ВСМ він керує поїздом без помічника.

На високошвидкісних залізничних магістралях сьогодні вже немає багатьох з тих видів діяльності, які були безпосередньо пов'язані з перевізним процесом на залізницях та впливали на його безпеку ще на початку ХХ століття. Однак в майбутньому, навіть при високому рівні автоматизації управління перевізним процесом, важко уявити високошвидкісні поїзди без поїзних бригад. Саме члени поїзних бригад: машиністи, кондуктори, провідники в умовах експлуатації ВСМ в теперішній час залишаються одним із головних об'єктів управління важливих компонентів комплексу заходів забезпечення безпеки руху, здатних не допустити виникнення аварійної ситуації чи знизити тяжкість його наслідків [3].

Таким чином, навіть при високому ступені автоматизації управління рухом поїздів, використання систем автоведення, автогальмування, автостопа, необхідний постійний контроль процесу руху поїзда людиною-оператором-машиністом. Також для більш глибокого вивчення високошвидкісного руху розвинених країн бракує інформації щодо керівних документів, якими керуються при підготовці кадрів, а саме операторів високошвидкісного руху: машиністів, поїзних диспетчерів і т.д.

Список використаних джерел:

1. Наказ «Про введення в дію методичних рекомендацій щодо видів і порядку проведення психофізіологічних обстежень і добору працівників локомотивних бригад» №1007-ЦЗ від 24.12.2004
2. Наказ «Про затвердження Переліку професій, для яких необхідний професійний добір» №263/121 від 23.09.1994 р.
3. Высокоскоростной железнодорожный транспорт. Общий курс: учеб. пособ. : в 2 т. Под ред. И.П. Киселёва. Москва: ФГБОУ «Учебно-методический центр по образованию на железнодорожном транспорте». 2014.

СЕКЦІЯ ІІІ. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ ІНДУСТРІЇ

БАКЛАНОВА Л.В., к. хім. н., доцент

Навчально-науковий професійно-технологічний інститут, Українська інженерно-педагогічна академія

Бахмут, Україна

ЩИТИНСЬКИЙ О.М., ст. викладач5

Бахмутський коледж транспортної інфраструктури

Бахмут, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГАСІННЯ ПОЖЕЖ НА РУХОМОМУ СКЛАДІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ. СПЕЦІАЛЬНИЙ ЗМОЧУВАЧ ДЛЯ ГАСІННЯ ЛЕГКОЗАЙМИСТИХ РЕЧОВИН

Гасіння пожеж рухомого складу на залізничному транспорті це складна технічна та організаційна задача через значну кількість ускладнюючих причин [1].

Основними з таких причин, що ускладнюють процес гасіння пожеж на рухомому складі залізничного транспорту є для пасажирських поїздів такі: 1) швидке розповсюдження полум'я по всій довжині потягу, у тому числі і всередині вагонів з пасажирами; 2) можлива наявність легкозаймистих та вибухових речовин у пасажирів; 3) можливе утворення токсичних речовин при горінні пластичних матеріалів, що використовуються для внутрішнього оздоблення вагонів; 4) складність щодо під'їзду пожежно-рятувальних машин через відсутність автомобільних шляхів, значну кількість залізничних колій, безперервний рух поїздів; 5) наявність контактних мереж на електрифікованих лініях, що знаходяться під напругою та інше. Для товарних поїздів серед ускладнюючих гасіння пожеж причин слід також виділити і ще такі: 1) можливе розповсюдження токсичних та легкозаймистих речовин при пошкодженні цистерн, що містять дані речовини; 2) ймовірна наявність значної кількості легкозаймистих, вибухових та токсичних речовин; 3) значні розміри поїзду [1].

Порядок дій локомотивної бригади при пожежі і сама процедура гасіння пожеж на рухомому складі добре проаналізовані і описані у науковій та спеціальній літературі і інструкціях, із аналізу яких виходить, що найбільш ефективним для гасіння пожеж на рухомому складі залізничного транспорту є використання спеціальних пожежних поїздів [1–3].

Однак, згідно з положенням про пожежні поїзди, відправлення пожежного потягу зі станції дислокації повинно проводитись не пізніше 20 хвилин з моменту отримання черговим по станції наказу на відправлення пожежного поїзда, а прибути до міста пожежі згідно того ж положення пожежний потяг повинен не пізніше ніж через 1,5 години після відправлення [4, 5]. Однак, пожежний потяг через 1,5 години здатен ліквідувати тільки наслідки пожежі, а не саму пожежу. На нашу думку, це пов'язано також і з тим, що спеціальні пожежні поїзди України не мають локомотивів. Локомотив подається під пожежний поїзд тільки після отримання наказу на його відправлення. А це займає час, який в ситуації пожежі є дуже важливим [4].

Крім того, в якості локомотиву для пожежного потягу подають локомотив що є в наявності на станції знаходження спеціального пожежного поїзду [1]. Є ще такий важливий аспект цієї проблеми, при пожежі рухомого складу на електрифікованій дорозі НЕБАЖАНО використовувати саме електровоз через необхідність відключення електрики [1].

Для зменшення матеріальних та людських втрат внаслідок пожежі на рухомому складі слід оснастити кожний пожежний поїзд спеціальним тепловозом. Непогано було б також придбати спеціальний пожежний потяг виробництва Німеччини або Швейцарії. Їх головною відзнакою від вітчизняних пожежних потягів є те, що кожний вагон європейського пожежного поїзду має свій двигун, тобто може працювати самостійно, тобто кожний вагон являє собою самостійну пожежну одиницю, що значно підвищує ефективність гасіння пожежі [5].

Також слід зазначити, що пожежний потяг виробництва Німеччини кожний потяг містить автономний рятувальний вагон, що має систему фільтрування повітря, для розміщення врятованих, такий вагон оснащений спеціальною системою фільтрування повітря. У такому вагоні можливо розміщення врятованих на спеціальних носилках, сидячі та стоячі [5].

Пропонуємо також для гасіння легкозаймистих речовин використовувати спеціальний змочувач наступного складу: алкілсульфонат натрію: оксид кремнію тонко розпорошений (діаметр часток менш 10^{-5} мм) у співвідношенні 1:5 – 1:7. При чому на кожні 100 літрів води слід додавати 2,0-2,5 кг такого змочувача, а для перемішування з метою отримання стійкої емульсії слід використати дію ультразвуку відповідних параметрів. Приготовлену таким чином суміш, можливо подавати, використовуючи серійний пожежний ствол.

Наш змочувач здатен прилипати до поверхні, створюючи міцне негорючу плівку і сприяє, тим самим, припиненню процесу горіння.

Проведені випробування в умовах спеціалізованої лабораторії показали, що, завдяки наявності ПАВ + SiO₂, а також ультразвукового перемішування, кількість води для гасіння мазуту може бути зменшена у 3-4 рази, а для гасіння бензину у 2-3 рази. Підготовлена заявка на винахід.

Список використаних джерел

1. Журавель М. О., Лазуткін М. І., Журавель С. М. Гасіння пожеж на рухомому складі залізничного транспорту, на товарних та сортувальних станціях. *Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 19-23 квітня 2021 р. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 174-176.*

2. Причини щодо складності гасіння пожеж на рухомому складі залізничного транспорту. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG2244>

3. Інструкція з забезпечення пожежної безпеки на локомотивах та моторвагонному рухомому складі, затверджена Наказом Міністерства транспорту України №61-Ц від 04.03.2003 р. URL: <https://gendocs.ru/v3186/?cc=1&view=pdf>

4. Положення про пожежні поїзди на залізницях України (НАПБ 02.013-2006. Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 01.02.2006 № 039-Ц

5. Пожежні поїзди Європи. URL: http://www.railwayhub.in.ua/2016/10/blog-post_18.html

БЕРЕСТОВ І.В., канд.техн.наук, доцент

НАЛИВАЙКО В.С., студент

ЛЕБІДЬ В.Б., студент

УСОВ І.О., студент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ЧАСУ ВИКОНАННЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ НА ПРИКОРДОННІЙ ПЕРЕДАВАЛЬНІЙ СТАНЦІЇ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ВИДУ МИТНОГО РЕЖИМУ

Технологічним процесом роботи будь-якої прикордонної передавальної станції передбачається виконання митних формальностей з вантажами, рухомим складом, пасажирами, пов'язаних з їх переміщенням через митний кордон держави та необхідністю дотримання вимог нормативно-законодавчих актів з питань митної справи. Оскільки контроль дотримання таких вимог

покладено саме на митний контроль, то актуальним є дослідження залежності часу виконання митного контролю від виду митного режиму.

Найбільшу значимість в цьому питанні набувають такі поширеніші митні режими, як імпорт, реімпорт, експорт, реекспорт, транзит (прохідний та внутрішній).

Аналіз графіків технологічних процесів з обробки поїздів, що надходять на прикордонну передавальну станцію, та фактичного часу знаходження вагонів та вантажів під митними процедурами свідчить про те, що тривалість виконання митного контролю є функцією декількох параметрів, одним з яких є саме вид митного режиму, відповідно до якого вантажі переміщуються через державний кордон.

До того ж слід відмітити, що додаткові затримки міжнародного вантажопотоку у міжнародному сполученні у більшості обумовлені наявністю комерційних браків, помилками в оформленні або відсутністю окремих документів транспортної, дозвільної, митної та комерційної супроводжувальної документації, технічним станом залізничного рухомого складу, відсутністю або порушенням запірно-пломбувальних пристроїв і засобів митного забезпечення та інш.

Разом з цим фактична тривалість митного контролю за видами митних режимів, які розглядалися, відповідає часу, що застосовується в спільних технологічних схемах митного контролю на залізничних пунктах пропуску.

БЕРЕСТЯНСЬКА С.Ю., *к. т. н., доцент,*

ГАЛАГУРЯ Є.І., *к. т. н., доцент,*

Український державний університет залізничного транспорту

м. Харків, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ МОДУЛЯ ПРУЖНОСТІ ФІБРОБЕТОНУ ВІД ТЕМПЕРАТУРИ

Одним з найбільш перспективних варіантів поліпшення якості матеріалів, є їх доповнення новими сполучними компонентами, наприклад волокнами, які роблять вихідний матеріал міцніше. Армований фібрами бетон в кілька разів перевершує якісні характеристики звичайного бетону. Однак недостатня вивченість стійкості волокон в цементній матриці бетону обмежує області і обсяг застосування фібробетону в будівництві, незважаючи на те, що

використання неметалевих волокон виключає ряд проблем, пов'язаних з корозією сталевих фібр. Одним з перспективних напрямів удосконалення бетону є введення в бетон таких фібр: базальтова, сталева, поліпропіленова, скляна, вуглецева. В результаті виходить композитний матеріал з новими покращеними властивостями. Проведений огляд публікацій виявив недостатню вивченість залежності модуля пружності фібробетону від температури.

Експериментальні випробування фібробетонувпроходилися на базі сертифікованої лабораторії кафедри «Будівельної механіки і гідравліки» Українського державного університету залізничного транспорту. Відповідно до ДСТУ Б В.2.7-217:2009 навантаження проводилося осьовим стисненням до руйнування. Для визначення модуля пружності, навантаження проводилося ступенями, з кроком 5 кН, до навантаження 30% від руйнівного, з вимірюванням деформацій. Далі зразок доводився до руйнування.

На бічних поверхнях розмічались центральні лінії, на яких встановлювалися індикатори годинникового типу для вимірювання поздовжніх і поперечних деформацій. Індикатори для вимірювання поздовжніх деформацій встановлювалися по чотирьох гранях призми, індикатори для вимірювання поперечних деформацій встановлювалися посередині висоти призми. Для кріплення індикаторів використовувалася сталева рамка, яка закріплювалася на зразку за допомогою чотирьох гвинтів. Індикатори кріпилися на відстані 10 см від торців призми, відповідно відстань між індикаторами становило 20 см.

Значення модуля пружності при температурному впливі знаходиться шляхом множення модуля пружності при нормальній температурі 200 С на коефіцієнт, який враховує зниження модуля пружності при нагріванні:

$$E_b(T) = \beta_b E_b(20^\circ C),$$

де β_b - коефіцієнт, що враховує зниження модуля пружності при нагріванні;

$E_b(20^\circ C)$ - модуль пружності при температурі $20^\circ C$.

За результатами експериментальних досліджень отримано значення коефіцієнтів β_b для різних температур бетону без додавання фібри. Отримані результати добре співвідносяться з існуючими даними. Це дозволяє зробити висвід про адекватність проведеного експерименту.

На підставі проведених досліджень зроблено висновок про те, що характер зміниміцнісних і деформативних характеристик фібробетонних зразків при нагріванні аналогічний характеру поведінки бетонних зразків без додавання фібри. Передбачаємо, що аналогічний підхід для визначення модуля

пружності можна застосувати і до фібробетонів, використовуючи коефіцієнт, що враховує зниження модуля пружності.

На підставі цього було отримано значення коефіцієнтів зниження модуля пружності при нагріванні для фібробетону з базальтовою та сталевною фібрами.

Отримані результати дозволяють розраховувати фібробетонні конструкції в умовах пожежі використовуючи існуючу методику розрахунку залізобетонних конструкцій. За результатами експериментальних досліджень отримано значення коефіцієнтів для різних температур бетону без додавання фібри. Отримані результати добре співвідносяться з існуючими даними. Це дозволяє зробити висновок про адекватність проведеного експерименту.

GEVORKYAN E.S., *Doctor of Technical Science, Professor*

NERUBATSKYI V.P., *PhD, Associate Professor*

MOROZOVA O.M., *PhD student*

Ukrainian State University of Railway Transport

CHYSHKALA V.A., *PhD, Associate Professor*

Kharkiv National University named after V.N. Karazin

SOFRONOV D.S., *PhD, Associate Professor*

SSI "Institute for Single Crystals" NAS of Ukraine

MESHCHERIAKOVA O. P., *PhD, Associate Professor*

Kharkiv National Medical University

Kharkiv, Ukraine

TECHNICAL CERAMICS BASED ON ZIRCONIA DIOXIDE

Oxide ceramics are widely used composite materials in technical fields due to its high mechanical and physical properties. For instance, alumina oxide materials have been applied as cutting tools for machining high-hardness metal alloys [1-2], instrumental material for finishing and semi-finishing turning of hardened steels [3], etc. Ceramics based on zirconia oxide have excellent wear and mechanical properties, especial Y_2O_3 -stabilized and CeO_2 -stabilized $t - ZrO_2$ ceramics have high stability and fracture toughness [4].

$ZrO_2 - Y_2O_3$ ceramics can be used as a bulk structural material [5] as well as an alternative system to metal alloy in bioengineering [6]. $ZrO_2 - CeO_2 - SiC$ –ceramic has been used as a material for waterjet nozzles. It was shown, such tubes had high

durability under abrasive and erosional effects and can be effectively used with unfiltered water [7].

Mechanical properties of zirconia oxide ceramics directly related to the average grain size of the initial material, mixing process of particles and sintering regime.

The use of hot pressing for preparation of the zirconia oxide ceramics allows to cut down sintering temperature and to obtain the ceramic with density close to theoretical, while reducing of grain growth related to the development of the enhanced properties of the ceramic. Introducing additives lead to reducing of grain growth during hot pressing [8].

The reliability of ceramic materials is a key characteristic of a material of construction. This factor can be achieved by reducing the spread of product quality indicators, which can be achieved by reducing the spread of strength. The latter scatter is closely related to the presence of cracks and pores in the composite material. The method of hot pressing by direct passing of a current as critical interest, since molding occurs with a minimum temperature gradient to the graphite cross-section and without the use of any form of plasticizing additives.

The paper [9] reports on the preparation of ceramics of the composition $ZrO_2 - 3 \text{ mol\% } Y_2O_3$ by a three-step process: preliminary pressing of nanopowders at room temperature, sintering of prepared compacts in air at temperatures of 1100 - 1300 °C for 2 - 6 h and, at the final stage, hot isostatic pressing at temperatures of 1150 - 1350 °C for 2 - 3 h in an argon atmosphere.

Hot pressing is a less energy-intensive and simpler method for preparing ceramics based on ZrO_2 in comparison with mentioned above one.

Recently, the nanoceramic material with the composition of $ZrO_2 - 3 \text{ mol\% } Y_2O_3$ with a high density (density ~ 5.92 - 6.08 g / cm³, porosity ~ 3.1 - 0.2%) was obtained by hot vacuum pressing upon heating by direct current passing through a graphite mold at a temperature of 1050°C, pressure 45 MPa and holding time 120 s with uniform distribution of grains 250 - 300 nm in size [10].

Hot pressing of zirconia oxide ceramics by direct current transmission is an effective way of manufacturing of ceramics because of its economical component. Although it does not demand using of expensive pulse generators, the zirconia oxide ceramics obtained by electroconsolidation method represents high mechanical and physical properties, that are essential characteristics for technical ceramics. Fabrication of zirconia oxide ceramics by hot pressing is a perspective method of the manufacturing of technical ceramics in accordance with international standards of quality.

References

1. Mishra S. K., Bhople A., Paswan S. Microstructure, hardness, toughness and oxidation resistance of $\text{Al}_2\text{O}_3\text{-ZrB}_2$ composite with different Ti percentages prepared by in-situ SHS dynamic compaction. *Journal of Refractory Metals and Hard Materials*. 2014. Vol.43. P.7–12.
2. Gevorkyan E. S., Rucki M., Kagramanyan A. A., Nerubatskiy V. P. Composite material for instrumental applications based on micro powder Al_2O_3 with additives nano-powder SiC. *International Journal of Refractory Metals and Hard Materials*. 2019. Vol.82. P.336–339. DOI:10.1016/j.ijrmhm.2019.05.010.
3. Gevorkyan E, Rucki M, Kagramanyan A., Kislitsa M. Composite material for instrumental applications based on micro powder Al_2O_3 with additives nano-powder SiC. *International Journal of Refractory Metals and Hard Materials* (2019) 82 336-339 DOI: 10.1088/1742-6596/1347/1/012046
4. Fang, P.-a., Gu, H., Wang, P.-l., Van Landuyt, J., Vleugels, J. and Van der Biest, O. (2005), Effect of Powder Coating on Stabilizer Distribution in CeO_2 -Stabilized ZrO_2 Ceramics. *Journal of the American Ceramic Society*, 88: 1929-1934. <https://doi.org/10.1111/j.1551-2916.2005.00342.x>
5. GARVIE, R. & Hannink, Richard & PASCOE, R.. (1975). *Ceramic Steel*. *Nature*. 258. 703-704. 10.1038/258703a0.
6. Morozova O., Gevorkyan E. Current state of appliance zirconium dioxide in bioengineering. *Technology Transfer: Fundamental Principles and Innovative Technical Solutions : materials of the 4th Annual Conference, Tallinn, 26 November 2020. – Tallinn, 2020. – P. 39–42.*
7. Gevorkyan E. S., Vovk R.V., Sofronov D. S., Nerubatskiy V. P., Morozova O. M.. *The Composite Material Based on Synthesized Zirconium Oxide Nanopowder for Structural Appliance*. 17th Edition of *Advanced Nano Materials*, Aveiro, Portugal, 22–24 July 2021. – [S. l.], 2021. – P. 267.
8. Gevorkyan E. S., Nerubatskiy V. P., Chyshkala V. P., Morozova O. M. Cutting composite material based on nanopowders of aluminum oxide and tungsten monocarbide. *Modern engineering and innovative technologies. – 2021. – № 15 (2). – P. 6–14. – DOI: 10.30890/2567-5273.2021-15-02-020.*
9. R.Chaim, M.Hefet, J.Mater. Res. 13, 1875(1998).
10. Саенко С.Ю., Белаш Н.Н., Геворкян Э.С., Константинова Т.Е., Сурков А.Е., Чишкала В.А., Даниленко И.А., Белкин Ф.В.. Получение нанокерамики на основе диоксида циркония методом горячего вакуумного прессования. *Физика и техника высоких давлений*. 2008, том 18, №1, С.47–52.

NERUBATSKYI V. P., *PhD, Associate Professor*

PLAKHTII O. A., *PhD, Associate Professor*

HORDIENKO D. A., *Postgraduate*

Ukrainian State University of Railway Transport

Kharkiv, Ukraine

PROSPECTS FOR THE APPLICATION OF AUTONOMOUS VOLTAGE INVERTERS IN MODERN INDUSTRY AND ENERGY

Autonomous voltageinverters have the widest possibilities and areas of application. They are considered the best universal module for converting electricity. In addition to the main function of converting DC toAC, inverters can inversely perform theinverse function, ie to convert AC to DC. At zerooutput voltage, the voltageinverter is converted intoa reversible DC–DC converter. Based on it, active voltageand current filters, reactive power compensators, alternating voltage regulators, direct frequency converters are performed, ie the voltageinverter link is a sourceof new circuits.

The main areas of application of stand-aloneinverters are [1, 2]:

– power supply of AC consumers in devices in which oneof theenergy sources is a rechargeable battery (onboard secondary power sources, backup household power supplies, etc.), as well as backup power of responsible consumers in caseof possible disconnection of theAC network;

– electric vehicles powered by the catenary or any sourceof direct current, in which as traction motors it is desirable to have simple, reliableand cheap short-circuited induction motors;

– electric drive with asynchronous and synchronous motors, in which the circuit of theautonomous inverter serves as a sourceof regulated voltageand frequency;

– devices for obtaining alternating current of the required frequency from sources of direct energy conversion (thermo- and photoelectric generators, fuel cells), which produceenergy on direct current;

– electrothermia toobtain high frequency alternating current (metal melting, heating and hardening of products).

Depending on the typeof medium frequency power supply system, the requirements for stand-aloneinverters can differ significantly and havea significant impact on the choiceof circuit solution, control and protection principles, methods of regulating operating modes [3, 4].

The basis of a stand-aloneinverter is a valve switching device that can be performed on single-phaseand three-phase circuits (circuits with zerooutput or bridge

circuits). Transistors and thyristors are used as switches in inverters. When using single-operation thyristors, the circuit is supplemented with elements designed for their switching. One of the main elements is a capacitor. It is important to note that the purpose of capacitors is not limited to the closure of thyristors. Capacitors are also used to form the output voltage curve of the inverter, to determine the nature of the transients in the AC circuit and to increase the voltage on the load [5, 6].

Single-phase autonomous voltage inverter is most often performed according to the bridge scheme (Fig. 1). The load (usually active-inductive) is included in the diagonal of the bridge formed by thyristors $VS1-VS4$ and back-connected diodes $VD1-VD4$. Diodes are designed to pass the current of active-inductive load in time intervals when the current has the opposite direction for thyristors (diodes reverse, counter, or "reactive" current).

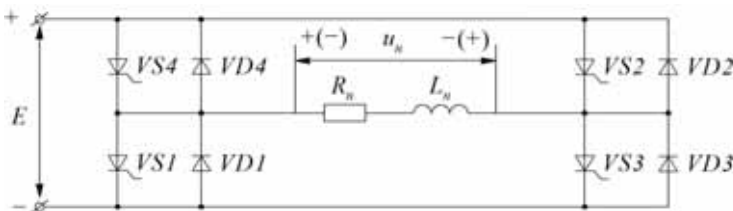

Fig. 1. Scheme of power circuits of single-phase autonomous voltage inverter

The formation of the output voltage curves is characterized by processes occurring in the main circuits of the inverter (with thyristors $VS1-VS4$, diodes $VD1-VD4$ and load) when setting the appropriate conduction intervals of thyristors.

Autonomous voltage inverter, as a converter of a constant input voltage into an alternating output voltage, receives power from a voltage source of non-inductive nature. The input current of the inverter will be pulsed (with a current jump), which does not allow the presence in the input source of inductance. Real input voltage sources (usually rectifiers) usually have inductance. To eliminate its influence, the input of the voltage inverter includes a filter capacitor of sufficient capacity, which is the first feature of the voltage inverter. The second feature of the voltage inverter is that the input current can take negative values at a large phase shift of the output current of the inverter relative to the output voltage. This requires the presence of two-way conductivity in the switches of the inverter valve kit, i.e. the switches must be shunted by reverse current valves.

Widely used is a dependent inverter that operates in the presence in its output circuit of an AC voltage source, which specifies the shape, frequency and magnitude of the voltage of the AC voltage network formed by it. AC consumers can

bein this network, and the task of the dependent (from this network) inverter is to supply it with additional active power. An example of the use of a dependent inverter can be observed in a DC power transmission system when two AC power systems are connected. In this case, at the transmitting end of the line, the rectifier converts alternating voltage into direct current, and at the receiving end – the dependent inverter converts direct current into alternating current, adding its active energy to the power system. It is possible to change the functions of the valve transducers to reverse the flow of active power in the DC line.

Known topologies of autonomous voltage inverters, which are used in power supply systems using alternative energy sources, can be divided into single-level and multi-level circuit variations [7]. In turn, multilevel topologies can be classified according to the circuitry of the power part of a separate module (cell) – a module using the impedance and quasi-impedance link in the input circuit of the converter. A feature of such inverters is the ability to work in an additional mode, the so-called "breakdown mode". This allows to increase the input current and voltage of the inverter and allows to transfer maximum power from an alternative voltage source (solar panel, wind turbine, biofuel cell) to the load.

Modern converter control algorithms are pulse width modulation (PWM) and single modulation. It should be noted that different modulation systems cause quite different sinusoidal indices of output voltage and current and different ripple coefficient of input current [8].

When building power supply systems with renewable energy sources as a source of direct current, converters with an impedance link in the input circuit deserve special attention. This type of inverter is a two-level voltage converter with a DC circuit at the input, consisting of a connected x -configuration of two capacitors and chokes. In Fig. 2 shows a block diagram of the z -inverter.

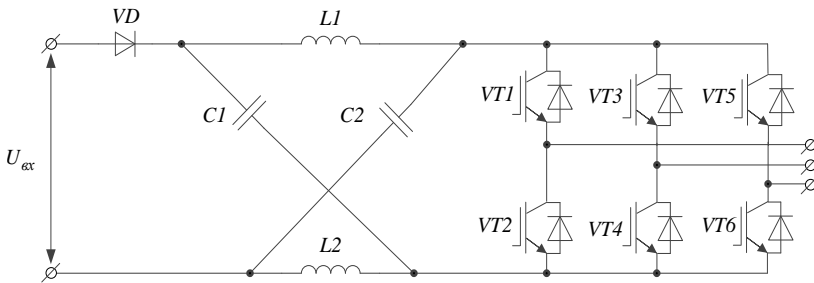

Fig. 2. Block diagram of the z -inverter

The link of energy storage consists of two series-connected inductors ($L1$ and $L2$) and two parallel capacitors ($C1$ and $C2$). A diode rectifier, a solarpanel or a fuelcell can be used as a DC power source. This topology includes six semiconductor power switches (IGBT or MOSFET). The peculiarity of such a converter is that the impedance link allows to use the mode of operation of power switches – the mode of "breakdown".

The advantage of this mode is to increase the input current and voltage of the inverter, which is taken from the DC source without installing additional converters at the input of the circuit. It allows to transfer the maximum power of the solarpanel to the load, which, in turn, allows to rationally use the area of the solarpanel.

References

1. Shav'olkin O. O., Nalyvayko O. M. Peretvoryuval'na tekhnika: Navch. posibnyk. Kramators'k: DDMA, 2008. 328 s.

2. Mali S. M., Patil Dr. B. THD Minimization in Multilevel Inverter Using Optimization Approach. *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT)*. 2018. Vol. 7, Issue 6. P. 97–100.

3. Nerubatskyi V. P., Plakhtiy O. A., Kavun V. E., Mashura A. V., Hordiienko D. A., Tsybulnyk V. R. Analysis of indices of energy efficiency of autonomous voltage inverters with various modulation types. *Collection of scientific works of the Ukrainian State University of Railway Transport*. 2018. Issue 180. P. 106–120.

4. Malinowski M., Gopakumar K., Rodriguez J., Perez M. A. A survey on cascaded multilevel inverters. *IEEE Trans. Ind. Electron.* 2010. Vol. 57. P. 2197–2206.

5. Bai Z., Zhang Z. Conformation of multilevel current source converter topologies using the duality principle. *IEEE Trans. Power Electron.* 2008. Vol. 23. P. 2260–2267.

6. Plakhtii O. A., Nerubatskyi V. P., Hordiienko D. A., Tsybulnyk V. R. Analysis of the energy efficiency of a two-level voltage source inverter in the overmodulation mode. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2019. No. 4 (172). P. 68–72. DOI: 10.29202/nvngu/2019-4/9.

7. Borrega M., Marroyo L., Gonzalez R., Balda J., Agorreta J. Modeling and control of a master-slave PV inverter with n-paralleled inverters and three-phase three-limb inductors. *IEEE Trans. Power Electron.* 2013. Vol. 28. No. 6. P. 2842–2855.

8. Plakhtii O., Nerubatskyi V., Sushko D., Hordiienko D., Khoruzhevskyi H. Improving the harmonic composition of output voltage in multilevel inverters under

an optimum mode of amplitude modulation. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies.* 2020. Vol. 2, No. 8 (104). P. 17–24. DOI: 10.15587/1729-4061.2020.200021.

ПАНЧЕНКО В.В., к.т.н., доцент

МАСЛІЙ А. С., к.т.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ОГЛЯД СТАНУ ЕЛЕКТРОФІКАЦІЇ ЗАЛІЗНИЦЬ УКРАЇНИ ПОСТІЙНИМ ТА ЗМІННИМ СТРУМОМ

Згідно з інформацією, розміщеною на сайті Міністерства інфраструктури України, в нашій країні зараз електрифіковано 9926 кілометрів залізниць. Загальна протяжність залізниць України на даний момент (без урахування окупованих територій Криму і Донбасу) складає 19790 кілометрів. Таким чином, в нашій країні електрифіковано майже половина всіх залізничних ліній Це дуже хороший показник – по ньому ми знаходимося на рівні більшості європейських країн.

Головною перевагою електричної тяги на залізницях є те, що вона набагато дешевше, ніж тепловозна. Різниця становить, як мінімум, півтора-два рази, що залежить від вартості палива в конкретній країні, а також технічного рівня парку тепловозів. Електровози, як правило, розвивають значно більшу швидкість, ніж тепловози, тому всі швидкісні і високошвидкісні залізниці світу електрифіковані. Крім того, електровози можуть вести більш важкі поїзди і простіше в технічному обслуговуванні, ніж тепловози. Середньостатистичний електровоз значно потужніше середньостатистичного тепловоза – потужність сучасних електровозів складає від 4475 до 7350 кВт., а тепловозів – від 2940 до 4475 кВт.

Хоча на початку цього століття в світі було електрифіковано лише близько 25 % залізниць (за даними роботи професора А.В. Котельникова «Електрифікація залізниць»), по електрифікованих залізницях перевозилося більше 50 % всіх вантажів, що відправляються залізничним транспортом в світі. В Україні зараз за допомогою електричної тяги перевозиться близько 80% всіх вантажів.

З іншого боку, електрифікація потребує досить значних фінансових інвестицій - електрифікацію одного кілометра залізниці в Європі оцінюють в 2 - 3 мільйони доларів США (в залежності від роду струму і напруги).

Стандарти електрифікації залізниць в світі дуже різноманітні: різні не тільки пологи струму (змінний чи постійний), а й напруга і частота струму. На даний момент в Україні діє два стандарти струму для електрифікованих залізниць: постійний струм напругою 3,0 кВ і змінний струм напругою 25 кВ і промислової частоти 50 Гц.

В інших країнах світу використовуються і інші стандарти електрифікації залізниць. Наприклад, в Австрії, Німеччині, Данії, Нідерланди і Франції є залізні дороги, електрифіковані на постійному струмі напругою 1,5 кВ. Цей стандарт до кінця 1950-х - початку 1960-х років використовувався також і на території колишнього Радянського Союзу. Також в Західній Європі поширена електрифікація залізниць на змінному струмі зниженої частоти. Напруга контактної мережі на таких залізницях становить 15 кВ, а частота 16,667 Гц (тобто вона втричі нижче, ніж промислова частота в Україні). Електрифікація на змінному струмі зниженої частоти найбільшого поширення набула в Німеччині (на початок 2000-х років таким чином було електрифіковано майже 18,5 тис. км.). Крім Німеччини такий стандарт використовують залізні дороги Австрії, Норвегії, Швейцарії та Швеції.

Вантажні електровози змінного струму ВЛ60К експлуатуються на Одеській залізниці з самого початку електрифікації. Даний локомотив побудований в 1963 році, списаний в 2014.

Є також залізні дороги, електрифіковані на змінному струмі напругою 50 кВ і частотою 50 або 60 Гц, 11 – 13 кВ з частотою 25 Гц, 15 кВ з частотою 20 Гц. Що до постійного струму, то для електрифікації міських і вузькоколіїних залізниць використовується напруга 600, 750 і 825 В. Однак довжина ділянок залізниць з електрифікацією на «нестандартному» струмі вкрай невелика.

Світова статистика показує, що близько 55,1 % всіх електрифікованих залізниць світу працюють саме на змінному струмі. Залізниці, електрифіковані на постійному струмі, складають близько 43 % від всіх електрифікованих залізниць.

Таким чином, ми бачимо електрифікація дозволила в значній мірі підвищити енергетичну ефективність залізничного транспорту. При цьому подальша електрифікація завантажених ділянок залізниць є пріоритетним завданням.

ОСМАЄВ О.А., к.ф.м.н., доцент

АКІМОВА Ю.О., к.т.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ В ІНЖЕНЕРНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Кінець ХХ – початок ХХІ століття все більше призводить до взаємопроникнення методів дослідження різних галузей наукового знання одне в одну. І хоча математичні методи в психології використовуються вже давно, тим не менш саме зараз математична психологія переживає період активного розвитку та становлення. Саме зараз суттєво збільшилася кількість досліджень в галузі математичної психології, що обумовлено специфікою теоретичних і практичних завдань, які виникають перед сучасним суспільством. Суспільне життя сучасної особистості є досить динамічним, інформаційне навантаження посилюється з кожним роком, технології розвиваються швидкими темпами. За таких умов саме математичні методи дозволяють моделювати закономірності як окремих дій та вчинків, так і в цілому поведінки людини в тій чи іншій ситуації (вибір стратегії, прийняття рішення, реакція тощо). Використання методів математичної статистики та особливо методів математичного моделювання дозволяє перевести психологічні дослідження на інший, якісно новий рівень вивчення психологічних феноменів.

Математична психологія є розділом теоретичної психології, який використовує для опису психологічних явищ та феноменів математичні методи та моделі [1]. Математичні методи дозволяють не тільки обробляти та аналізувати емпіричні дані дослідження психологічних феноменів, але й моделювати перебіг психічних явищ, соціально-психологічних закономірностей, закономірностей взаємодії особистості із зовнішнім світом з метою узагальнення і побудови теорій, прогнозування результатів перебігу психологічних процесів. Умовно їх розподіляють на дві групи: методи математичного моделювання та методи математичної статистики (факторний аналіз, дисперсійний, дискримінантний, кластерний аналіз тощо) [2]. Крім цього до методів математичної психології традиційно відносять: теорію ігор для дослідження процесів прийняття рішень і вибору; системи диференціальних рівнянь для дослідження динаміки соціально-психологічних досліджень; мережі Байеса для аналізу психологічних феноменів, які

характеризуються високим ступенем невизначеності, наприклад процесів прийняття рішень [4].

Методи математичної статистики застосовуються в психології здебільшого для обробки експериментальних даних з метою дослідження статичного розподілу соціально-психологічних феноменів та з'ясування залежностей між їхніми елементами, підвищення обґрунтованості висновків у психологічних дослідженнях за рахунок використання імовірнісних моделей. За допомогою методів математичного моделювання аналізуються динамічні зміни цих феноменів, прогнозуються можливі варіанти подальшого розвитку. Водночас завдання математичної науки на сучасному етапі є збільшення точності математичних моделей для опису таких психологічних феноменів, як сприйняття, увага, пам'ять, процеси прийняття рішень і вибору, а також пошук варіанту моделі, яка максимально відповідає реальному явищу.

В інженерній психології математичні методи використовуються частіше, ніж в інших галузях психологічної науки. Аналіз діяльності людини в процесі взаємодії із технікою, обчислення кількісних характеристик перебігу тих чи інших психічних процесів в моделях «людина – машина», оцінка надійності та ефективності системи «людина – машина», аналізу процесів інформаційної взаємодії людини і техніки, визначення психофізичних характеристик людини, формулювання вимог до зв'язаних з людиною технічних пристроїв потребують точних вимірювань. В інженерній психології широко використовуються методи, засновані на структурному аналізі, теорії алгоритмів і математичної логіки, теорії інформації, теорії статистичних рішень, теорії масового обслуговування, теорії надійності тощо [3]. Для опису та прогнозування найпростіших процесів взаємодії людини з машиною робляться спроби використовувати методи лінійної та нелінійної теорії автоматичного регулювання [там само].

Водночас така досить перспективна група методів дослідження та моделювання, заснована на теорії графів, використовується в інженерній психології ще замало і на елементарному рівні. Подібна ситуація може пояснюватися тим, що більшість психологів слабо знайомі з можливостями зазначених апаратів й тому не розуміють шляхи їх застосування. Треба відзначити, що теорія графів може бути вельми корисна при описі процесу вирішення завдань, а топологія – при вивченні одного з кардинальних питань психології – проблеми формування образів.

Математичні методи можуть бути досить ефективними та корисними в організації і проведенні психологічних досліджень, в тому числі й в інженерній психології. Проте необхідно пам'ятати, що математичні методи, як і будь-який

інші мають чітко визначену сферу застосування, певні дослідницькі можливості та обмеження. Проектування діяльності людини в процесі взаємодії з різними видами техніки (наприклад, оператора, машиніста тощо) додатково пов'язані із різноманіттям систем «людина – машина», що суттєво ускладнює коректну постановку проблем, потребує визначення чітких меж та характеристик кожної системи, виваженого добору методів статистичного опису та математичного моделювання.

Список використаних джерел:

1. Актуальні напрямки математичної психології. URL: <https://euroasia-science.ru/psixologicheskie-nauki/%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA/> (дата звернення 08.10.2021)

2. Математичні методи в психології та продуктивність їх застосування. URL: https://pidru4niki.com/19240701/psihologiya/matematichni_metodi_psihologiyi_produktyvnist_zastosuvannya (дата звернення 08.10.2021)

3. Особливості використання математичних методів в психології. URL: http://psychologylib.ru/books/item/f00/s00/z0000004/index.shtml#google_vignette (дата звернення 09.10.2021)

4. Руденко В.М., Руденко Н.М. Математичні методи в психології: підручник. Київ: Академвидав, 2009. 384 с.

ОСМАЄВ О.А., к.ф.м.н., доцент

ГОНЧАРОВА О.О., к.ф.м.н., ст.викладач

Український державний університет залізничного транспорту,

м. Харків (Україна)

ВНЕСОК В. Ю. КРИЛОВА У СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.

Останніми десятиріччями наука розвивається швидкими темпами: створюються новітні технології, виникають нові галузі як результат творчого

поєднання надбань споріднених між собою та принципово відмінних царин наукового знання. Досить активно наприкінці ХХ – початку ХХІ століть втілюється в життя практика застосування методів математичного моделювання, математичної статистики тощо. Подібна практика не є випадковою. Адже саме математичне знання пред'являє жорсткі вимоги до організації емпіричних досліджень і побудови наукових теорій, підтримує і розвиває стиль сучасного наукового мислення, дозволяє кількісно порівнювати явища, із високим рівнем достовірності перевіряти правильність словесних тверджень і наукових припущень (гіпотез) або спростовувати їх, обґрунтовано прогнозувати майбутні події тощо.

Справедливою остання теза є і для психологічної науки, хоча, на перший погляд, психологія та математика суттєво відрізняються одна від одної та мають мало спільного. Свого часу, американський математик Гаррет Біркгоф казав «Математика, як найбільш розумова галузь наук, має природну спорідненість з психологією – наукою про розум» (*Цит. за [3]*). Слід зазначити, що в Україні математична психологія розвивається досить повільно, і це робить актуальною необхідність аналізу досвіду та надбань закордонних фахівців в цій галузі.

Точкою відліку у процесі «математизації» психологічної науки можна вважати доповідь Й. Ф. Гербарта «Про можливості і необхідність застосовувати в психології математику» (Королівське німецьке наукове товариство; квітень 1822 р.), в якій підкреслювалося, що якщо психологія прагне бути наукою їй необхідно застосовувати математику [2]. Його ідеї необхідності та доцільності використання математичних методів в психологічних дослідженнях, що заклали підвалини для майбутнього виникнення та розвитку математичної психології, знайшли продовження у роботах М. В. Дробиша, В. Вундта, Ф. Гальтона, А. Біне, В. Анрі, Ч. Спірмена, Л. Терстоуна, Р. Фішера та ін.

Досить відомою постаттю для математичної та психологічної наук був В. Ю. Крилов (1933–1997 р. р.) – психолог та математик одночасно, засновник єдиної на пострадянському просторі лабораторії математичної психології. До його найбільш важливих досягнень можна віднести: 1) створення теорії континуального інтеграла по знаковим розподілам у функціональних просторах; 2) визначення ключових положень теорії кінцевих автоматів, на основі якої створено конструкцію стохастичного автомата, що демонструє асимптотично-оптимальну поведінку в довільній випадковій середовищі (у співпраці з Л. М. Цетліним), а також інші автоматні моделі цілеспрямованої

поведінки, мислення; 3) розробку методів аналізу даних (багатовимірне шкалювання в псевдоевклідовому просторі, методи кластерного аналізу, запропоновані на основі теорії Л. С. Виготського); 4) розвиток синергетичних ідей у психології (зокрема для моделювання психічних явищ); 5) обґрунтування можливості застосування квантово-польового напрямку в психологічній науці [1; 3].

Зрозуміло, що математична психологія розширює можливості моделювання психічних процесів, поведінки особистості в тій чи іншій ситуації, будь-якого психологічного феномену. Крім того, використання математичних методів з метою доведення чи спростування гіпотез дозволяє ґрунтовно (й одночасно статистично достовірно) проаналізувати вплив різних чинників на перебіг певного визначеного психічного явища або психологічного факту. Однією з переваг застосування математичного підходу в психології є те, що математичні моделі та методи є універсальними. Саме це дозволяє вийти за межі академічних досліджень й практично втілювати отримані знання в життя людини, розширюючи межі використання діагностичних процедур та створюючи широкі можливості для впливу. До числа найбільш значущих сфер застосування математичної психології на сьогоднішній день відносяться: навчання, штучний інтелект, інженерно-психологічне проектування, моделювання поведінки людей в різних ситуаціях тощо.

Список використаних джерел

1. В. Ю. Крилов URL: http://www.ipras.ru/cntnt/rus/media/rus_whois/k1.html#Krilov [дата звернення 26.09.2021]
2. Мала Л.О. Психолого-педагогічні особливості організації мислення учнів у процесі розв'язування стереометричних задач. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. №7. С. 80
3. Математична психологія: консолідація сил (за матеріалами конференції, присвяченої 75-річчю від дня народження В. Ю. Крилова). URL: https://psyjournals.ru/exp/2008/n1/Savchenko_full.shtml [дата звернення 26.09.2021]
4. Математичні методи в психології. Курс лекцій. Харків, 2016. 55 с.

РУКАВІШНИКОВ П. В., *ст. викладач*

КОМАРОВА Г. Л., *к.т.н., доцент*

РИБІН А. В., *ст. викладач*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРООБЛАДНАННЯ ПАСАЖИРСЬКИХ ВАГОНІВ

Протягом всього існування Укрзалізниці залізничний транспорт нашої країни перетворився на найважливішу галузь народного господарства. В даний час обсяг перевезень вантажів і пасажирів цим видом транспорту перевищує обсяг перевезень, що здійснюється іншими видами транспорту. Проте більшість пасажирських вагонів залізниць України є морально та фізично застарілими. Повне оновлення пасажирського парку є неможливим з причини його високої вартості. Тому актуальною є повна або часткова вузлова модернізація пасажирських вагонів.

Для успішної його роботи потрібно взаємна злагодженість всіх підрозділів. Велика роль відводиться вагонному господарству, в тому числі вагоноремонтним підприємствам, на яких, в даний час, виробляють модернізацію пасажирських вагонів і її систем, однією з яких є електрообладнання. Великий потенціал, що дає поштовх у вирішенні цих питань закладений в підвищенні якості комфортності перевезення пасажирів, а також для залучення (збільшення) їх числа.

Парк пасажирських вагонів залізниці складається з різних модифікацій: вагонів без кондиціонування повітря, з кондиціонуванням повітря, з низьковольтних опаленням і без нього, з автономними системами електропостачання та централізованими.

В автономній системі електропостачання вагона з кондиціонуванням повітря основним джерелом електроенергії є індукторний генератор трифазного змінного струму потужністю від 32 до 35 кВт. Обертання ротора генератора здійснюється від середньої частини осі з допомогою редукторно-карданного приводу. У вагоні передбачається спеціальне обладнання для живлення споживачів на тривалих стоянках з метою створення необхідних санітарних і гігієнічних умов (опалення, вентиляція). У вагонах встановлено енергоємне електрообладнання, часто з низьким коефіцієнтом корисної дії. Все це вимагає заміни застарілого вагонного електрообладнання на сучасне, енергозберігаюче з використанням нових технічних рішень, що забезпечують високий ступінь

надійності, ремонтпридатності і простоту монтажу. Крім цього, на вагоноремонтних заводах, в процесі капітально-відновлювальних робіт, впроваджують нові системи електрообладнання для підвищення комфортності перевезення пасажирів. Це є додатковим позитивним фактором, здатним залучити пасажирів для користування новими модернізованими вагонами з встановленим таким обладнанням.

Таким чином, пропонується варіант модернізації системи електрообладнання вагону підвищеної комфортності, з заміною застарілих вузлів і систем на сучасні з додаванням нових електричних приладів. До електропостачання вагону пропонується заміна більш ефективним генератором трифазного змінного струму DCG-4435 німецького виробництва потужністю 32 кВт, з номінальним напругою 134 В + 2,5% і частотою обертання 1000-4000 об/хв.

Список використаних джерел

1. Амелин В. М. Капитальный ремонт электропоездов с продлением срока службы. *Ж.-д. трансп.* 2001. № 6. С. 52-56.
2. O. Plakhtii ; V. Nerubatskyi ; A. Mashura ; D. Hordiienko. The Analysis of Mathematical Models of Charge-Discharge Characteristics in Lithium-Ion Batteries. 2020. *IEEE 3rd International Conference IEEE ELNANO-2020*. p.635-640.

САГАЙДАЧНИЙ В.Г., здобувач ступеню PhD

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

АЛГОРИТМІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ СИСТЕМ КЕРУВАННЯ РУХУ ПОЇЗДІВ

Як відомо, основними функціями систем залізничної автоматики є забезпечення швидкого пересування рухомих об'єктів (рухомого складу) з відповідним убезпеченням. Так, будь-яка система керування рухом поїздів може бути представлена у вигляді наступних основних цільових параметрів:

- швидкість руху;
- інтервал попутного прямування;
- надійність функціонування.

Параметр швидкості руху, в свою складається з наступних складових: конструктивні можливості рухомого складу, конструктивні можливості

рейкової колії, обчислювальні потужності системи керування рухом поїздів. Обмеження максимально-можливої швидкості руху обчислювальних систем, при використанні систем з «чіткою» (релейною) логікою напряму залежить від частоти передачі даних, їх достовірності, дискретності та швидкості виконання операцій. Також ці системи дуже чутливі до втрати даних, через завади в каналах зв'язку. Таким чином, значне збільшення швидкості руху, призведе до необхідності розширення каналу передачі даних (побудова систем з більшою швидкістю обміну даними), підвищення частоти передачі (збільшення каналів зв'язку та ущільнення даних), зменшення дискретизації (зменшення довжини зон чутливості колійних датчиків), зменшення помилок при передачі даних (використання завадо-захисних кодів). У якості альтернативи можливо використовувати адаптивні системи – системи з нечіткою логікою, нейронні мережі, фільтр Калмана тощо. Такий варіант дозволяє використовувати не лише чітко отримані дані, а й апроксимовані з визначеним інтервалом довіри. При цьому визначивши величину інтервалу довіри, можливо зовсім справедливо оперувати даними вже як інформацією.

Параметр інтервалу попутного прямування залежить від наступних параметрів руху: значення конструктивних можливостей рухомого складу, конструктивних можливостей рейкової колії, частоти обміну даними, дискретизації даних, швидкість прийняття рішення. В класичних системах керування рухом поїздів (заснованих на алгоритмах роботи релейних схем з використанням Булевої алгебри-логіки) ці параметри залежали від максимального значення конструктивних можливостей усіх рухомих одиниць, що обертаються на ділянці та довжині зони чутливості колійних датчиків та значності (дискретизації) сигналізації. На сьогодні, в системах керування рухом поїздів можливо підвищити параметр інтервалу за рахунок: використання у якості цілі наближення не межу рейкової колії та координату об'єкту, апроксимоване (з заданим інтервалом довіри), використання в розрахунку гальмівного шляху конструктивні можливості конкретної рухомої одиниці. При використанні такого методу, величина між поїзного інтервалу матиме «плаваюче» значення, максимальне значення його буде наближатися до захисного інтервалу в класичних системах керування рухом поїздів.

Параметр надійності функціонування, у сучасних системах регулювання руху поїздів досягається шляхом резервування каналів зв'язку, підсистем оброблення даних та інформації, контролю достовірності отриманих результатів, контролю справності елементів системи тощо. Підвищення надійності основних обчислювальних модулів можливо лише за рахунок заміни

апаратних засобів та відповідного алгоритмічно-програмного наповнення. Проте підвищення надійності каналів зв'язку можливо за рахунок використання завадо-захисних кодів, що в свою чергу буде збільшувати час передачі, відновлення та оброблення даних. При цьому використання адаптивних систем фільтрації дозволить підвищити достовірність даних та, відповідно інформації, без необхідності використання завадо-захисних кодів, оскільки в цих системах перевіряється не точність відправлених даних, а їх достовірність. Це дозволяє, при заданому інтервалу довіри, перевіряти достовірність отриманих даних, та «ігнорувати» помилкові значення, замінюючи їх на апроксимовані.

Отже, модернізація лише алгоритмічної та програмної складової мікропроцесорних систем керування рухом поїздів, за допомогою систем з адаптивними параметрами, дозволить без зміни апаратних засобів підвищити максимально-допустиму швидкість руху на ділянці (з точки зору обчислювальної системи), зменшити інтервал попутного прямування та підвищити завадостійкість каналів зв'язку.

ШЕПТУН С. Ю., к.т.н., асистент

Державний біотехнологічний університет

Харків, Україна

ВПЛИВ СТРОКІВ ЗБЕРІГАННЯ ШЛАМІВ ФЕРОСПЛАВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ВЛАСТИВОСТІ СУМІШЕЙ НА ЦЕМЕНТНІЙ ОСНОВІ

Портландцемент є одним з дороговартісних компонентів сухих будівельних сумішей на основі гідравлічних в'язучих речовин. Виробництво портландцементу вимагає значних енергетичних витрат, що підвищує викид парникових газів в атмосферу. Останні тенденції в світовій економіці ведуть до поступового зменшення використання невідновлюваних джерел енергії.

Гострою проблемою є захоронення техногенних відходів. Постійне збільшення площ захоронення відходів поблизу підприємств, не завжди є можливим, організація відвалів далеко від підприємств економічно не вигідно. Політика багатьох країн спрямована на збільшення обсягів і глибини переробки промислових та побутових відходів.

Одним з напрямків вирішення вищезазначених завдань є розширення виробництва із застосуванням в будівництві ефективних матеріалів і виробів на основі вторинних мінеральних ресурсів.

Пріоритет у використанні техногенних відходів в будівництві повинен віддаватися таким матеріалам, які володіють стабільним хімічним складом і фізичними властивостями. До таких матеріалів може бути віднесений шлам від мокрого газоочищення виробництва феросиліцію Запорізького заводу феросплавів. Одним з перспективних напрямків використання шламів є застосування їх в якості активаторів твердіння та наповнювачів у виробництві цементних і композиційних будівельних розчинів. Використання у виробництві сухих будівельних сумішей відходів виробництва дозволить ефективніше утилізувати техногенні продукти промисловості і зменшити техногенний вплив на навколишнє середовище.

Шлам від мокрого газоочищення, на відміну від шлаків і шламів сухого газоочищення, не використовується, його скидають в шламонакопичувачі і вважають непридатним для виробництва.

Шлам утворюється при мокрому газоочищенні феросплавного газу. Очищений газ використовується в котельні заводу, а шлам скидається в шламонакопичувачі, що згубно впливає на навколишнє середовище.

Мета дослідження визначити раціональну комбінацію «віку» шламу і його дозування для збільшення міцності розчинів на основі сухих будівельних сумішей. Одночасно з'являється можливість вирішення екологічної проблеми складування відходів підприємств, за рахунок використання відходів при виробництві будівельних матеріалів.

При проведенні експериментальних досліджень використовувалися такі матеріали:

- Портландцемент ПЦІ-500Н Балаклійського цементного заводу Харківської області;

- Безлюдівський кварцовий пісок 0-1,5 мм з пос. Безлюдівка, Харківської області. Містить більше 96% SiO_2 ;

- Вапно гашене;

- Модифікована целюлоза Вермосол ССА 425;

- Пластифікатор Поліпласт СП-3;

- Шлам мокрого газоочищення від виробництва феросиліцію, Запорізького феросплавного заводу.

У дослідженні застосовувалося три види шламу: шлам відразу після виробництва, шлам п'ятирічної давності і шлам більш ніж двадцятип'ятирічної давності після виробництва.

Шлам від мокрого газоочищення зберігається у відвалах Запорізького феросплавного заводу, в даних умовах зберігання він поступово спресовується і

використовувати його в такому вигляді, не є можливим, тому його необхідно спочатку висушити, а потім подрібнити. Подрібнення шламу проводилося в два етапи: попередньо в валковій дробарці, а потім в дезинтеграторі. В результаті подрібнення отримали мікронаповнювачів із середньою щільністю 200-250 кг/м³ і питомою поверхнею 15000-25000 см²/г.

Результати випробувань сухих будівельних сумішей занесені в таблицю 1.

Таблиця 1.

Випробування зразків із сухих будівельних сумішей з додаванням шламу мокрого газоочищення

№	Характеристика складів	Міцність при стиску, кгс/см ²			Міцність при згині, кгс/см ²			
		3 діб	7 діб	28 діб	3 діб	3 діб	28 діб	
I	Контр. зразок № I Цемент ПЦ- I 500 Н – 29 част.; Пісок кварцовий 0-1,5мм – 68 част.; Вапно гашене – 2 част.;Ефір целюлози– 0,04 част.; Суперпластифікатор – 0,96 част.	73	85	102	21	33	46	
II	Зразок № II Цемент ПЦ- I 500 Н – 29 част.; Пісок кварцовий 0-1,5мм – 68 част.; Вапно гашене – 2 част.; Ефір целюлози – 0,04 част.; Суперпластифікатор – 0,96 част.; Шлам – 5% від маси цементу.	1	82	92	114	24	36	48
		2	90	102	121	26	40	59
		3	105	117	148	30	45	71
III	Зразок № III Цемент ПЦ- I 500 Н – 29 част.; Пісок кварцевий 0-1,5мм – 68 част.; Вапно гашене – 2 част.; Ефір целюлози – 0,04 част.; Суперпластифікатор – 0,96 част.; Шлам – 10% від маси цементу.	1	92	103	131	26	39	63
		2	99	120	146	29	47	75
		3	122	140	170	35	54	83
IV	Зразок № IV Цемент ПЦ- I 500 Н – 29 част.; Пісок кварцевий 0-1,5мм – 68 част.; Вапно гашене – 2 част.; Ефір целюлози – 0,04 част.; Суперпластифікатор – 0,96 част.; Шлам – 15% від маси цементу	1	99	115	149	28	45	73
		2	107	133	165	31	52	80
		3	135	161	189	39	61	89

V	Зразок № V Цемент ПЦ- I 500 Н – 29 част.;	1	100	117	152	30	48	76
	Пісок кварцевий 0-1,5мм – 68 част.;	2	109	138	170	34	55	83
	Вапно гашене – 2 част.;	3	137	166	197	38	63	92
Ефір целюлози – 0,04 част.;								
	Суперпластифікатор – 0,96 част.;							
	Шлам –20% від маси цементу.							

Результати дослідження продемонстрували, що тонкодисперсний мінеральний наповнювач значно збільшує міцність зразків на стиск і на вигин. Використання шламу сприяє більшій економічній ефективності утилізації відходів від металургійного виробництва. Найбільш ефективним з точки зору підвищення міцності зразків є застосування шламу віком понад 25 років у кількості 15% від маси цементу, оскільки саме в цьому випадку досягається максимальне співвідношення між найкращими характеристиками міцності і економічним використанням матеріальних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Арутюнян І. А., Шуваєв А. А. Екологічно-економічна доцільність комплексного управління потоками відходів в будівельній галузі. *Мости та тунелі: теорія, дослідження, практика*. 2020. №18. С.10-17.
2. Kumbhar, S., Gupta, A., Desai, D. Recycling and reuse of construction and demolition waste for sustainable development. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 2013. №6(7). С83-92.
3. Puskás, A., Corbu, O., Szilágyi, H., & Moga, L. M. (2014). Construction waste isposal practices: There cycling and recovery of waste. *WIT Transactionson Ecology and the Environment*. 2014. №191 С.1313-1321.
4. Нетеса Н. И. Проблемы утилизации вторичных ресурсов. *Мости та тунелі: теорія, дослідження, практика*. 2014. № 8, С.48-56.
5. Аббасова, А. Р., Савицкий Н. В., Павленко Т. М. Рациональное использование золошлаковых смесей, зол и шлаков ТЭС в технологии бетонов. Бетон и железобетон. Москва, 2014. № 3. С. 28-31.
6. ДСТУ Б В.2.7-126:2011 Будівельні матеріали. Суміші будівельні сухі модифіковані. Загальні технічні умови.

ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ КОМБІНОВАНИХ НАКОПИЧУВАЧІВ ЕНЕРГІЇ НА ТЯГОВОМУ РУХОМОМУ СКЛАДІ

Пріоритетним напрямком підвищення енергоефективності тягового рухомого складу є використання в складі тягового електроприводу накопичувачів енергії. Створення силових енергетичних установок, до складу яких входять основні джерела енергії (контактна мережа, дизельгенераторних установка) і бортові накопичувачі енергії дозволяє організувати ефективне акумулювання і подальше використання енергії електричного гальмування і являє собою найбільш потужний інструмент енергозбереження. Для більшості транспортних засобів характерними є пуско-гальмівні режими, при яких потрібно розвивати великі потужності протягом щодо коротких періодів часу, і режими руху з усталеною швидкістю, при яких споживається відносно невелика потужність протягом тривалого часу. Таким умовам роботи в найкращій мірі відповідають властивості ємнісного накопичувача енергії (батарея суперконденсаторів) і електрохімічного накопичувача енергії (аккумуляторна батарея).

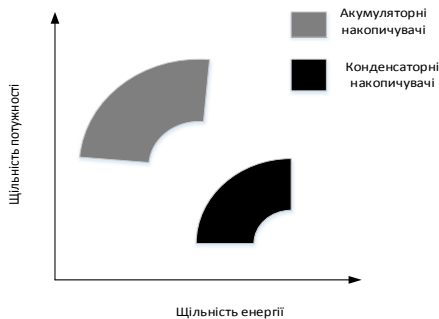
Основним засобом для накопичення і збереження вироблюваної при рекуперативному гальмуванні енергії для харчування тягових електродвигунів при розгоні, а також харчування допоміжних бортових споживачів під час стоянки в даний час є системи зберігання енергії на основі аккумуляторних батарей і конденсаторів великої ємності. Ці пристрої - одна з останніх інновацій в області зберігання електричної енергії та вважаються перспективною технологією для майбутніх електричних і гібридних транспортних засобів. Дія аккумуляторних батарей і суперконденсаторів засноване на електрохімічних процесах, однак їх відносну енергію (relative energy) і питому потужність (power density) визначають різні електрохімічні механізми. Протягом останніх років дослідження в області зберігання енергії значно розширилися, отримані нові матеріали, використання яких дозволяє поєднувати високу щільність енергії аккумуляторних батарей з тривалим життєвим циклом і значною швидкістю зарядки суперконденсаторів. У гібридному тяговому приводі аккумуляторна батарея служить для накопичення і збереження вироблюваної при рекуперативному гальмуванні енергії і харчування допоміжних бортових споживачів під час стоянки і тягових двигунів при розгоні. Якщо ємність батареї

недостатня, вона не може в достатній мірі акумулювати вироблювану при гальмуванні енергію, в зв'язку з чим істотне підвищення енергетичної ефективності системи стає проблематичним. Однак при зайвої ємності батареї ефективність системи знижується, оскільки вироблення енергії при рекуперативному гальмуванні обмежена. Для акумуляторної батареї основними характеристиками є її електрична ємність, напруга, величини максимального струму розряду і заряду, еквівалентний послідовний опір.

Таким чином, енергія, що зберігається в акумуляторі, є не постійною величиною, а функція двох змінних – напруги і ємності, які сильно залежать від температури і ступеня заряду акумуляторної батареї. Ступінь заряду - один з найважливіших параметрів системи зберігання енергії. Розряд акумуляторної батареї характеризується глибиною розряду.

Акумуляторні батареї критичні до глибокого розряду і не повинні піддаватися йому, так як це може призвести до незворотних ушкоджень. Зазвичай рекомендується підтримувати ступінь заряду батареї в межах 20-95%. Енергетична ефективність акумуляторної батареї визначається як коефіцієнт, що показує, яка частина енергії, отримана при заряді акумуляторної батареї, може бути віддана в навантаження при розряді, і залежить від величини розрядного струму. Типове його значення лежить в межах 55-95%.

Найкращі результати побудови систем накопичення енергії для гібридних транспортних засобів дає комбінація батарейної і конденсаторної систем, як видно з діаграми, наведеної на мал. 1. При оптимальному співвідношенні батарейна і конденсаторна системи накопичення і зберігання енергії доповнюють один одного, покращуючи показники щільності енергії та потужності на одиницю ваги, що є одним з найважливіших показників для будь-яких транспортних засобів. Така, комбінована, система зберігання енергії отримала назву гібридної.

мал. 1. Порівняльна діаграма

З огляду на тривалість життєвого циклу акумуляторних батарей, слід підтримувати рівень їх заряду в діапазоні 20-60 %. Підзарядка акумулятора до заданого рівня напруги відбувається при вибігу і в режимі рекуперативного гальмування так, щоб до наступної зупинки рівень заряду батареї знову досяг заданого значення.

Для управління гібридним тяговим приводом в екстрених ситуаціях контролер управління інвертором повинен виконувати наступні функції: 1) якщо отриманий сигнал «Акумуляторна батарея перезаряджаючи», інвертор припиняє прийом енергії електричного гальмування; 2) якщо отриманий сигнал «Акумуляторна батарея розряджена», режим роботи інвертора знижується, і енергія надходить тільки від основного джерела; 3) якщо напруга на вході інвертора знижується, він зменшує свою вихідну потужність з метою підтримки напруги постійного струму на заданому рівні.

Гібридний тяговий привід широко застосовується для модернізованих і нових локомотивів. Він здатний оптимально узгоджуватися з різними класами потужності тягового рухомого складу. Плануючи використання гібридного тягового приводу, необхідно починати підготовку з аналізу майбутнього характеру роботи локомотива, умов в місцях експлуатації, а також поставлених цілей. Ретельність і точність при проведенні аналізу є вирішальними факторами, покликаними забезпечити економічний успіх гібридного тягового приводу.

Список використаних джерел

1. Golubenko A., Mogila V., Nozhenko H. Energy of diesel locomotive's electrodynamic braking for increase of efficiency of diesel locomotive engines. *Coll. Of scientific labours. 2007. Issue 69. P. 147 – 153.*
2. Liudvinavičius L. Lingaitis L. P. 2010. New locomotive energy management systems. / Main ten anceand reliability. *Eksploatacja i niezawodność. Polish Academy of Sciences Branch in Lublin. Warszawa. ISSN 1507-2711. No 1, 2010, P. 35-41*
3. P. Barrade, Series connexion of Super capacitors : comparative study of solutions for the active equalization of the voltage. *École de Technologie supérieure (ETS). Montréal, Canada, 2001*
4. J. D. Boyes and H. H. Clark, Technologies for energy storage fly wheels and superconducting magnetic energy storage, IEEE, 2000.

БРУСЕНЦОВ В.Г., *д.т.н., доц*

БРУСЕНЦОВ О.В., *к.т.н.*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ПРОФЕСІЙНА НАДІЙНІСТЬ ЛЮДИНИ-ОПЕРАТОРА ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ ІНДУСТРІЇ

Проблема професійної надійності людини-оператора є однією з найважливіших для сучасної інженерної індустрії. З їх вини відбувається більшість аварій з тяжкими наслідками [1, 2]. Це особливо актуально для таких галузей як транспортні, енергетика і ін.

Поняття «професійна надійність» як система, включає ряд підсистем, а саме: медико-біологічна, психофізіологічна, кваліфікаційно-освітня, морально-етична, функціональна. Найбільш важливою, можна вважати функціональну, зниження рівня якої є причиною до 90 % помилкових дій оператора [3]. Вважають, що вона є одним із інтегральних показників в оцінюванні професіоналізації особистості. При чому кожному конкретному виду, змісту професійної діяльності, мають відповідати певні фізіологічні, психологічні та інші параметри оцінювання й певний рівень їхніх змін. Функціональну надійність визначають як властивість функціональних систем забезпечувати її динамічну стійкість у виконанні професійного завдання протягом певного часу та із заданою якістю [4]. Це – системна якість організму, детермінована структурою, співвідношенням і рівнем компонентів функціональних резервів, що забезпечують професійну працездатність, ефективність та надійність робочої діяльності, системогенез яких, закономірності витрати та відновлення, істотно залежать від рівня спеціальної підготовленості, функціонального й фізичного статусу, віку і стану здоров'я, а також ступеня зміни реактивності під впливом несприятливих факторів професійного середовища.

Ця властивість виявляється в адекватному вимогам діяльності рівні розвитку професійно значущих психічних і фізіологічних функцій та механізмів їхньої регуляції в нормальних і екстремальних умовах. Виділяють різні складові функціональної надійності: психофізіологічну й медико-біологічну, повільну й поточну [5]. Із них повільна (трендова) складова залишається постійною протягом досить тривалого проміжку часу (місяці,

сезон), а поточна (функціональний стан) – проявляється у вигляді «піків», «спадів» щодо рівного «плато» (години, дні).

Таким чином, інтегральна оцінювання рівня функціональної надійності являє собою комбінацію характеристик трендової і поточної її складових. Повільно змінювані у процесі професіоналізації професійно важливі якості визначають діапазон варіації швидко змінюваних ФС, що перебігає зараз. У якості повільно мінливих розглядають насамперед біологічний вік і рівень здоров'я.

Відомо, що зі старінням функціональні можливості організму знижуються і досить суттєво. Уже до 40 років інтегрально працездатність організму зменшується, в середньому в три рази.

В останні роки ця проблема набула особливої актуальності у зв'язку із тим, що темп старіння в багатьох людей суттєво підвищився, це викликало необхідність уведення поняття «біологічний вік». Дослідження показали, що за останні десятиліття у результаті соціальних і екологічних катаклізмів населення України значно постаріло біологічно. Біологічний вік, особливо чоловіків, почав помітно перевищувати метричний, що особливо виражено у професійних групах, пов'язаних із напруженими режимами роботи, професійним стресом і шкідливими умовами праці. Актуальності проблемі надає і те, що при загальному постарінні населення України спостерігається очевидне підвищення метричного віку трудового контингенту. Так, сьогодні в середньому по Укрзалізниці у віці 51–60 років працює 30% машиністів-інструкторів. Подібна ситуація спостерігається і серед інших професій.

Рівень здоров'я значною мірою визначає рівень функціональної надійності, а отже і професійної надійності людини-оператора, її «запас міцності», що дозволяє зберігати оптимальний функціональний стан, зокрема й за ускладнених умова. Чим нижчий рівень здоров'я, тим вища ймовірність того, що працівник опиниться у стані зниженої професійної надійності (стомлення, передхвороба або навіть хвороба і тощо). Відомо, що низький рівень професійного здоров'я призводить до 26 % помилок оператора.

Низький рівень професійного здоров'я та спричинене цим зниження працездатності працівників залізничного транспорту зумовлюють значні економічні втрати [6].

Системний підхід до проблеми функціонування системи «людина – машина – середовище» показує, що стан здоров'я є важливою складовою цієї системи та розглядається як категорія професійної надійності.

Працівники із низьким рівнем показників фізичної працездатності становлять значну частину контингенту [7]. Рівень здоров'я істотно знижується із виробничим стажем: такі зміни у стані здоров'я, як зміна артеріального тиску, зниження концентрації уваги, швидкості реакції, виявляються вже в перші роки роботи. Надалі розвиваються захворювання серцево-судинної та нервової систем, опорно-рухового апарату і шлунково-кишкового тракту. У 12 % випадків у працівників залізничного транспорту виявляється невротизація різного ступеня виразності, в 30 % випадків – високий рівень тривожності. Значна частина «практично здорових» працівників, в разі ретельнішого і кваліфікованого обстеження попадають у пограничний стан, тобто мають захворювання нервово-психічної сфери на різних стадіях формування.

Погіршення стану здоров'я операторів спричиняється цілим комплексом причин, пов'язаних зі специфікою їхньої праці, насамперед:

- поєднання гіподинамії із емоційною напруженістю;
- десинхроноз, пов'язаний із постійним порушенням циркадного ритму через змінний характер роботи;

- накопичуване стомлення, викликане переробками, поганими умовами для відпочинку. Постійна робота в такому режимі призводить до перевтоми, небезпечного зниження професійної працездатності, формування захворювань.

Вплив вищеназваних факторів істотно посилюється із віком і стажем роботи, велике значення має поширеність таких шкідливих звичок, як куріння та вживання алкоголю.

Важливе місце в діяльності людини-оператора займає професійний стрес. Відомо, що серйозні стресові навантаження, які діють відносно тривалий час, призводять до трифазної стереотипної реакції. Фаза тривоги змінюється фазою опору, що, в свою чергу, якщо дія стресора занадто велика і тривала, переходить у фазу виснаження.

Наразі всі складові професійної надійності забезпечуються і контролюються певними заходами: медико-біологічну надійність контролює медичний огляд, що відсіює людей із певними патологіями; психофізіологічну – психофізіологічний професійний відбір, що відсіює людей, які не мають потрібного рівня певних психофізіологічних якостей; кваліфікаційно-освітню частину забезпечують і контролюють професійне навчання, перепідготовка кадрів і заходи щодо вироблення і підтримання професійних навичок.

В аспекті забезпечення необхідного рівня професійної надійності на залізничному транспорті наявні заходи, очевидно недостатні. Якщо поточну

складову контролюють у деяких професійних груп (передрейсовий медичний контроль у робітників локомотивних бригад), то зовсім не існує заходів щодо контролю трендової частини і це необхідно виправляти.

Список використаних джерел

1. Бодров В.А., Орлов В.Я. Психология и надежность: человек в системах управления ятехникой. Москва, 1998. 285 с.
2. Cott H.V. Human Errors: Their Causes and Reduction. *Jn.: Human Errors in Medicine. M.S. Bogner (Ed.). Lawrence Erlbaum Associates, Publishers. Hillsdale, New Jersey. 1994. Pp. 63–65.*
3. Нерсесян Л. С. Железнодорожная психология. Москва: Реинфор, 2005. 533 с.
4. Войтенко А.М., Пономаренко В.А. К вопросу о профессиональной надежности летчика. *Военно-медицинский журнал. 1993. № 5. С. 51–53.*
5. Брусенцов В.Г. Ергономічні основи контролю працездатності залізничних операторів як засобу підвищення надійності їх професійної діяльності. Дис. д.т.н. 05.01.04. Ергономіка. Харків 2013. 359 с.
6. Сериков В.В., Закревская А.А., Колягин В.Я. Динамика профессиональной и функциональной надёжности работников локомотивных бригад в условиях сменной работы. *Человеческий фактор: проблемы психологии и эргономики. Тверь, 2014. №4(71). С. 56-62.*
7. Брусенцов В.Г., Брусенцов О.В., Самсонкин В.Н., Воронько П.А. Наявное состояние функциональной надежности резерва операторов-диспетчеров. *Залізничний транспорт України. №5, 2009. С.23-26.*

ЛАПКО А.О., к.т.н., доцент

ЗМІЙ С.О., к.т.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

БЕЗПЕКА ЯК ОСНОВА ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ

Складова техніки та ІТ-технологій в сучасному суспільстві займає важливу роль в житті людини та соціуму в цілому. Необхідність забезпечення зростаючих потреб людини і суспільства приводять до стану коли сама людина стає частиною техніки. Слід зазначити, що таке явище вже спостерігається на усіх етапах життєвого циклу технічного об'єкту від його проєктування до

утилізації. Так, наприклад, процес проектування вже відбувається за допомогою техніки (ІТ-технологій), де людина як частина техніки створює нову техніку. В глобальному сенсі, отримані результати від механізації, автоматизації та інформатизації виробництва носять здебільш позитивний результат. Однак, подекуди використання техніки несе непередбачувані згубні наслідки для людини, суспільства на навколишнього середовища. Отже поняття безпека має все більшу трансформацію на техніку в частині категорії якості. Сама безпека є потребою людини і стоїть вище за фізіологічні потреби. Дефініції безпеки досліджуються в різних напрямках науки. Стосовно техніки, безпека розуміється як – властивості об'єкта забезпечувати відсутність ризику завдання шкоди здоров'ю людей, майну та навколишньому середовищу. Отже, як і якість, безпека є масивом властивостей завдяки чому технічна система має набувати унікальних, відносно завданих, функцій експлуатації та убезпечення. Масив властивостей, що і утворюють безпеку, слід складати з множин властивостей: фізичних, логічних, економічних, поєднаних, процесуально-правових використання та ін. Конкретні елементи таких множин можуть стати ланками в системно-безпековому проектуванні та в сценаріях експлуатації технічної системи. В сценаріях безпека, може додатково розглядатися як стан стабільності та спокою, відсутності ризику та нестабільності. Безпековий проект та сценарії експлуатації мають використовуватися централізовано для типових систем, що мають географічну розгалуженість. Централізація може реалізовуватися за допомогою CLOUD (хмарних) технологій.

СКУРІХІН Д.І., к.т.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

МОБІЛЬНИЙ ДОДАТОК KHARKIVHERITAGE ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Існує багато архівних джерел та Інтернет-ресурсів, для того щоб ознайомитися з історією і архітектурою міста Харкова, але вивчати такого роду інформацію зручно сидячи в бібліотеці або за комп'ютером, а простежити зв'язок між історичною і сучасною інфраструктурою міста в цьому випадку складно. Очевидні й інші недоліки такого способу: великі витрати часу на

пошук потрібної інформації, відсутність доступу до архівних даних по кожному з об'єктів, особливо під час прогулянки.

В доповіді представлено мобільний додаток «KharkivHeritage» (<https://cutt.ly/aEx0qgh>), користувачі якого мають доступ в реальному режимі часу до фото та текстів щодо близько 150 історичних об'єктів міста та 1400 ілюстрацій (мал. 1). Додаток може бути актуальним для студентів, які не «випускають мобільні пристрої з рук».

Мал. 1. Скріншоти мобільного додатку KharkivHeritage

Багато будівель не збереглися до наших днів, залишилися лише фото, архівні матеріали та спогади сучасників, деякі будинки існують, але під іншими назвами і з іншим призначенням. Всі об'єкти додатку «KharkivHeritage» прив'язані до координат електронної карти міста, що дає можливість порівняти їх історичний вигляд і призначення з сучасними.

«KharkivHeritage» охоплює собою сукупність історичних об'єктів м. Харкова 19-го і 20-го століть, а в базу даних додатку входять такі об'єкти як: будівля Дворянського зібрання, будинок "Золотої рибки", Сумський ринок, Тюремний замок, "Будинок працьовитості", Храм Святого Духа, цирк-театр Муссурі, "Будинок з химерами", Харківська біржа і інші. Підібрано такі об'єкти, що можуть зацікавити молодь і залучити студентів до вивчення історії міста.

Список використаних джерел

1. Соха А. IT-волонтеры: как преподаватель создал приложение об утраченном архитектурном наследии Харькова. URL: <https://dou.ua/lenta/interviews/it-volunteer-about-kharkiv-heritage/>

2. Лутицька Л. Спадщина Харкова. Маршрут №1. Випуск 57. Харків: Smart city. С.30-33.

3. Скуріхін Д. Популяризація історії та культурних традицій міста серед студентів Університету: *Підготовка фахівців нової генерації – завдання вищої освіти: матеріали науково-методичної конференції кафедр університету 29-30 листопада 2017 року. Харків, 2017.*

БЕРЕСТОВА Т.Т., *ст. викладач*

ВИШНЯКОВ Є.В., *студент*

БЕЗДІТКО В.Ю., *студент*

ЮРАСОВ І.Д., *студент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ ОРГАНАМИ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ

Розподілення Державної фіскальної служби України на Державну митну (ДМС України) та Державну податкову служби України у 2019 році по перше передбачало попередню розробку структури управління цих служб з визначенням відповідних функціональних завдань їх структурних підрозділів. 01.12.2019 року Міністерство фінансів затвердило структуру та чисельність головного апарату ДМС України, у склад якого увійшли 13 департаментів, 4 управління, відділ із запобігання корупції та сектор охорони державної таємниці.

Головний апарат координує діяльність усіх регіональних (загальною кількістю 25) та енергетичної митниць та є виконавчим органом з питань митної справи в Україні. Регіональні митниці координують діяльність митних постів та прикордонних пунктів пропуску на митній території України.

У Німеччині з грудня 2018 року вищим федеральним органом у митній справі є Генеральна митна дирекція, до складу якої входять дев'ять дирекцій з відповідними їм функціями. Повноваження цих дирекцій поширюються на всю федеральну територію та координують діяльність нижчих митних органів на місцевому рівні, до складу яких входять 43 Головних митних управління, 271 митні пости та 8 оперативно-розшукових митних управлінь.

Порівняння загальної структури управління митними органами України та Німеччини на рівні головних апаратів свідчить про наявність в цілому однорідності але суттєво відрізняються їх внутрішньою структурою та функціональними завданнями.

ЗАПАРА В.М., *к.т.н., професор*
ДОМБРОВСЬКИЙ М.О., *студент*
ПОЛЩУК Д.В., *студент*
ПОПОВА О.В., *студент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

СТАН РОБОТИ ПУНКТІВ КОМЕРЦІЙНОГО ОГЛЯДУ ТА ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ КОНТРОЛЮ АТ «УКРЗАЛІЗНИЦЯ» І ЇХ ВПЛИВ НА СХОРОННІСТЬ ВАНТАЖІВ

Якість виконання технології перевезення вантажів залежить від багатьох взаємозалежних факторів, а схоронність вантажу є основною умовою вантажовласника. Значна ймовірність пошкодження або крадіжки вантажу при перевезенні призводить до зниження ефективної ролі залізничного транспорту, негативно впливає на конкурентоспроможність цього виду транспорту.

Значний вплив на несхоронність мають також природні втрати вантажу. Важливим для забезпечення схоронності вантажів при перевезенні залізничним транспортом є розробка і впровадження нормативно-технічної документації, спрямованої на скорочення втрат вантажів, та здійснення контролю її виконання, а також підвищення відповідальності працівників за несхоронні перевезення вантажів, навчання, підвищення кваліфікації та інструктаж осіб, пов'язаних з перевізним процесом.

Дуже важливим для забезпечення схоронності вантажів при перевезенні є ефективна робота пунктів комерційного огляду та технічних засобів контролю з використанням досягнутого рівня інформатизації технологічних процесів.

Як видно з аналізу роботи технічних засобів контролю АТ «Укрзалізниця» за 6 місяців 2021 року за показаннями динамічних ваг виявлено 595 вагонів з підозрою на перевантаження понад вантажопідйомність, підтвердилась інформація у 194 випадках, що складає 32 % (краще рівня 2020 року – 26 %). Найгірша ситуація на регіональній філії (РФ) «Південно-Західна залізниця», підтвердження у 2 випадках з 11, що складає 18 %. Не набагато краща ситуація на РФ «Одеська залізниця», підтвердження складо 22 %.

З різницею завантаження візків понад допустимі норми виявлено 795 вагонів, підтверджена інформація у 522 випадках, що складає 65 % (2020 - 75 %), ситуація погіршується. На відповідальність РФ «Придніпровська залізниця» виявлено 35 вагонів проти 19 у 2020 році, РФ «Південна залізниця» – 39 проти 11, РФ «Донецька залізниця» - 54 проти 48.

Робота пунктів комерційного огляду поїздів і вагонів (ПКО) показує, що кількість вагонів, виявлених на ПКО з комерційними несправностями у першому півріччі 2021 року, склала 24272 вагони (довідка 1410 АРМ ПРО-Є), що на 7 % більше від рівня аналогічного періоду 2020 року, при цьому на всіх РФ, окрім Південно-Західної, кількість таких вагонів збільшилась. Вагонів з порушенням технічних умов (ТУ) навантаження та кріплення виявлено 920, що на 69 % більше від рівня аналогічного періоду 2020 року, при цьому збільшення допущено на всіх РФ, окрім Одеської (збільшення допущене за рахунок вагонів, виявлених на міждержавних передаточних станціях). Вагонів з розладнанням навантаження та кріплення виявлено 1325, що менше від рівня аналогічного періоду 2020 року на 15 %, при цьому збільшення допущено на РФ «Одеська залізниця», 219 вагонів проти 70.

Кількість виявлених вагонів свого навантаження з перевантаженням понад їх вантажопідйомність на міжзалізничних та внутрішніх ПКО становить 85 вагонів, що на 35 % більше від рівня аналогічного періоду 2020 року (63 вагони). Найгірша ситуація з дотриманням норм завантаження вагонів на РФ «Придніпровська залізниця» – 43 вагонів проти 17 у 2020 році.

У поточному році збільшилась кількість виявлених на ПКО вагонів з порушенням ТУ навантаження на відповідальність своєї залізниці та пропущених без виявлення комерційного браку на інші.

Найбільше вагонів з порушенням ТУ навантаження виявлено навантаження РФ «Донецька залізниця» - 123, що складає 39 % від загальної кількості. Незадовільна ситуація на РФ «Придніпровська залізниця» – 76 вагонів, що складає 25 %.

Найгіршими пунктами комерційного огляду з пропуску вагонів, що загрожують безпеці руху та впливають на схоронність вантажу у першому півріччі 2021 року, у порівнянні з аналогічним періодом 2020 року, є: НД - Вузол – 188 пропущених вагонів; Волноваха – 186 вагонів; Пологи -116 вагонів; Запоріжжя-Ліве -114 вагонів, Лиман -101 вагон.

В розрізі кодів комерційних несправностей по випадкам порушення ТУ навантаження маємо такі основні комерційні несправності:

- 169 вагонів повздовжнє зміщення центру маси (53 % від загальної кількості вагонів з порушенням ТУ), найгірша ситуація на РФ «Придніпровська залізниця» - 56 вагонів, РФ «Донецька залізниця» - 59;

- 58 вагонів розміщення вантажу з порушенням ТУ, НТУ, МТУ РФ «Донецька залізниця» – 37, РФ «Придніпровська залізниця» -15.

Як показує аналіз виявлених на ПКО вагонів з порушенням ТУ навантаження по роду вантажу, у першому півріччі 2021 року найгірша ситуація з навантаженням: вугілля – 100, Придніпровська - 58, Донецька – 36; прокату чорних металів – 67, Донецька - 55; металобрухт – 56, Львівська-24; руда – 34, Придніпровська -31; будівельні - 32, Південно-Західна-16; зернові-20, Південна – 9.

За 6 місяців 2021 року ПКО Дарниця, Бахмач, Конотоп, Гречани, Шепетівка, Козятин-2, Миронівка, Ворожба РФ «Південно-Західна залізниця», Одеса-Застава-1, Роздільна-Сорт. Херсон РФ «Одеська залізниця», Тростянець-Смородине РФ «Південна залізниця», Апостолове, Кривий Ріг-Сорт. РФ «Придніпровська залізниця», Словянськ РФ «Донецька залізниця» не виявили жодного вагону з порушенням ТУ.

Для покращення ситуації пропонується в першу чергу підвищити рівень профілактичної роботи серед працівників комерційного господарства щодо забезпечення безпеки руху та схоронності вантажів, а також проводити подальшу роботу з інформатизації процесів перевезення вантажів.

ЗАПАРА Я.В., *к. т. н., доцент*

ПЕТРЕНКО С.С., *студент*

СОБОЛЬ Б.Р., *студент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

СТАН БЕЗПЕКИ ПРИ ВИКОНАННІ ВАНТАЖНОЇ ТА КОМЕРЦІЙНОЇ РОБОТИ НА ОБ'ЄКТАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Виконання правил безпеки при виконанні вантажних і комерційних операцій є запорукою стабільного функціонування залізничного транспорту.

Крім втручання сторонніх осіб у діяльність транспорту та людського фактору окремо слід виділити засоби контролю по виявленню комерційних несправностей від прийняття вантажу до перевезення до його видачі одержувачу.

Так, аналізуючи роботу технічних засобів контролю, за 6 місяців 2021 року за показаннями динамічних ваг виявлено 595 вагонів з підозрою на перевантаження понад вантажопідйомність, підтвердилась інформація у 194 випадках, що складає 32 %. Найгірша ситуація на Південно-Західній регіональній філії, підтвердження у 2 випадках з 11, що складає 18 %.

Не набагато краща ситуація на Одеській регіональній філії, підтвердження склало 22 %.

З різницею завантаження візків понад допустимі норми виявлено 795 вагонів, підтверджена інформація у 522 випадках, що складає 65 % (2020 -75), ситуація погіршується. На відповідальність Придніпровської регіональної філії виявлено 35 вагонів проти 19 у 2020 році, Південної – 39 проти 11, Донецької – 54 проти 48.

У 2021 році, незважаючи на вжиті заходи, не покращилася ситуація з безпечним перевезенням металопродукції. Основні проблеми виникають на шляху перевезення через недотримання та недосконалість ТУ, НТУ, невиконання правил проведення маневрових, сортувальних робіт та розкрадання кріплення.

За 6 місяців 2021 року виявлено 67 вагонів з порушенням Технічних умов розміщення та кріплення металопродукції, у тому числі 55 на відповідальність Донецької регіональної філії.

При цьому на відповідальність станції Маріуполь-Сортувальний – 53 таких вагонів, що складає 96% від загальної кількості.

Зрозуміло, що Маріупольський вузол найбільше вантажить металопродукції по Укрзалізниці. Але нажаль металургійний комбінат ім. Ілліча не йде шляхом використання для перевезення рулонної продукції 100% засобів багаторазового кріплення (металічних піддонів, які міг би і сам виготовити). В результаті виникають проблеми на шляху перевезення – розкрадання реквізитів.

Кількість вагонів, виявлених на ПКО з комерційними несправностями у 2021 році, склала 24272 вагони, що на 7 % більше від рівня 2020 року, при цьому на всіх регіональних філіях, окрім Південно-Західної, кількість таких вагонів збільшилась. Вагонів з порушенням ТУ навантаження та кріплення виявлено 920, що на 69 % більше від рівня 2020 року, при цьому збільшення допущено на всіх регіональних філіях, окрім Одеської (збільшення допущене за рахунок вагонів, виявлених на міждержавних передаточних станціях). Вагонів з розладнанням навантаження та кріплення виявлено 1325, що менше від рівня 2020 року на 15 %, при цьому збільшення допущено на Одеській регіональній філії, 219 вагонів проти 70.

Кількість виявлених вагонів свого навантаження з перевантаженням понад їх вантажопідйомність на міжзалізничних та внутрішніх ПКО становить 85 вагонів, що на 35 % більше від рівня 2020 року (63 вагони). Найгірша ситуація з дотриманням норм завантаження вагонів на Придніпровській регіональній філії – 43 вагонів проти 17 у 2020 році.

У поточному році збільшилась кількість виявлених на ПКО вагонів з порушенням ТУ навантаження на відповідальність своєї залізниці та пропущених без виявлення комерційного браку на інші.

Проведений аналіз стану безпеки при виконанні вантажних і комерційних операцій на об'єктах транспорту вказує на недоліки як у роботі засобів контролю на залізничному транспорті по виявленню цих несправностей (ваги, ПКО та інше), так і при прийнятті вагонів до перевезення (зокрема не виконання умов навантаження та кріплення вантажу вантажовідправником, перевищення вантажопідйомності вагонів тощо). Для покращення ситуації необхідно комплексно підходити до недопущення комерційних несправностей та максимального відсотка виявлення їх на шляху прямування, зокрема це можливо досягти за рахунок підвищення контролю за прийняттям вагонів до перевезення та оновлення технічних засобів контролю на об'єктах залізничного транспорту, в першу чергу на сортувальних станціях.

ЗІНЧЕНКО О. Є., *к.т.н., доцент*

АНАНЬЄВА О. М., *д.т.н., доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ВПЛИВ ВИЩИХ ГАРМОНІЙНИХ СКЛАДОВИХ НА ВТРАТИ ПОТУЖНОСТІ В СИСТЕМАХ ЕЛЕКТРОПОСТАЧАННЯ

Найважливішим кількісним показником технічного стану електричних мереж і рівня їх експлуатації є величина втрат електроенергії і тенденції її зміни. Незважаючи на істотний прогрес у розвитку систем обліку електроенергії, в даний час спостерігається практично повсюдне зростання звітних втрат електроенергії. При цьому збільшуються обидві складові втрат: технічна і комерційна.

Високий рівень втрат електроенергії в розподільних мережах енергосистем в основному обумовлений такими факторами: технічними параметрами елементів мережі; неоптимальними режимами роботи; недоліком регулюючих засобів; відсутністю або незадовільною компенсацією реактивної потужності; високою нерівномірністю графіків електричних навантажень; неефективністю систем обліку електроенергії; збільшенням встановленої потужності нелінійних і несиметричних навантажень. Фактичні небаланси

електроенергії в розподільних мережах енергосистем найчастіше перевищують допустимі значення, іноді досить значно. Їх динаміка як по підстанціях, так і по мережах в цілому характеризує випадковість, прагнення до збільшення. Тому апаратурна реалізація обліку електроенергії призводить до невизначеності вихідної інформації, використовуваної при розрахунку, аналізі та прогнозуванні втрат електроенергії.

Якість електроенергії в мережах енергопостачальних організацій за багатьма показниками обумовлюється технічними характеристиками і режимами роботи електроприймачів споживачів. Багато проблем в області якості електроенергії (зокрема, взаємовідносин постачальників і споживачів енергії) в даний час не мають остаточного рішення в значній мірі в силу впливу на якість електроенергії самих споживачів. Особливості електроенергії обумовлюють і той неприємний факт, що споживачі, які не мають шкідливого впливу на якість електроенергії, змушені споживати електроенергію, якість якої погіршено іншими споживачами [3]. Виробничі витрати, зумовлені неякісною електроенергією, не оцінюються і не враховуються, хоча це робити необхідно [2].

Метою роботи є кількісна оцінка втрат електричної енергії, викликаних несинусоїдальними режимами, при розрахунку небалансів системних підстанцій 6-10 кВі визначення відсотка додаткових втрат від несинусоїдальності кривої напруги.

Втрати енергії в системах електропостачання в значній мірі пов'язані з якістю електроенергії, яке в свою чергу є складовою частиною електромагнітної сумісності. Можна виділити основні показники якості електричної енергії [5], погіршення яких призводить до збільшення втрат електроенергії:

- усталене відхилення напруги;
- коефіцієнт спотворення синусоїдальності кривої напруги;
- коефіцієнт n-й гармонійної складової;
- коефіцієнти несиметрії напруг по зворотної та нульової послідовностей.

Причому відповідальними за невідповідності вищезазначених показників, як усталене відхилення напруги і відхилення частоти є енергопостачальні організації, а коефіцієнтів спотворення несинусоїдальності, n-й гармонійної складової, несиметрії напруги по зворотній і нульовий послідовностей – споживачі.

При наявності в кривій напруги вищих гармонік виникають додаткові втрати потужності в електрообладнанні і в лініях електропередачі. Ці втрати будуть досить значними при великому коефіцієнті спотворення синусоїдальності кривої напруги. Для забезпечення невеликого спотворення

синусоїди потужність джерела живлення повинна бути в >10 разів більше потужності нелінійного або імпульсного навантаження.

В даний час на промислових підприємствах і у комунально-побутових споживачів ударними темпами збільшується кількість завадогенеруючого обладнання. На підприємствах це пов'язано з повсюдною модернізацією виробництва з впровадженням передового устаткування: сучасних джерел світла, зварювальних випрямлячів і частотних перетворювачів. У комунальному секторі – це персональні комп'ютери, компактні люмінесцентні лампи, телевізори та ін. При несинусоїдальних токах і напружених об'єктах електричної енергії пов'язаний зі значними погіршеннями.

Таким чином, втрати електричної енергії викликані вищими гармоніками та реактивною складовою потужності включаються до складу технічних втрат енергопостачальної організації. При цьому причиною виникнення погіршення якості електричної енергії в електричній мережі є режим роботи споживачами. Це зумовлює необхідність організаційно обмежувати емісію вищих гармонік та реактивної потужності потужних споживачів електроенергії.

Список використаних джерел

1. Плахтий А.А., Аналіз впливу вищих гармонік на втрати потужності в системах електропостачання. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Харків: НТУ «ХПІ», 2018, 26. С. 126-134.
2. O. Plakhtii, V. Nerubatskyi, I. Ryshchenko, O. Zinchenko, S. Tykhonravov, D. Hordiienko. Determining additional power losses in the electricity supply systems due to current's higher harmonics. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. V.1/8 (97), p.6-13.

ОГАР О.М., *д. техн. наук, професор*

ВИШНЯКОВ С.В., *магістрант*

ГУСЕІНЗАДЕ Р.Х., *магістрант*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПРИКОРДОННОГО ЗАЛІЗНИЧНОГО ВУЗЛА

Ефективність роботи будь-якого прикордонного залізничного вузла визначається якістю узгодженості роботи його елементів. Одними із основних елементів прикордонних вузлів є передаточні станції, на яких виконується

достатньо великий обсяг робіт з передачі вантажних і пасажирських поїздів, вагонів, контейнерів і вантажів на мережу залізниць суміжних держав. При передачі вагонів через кордон на цих станціях виконуються окрім традиційних операцій з обробки поїздів, составів, вагонів та обслуговування пасажирів, спеціальні операції, до яких відносяться митний контроль, прикордонний, ветеринарний і фітопатологічний огляди вантажів.

Аналіз структури колійного розвитку існуючих прикордонних передавальних станцій, технічного оснащення прикордонних і митних служб довів, що вони в неповній мірі відповідають сучасним вимогам щодо проектування прикордонних переходів. Також недостатньо обґрунтовано на сьогоднішній день розміщення цих станцій (відстань від кордону) зі стратегічної позиції та мало вивчено можливість їх спільної експлуатації службами сумісних держав. Спорудження спільної прикордонної передавальної станції дозволило б не тільки скоротити простої поїздів на кордоні за рахунок зменшення загальної тривалості виконання митних і прикордонних формальностей службами двох держав, а і суттєво скоротити витрати на її експлуатацію і будівництво.

Таким чином, оптимізація розміщення передавальних станцій, їх конструктивних параметрів та технології взаємодії служб на сьогодні є актуальним науково-прикладним завданням.

ПАНЧУК О.В., ст. викладач

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПРОЦЕСІВ ТЕПЛООБМІНУ В КАНАЛАХ СИСТЕМИ ОХОЛОДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОДВИГУНІВ ТЯГОВОГО РУХОМОГО СКЛАДУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Залізничний транспорт України є провідною галуззю в дорожньо-транспортному комплексі країни, який забезпечує майже 82 % вантажних і 36% пасажирських перевезень, здійснюваних всіма видами транспорту.

Залізниці України до останнього часу забезпечували потреби економіки і населення у перевезеннях. На сьогодні технічний ресурс залізниць практично вичерпано. Існує загроза незабезпечення залізничним транспортом у подальшому потреб економіки України у перевезеннях [1].

Через катастрофічну зношеність рухомого складу, невідповідність між придбанням і списанням вантажних вагонів та локомотивів існує загроза незабезпечення потреб промислових галузей економіки у перевезеннях вантажів, з відповідними витратами для держбюджету, зниженням показників економічного розвитку країни (таблиця 1) [2].

Таблиця 1 – Показники вантажних перевезень

Найменування показників	2020 рік	2019 рік	2018 рік
Перевезено, млн. тонн, у т.ч.	305,5	312,9	322,3
транзит	12,5	14,4	16,3
імпорт	36,5	43,2	43,6
експорт	113,0	115,8	107,4
внутрішні	143,4	139,6	155,0
Вантажообіг, млн. т-км, у т.ч.	175 587,2	181 844,7	186 344,1
транзит	14 276,4	15 216,2	17 452,8
імпорт	20 225,4	23 673,5	23 846,0
експорт	77 838,8	80 855,8	76 664,9
внутрішні	63 246,4	62 099,2	68 380,4

Незважаючи на падіння показників вантажних перевезень в цілому, «за підсумками 2020 року територією України залізничним транспортом було перевезено 425 066 ДФЕ (контейнер у двадцятифутовому еквіваленті). Це на 11 % більше від обсягів перевезень контейнерів за 2019 рік. На постійній основі в Україні курсували 50 контейнерних поїздів, з них 11 – міжнародних. І цей напрям продовжує стрімко розвиватися», - поділився статистикою Владислав Криклій [3].

Згідно зі статистичними даними [1] 1961 локомотив на шести залізницях – це тепловози, що складає більш 50 % від загальної кількості тягового рухомого складу, який налічує інвентарний парк Укрзалізниці.

Таким чином, заходи спрямовані на впровадження наукових розробок, що сприятимуть зменшенню споживання світлих нафтопродуктів, виходить на провідні позиції серед головних завдань такого гіганту промисловості як Укрзалізниця.

Для приводу вентиляторів системи охолодження тягових електродвигунів витрачається частина енергії, яка виробляється силовою установкою тепловоза. Ефективність процесів тепловідведення помітно впливає не тільки на тепловий стан елементів конструкції двигуна, а й на коефіцієнт корисної дії силової установки і витрату палива. Одним з напрямків підвищення ефективності роботи системи охолодження є забезпечення умов для збільшення коефіцієнтів теплообміну між стінками каналів і охолоджуючим теплоносієм [5].

Охолодження осереддя якорів здійснюється повітрям. Зазвичай систему охолодження виконують у вигляді каналів круглого або прямокутного перетину. Потужність на привід вентиляторів, яка необхідна для забезпечення необхідного рівня температур, становить 8-10% від величини потужності тягового електродвигуна [4].

Підвищення тепловіддачі завжди затребуване і залежить від швидкості охолодження, тому зростає потреба в більш ефективних системах теплопередачі. З цієї причини дослідники ввели різні методи підвищення теплопередачі.

За допомогою інтенсифікації теплообміну збільшується кількість тепла, переданого через одиницю поверхні теплообміну, і, відповідно, зменшуються масогабаритні показники пристрою; досягається більш вигідне співвідношення між переданим кількістю тепла і потужністю, що витрачається на прокачування теплоносіїв. Високу технічну якість інтенсифікованого обладнання покращує загальні характеристики енерготехнологічних установок.

Різні способи інтенсифікації теплообміну розроблені і досліджені не однаковою мірою, лише частина з них доведена до рівня промислового використання.

Теорія інтенсифікації теплообміну знаходиться на початковому етапі розробки, що справедливо і для розрахунку процесів переносу тепла в каналах. В основі тепло-гідравлічного розрахунку таких каналів – емпіричні і напівемпіричні співвідношення, що мають обмежену сферу застосування. Однак існує дефіцит навіть цих дослідних формул. Таким чином, проектування нового ефективного обладнання і модернізація існуючого, навіть на основі апробованих на практиці методів інтенсифікації, потребують проведення додаткових експериментальних досліджень теплообміну та гідродинаміки течії в каналах, а також розробки моделей і методів для їх тепло-гідравлічного розрахунку.

Принципово їх класифікують на дві категорії:

- активні методи інтенсифікації: механічний вплив на поверхню теплообміну (обертання, вібрація поверхні, перемішування рідини та ін.); вплив на потік електричним магнітним або акустичним полем, пульсаціями тиску; вдув або відсмоктування робочого середовища через пористу поверхню й ін.

- пасивні методи, в основі яких вплив на потік формою поверхні теплообміну: застосування вставних інтенсифікаторів (гвинтових, локальних і пластинчастих завихрювачів потоку), різного типу ребра поверхні теплообміну й ін.

Методи інтенсифікації конвективного теплообміну відносяться до другої категорії, і їх, в свою чергу, можна умовно розділити на наступні основні групи:

- надання потоку рідини обертально-поступального руху;
- руйнування пристінних шарів рідини.

Перший спосіб полягає в створенні закрученого руху потоку за допомогою стрічкових, шнекових і пластинчастих завихрювачів. Такі завихрювачі впливають на весь потік. Другий спосіб полягає у впливі на пристінну область течії за рахунок штучної шорсткості у вигляді різного типу накаток на внутрішній стінці труб, дротяних спіралей і ін.

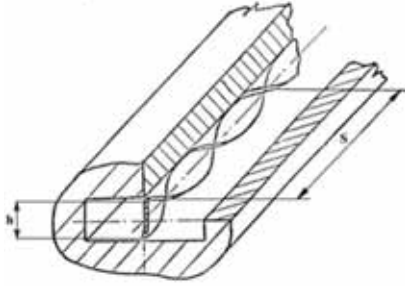
Реалізація поверхонь з пристінними турбулізаторами для систем охолодження роторів електродвигунів є технологічно складним завданням. Більш прийнятним у даному випадку може бути застосування пристроїв, що здійснюють закрутку потоку: спіральні вставки, закручені стрічки, тангенціальне введення охолоджуючого теплоносія.

При використанні спіральних дротяних або стрічкових завихрювачів збільшення інтенсивності тепловіддачі за рахунок місцевих зривів пограничного шару доповнюється ефектом закрутки потоку [6].

Для систем охолодження статорів тягових електродвигунів найбільш перспективним є застосування скручених стрічок, що відрізняються простотою виготовлення і монтажу, малої матеріаломісткістю, можливістю використання як при проектуванні нових систем охолодження, так і при модернізації існуючого обладнання.

Основною геометричною характеристикою спіральних вставок, що визначає процеси теплопереносу і втрати тиску в потоці теплоносія, є крок закрутки спіралі (S), що дорівнює осьовому розміру при повороті стрічки на 360° (малюнок 1).

Враховуючи особливості течії в каналах некруглого перетину, слід очікувати різну ступінь впливу стрічкових завихрювачів на інтенсивність теплопереносу і втрати тиску в таких каналах та в циліндричних трубах.

мал. 1.– Спосіб установки стрічкового завихрювача в прямокутному каналі

У каналах з некруглої формою повздовжнього перерізу очікується більш помітний вплив вставок на середні коефіцієнти теплообміну внаслідок впливу збурень, обумовлених закрученням потоку, на кутіві зони.

На основі проведених розрахунків та узагальнення відомостей щодо методів інтенсифікації теплообміну можна стверджувати, що підвищення інтенсивності тепловіддачі забезпечує можливість зменшення витрати охолоджуючого повітря та незважаючи на зростання тиску по тракту руху повітря застосування стрічкових завихрювачів дозволяє зменшити частку потужності силової установки, що витрачається на привід вентиляторів охолодження.

Список використаних джерел

1. Інформація про українські залізниці. URL: <https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-ukrainski-zalznici.html>
2. Показники вантажних переведень УЗ. URL: https://www.uz.gov.ua/cargo_transportation/general_information/indicators_of_transit/
3. Верховна Рада підтримала розвиток мультимодальних перевезень в Україні. URL: <https://mtu.gov.ua/news/32665.html>
4. Алексахін О.О., Панчук О.В. Інтенсифікація теплообміну у каналах системи охолодження тягових електродвигунів. *Збірник наукових праць УкрДУЗТ*. 2018, вип. 177. С. 84.
5. Алексахін А.А., Панчук А.В., Пархоменко Л.А., Беловол А.В. Теплоотдача в каналах системи охладження тягових електродвигателі. *Тези доповідей міжнародної науково-технічної конференції «Технології та інфраструктура транспорту»*. Ч. 2. Харків: Український державний університет залізничного транспорту. 2018. С. 83-84.
6. Мигай В.К. Інтенсифікація теплообмена в трубах со спіральними закручувачами. *Теплоенергетика*. 1968. №11. С. 31-33.

ВДОСКОНАЛЕННЯ АЛГОРИТМУ РОЗРАХУНКУ СТАЛЕБЕТОННИХ БАЛОК

У статтях [1; 2] розроблено алгоритм підбору жорстких упорів в сталобетонних балках. Крок жорстких упорів прийнятий однаковим, за винятком нульового прольоту, з метою отримати однакові зусилля з метою, щобуло показано в [1]. При неоднаковому кроці упорів поздовжня сила в сталевому листі, також як і при однаковому кроці, буде спадати від середини прольоту до опор, проте зусилля в упорах будуть різними, що потребують використання жорстких упорів різного перерізу. Такий же підхід був прийнятий і в [2]. Висота упорів прийнята також однаковою, хоча висота стиснутої зони бетону по довжині балки змінюється. Однак зміна висоти стиснутої зони незначна, тому що висота перерізу балки сама по собі невелика. Зазвичай в балках використовуються упори однакової висоти. Такий же підхід рекомендований і в [3]. Однаковий крок і висота упорів спрощують процес виготовлення сталобетонних балок, що робить їх більш технологічними і простими у виготовленні. Висоту упорів бажано приймати рівній висоті стиснутої зони бетону, т. к. руйнування бетону може відбуватися по похилій тріщині. Крім усього іншого, такий підхід дозволить уніфікувати конструкцію балки, що дозволить виготовляти їх за типовими проектами і з можливістю використання поточних технологічних ліній. Все це призведе до зменшення собівартості конструкцій.

Результатом проведених досліджень є уточнення алгоритму, наведеного в роботах [1; 2]. Недоліком запропонованого алгоритму є складність визначення коефіцієнта φ_{b2} . Проведені дослідження дозволяють удосконалити конструкцію сталобетонної балки і спростити розрахунок. Удосконалення конструкції даної балки досягається за рахунок того, що максимальна поздовжня сила в сталевій смузі має одне і те ж значення як при дії розрахункової, так і при дії нормативного навантаження. За запропонованим алгоритмом простіше визначаються пов'язані між собою коефіцієнти $A_1\varphi_{b2}$. Немає необхідності кілька разів змінювати коефіцієнт φ_{b2} , щоб досягти потрібних результатів.

При підборі характеристик сталобетонної балки була отримана максимальна поздовжня сила в смузі. Така ж поздовжня сила була тримана по епюрі поздовжніх сил, отримана після установки упорів. Проведено чисельні

розрахунки балки за алгоритмом і в ПК «Ліра». Отримано збіг результатів. Вони дещо відрізняються один від одного за рахунок округлення при розрахунках. Ці відмінності незначні, менше 1%. Від дії максимальної поздовжньої сили в смузі виникають напруження, рівні нормативному опору стали. Така ж поздовжня сила діє і на бетон, напруження в бетоні, рівний розрахунковому опору.

Вдосконалений алгоритм дозволяє поширити його на різні випадки роботи сталобетонних балок. Це стосується і інших способів завантаження балки, і інших матеріалів, які сьогодні набувають все більшого поширення. До таких матеріалів можна віднести фібробетон, полімери та багат оінших.

Даний алгоритм не дозволяє використовувати його для балок з гнучкими анкерами, що є його недоліком. Для цього необхідно врахувати зсувні деформації, що виникають за рахунок піддатливості гнучких анкерів. Вирішення цього завдання розглядається авторами як продовження описаного дослідження. Надалі доцільно поширити алгоритм на сталобетонні балки з гнучкими анкерами.

Список використаних джерел

1. Petrov A., Pavliuchenkov M., Nanka A., Paliy A. Construction of an algorithm for the selection of rigid stops in steel concrete beams. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2019. 1/7(97). P. 41–49. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2019.155469>

2. Petrov A., Paliy A., Pavliuchenkov M., Tsyhanenko H., Khabot N., Vysochin I., Yurchenko O., Ovcharenko O., Sopov D., Paliy A. Construction of an algorithm for the selection of rigid stops in steel concrete beams under the action of a distributed load. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2020. 3/7(105). P. 27–35. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2020.204251>

3. ДБНВ.2.6-160:2010. Сталезалізобетонні конструкції. Київ: МінрегіонбудУкраїни, 2011. 93 с.

HARMASH B. K., *Cand. Sc. (Tech.), Ass. Prof.;*

KATKOVNIKOVA L.A., *Cand. Sc. (Tech.), Ass. Prof.;*

HRYHORIEVA Y. S., *Ass.*

Ukrainian State University of Railway Transport

Kharkiv, Ukraine

CHANGES IN HUMAN CAPACITY TO WORK WHEN DEVELOPING AND SHAPING THINKING UNDER THE INFLUENCE OF DIGITALIZATION

Digital dementia is not a joke, but a diagnosis. The term "digital dementia" comes from South Korea, the first country to digitize. Today 83.8% of South Koreans have access to the Internet, 73 % of Koreans have a smartphone (in the United States, 56.4 %).

In 2007, experts began to note that more and more teenagers (members of the digital generation) were suffering from memory loss, attention deficit disorder, cognitive impairment, depression and low self-control. The study showed that these patients' brains show changes similar to those that appear after a brain injury or in the early stages of dementia, a dementia that usually develops in old age.

The mass craze for smartphones and other digital gadgets is an inevitable consequence of the technological revolution sweeping all countries. Smartphones are rapidly conquering the world, or rather, practically conquering it. The Wall Street Journal predicts that in 2017, 84.8 % of the population of South Korea (80% in Germany, Japan and the United States) will own a smartphone.

Although this process requires time and more extensive statistics, the general contours of the picture are already visible thanks to the efforts of renowned experts who summarize scientific data and try to convey their understandable interpretation to society.

Manufacturers of digital devices demand unequivocal proof of the possible dangers of gadgets, and they themselves order studies to show that smartphones, tablets, and the Internet only benefit children.

Real scientists are always careful in their statements and assessments, it is an integral part of their mentality. For example, experts in the field – Manfred Spitzer and Susan Greenfield. They, too, demonstrate in their books a correctness of judgment, a debatability of this or that aspect of the problem. Undoubtedly, we know a great deal about how the brain develops and works, how our bodies function. But not everything, and complete knowledge is hardly achievable.

And judging by the books and articles we have read, there is more than enough evidence of the potential dangers of digital technology for the growing brain. So it's a good idea to listen to the opinion of intelligent and experienced people.

Let's take note that none of the above authors has nothing against new digital technologies as such: yes, they provide convenience, speed up and facilitate many activities. And all the above experts certainly use the Internet, cell phones and other devices that help in their work. It's just that new technology has a downside: it's dangerous to childhood and adolescence, and that needs to be taken into account.

The steam engine, the steamboat, the airplane, the automobile, too, were ingenious inventions of humanity that changed its environment, although they were hotly debated in their day. But we do not put an infant behind the wheel, we do not give him the steering wheel, but we wait until he grows up and forms into an adult. Knowing all of this, the question arises about the advisability of not having time to separate the baby from the breast, give him in his hands a tablet, and over time to put displays in kindergartens and on every school desk.

The main factor in this whole story is time. It is frightening to think that a seven-year-old in Europe has spent more than a year (24 hours a day) in front of a screen, and an 18-year-old in Europe has spent more than four years! These shocking figures begin Aric Siegman's report to the European Parliament. Today, the average Western teenager spends about eight hours a day "communicating" with screens. This time is stolen from life because it is wasted. It is not spent talking to parents, reading books and music, playing sports or games, none of the things that a child's developing brain requires.

The opponents argue that the time is different now. That is why children are different and their brains are different. Yes, time is different, but the brain is the same as it was a thousand years ago – 100 billion neurons, each connected to ten thousand of their own kind. That 2 % of our body (by mass) still consumes more than 20 % of our energy. And until they put chips in our heads instead of brains, we carry 1.3 to 1.4 kilograms of gray and white matter, shaped like the nucleus of a walnut. It is this perfect organ, which stores the memory of all the events of our life, our skills and our talent, that determines the essence of a unique personality.

Neurons communicate with each other by exchanging electrical signals, each of which lasts one thousandth of a second. "Seeing" the dynamic picture of the brain at any given moment is still impossible, since modern brain scanning technology gives pictures with a resolution of seconds, the most advanced devices give pictures with a resolution of tenths of a second. "So brain scans are like Victorian photographs. They show static houses, but they exclude any moving objects – people,

animals that moved too fast for the camera's shutter speed. The houses are beautiful, but they don't give a comprehensive picture – the big picture," writes Susan Greenfield. And yet we can keep track of the changes that occur in the brain over time. What's more, there is now a technique that allows us to observe the activity of a single neuron by means of electrodes placed in the brain.

Research gives us insight into how our main organ develops and works. The stages of brain maturation and development have been honed over hundreds of thousands of years, a well-established system that no one has abolished. No amount of digital and cellular technology can change the time of carrying a human fetus – nine months is the norm. It is exactly the same with the brain: it has to mature, grow fourfold, build neural connections, strengthen synapses, acquire a "shell for wires" so that the signal in the brain passes quickly and without loss. All this gigantic work happens until the age of twenty. This does not mean that the brain does not develop further. But after the age of 20 – 25 it does it more slowly, more precisely, building up in detail the foundation that was laid by the age of 20.

One of the unique properties of the brain is plasticity, or the ability to adapt to the environment in which it resides, that is, to learning. For the first time this amazing property of the brain was mentioned by philosopher Alexander Bain in 1872. And twenty-two years later the great Spanish anatomist Santiago Ramon y Cajal, who became the founder of modern neurobiology, introduced the term "plasticity. Thanks to this property, the brain builds itself by responding to signals from the outside world. Every event, every human action, i.e. any human experience, generates processes in our main organ that have to remember this experience, evaluate it, and produce the evolutionarily correct human reaction. This is how the environment and our actions shape the brain. Science has accumulated many amazing studies illustrating the fantastic plasticity of the brain.

We shape our own brains, and thus our own future. All of our actions, complex problem solving and deep thinking all leave traces in our brains.

The inability to get out of the Internet and social networks, to break away from computer games catastrophically reduces sleep time in adolescents and leads to its serious disorders. What kind of brain development and learning is it, if you have a headache in the morning, fatigue overcomes, although the day is just beginning, and no schoolwork does not go well.

But how can sitting on the Internet and social networks change the brain? First, monotonous pastime drastically limits the amount of external stimuli, that is, food for the brain. It doesn't get enough experience to develop the crucial areas responsible for empathy, self-control, decision-making, etc. What does not work dies out. A person

who stops walking has atrophied leg muscles. A person who doesn't train his memory with any kind of memorization: it's like there's no need, everything is in the smartphone and the navigator. Hence, memory problems inevitably arise. The brain can not only develop, but also degenerate, its living tissues can atrophy. An example of this would be digital dementia.

How all this will affect the formation of a person's future ability to work – time will tell. After all, with systematic work, a person has the aspiration, the ability to perform the necessary tasks quickly and efficiently. Digital dementia can be a serious obstacle in the future for employers and business leaders.

ДОЦЕНКО С.І., д.т.н., доцент

Український державний університет залізничного транспорту

ДОЦЕНКО С.О., д.т.н., проф.

*Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди
Харків, Україна*

ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ «ЦІЛЕ»: ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ РОЛІ У РОЗВИТКУ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ КЛАСИЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ

Теоретичні основи класичної кібернетики були сформовані у тридцятих та сорокових роках минулого століття. Першою роботою слід вважати публікацію академіка П.К. Анохіна з теорії функціональних систем, яка відноситься до фізіологічної кібернетики (1935 рік) [1]. Першою роботою з технічної кібернетики слід вважати публікацію Н. Вінером його монографії «Кібернетика» (1948 рік) [2].

Ці роботи заклали основи кібернетики як науки про закони управління та зв'язок в живих організмах і машинах [2] і нажаль, одночасно породили проблему, яка не вирішена до цього часу. Ця проблема полягає у взаємному невизнанні представниками відповідних наукових шкіл результатів, які отримані представниками іншої наукової школи.

Це протистояння, в кінцевому рахунку, призвело до відмови від самого поняття «кібернетика» в царині технічної кібернетики і загально визнаним на цей час є поняття «інформатика».

З іншого боку, представники фізіологічної кібернетики критично відносяться до моделей штучного нейрона, а також штучних нейронних мереж, які є основою теорії штучного інтелекту.

Виникає питання, що є першопричиною такого протистояння, і чи може воно бути подоланим? Для відповіді на це запитання перш за все необхідно визначити, що спільного є у вказаних формах класичної кібернетики.

Зрозуміло, що спільним для цих теорій є поняття «система», а також методологія системного підходу. Можливо висловити гіпотезу про те, що протистояння породжується проблемою, яка пов'язана з визначенням змісту самого поняття «система». При цьому, проблема полягає саме у визначенні змісту поняття «системоформуючий фактор». Як вирішується ця проблема у відповідних формах кібернетики?

В роботі [3] П. К. Анохіним виконано детальний аналіз існуючих визначень поняття «система», показана їх неспроможність і дано його розуміння поняття «система»: «...системою можна назвати тільки такий комплекс вибірково включених компонентів, у яких взаємодія і взаємовідносини здобувають характер взаємного сприяння компонентів на одержання сфокусованого корисного результату».

В теорії функціональних систем (ТФС) організація діяльності живих істот, в тому числі й людини, розглядається як функціональна система, в якій реалізуються певні функції. Слід також звернути увагу на перехід від дослідження системи як такої (в загальній теорії систем), до дослідження її внутрішньої функціональної організаційної діяльності в ТФС. Для характеристики діяльності, як реалізації певних функцій, додатково введено поняття «організаційна», тим самим підкреслюється, що реалізується саме організаційна діяльність у формі реалізації відповідних функцій! Функціональна система весь час організовує діяльність організованого цілого з його існуючих компонентів! Тому воно й організоване!

Виконаний П. К. Анохіним аналіз визначень поняття «система» в існуючих теоріях систем показав неспроможність їх застосування в дослідженні живих організмів. За його твердженням «взаємодія, узятя в її загальному виді, не може сформувати систему (її діяльність) з «безлічі компонентів».

Він ставить питання про визначення внутрішнього організаційного фактору формування діяльності системи. Далі він показує, чому результат діяльності системи є центральним внутрішнім організаційним фактором: «результат має імперативні можливості реорганізувати розподіл збуджень у системі у відповідному напрямку» [3, с. 33]. Це можливо завдяки наявності в системі «зворотного зв'язку» чи «зворотної аферентації», завдяки якій система одержує інформацію про кінцевий результат.

Таким чином, організаційна діяльність пов'язана з взаємним сприянням компонентів системи організації їх взаємодії та взаємовідносинам для одержання сформованого (сфокусованого) результату.

У. Р. Ешбі таким чином визначав предмет дослідження технічної кібернетики [4, с. 311-312]: «У всій нашій книзі приймається, що зовнішні міркування вже визначили ціль, тобто допустимі значення η . В цій книзі нас займає лише проблема того, як досягнути цієї цілі, не дивлячись на перешкоди та труднощі».

Він визначає кібернетику як науку про [4, с. 17]: «...дослідження систем відкритих для енергії, але замкнутих для інформації та управління, – систем, «непроникних для інформації»». Він також вказує, що [4, с.13]: «Н. Вінер визначив кібернетику як «науку про управління і зв'язок у тварині та машині»».

З наведених висловлювань слідує, що фундаментальними задачами технічної кібернетики є пізнання законів управління та зв'язку (передачі інформації) в інформаційно замкнутих системах. При цьому вважається, що мета діяльності таких систем формується поза межами системи і в процесі її діяльності не змінюється, а отже в явному вигляді не враховується.

На основі цих визначень в роботі [5] запропоновано розглядати два типи кібернетичних систем, а саме:

- кібернетичні системи непроникні для інформації – системи управління;
- кібернетичні системи проникні для інформації – інтелектуальні системи.

З іншого боку, саме розвиток систем управління з застосуванням обчислювальних машин обумовив необхідність формування гібридних людино-машинних систем у формі автоматизованих систем управління, або ж інформаційно-керуючих систем. У подальшому були розроблені системи управління операціями та діалогового управління виробництвом. У системах управління операціями ціль діяльності формується за її межами й є предметом системного аналізу, як окремого наукового напрямку. Тобто, ці системи є системами управління.

У діалогових системах управління ціль діяльності розробляється у формі моделі діяльності, яка включена до складу системи управління. В цих системах ціль діяльності формується в самій системі у формі моделі діяльності (моделі проекту майбутнього результату за термінологією теорії функціональних систем П. К. Анохіна) на основі інформації, яка надходить з оточуючого середовища. Діалогові системи управління також розглядають як системи

підтримки прийняття рішень, які управляються моделлю. Ці системи слід віднести саме до інтелектуальних систем.

У роботі [6] виконано співвідношення методологій системного та цілісного підходів і визначено провідну роль саме методології цілісного підходу. Закономірності загальної теорії систем поділяються на чотири групи, а саме:

- закономірності взаємодії частини і цілого;
- закономірності ієрархічної впорядкованості систем;
- закономірності здійсненності систем;
- закономірності розвитку систем.

Ці закономірності є наслідком третьої аксіоми загальної теорії систем. Зі змісту аксіом, законів та закономірностей слідує, що об'єктами дослідження в загальній теорії систем є «система» та «ціле». При цьому виникає антиномія у формі першого протиріччя, а саме:

- «система» та «ціле» – ці поняття рівнозначні за змістом та змістом;
- «система» та «ціле» – одне з понять є первинним, визначальним, а друге є підпорядкованим.

Рівнозначність понять «система» та «ціле» приводить до невизначеності і тому не може бути прийнятою для застосування. Залишається визначеність первинності для одного з цих понять. Яке з цих понять є первинним?

Історично першим в філософії розглядалось поняття «ціле». Так древньогрецький філософ Геракліт щодо цілого зауважував, що єдине є те, що складається з двох протилежностей, так що при розрізанні навпіл ці протилежності виявляються.

В цій цитаті мова йде про діалектичну єдність двох частин цілого (єдиного).

Г. Гегель що до цілого зауважував, що істинне є ціле. Але ціле є тільки сутність, що завершується через свій розвиток.

З наведених висловлювань слідує, що саме філософи першими звернули увагу на роль та зміст поняття «ціле» в філософії.

При цьому, О. О. Богданов, Л. фон Берталанфі, П. К. Анохін пропонували системи за участі людини розглядати як організоване ціле. Справа в тому, що однією з фундаментальних властивостей системи в загальній теорії систем визначається її цілісність у формі «емерджентність». Введення поняття «організоване ціле» на основі теорії функціональних систем, згідно академіку П. К. Анохину, яке розглядається як природна інтелектуальна система,

забезпечило виділення у складі організованого цілого двох частин. Таким чином вирішена проблема синтезу організованого цілого.

Для цих двох частин встановлені способи реалізації діяльності у формі вирішення відповідних задач. Це забезпечило вирішення задачі про визначення механізму забезпечення відповідності результатів вирішення цих задач. На основі цього був визначений логічний принцип взаємних відношень поміж частинами цілого і результатами реалізації їх діяльності у формі діалектичного потрійного відношення «загальне» – «особливе» – «одиничне, конкретне». Встановлено, що формою представлення середнього члена цього відношення, а саме «особливе» повинен бути відповідний знак. Запропоновано форму такого знаку діалектичної єдності у наступному представленні « \triangleright ».

З наведеного слідує простий висновок про те, що саме потрійне діалектичне відношення у формі «загальне» \triangleright «одиничне» з застосуванням знаку діалектичної єдності забезпечує встановлення закономірностей існування та діяльності природної інтелектуальної системи, як організованого цілого.

Слід також зауважити, що у запропонованому підході, у явній формі, для організованого цілого розглядаються, як форма його існування: дві діалектично пов'язані частини, так і форми діяльності його частин: цілісна діалектично організована діяльність.

У запропонованому підході досліджується механізм взаємодії (діалектичної єдності) двох діючих частин організованого цілого, для якого відомий результат цієї взаємодії (ноль). Саме для організованого цілого, а не для системи, справедливою є четверта аксіома методології системного підходу – результат дії систем існує незалежно від самих систем (принцип незалежності результату дії). А от для системи, як показано вище, результат її діяльності завжди конкретний.

Список використаних джерел

1. Винер Норберт Человек управляющий. Санкт-Петербург, Харьков, Минск: Питер, 200 . 288 с.
2. Анохин П. К. Проблема центра и периферии в современной физиологии нервной деятельности. *Проблема центра и периферии в нервной деятельности. Горький. 1935, С. 9-70.*
3. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем. *Очерки по физиологии функциональных систем. Москва: Медицина, 1975. С. 17–62.*
4. Эшби У. Росс. Введение в кибернетику. Москва : Издательство Иностранной литературы, 1959. 432 с.

5. Доценко С. І. Уроки кризи класичної кібернетики: причини та сутність. *Радіоелектронні і комп'ютерні системи*. 2018. № 4(88). С. 4-16.

6. Доценко С. І., Брежнев Є. В., Будніченко Є. М. Природні інтелектуальні системи: протиріччя методологій цілісного і системного підходів та шляхи їх подолання. *Радіоелектронні і комп'ютерні системи* 2021, № 1(97). С. 9-32. doi: 10.32620/reks.2021.1.01.

СІЗОВА Н.Д., д. фіз.-мат. наук, професор

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Харків, Україна.

РОЛЬ ЕКСПЕРТНИХ СИСТЕМ І ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ

При прийнятті рішень у випадках неординарності проблеми (труднощі, новизна, недостатність наявної інформації, неможливість математичної формалізації процесу рішення) звертаються експертних методів [1; 2]

Сутність експертних методів прийняття рішень полягає в тому, що для прийняття рішень (оцінок явищ) залучаються висококваліфіковані спеціалісти, які зазвичай, виконують роль радників осіб, яким надано право приймати рішення. Робота експертів полягає в проведенні інтуїтивно-логічного аналізу проблеми, нерідко з кількісною оцінкою тверджень та наступною формальною обробкою результатів.

Для побудови ефективної моделі роботи штучного інтелекту (ШІ) необхідно розуміння того, як людина приймає рішення в контексті умов визначеності та невизначеності.

Першими програмами штучного інтелекту дедуктивного типу були «Універсальний вирішувач задач» (General Problem Solver) та «Логічна теоретична машина» (Logic Theory Machine), які використовували для пошуку рішень дерева альтернатив. У межах дедуктивної моделі Герберт Саймон та Аллен Ньювел запропонували використовувати евристику, тобто вирішення проблеми на основі спроб та помилок. У подальшому системи штучного інтелекту, які працювали за цим принципом, дістали назву «експертні системи» (ЕС).

Індуктивні моделі штучного інтелекту використовують методики, які розроблялись та розробляються з метою симуляції діяльності людського мозку при вирішенні питань, а не для симуляції складних процесів, як у випадку

експертних систем. Найпоширенішими моделями такого типу є нейронні мережі [2].

На сьогодні можна виділити такі підходи до створення систем ШІ:

1. логічний підхід, основою для вивчення якого є булева алгебра, обчислення предикатів;

2. структурний підхід, який базується на спробі побудови ШІ шляхом моделювання структури людського мозку;

3. еволюційний підхід, на основі якого будується початкова модель і формулюються правила її еволюціонування, що приводить після перевірки моделей до вибору найкращих із них, і по цих моделях за правилами генеруються нові моделі;

4. імітаційний підхід, який моделює властивість людини – здатність копіювати те, що роблять інші, без поділу на елементарні операції та формального опису дій. Експертні системи – це клас систем штучного інтелекту, призначених для отримання, накопичення, коректування знання, що надається експертами з деякої предметної області для отримання нового знання, яке дає змогу розв'язувати певні задачі, віднесені до класу неформалізованих, слабо структурованих, пояснюючи хід їх розв'язання [3].

Серед функцій ЕС відзначають, зазвичай, такі:

- імітацію діяльності кваліфікованого експерта;
- надання допомоги недостатньо кваліфікованим фахівцям у їхній діяльності в певній предметній області;
- компенсацію недостатньої кількості експертів у конкретній предметній області;
- зняття небажаних наслідків надмірної спеціалізації людини завдяки нагромадженню експертних знань;
- ефект навчання, зумовлений набуттям користувачем досвіду за період роботи з системою.

Використання методу експертних оцінок запропоновано для аналізу інвестиційної привабливості регіонів. У розробленій ЕС знання експертів реалізовано у вигляді фактів та правил мовою логічного програмування Visual Prolog [4–6]. Логічне програмування будується не за допомогою деякої послідовності абстракцій і перетворень, а на основі абстрактної моделі, що ніяк не пов'язана з якимось типом машинної моделі. Ідея використання можливостей теорії предикатів першого порядку – одна з головних переваг мови Visual Prolog для комп'ютерних наук взагалі та штучного інтелекту зокрема

Програмування на Visual Prolog складається у визначенні відносин та у постановці питань, які стосуються цих відносин.

У запропонованій ЕС за допомогою логічних запитань користувачеві видаються повідомлення про те, в яке місто йому бажано робити інвестиції [7 – 8].

При роботі ЕС були виокремлено основні критерії, за якими виконувався аналіз, серед яких можна виокремити:

1. кожне місто або регіон має власні сфери інвестування, які в програмі описані у вигляді правил;

2. розроблені правила, за допомогою яких програма запам'ятовує відповіді користувача й завдяки цьому може знайти рішення задачі;

3. існує критерій, за яким програма розуміє, що конкретне місто або регіон не підходить користувачеві та обираються критерії інших міст.

Інтерпретатор намагається уніфікувати аргументи відповідей з аргументами фактів та правил бази знань і у разі співпадіння повертає результат правила.

«Експертна система інвестиційної привабливості міст та обласних центрів» є системою, за допомогою якої може бути визначене інвестиційно-привабливе місто [7–8].

Показники розраховуються за спеціальними формулами згідно з параметрами, які вираховує експерт.

Показник інвестиційної привабливості території є чистою економічною віддачею від вкладення інвестицій, яка визначається як розмір отриманого від інвестування доходу за мінусом втрат, спричинених проявом ризиків.

У розробленій ЕС підготовлена та реалізована конкретна стратегія, яка заснована на експертних оцінках, що передбачає різні експертні бали для різних груп показників із застосуванням факторів для відображення ступеня важливості аргументів у процесі виведення висновків стосовно інвестування в регіон, який розглядається.

Останніми роками стрімко зростає інтерес до проблем екологічної безпеки, до розробки методів оцінки техногенних впливів на екологічні системи та здоров'я населення, до оцінки ризиків і економічних втрат, що створюються такими впливами, і пошуку шляхів, що забезпечують їх зниження.

Створено експертну систему «Визначення оцінки параметрів ризику виробничих об'єктів» на основі мови логічного програмування Visual Prolog для виявлення ризиків на технічному виробництві та шляхи їх запобігання, при

проектуванні якої використовувався структурний підхід до процесу побудови моделі предметної області [9] .

ЕС, що розроблена, вміщує базу даних, яка накопичується в процесі її побудови. Знання виражені в явному вигляді та організовані так, щоб спростити прийняття рішень. Знання є явними та доступними та подані у вигляді правил. Розроблена ЕС функціонує як модель розв'язання задачі при виникненні техногенних аварій та катастроф, видаючи рекомендації в конкретній ситуації. У розробленій ЕС вміщується інформація про потенційні ризики при техногенних катастрофах. За допомогою діагностування різних станів системи «людина – машина – середовище», було виокремлено основні характеристики: вміст шкідливих речовин у повітрі робочої зони, високий рівень загальної вібрації, негативні показники мікроклімату, зміни навантаження на навколишнє середовище, коректне використання електромагнітних приладів, вплив людей і технічних засобів на природне середовище, використання резервів для ліквідації надзвичайних ситуацій, можливість безпосереднього впливу навколишнього середовища на організм людини, вміння керувати автоматами в технічних системах, порушення роботи систем або об'єктів життєзабезпечення людей у місцях проживання, ускладнення нормального функціонування органів людини, що працює з хімічно небезпечними речовинами (пестицидами), токсичними для людини, використання та перевезення сильнодіючих отруйних речовин автотранспортом у балонах, контейнерах та автоцистернах, безпека функціонування хімічно небезпечних об'єктів, сприятливі метеорологічні умови, щоденний хімічний контроль.

У процесі розвитку архітектури окремих країн і народів, залежно від матеріальних, духовних і природних умов суспільного життя, склалися різноманітні архітектурні стилі, що визначаються своєрідністю виконанню найперше.

Різні експериментальні засоби такі як мова логічного програмування Visual Prolog, яка є одним із найпоширеніших інструментальних засобів розробки ЕС, та програмне середовище Clips [10], яке є сучасним інструментом, що забезпечує ефективність та швидкість розробки експертних систем (expert system tool) використані в розробці «Експертної системи для визначення архітектурних стилів споруд». Вибір інструментальних засобів для побудови ЕС було обумовлено особливостями постановки задачі та зручністю експлуатації таких ЕС.

Розроблені експертні системи можна використовувати для автоматизації навчального процесу студентів-архітекторів по виявленню їхніх знань стосовно

найвідоміших архітектурних стилів, а також для пояснення студентам комп'ютерних спеціальностей основних можливостей мови логічного програмування та програмного середовища, призначеного для розробки експертних систем.

Завданням дослідження є проектування та розробка експертних систем на основі продукційної моделі подання знань про предметну область. У розроблених експертних системах використовувалась евристична парадигма програмування. Результатом роботи є створені на основі правил продукції бази знань про стилі архітектури. Розроблені експертні системи мають змогу доповнювати базу знань вузькоспеціалізованими знаннями в області архітектурних стилів [12–13].

Розділ Clauses структуровано так, що спочатку в правилі кваліфіковані архітектурні стилі за часом їх виникнення, а потім виконана градація за кожним стилем у межах цієї епохи. Така структура розділу експертної системи прискорює процес визначення архітектурного стилю.

Розроблені експертні системи можна використовувати як приклади написання програм на одній із найпопулярніших мов логічного програмування Visual Prolog та використання основних можливостей продукційної системи Clips, так і як засіб для визначення рівня знань студентів-архітекторів.

3-поміж переваг розроблених експертних систем можна виокремити:

1. рішення, отримані за допомогою розроблених експертних систем, є «прозорими», тобто можуть бути пояснені користувачеві на якісному рівні;
2. експертні системи здатні поповнювати свої знання в процесі діалогу з експертом.

Основою розроблених ЕС є сукупність знань, яка структурується для спрощення процесу прийняття рішень стосовно вирішення задач у визначеній предметній області [13].

Список використаних джерел

1. Сміт Роберт Еліот. Штучний інтелект VS економісти : хто краще в умовах невизначеності. URL: <https://voxukraine.org/uk/shtuchnij-intelekt-vs-ekonomisti-hto-krashhe-v-umovah-neviznachenosti/>.
2. Джексон П. Введение в экспертные системы. Москва : Мир, 2002. 305 с.
3. Хейес-Рот Ф. Построение экспертных систем. Москва : Мир, 1987. 441 с.
4. Языки программирования. URL: http://www.maksakov-sa.ru/Iskustven_intelekt/Expert_sistem.

5. Братко И. Программирование на языке «Prolog» для искусственного интеллекта. Москва: Мир, 1990. 315с.
6. Малпас Дж. Реляционный язык Prolog и его применение. Москва : Наука, 1990. 304 с.
7. Сізова Н.Д., Петрова О.О. Методика визначення оцінки інвестиційної привабливості регіонів України. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2016. № 5 С.171-175
8. Сізова Н. Д. Експертна система «Інвестиційна привабливість обласних центрів України». *Радиоелектроника и информатика. 2016. Вып. 2 (73). С. 29–32.*
9. Петрова О. О. Експертна система «Визначення оцінки параметрів ризику виробничих об'єктів». *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки. 2016. Вып. 4. С. 146–148.*
10. Частиков А. П. Разработка экспертных систем. Среда CLIPS. Санкт-Петербург : БХВ–Петербург, 2003. 608 с.
11. Петрова О. О. Логічне програмування в розробці інформаційно-довідкової системи. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки. 2017. Вып. 6. Т. 255. С. 92–95.*
12. Петрова О. О. Використання програмних засобів для визначення архітектурних стилів споруд. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки. 2018. Вып. 3. Т. 261 С. 180–185.*
13. Інформаційні системи і технології у міському просторі: монографія. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2019. 293 с.

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ТРАНСПОРТУ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

СМЕНОВА Л.В., к. т. н., к філол. н.

*Український державний університет залізничного транспорту,
Львівська філія*

Львів Донецької обл., Україна

БАКЛАНОВ О.М., д.хім.н., професор

*Навчально-науковий професійно-технологічний інститут, Українська
інженерно-педагогічна академія*

Бахмут, Україна

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ МАШИНІСТІВ ЛОКОМОТИВІВ

Значні психофізіологічні навантаження призводять до появи у машиністів локомотивів низки професійних захворювань. Серед яких найбільшу небезпеку для життя становить гіпертонічна хвороба. Гіпертонічна хвороба у машиністів локомотивів при недостатній фізичній активності і неправильному харчуванні більш як у 50 % випадків призводить до значного згущення крові, що ще більш утруднює роботу серця, збільшує ризик тромбоутворення і як результат підвищує імовірність інсульту [1, 2]. Інсульт у машиніста локомотиву під час руху потягу може призвести до значної аварії, людських та матеріальних втрат [1].

Для нормалізації густини крові і артеріального тиску, а також для зменшення ризику тромбоутворення використовуються спеціальні харчові добавки [2].

Однак, використання харчових добавок, навіть рослинного походження, повинно бути дозованим. Для дозованого введення до організму людини необхідних харчових добавок використовують харчовий продукт – носій харчових добавок. Кухонна сіль є єдиним харчовим продуктом який вживає більш як 90 % населення і кількість якого можливо передбачити з достатньою точністю. За нормами Всесвітньої організації здоров'я людина повинна вживати 5-6 г кухонної солі на день, деякі особи вживають до 10 г кухонної солі на день. Тому, саме через насичення кухонної солі необхідними компонентами відбувається профілактика захворювань пов'язаних з нестачею йоду, фтору та деяких вітамінів і мінералів.

Нами запропонована спеціальна сольова суміш для профілактики захворювання на гіпертензію та для нормалізації густини крові. Наша сольова

суміш має солоність ідентичну солоності звичайної кухонної солі і рослинні компоненти, що сприяють нормалізації артеріального тиску та густини крові.

Пропонуєма сольова суміш складається з наступних компонентів, мас. % хлорид натрію у вигляді швидкорозчинної лускатої кухонної солі – 30-40; сухе листя вишні подрібнене до пилоподібного стану – 20-30; сухе листя малини подрібнене до пилоподібного стану – 20; сухе коріння айру звичайного розтерте до пилоподібного стану – 10; сухе листя ехінацеї пурпурної розтерте до пилоподібного стану – 5; кріп сухий розтертий до пилоподібного стану – 5.

Використання хлориду натрію у вигляді лускатої кухонної солі обумовлено наступним: луската кухонна сіль завдяки особливій кристалічній структурі має більш швидку розчинність та більш солоний смак, тобто її кількість у порівнянні зі звичайною сіллю може бути зменшена. Крім того, луската кухонна сіль не злежується протягом року, тобто не потребує введення додаткових антизлежувальних добавок [3].

Сухе листя вишні – це найкраща рослинна добавка для нормалізації густини крові. Сухе листя вишні містить амігдалін (нормалізує ритм і швидкість серцевих скорочень), вітаміни А, Р, групи В, ефірні олії, фітонциди (природні антибіотики), кумарин (перешкоджає утворенню тромбів), амінокислоти. Сухе листя вишні допомагає позбавитися від неврозів, застуди, знижують ризик утворення тромбів в судинах, зміцнює імунітет, нормалізує густину крові й артеріальний тиск [4].

Листя малини мають багатий біохімічний склад, в них міститься аскорбінова кислота, флавоноїди, органічні кислоти, також в листі містяться саліцилати, які діють аналогічно аспірину, тобто сприяють нормалізації густини крові [5].

Сухе коріння айру звичайного ефективно застосовують при лікуванні грипозних проявів, захворювань верхніх і нижніх дихальних шляхів. До складу рослини входять ефірні олії, що містять фітонциди - елементи, які пригнічують діяльність хвороботворних мікроорганізмів та вірусів. Крім цього, в айрі є дубильні та крохмалисті речовини, вітамін С, що також підвищують антивірусний ефект коріння айру [6].

Сухе листя ехінацеї пурпурної має найпотужніший імуномоделюючий вплив на всі клітини та тканини організму. Ехінацея стимулює захисні сили організму, збільшує вироблення лейкоцитів і підвищує їх активність. Його прийом надає потужний профілактичний вплив на організм, підвищує його опір хвороботворним бактеріям і вірусам. Фенольні сполуки і дубильні речовини, що містяться в рослині, мають антивірусну, жарознижувальну та

знеболювальну дію. Глікопротеїни, сапоніни, біометали та вітаміни також надають протівірусний і імуностимулюючий ефект [7].

Сухий кріп вводиться в якості смакової та ароматизуючої добавки, що маскує гіркий присмак аїру. Також кріп сприяє очищенню судин від шкідливих жирів і холестерину, покращуючи потік крові та нормалізуючи артеріальний тиск [8].

Наведена комбінація компонентів профілактичної антигіпертензивної сольової суміші з посиленою антитромбозною дією робить її солоність майже такою, як і звичайної кухонної солі, тобто людина буде вживати таку ж кількість запропонованої кухонної солі з пониженим вмістом хлориду натрію, скільки і звичайної кухонної солі, при цьому кількість хлориду натрію, що буде вживати людина, зменшиться, і, таким чином, зменшиться негативний ефект від вживання кухонної солі, тобто значно зменшиться ризик захворювання на гіпертензію, інфаркт, інсульт. Також, така сольова суміш не злежується протягом року. Крім того до складу запропонованої сольової суміші входять сухе листя вишні, ехінацеї пурпурної та малини, сухого кореню аїру звичайного та сухого кропу, що містять компоненти, які сприяють нормалізації густини крові та артеріального тиску, мають значний антивірусний ефект, і, тим самим, ускладнюють процес розмноження вірусів. Також при вживанні запропонованої сольової суміші різко зменшується ефект згущення крові під дією патогенних мікроорганізмів: вірусів, бактерій, грибків; покращується стан серцево-судинної системи. Пропонуєма сольова суміш рекомендується у системі комплексного профілактичного харчування машиністів локомотивів.

Список використаних джерел

1. Звершхановський Ф.А., Праць О.Б. Особливості перебігу артеріальної гіпертензії у працівників локомотивних бригад: вплив виробничих чинників, якість життя, лікування, профілактичні заходи. *Мед. залізничного транспорту України. 2004. № 1. С. 81-85.*

2. Жиляев Н.С., Кривуля С.Д. Изучение фактического питания работников локомотивных бригад. *Социально-гигиенические вопросы организации питания на железнодорожном транспорте. Москва, 1988. С. 26-30.*

3. Бакланова Л.В., Голоперов І.В., Сінюгіна Г.Д., Бакланов О.М. Спосіб отримання лускатої кухонної солі. *Патент України на корисну модель № 110444, С 01 Д 3/04.- Опубл. 10.10. 2016, бюл. № 19*

4. Сухе листя вишні – як найкраща рослинна добавка для нормалізації густини крові. URL: <https://publish.com.ua/zdorovia-i-krasa/chim-korisni-vishnevi-listochki.html>

5. Цілющі властивості сухого листя малини. URL: <https://ukr.media/medicine/271266/>

6. Сухе коріння айру звичайного та його фармакологічні властивості і використання. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/2660/air-zvichajnij>

7. Сухе листя ехінацеї пурпурної. URL: <https://zdorovya.webnode.com.ua/news/ekhinatseya-purpurova/>

8. Чим корисний кріп для організму та як його використовувати. URL: <https://mirogoroda.com/ovoshi/zelen-i-pryanosti/ukrop/ukrop-polza.html>

NERUBATSKYI V. P., *PhD, Associate Professor*

HORDIENKO D. A., *Postgraduate*

Ukrainian State University of Railway Transport

Kharkiv, Ukraine

INCREASING ENERGY EFFICIENCY OF ASYNCHRONOUS ELECTRIC DRIVE BY OPTIMIZATION OF SWITCHING FREQUENCY IN FREQUENCY CONVERTER

Asynchronous electric motors are widely used in various industries and transport – from rolling mills to rail transport. Frequency converters that work with sinusoidal or spatial-vector pulse-width modulation are most often used to control the speed and torque of induction motors [1, 2].

Improving the energy efficiency of an asynchronous electric drive is an important area of development of electrical engineering and electromechanics [3, 4]. The increase in the efficiency of induction motors is associated with an increase in the poles of induction motors, a decrease in the resistance of the windings and an increase in the power factor. In addition, to ensure the maximum efficiency of the induction motor, it is rational to use an induction motor with full (nominal) load (Fig. 1).

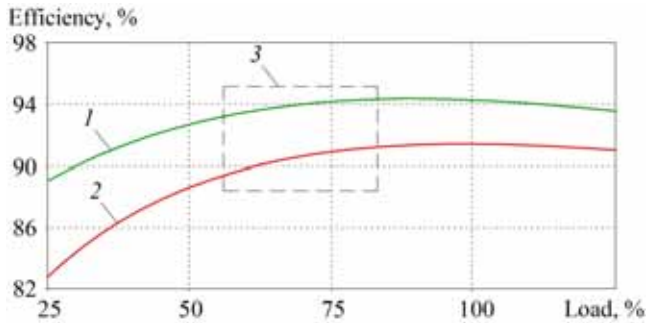

Fig. 1. Efficiency at full and partial loading of the engine:
 1– high-efficiency electric motor; 2– inefficient electric motor;
 3– fixed zone of normal speed

It is also important to increase the efficiency of frequency converters in an asynchronous electric drive [5, 6]. Types of power losses in power switches and possible methods of reducing these losses are given in Table 1.

Table 1 – Structural and circuit methods to reduce power losses in the power switches of the inverter

Type of losses	Components of losses	Causes of losses	Possible methods to reduce losses	Disadvantages
Static	– losses in the leading state; – leakage currents	– depending on the amount of current and voltage on the device	– change of an internal design of a power switch for decrease in voltage drop	– high cost of switches based on silicon carbide
Dynamic	– transistor switching losses; – losses on switching off the transistor; – diode recovery losses; – losses in drivers	– the amount of current and voltage during switching; – duration of switching; – number of switches	– soft switching methods; – improved driver designs; – reducing the switching frequency	– complications of device circuitry; – increase in cost; – reducing the quality of the output current of the inverter

Reduction of power losses and, accordingly, increase of efficiency in the system "frequency converter – asynchronous motor", in addition to design methods, can be achieved by algorithmic methods, i.e. features of the algorithm of control systems, or mode of operation [7].

Most common frequency converters (such as Siemens, OWEN, Danfoss and others) have the ability to configure and set the modulation frequency. The switching frequency affects the following factors. As the modulation frequency increases, the power losses in the power switches of the stand-alone inverter increase. At the same time, as the switching frequency increases, the sinusoidality of the inverter phase current improves, as a result of which additional power losses in the windings of induction motors from higher harmonics are reduced. One of the ways to improve the energy efficiency of an asynchronous electric drive with a frequency converter is to optimize the switching frequency of power switches. There is a dilemma, the higher the switching frequency of the transistors, the greater the power loss in the power switches, but the higher the sinusoidal current of the induction motor and, accordingly, the smaller the power loss in the induction motor from higher harmonics. The theoretical dependences of power losses in an induction motor and a frequency converter inverter are shown in Fig. 2.

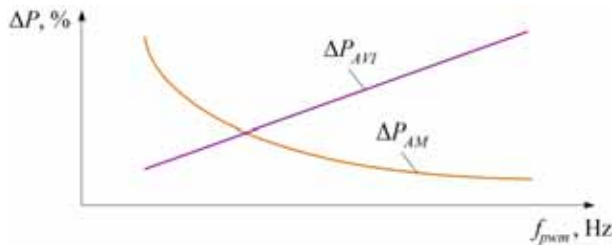

Fig. 2. Theoretical dependences of power losses in the motor P_{AM} and inverter P_{AVI} on the modulation frequency

Thus, there is a theoretically possible switching frequency at which the total power loss in the motor and inverter will be minimal.

Power losses in power MOSFET or IGBT modules consist of power losses in the transistors themselves and power losses in the reverse diode. In this case, the power losses are conventionally divided into static power losses – losses in the conductive state, and dynamic power losses – losses when turning on and off the transistor. Determination of power losses in the power switches of the inverter can be determined, for example, by calculation in specialized programs from manufacturers of power transistors, namely programs MelcoSim, SemiSel, etc.

A method for determining additional heat losses in the windings of electric motors of alternating current from higher harmonics, which are uniquely determined based on the resulting value of the coefficient of harmonic distortion of the motor current. This method can be used in the case when the effect of the skin effect on the resistance of the windings of motors with a limited range of higher harmonics of the current is insignificant. In this case, the additional losses in the windings from the higher harmonics can be calculated based on the increase in the root mean square value (*RMS*) of the current relative to the value of the first harmonic, and hence the increase in square losses depending on the *RMS* value of the current. The effective value of alternating (or constant pulsating) current is equal to the value of such direct current, which for a time equal to one period of alternating current, will do the same work (thermal or electrodynamic effect) as the considered alternating current.

Simulation of system "autonomous voltage inverter – asynchronous motor operation is performed at nominal engine load (nominal constant torque and nominal speed). During the experiments, only the PWM modulation frequency and, accordingly, the switching frequency of the power switches changed. According to the simulation results, the value of the first harmonic of the output voltage and output current does not change due to the change of modulation frequency, but the content of higher harmonics decreases with increasing PWM frequency, as a result of which the *rms* value of phase current.

During the implementation of an autonomous inverter, a power transistor of the PS21A79 type and a typical asynchronous electric motor with a pull of 3.7 kW with an optimal modulation frequency in PWM a frequency of 1200 Hz. At the same time, it means that in the range of frequencies from 1 kHz to 2 kHz, the total volume of the effort does not grow. In the frequency ranges below 1 kHz and more than 2 kHz, it is difficult to grow.

References

1. Martinez C., Lazaro A., Quesada I., Lucena C., Barrado A., Vazquez R. THD minimization for railway applications through harmonic spectrum optimization. *2012 Twenty-Seventh Annual IEEE Applied Power Electronics Conference and Exposition (APEC)*. 2012. DOI: 10.1109/apec.2012.6166035.

2. Nerubatskyi V., Plakhtii O., Hordiienko D., Mykhalkiv S., Ravlyuk V. A method for calculating the parameters of the sine filter of the frequency converter, taking into account the criterion of starting current limitation and pulse-width modulation frequency. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. Vol. 1, No. 8 (109). P. 6–16. DOI: 10.15587/1729-4061.2021.225327.

3. Gervasio F., Mastromauro R., Liserre M. Power losses analysis of two-levels and three-levels PWM inverters handling reactive power. *IEEE International Conference on Industrial Technology (ICIT)*. 2015. P. 1123–1128. DOI: 10.1109/icit.2015.7125248.

4. Nerubatskyi V. P., Plakhtii O. A., Hordiienko D. A., Karpenko N. P. Simulation of power losses in the frequency converter. *Modern engineering and innovative technologies*. 2021. Issue 16. Part 1. P. 44–57. DOI: 10.30890/2567-5273.2021-16-01-035.

5. Onederra O., Kortabarria I., de Alegria I. M., Andreu J., Garate J. I. Three-phase VSI optimal switching loss reduction using variable switching frequency. *IEEE Transactions on Power Electronics*. 2017. Vol. 32 (8). P. 6570–6576.

6. Plakhtii O., Nerubatskyi V., Sushko D., Hordiienko D., Khoruzhevskyi H. Improving the harmonic composition of output voltage in multilevel inverters under an optimum mode of amplitude modulation. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2020. Vol. 2, No. 8 (104). P. 17–24. DOI: 10.15587/1729-4061.2020.200021.

7. Nerubatskyi V. P., Plakhtii O. A., Tugay D. V., Hordiienko D. A. Method for optimization of switching frequency in frequency converters. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2021. No. 1 (181). P. 103–110. DOI: 10.33271/nvngu/2021-1/103.

СУМЦОВ А. Л., к.т.н., доцент

МАКСИМОВ М. В., асистент

КЛИМЕНКО О. В., ст. викладач

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ЗАГАЛЬНА ІСТОРИЧНА ОЦІНКА КОЕФІЦІЄНТА КОРИСНОЇ ДІЇ ЛОКОМОТИВІВ

Локомотивобудування має досить довгу та цікаву історію. Перший прототип паровоза було збудовано ще у Франції в 1769 році інженером Ніколя-Жозе Кюньо. Перший рейковий паровий локомотив було розробив у 1801 році британець Ричардом Тревесік. З того часу було розроблено досить багато типів локомотивів, які мають суттєво різні технічні показники.

Протягом майже всього 19 століття паровоз був єдиним тяговим засобом на залізницях. Збільшення ваги поїздів, зростаючі швидкості руху викликали необхідність в підвищенні потужності і тягових зусиль локомотивів, що вело до вдосконалення конструкції паровоза, зростання його ККД. Останній тип магістрального вантажного паровоза має потужність близько 1800 кВт, конструкційну швидкість до 80 км/год, а пасажирський паровоз розвивав потужність до 1900 кВт і швидкість до 125 км/год. Найбільш досконалі паровози мали ККД до 9 %, середньо експлуатаційний ККД складав близько 4 %.

На початку 20-го століття в локомотивах на зміну паровим двигунам прийшли двигуни внутрішнього згорання, які володіють більшою одиничною потужністю і більш високим коефіцієнтом корисної дії.

Перший типом тепловозів стали теплопаровози, локомотиви-гібриди, які поєднують в собі включають в паровий двигун та дизельний двигун. Паровий двигун працює на низьких швидкостях для розгону локомотива, з подальшим на більш високій швидкості на роботу дизельного двигуна. Теплопаровози мали суттєво кращий ККД 14-16 %.

Наступним типом тепловозів стали паротурбовози, в яких в якості двигуна встановлена парова турбіна. Використання парової турбіни для приводу паровоза обіцяло велику економічну ефективність при збереженні верхніх меж тиску і температури звичайного парового котла. Використовуючи конденсатор, градієнт тиску в паровій системі можна було довести до рівня вакууму. ККД системи з огляду на економію пара або палива доходив до 30 %. Проте високе значення ККД така система мала лише на високих швидкостях руху і лише з використанням конденсаторної установки. Незважаючи на, здавалося б, очевидні переваги у вигляді високого ККД, економічності і можливості використання дешевого низькосортного палива, цей тип локомотива, всупереч кільком відносно успішним спробам побудови, не отримав скільки-небудь помітного поширення на мережі залізниць світу.

Перший в світі магістральний тепловоз з використанням дизельного двигуна потужністю з електричною передачею був побудований тільки в 1924 у СРСР. Пізніше для регулювання тягового зусилля і швидкості на тепловозах була застосована гідравлічна передача. Максимальний ККД сучасних тепловозів 29-32%, середньоексплуатаційний – 22-25 %. У порівнянні з паровозами тепловози крім більш високої економічності мають ряд інших позитивних експлуатаційних характеристик: дозволяють збільшити масу поїзда,

подовжити тягові плечі, скоротити прості в ремонті, підвищити продуктивність праці.

Значно кращі енергетичні показники мають локомотиви з використання електричних двигунів – електровози. Перший електровоз постійного струму, який отримував енергію через контактну мережу, вироблено у 1895 році в США. Серійно вітчизняні електровози почали експлуатуватися в 1933. На той час вони мали шість тягових двигунів потужністю 340 кВт кожний і розвивали швидкість до 90 км/год.

Наразі цілому електровози мають високу потужність не вимагають заправки паливом, забезпечують швидкість руху до 400 км/год і вище. Власний ККД сучасних електровозів з асинхронним тяговим електроприводом досягає 85-92 %.

Таким чином, можна зробити висновок, що за останні два століття локомотивобудування зробило значний прорив в розвитку технічних характеристик локомотивів таких як ККД, швидкість та потужність. При цьому подальший розвиток локомотивів є пріоритетним напрямком науково-технічного розвитку.

СУШКО Д. Л., *к.т.н., доцент*

КАРПЕНКО Н. П., *к.т.н., доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

ПЕРЕВАГИ ЗАЛІЗНИЧНИХ ЕЛЕКТРИФІКОВАНИХ СИСТЕМ ЗМІННОГО СТРУМУ

Більшість вчених і експертів в галузі залізниць вважають найперспективнішою систему електрифікації на змінному струмі промислової частоти з напругою 25 кВ і частотою 50 або 60 Гц. При однаковому навантаженні в контактній мережі електрифікованих таким чином залізниць струм більш ніж в 8 разів менший, ніж в контактній мережі залізниць постійного струму з напругою 3 кВ. Це дозволяє економити дорогі мідні контактні і підсилюють дроти. Крім того, тягові підстанції змінного струму промислової частоти набагато простіше, ніж постійного, тому що не вимагають випрямних агрегатів, а тільки трансформаторні. Крім того при однаковій потужності, тягова підстанція змінного струму може обслуговувати понад

електрифіковані на постійному струмі не переобладнувати в електрифіковані на змінному.

Таким чином, можна зробити висновок, що подальша електрифікація залізничних мереж доцільно виконувати саме на змінному струму.

УСТЕНКО О. В., *д.т.н., професор*

ПАСЬКО О. В., *к.т.н., доцент*

Український державний університет залізничного транспорту

Харків, Україна

БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ШЛЯХІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЛОКОМОТИВНОГО ПАРКУ

Удосконалення перевізних ресурсів безпосередньо пов'язано зі станом тягового складу. Оновлення локомотивного парку за рахунок поставок нового рухомого складу важко. По-перше, інвестпрограми перевізних компаній підірвані кризою; по-друге, вітчизняне транспортне машинобудування не випускає нових тепловозів; і, по-третє, технічний стан інфраструктури є незадовільним, що вводить обмеження повного використання тягових властивостей сучасних локомотивів. Одним з рішень посилюється проблеми є модернізація серійних тепловозів. При цьому основними завданнями модернізації локомотивів є:

- підвищення експлуатаційної ефективності;
- зменшення експлуатаційних витрат,
- зменшення витрат утримання.
- поліпшення тягових властивостей;
- зменшення негативного впливу на навколишнє середовище;
- пристосування техніко-експлуатаційних параметрів до вимог діючих правил і нормативних документів;
- продовження терміну служби локомотива;
- поліпшення умов праці машиніста;
- забезпечення легкості в ТО і ремонті локомотива;
- підвищення безпеки руху;
- уніфікація вузлів в експлуатованих локомотивах.

В основі прийняття рішення по модернізації тепловоза і визначення її обсягу повинен бути аналіз наступних показників локомотивів:

- віку, кількості даної серії, поточного і прогнозованого технічного стану;
- надійності та конструкційних особливостей;
- умов і витрат споживання палива (витрата палива);
- виду і витрати інших експлуатаційних матеріалів;
- кваліфікації та досвіду машиністів;
- тягових властивостей і їх пристосування до виду виконуваної роботи;
- умов і витрат утримання
- ТО і ремонту, в тому числі доступ до запасних частин і їх ціни;
- кваліфікації та досвіду робочого персоналу реалізує ТО і ремонти;
- обладнання депо, необхідної технічної і технологічної документацією;
- впливу на навколишнє середовище:
- відповідність вимогам чинних і нових стандартів,
- наслідків впливають із-за порушення стандартів.

Результатом аналізу є оцінка локомотива і його експлуатаційних властивостей в технічному, економічному та правовому відношенні. Оцінка повинна враховувати перспективу експлуатації даного типу локомотива, а також діяльності експлуатованої його компанії-оператора.

Відносно складним є проведення оцінки локомотива в технічному відношенні. Багато властивостей можна визначити у вигляді параметрів і порівняти з іншими типами експлуатованих локомотивів, вимогами виконання посадових обов'язків виконуваної роботи, а також отримуються в сучасних пропонованих конструкціях. Ускладнень не представляє також оцінка в правовому відношенні, так як зводиться до порівняння технічних та економічних властивостей локомотива з діючими і майбутніми вимогами стандартів і відомств.

Найбільш складним елементом є оцінка локомотива в економічних відносинах. Щоб результат можна було належним чином інтерпретувати, ця оцінка повинна показувати дійсні експлуатаційні витрати локомотива. Це можливо отримати тільки в разі належної реєстрації окремих складових експлуатаційних витрат тепловоза.

Процес модернізації рухомого складу є більш вигідним, якщо його проводити в кілька етапів для більшого числа локомотивів даної серії.

Умовно можна прийняти три етапи процесу модернізації:

1) Базова модернізація повинна містити:

- модернізацію окремих систем, вузлів і деталей;
- заміну дизеля (ремоторизацією);

- заміну головного і допоміжного генераторів постійного струму машинами змінного струму - синхронними;

- переробку електричної схеми локомотива із застосуванням мікропроцесорних контролерів і електронних регуляторів.

2) Розширена модернізація повинна містити додатково:

- модернізацію кабіни машиніста з метою поліпшення умов праці локомотивної бригади;

- модернізацію кузова локомотива (капотів);

- заміну поршневого компресора гвинтовим, разом з його новим приводом;

- установку сучасних і економічних передпускових підігрівачів забезпечують легкий запуск локомотива в зимових умовах;

- впровадження сучасних апаратів гальмівних систем і їх складання на пневматичному щиту;

- обладнання локомотива дистанційним радіоуправлінням.

3) Глибока модернізація локомотива може передбачати:

- використання асинхронних ТЕД (отриманих шляхом переконструювання серійних ТЕД) з новою силовим ланцюгом - випрямляч і інвертори управління ТЕД;

- застосування асинхронних електродвигунів для приводу допоміжних пристроїв тепловоза;

- модернізацію візків: застосування індивідуального підвішування для кожної осі, пружна зв'язок з кузовом, установка гребнезмашувачів.

Таким чином, можна зробити висновок, що модернізація локомотивного парку є складним багатокритеріальним питанням. З метою попередження несподіваних наслідків модернізації, наприклад, істотного збільшення капіталовкладень в цей захід, що призводять до зменшення кінцевих економічних ефектів, цього заходу повинен передувати комплексний техніко – економічний аналіз. Існуючі знання та досвід по експлуатації модернізованих тепловозів, а також інструменти дають можливість провести оцінку такого виду заходів в економічних відносинах, дозволяють отримати реальні економічні ефекти за умови раціонального визначення обсягу модернізації.

ЗМІСТ

Привітальна промова ректора Українського державного університету залізничного транспорту С. Панченка	3
Привітальна промова проректора з наукової роботи Українського державного університету залізничного транспорту Г. Ватулі	4

СЕКЦІЯ І. ФІЛОСОФСЬКІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

АБАШНІК В.О. Володимир Чучмарів (1898–1978) як дослідник філософії Спінози	5
АБАШНІК У.В. Геерт Кайль та аналітична філософія в Німеччині	11
АНДРУЩЕНКО В.П. Академічна мобільність як запорука ефективності вищої освіти	15
ГРИНЬОВА Д.А. Антикітерський корабель: історія дослідження	19
ГУЖВА А.А. «Етика Авраама»: назустріч комунікативному розуму	22
ДАНІЛ'ЯН В.О. Соціально-економічні наслідки пандемії COVID-19 для українського суспільства	25
ДАНІЛ'ЯН В.О., ВОРОБІЙОВА А.А., НАГОРНА А.Є. Актуальні проблеми філософської науки в добу глобалізації	28
ДАХНІЙ А. Й. Феномен «позитивно-прекрасної людини» у сучасному світі у контексті екзистенційних мотивів романів Ф. Достоєвського	30
ЗАГОРУЛЬКО О.А. Еволюція поглядів Євгена Чикаленка щодо вирішення аграрного питання в Російській імперії	40
КОММЕДАЛ О. Johan Galtung's theory of structural violence and peaceful transformation of conflicts	45
ЛЮБИВИЙ Я.В. Рефлексія як механізм відтворення та конструювання ідентичності: цивілізаційний аспект	47
ПАВЛОВ В.І., АГУЛОВ В.В. Г.-Г. Гадамер: герменевтичний метод як «універсальний аспект філософії»	52
ПЕТРУШОВ В.М. Людвиг Вітгенштайн і його «логіко-філософський трактат» (до 100-річчя виходу у світ)	59
САБАДУХА В.О. Метафізична теорія особистості як відповідь на глобальні виклики	65

СИТНИЧЕНКО Л.А. Філософія свободи за доби глобалізації: нові виміри та концепти	69
ТОЛСТОВ І.В. Усвідомлення причин сучасної цивілізаційної кризи	73

***ОСОБИСТІТЬ ТА СОЦІУМ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ
СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ***

БАБИЧ В.П. Сущность и виды человеческой деятельности	76
ВЕЛЬШ В. Що ми чуємо, коли слухаємо музику?	83
ГЛУШЕНКО Т.М., ПАЛАМАРЧУК І.В. Інформаційне суспільство: трансформації в системі управління	88
ГРОМОВА О.В., КОНОВАЛОВ Л.С. Вплив глобалізації на трансформаційні процеси в суспільстві України	90
ІЛЬІН В.В., ІЛЬІНА А.П. Познание денег как процесс самоутверждения	91
КІПЕНСЬКИЙ А.В., ПОНОМАРЬОВ О.С., ЧЕБОТАРЬОВ М.К. Інтелігентність як чинник суспільного розвитку	98
КОЛЕСНИК К.Е. Організація ТРАСЕКА: виникнення і перший етап розвитку (1993–2000 роки)	102
КОЛИЧЕВА Т.В. Сенси у самопізнанні як компліментарні полярності self людини	107
ЛЯХ В.В. Опції свободи: самореалізація vs самовираження	110
ОСАДЧА О.С., ЧОРНОМОРДЕНКО І.В. Вплив музики на процес індивідуалізації людини	117

***ЛЮДИНА ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ***

ГУСАЧЕНКО В., КОРОБКІНА Т. Розвиток особистості як сучасна проблема новітніх тенденцій в освіті	119
БУЦ А.М. Особливості організації студентських онлайн-змагань	122
КОВТУН Т.В. Комунікативні технології: від маніпуляцій до переконуючого впливу	125
ЛУЧКО О.Р., ДОВЖЕНКО С.С. Використання мобільних додатків для занять фізичною культурою як одна із форм самостійних занять студентів технічного вишу	128
РУМЯНЦЕВА Т.Г. «Тень болезни» Ф. Нинше и ее влияние на формирование языка и философского стиля мыслителя	131

САПЕГІНА І.О. Особливості організації занять фізичною культурою у закладах вищої освіти з використанням дистанційних (цифрових) технологій	134
СИВОГРАКОВА З.А. Перцептивні особливості міжособистісної взаємодії в умовах дистанційного навчання	137
ЦИГАНОВСЬКА Н.В. Кіберспорт та кіберспортивна освіта в Україні	139
ЧАПЛИГІН О.К., СУК О.Є. Технології high-hume (до уточнення поняття)	142
ШЕПЕЛЕНКО Т.В. Електронне порт фоліо у навчанні з фізичного виховання	145
<i>МОВА ТА КОМУНІКАЦІЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ</i>	
БЛИЗНЮК Л.М. Проблема зникнення патронімів як ідентифікаторів національної ідентичності українців в умовах глобалізації сучасного суспільства	149
БЛИЗНЮК Л.М., КРАВЧЕНКО О. О. Поняття екології мовлення в умовах сучасної української комунікації	151
DANILYAN O.G., DZOBAN O.P. The problem of communication in the modern information society	154
ЗАГРІЙЧУК І. Д. Мовні стереотипи суспільної комунікації в Україні	157
НЕШКО С.І., НІКІФОРОВА Д.Ю. Лінгвoseміотичні основи перекладознавства	160
НЕШКО С.І., КРОПОТІНА Є.С. Прагматичні основи перекладу	161
ПОНОМАРЕНКО Н.В., ПОНОМАРЕНКО В. Є., СЕЛІВАНОВА А. Застосування методу «case study» під час викладання іноземної мови в університеті	162
СИВОГРАКОВА З.А., БОЖЕНКО М.О. Роль пам'яті як психічної функції в розвиткові комунікативної компетентності особистості в дорослому віці	165
ПЕТРУШЕНКО В.Л., ПЕТРУШЕНКО О.П. Людина комунікативна та загрози руйнування сфери людської приватності	167
ПЕТРУШЕНКО О.П. Соціальна комунікація і спілкування та їх вплив на характер мови і мовлення	169
СМСНОВА Л. В., АБРАМСЬКА І. Б. Актуалізація та пасивізація дієслівної лексики в кінці ХХ – на початку ХХІ століття	171
ХАРЛАМОВА О.М., КРАВЧЕНКО О.О. Мова та комунікація в інформаційному суспільстві	174

***ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК СУСПІЛЬНИЙ ПРОГРЕС
ТА ВИКЛИК ЛЮДСЬКИМ ЦІННОСТЯМ***

ЛЕБЕДЄВ В. О. Чи є масова культура аморальною?	177
НОВИКОВ Б.В. От Фукуямы до Фукусимы: свободное изложение раздумий о философии с прикусом сарказма и иронии	179
РАССОХА І.М. Глобальна катастрофа пізнього дріасу як причина переходу людства до технологічного прогресу	185
ПАНКОВ Г. Д. Сакральная мотивація духовного травмирования в християнском дискурсе	186
ТОЛСТОВ І.В., СМОЛЯНОВ М.С. Концепція легітимного панування М. Вебера	190
ЦИГАНОВСЬКА Н.В., ГОНЧАР В.В., БАТУЛІН Д.С. Фізична активність як засіб зняття психоемоційної напруги	192
ЦЮРХЕР М. Потрійна користь гуманітарних наук у світі, де домінує техніка	195
ШАПОВАЛ В.М. Человеческая цивилизация на пути к новой технологической реальности: возможности и риски	199

СЕКЦІЯ ІІ. ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ ТА ПРАВознавства

***АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
В УМОВАХ ГЛОБІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ***

ГРИЦЕНКО Н.В. Принципи соціально-економічного партнерства при взаємодії різних видів транспорту	202
ДЕРГОУСОВА А.О., СИВОЛОВСЬКА О.В. Нова парадигма споживацької поведінки в умовах пандемії	204
ЗАЙЦЕВА І. Ю. Вдосконалення стратегії внутрішньоденної торгівлі ф'ючерсними контрактами	206
КОМПАНИЕЦ В. В. О сущности и характеристиках «коронно-кризиса» и глубинных изменениях социально-экономической системы	209
КОРОЛЬОВА Н. А., КАМЕНСВ О. Ю. Особливості глобалізаційних процесів економіки в умовах розвитку інформаційних технологій	211
MALYNOVSKA O. Methods of manipulating indicators of accounting (financial) records	213
ПІДОПРИГОРА І.В., КОВАЛЬОВА Д.А. Інноваційний розвиток залізничного транспорту України	216

ПОЛЯКОВА О.М. Напрямки удосконалення організації виробничого процесу в сучасній економіці **218**

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

ДИКАНЬ О.В., КОСІНЦЕВА П.Ю. Напрямки цифровізації економіки **221**

КАЛИЧЕВА Н.С. Інтелектуалізація управління як основа розвитку підприємства в умовах нової економіки **223**

МАЛИХІНА Я.А., ПРОТОПОПОВА Я.С. Електронні адміністративні послуги: правове забезпечення інформаційної безпеки **224**

ПЕТРИКІВА О.С. Інструменти маркетингу в банківській діяльності **226**

ЧЕЛЯДІНОВА Н.Г., ЯКОВЕНКО В.Г., КУДЕЛЯ В.І. Економічні підходи щодо проблеми управління ризиками в Україні **229**

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ДИСКУСІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ЄВСЄЄВА О. О. Економіко-правові основи обліку здійснення вантажних перевезень автомобільним транспортом у межах митної території України **233**

КОЛЕСНИКОВ А.В., ЛИСЯК О.І. Нормативно-правове забезпечення дистанційної роботи в Україні **237**

СОЛОМНИКОВ І. В., КОНДРАТЮК М. В. Інноваційний розвиток підприємства як складова економічного розвитку **240**

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

АЛЕКСАНДРОВА О. Ю., КОСИЧ М. В. Забезпечення економічної безпеки України в умовах інтеграції до системи світового господарства **242**

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

AVANESOVA N., SERHIENKO Y., LYUBUSHIN R. The concept of personnel management of the enterprise **245**

СЕМЕНОВ В.П. Аналіз особливостей підготовки персоналу для роботи в структурних підрозділах АТ «Укрзалізниця» та залізниць Японії **249**

СЕКЦІЯ ІІІ. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ ІНДУСТРІЇ

- БАКЛАНОВА Л.В., ЦИТИНСЬКИЙ О.М. Підвищення ефективності гасіння пожеж на рухомому складі залізничного транспорту. Спеціальний змочувач для гасіння легкозаймистих речовин **252**
- БЕРЕСТОВ І.В., НАЛИВАЙКО В.С., ЛЕБІДЬ В.Б., УСОВ І.О. Дослідження часу виконання митного контролю на прикордонній передавальній станції в залежності від виду митного режиму **254**
- БЕРЕСТЯНСЬКА С.Ю., ГАЛАГУРЯ Є.І. Визначення залежності модуля пружності фібро бетону від температури **255**
- GEVORKYAN E.S., NERUBATSKYI V.P., MOROZOVA O.M., CHYSHKALA V.A., SOFRONOV D.S., MESHCHERIAKOVA O. P. Technical ceramics based on zirconia dioxide **257**
- NERUBATSKYI V. P., PLAKHTII O. A., HORDIENKO D. A. Prospects for the application of the autonomous voltage inverters in modern industry and energy **260**
- ПАНЧЕНКО В.В., МАСЛІЙ А. С. Огляд стану електрифікації залізниць України постійним та змінним струмом **264**
- ОСМАЄВ О.А., АКІМОВА Ю.О. Особливості застосування математичних методів в інженерній психології **266**
- ОСМАЄВ О.А., ГОНЧАРОВА О.О. Внесок В.Ю.Крилова у становлення та розвиток математичної психології **268**
- РУКАВШНИКОВ П. В., КОМАРОВА Г. Л., РИБІН А. В. Шляхи модернізації електрообладнання пасажирських вагонів **271**
- САГАЙДАЧНИЙ В.Г. Алгоритмічна модернізація сучасних систем керування поїздів **272**
- ШЕПТУН С. Ю. Вплив строків зберігання шламів феросплавної промисловості на властивості сумішей на цементній основі **274**
- ЯРОВИЙ Р.О. Енергоефективність та перспективи використання комбінованих накопичувачів енергії на тяговому рухомому складі **278**

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ ТА ТЕХНІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

- БРУСЕНЦОВ В.Г., БРУСЕНЦОВ О.В. Професійна надійність людини-оператора як проблема сучасної індустрії **281**

ЛАПКО А.О., ЗМІЙ С.О. Безпека як основа використання техніки	284
СКУРІХІН Д.І. Мобільний додаток KhrkivHeritage як інструмент залучення студентів до освітнього процесу	285

БЕЗПЕКА ТА СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

БЕРЕСТОВА Т.Т., ВИШНЯКОВ Є.В., БЕЗДІТКО В.Ю., ЮРАСОВ І.Д. Порівняльний аналіз структури управління митними органами в Україні та Німеччині	288
ЗАПАРА В.М., ДОМБРОВСЬКИЙ М.О., ПОЛЩУК Д.В., ПОПОВА О.В. Стан роботи пунктів комерційного огляду та технічних засобів контролю АТ «Укрзалізниця» і їх вплив на схоронність вантажів	289
ЗАПАРА Я.В., ПЕТРЕНКО С.С., СОБОЛЬ Б.Р. Стан безпеки при виконанні вантажної та комерційної роботи на об'єктах залізничного транспорту	291
ЗІНЧЕНКО О. Є., АНАНЬЄВА О. М. Вплив вищих гармонійних складових на втрати потужності в системах електропостачання	293
ОГАР О.М., ВИШНЯКОВ Є.В., ГУСЕІНЗАДЕ Р.Х. Підвищення ефективності роботи прикордонного залізничного вузла	295
ПАНЧУК О.В. Інтенсифікація процесів теплообміну в каналах системи охолодження електродвигунів тягового рухомого складу залізничного транспорту	296
ПЕТРОВ А. М. Вдосконалення алгоритму розрахунку сталобетонних балок	301

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ЛЮДИН: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

HARMASH V. K., KATKOVNIKOVA L.A., HRYHORIEVA Y. S. Changes in human capacity to work when developing and sharing thinking under the influence of digitalization	303
ДОЦЕНКО С.І., ДОЦЕНКО С.О. Філософська категорія «ціле»: визначення її ролі у розвитку теоретичних основ класичної кібернетики	306
СІЗОВА Н.Д. Роль експертних систем і штучного інтелекту у прийнятті рішень	311

***РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ТРАНСПОРТУ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ***

СМІНОВА Л.В., БАКЛАНОВ О.М. Підвищення рівня безпеки машиністів локомотивів	317
NERUBATSKYI V. P., HORDIENKO D. A. Increasing energy efficiency of asynchronous electric drive by optimization of switching frequency in frequency converter	320
СУМЦОВ А. Л., МАКСИМОВ М. В., КЛИМЕНКО О. В. Загальна історична оцінка коефіцієнта корисної дії локомотивів	324
СУШКО Д. Л., КАРПЕНКО Н. П. Переваги залізничних електрифікованих систем змінного струму	326
УСТЕНКО О. В., ПАСЬКО О. В. Багатокритеріальний аналіз шляхів модернізації локомотивного парку	328

Наукове видання

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

**МАТЕРІАЛИ ІХ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ «ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ
ТЕХНОЛОГІЇ»**

**REPORTS OF THE IX INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL
CONFERENCE “A PERSON, A SOCIETY, COMMUNICATIVE
TECHNOLOGIES”**

м. Харків, 21–22 жовтня 2021 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times ET.
Умов. друк. арк. 19,76. Наклад 120 прим. Замов. № 1019/9-21.

Видавництво ТОВ «ДИСА ПЛЮС»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДК № 4047 від 15.04.2011 р.
61029, м. Харків, шосе Салтівське, буд. 154. Тел. (057) 768-03-15,
e-mail: disadruk@gmail.com

Надруковано з готових оригінал-макетів у друкарні ФОП Петров В. В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис № 2400000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057) 778-60-34.
e-mail:bookfabrik@mail.ua

9 786177 927791

